

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TKP'nin 100 Yılı

TKP'nin 100 Yılı

Dünümüz Bugünümüz Yarınımız

Dünümüz Bugünümüz Yarınımız

YENİ
ULKE

YENİ
ULKE

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranney.org>

TKP'nin 100 Yılı

Dünümüz Bugünümüz Yarınımız

TKP'nin 100 Yılı Dünümüz Bugünümüz Yarınımız

ISBN: 978-605-81442-5-5

Birinci Basım: Aralık 2020

Yayına hazırlayan ve kapak tasarımı: Ekim İsmi

Tüm hakları Manifesto Medya Basın Yayın Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Yeni  lke Yayınları | Manifesto Medya Basın Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 41278)

Adres: Yalı Mah. Karaağaç Sk. No: 14-A, Maltepe / İstanbul

Tel: +90 216 352 05 62

www.yeniulkeyayinlari.com | bilgi@yeniulkeyayinlari.com

Baskı | Egem Basım Yayın Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi (Sertifika No: 43624)

Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. Odin Center No: 28 Kat:2 No:436

Topkapı – Zeytinburnu/İstanbul

Tel: +90 212 577 72 08

5	SUNUŞ
9	GELENEĞİ GELECEĞE TAŞIMAK: YOLUMUZA DEVAM EDİYORUZ... KURTULUŞ KILÇER
19	YÜZÜNCÜ SAVAŞ YILINDA TKP DEMİR SİLAHTAR
47	TÜRKİYE'DE KOMÜNİST HAREKETİN KURULUŞU ÜZERİNE ORHAN DENİZ
65	SINIF VE PARTİ: YÜZYILIN KISA ÖZETİ KEMAL PARLAK
113	TKP VE GENÇLİK HAREKETİ 100.YILIMIZDA HÂLÂ GENCİZ! DENİZ TÜTMEZ
151	TKP TARİHİNE KADIN MÜCADELESİ VE KADIN SORUNUNA YAKLAŞIM NURAY YENİL
183	TKP, ULUSLARARASI KOMÜNİST HAREKET VE YURTDIŞI ÖRGÜTLENMELERİ CAN AYKAŞ
219	TKP VE BARIŞ MÜCADELESİ BİLGÜTAY HAKKI DURNA
243	TKP VE AYDINLAR CENGİZ KILÇER
267	MUSTAFA SUPHI: BİR YAŞAM BİR BÜYÜK MİRAS GÖKMEN KILIÇ
289	ETHEM NEJAT: AYIN KARANLIK YÜZÜNDEN AYDINLIK YÜZÜNE GEÇEN BİR ÖNDER GAZİ CAN
301	ŞEFİK HÜSNÜ: 100 YAŞIN İNADI, ÜRETKENLİĞİ, DİRENGENLİĞİ HAKAN YERLİKAYA
317	REŞAT FUAT BARANER: PARTİ'NİN 'ÇELİK' SAVAŞÇISI VEDAT ALTAN
327	ZEKİ BAŞTIMAR: BİR AYDIN VE PARTİ EMEKÇİSİ CEMAL FIRTINA
335	İSMAİL BİLEN: ATILIM'IN MİMARİ EKİM İSMİ
353	NÂZİM'İN TEDRİSATINDAN GEÇTİK: HEPLİMİZ SEVDALI HEPLİMİZ KOMÜNİST! AFİTAP KUZGUN
363	BELGE: İSMAİL BİLEN'İN SBKP 19.KONGRESİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA ÇEVİRİ: DEMİR SİLAHTAR

Sunuş

**Sen dünümüz, bugünümüz, yarınımızsın,
en büyük ustalığımız,
en ince hünerimizsin.
Sen aklımız, yüreğimiz ve yumruğumuzsun.**

Türkiye Komünist Partisi yüz yaşında. Yüz yılın mücadele deneyimi, yarattıkları, ürettikleri, eksiklikler, yarım kalanlar, bugüne kalanlar, unutulananlar, hep hatırlananlar ve daha birçoğu bir asırlık büyük bir miras artık. Bu mirası bir bütün olarak nasıl ele alacağız? Sorunun yanıtı bir yanıla oldukça kolay (ve doğru), fakat başka bir yanıla, bu mirası sahiplenene öznelere güncel politik pozisyonları ve birbirlerine olan mesafeleleriyle ele alınırsa ortaya zorluklar çıkıyor. Öyle ki, bazen, ortaya “hangi TKP?” sorusu bile çıkabiliyor.

Miras, siyasi mücadele içerisinde “devredilen/bırakılan” değil “sahiplenilen/hak edilen” bir olgudur. Şüphesiz, siyasi mücadeleyi yürüten öznenin teorik-ideolojik bütünlüğü kendine bir kanal yaratıyor ve kendinden sonra gelenleri de biçimlendiriyor. Bu anlamıyla, mirası sahiplenilen açısından, bütünlüğü ifade eden o kanalın da sahiplenilmesi gerekiyor. Peki öyleyse, TKP'nin 100 yıllık mirasını sahiplenilenler bu bütünlüğü nerede görüyorlar?

Elinizdeki kitap bu soruya yanıt arıyor.

TKP'nin 100 yıllık tarihini kuruluş dinamiklerinden başlayarak ele alan ve Parti'nin sınıf mücadeleleri açısından önemli alanlardaki yaklaşım ve mücadelesini değerlendiren makaleleri TKP tarihindeki öncü kadroların portreleri ve 1973 Atılımının mimarı İsmail Bilen'in SBKP'nin 19.Kongresi'nde yaptığı konuşma tamamlıyor. Rusça yapılmış olan bu konuşmanın Türkçe bir çevirisini bulamadık, sanıyoruz ki ilk defa bu kitapla Türkçe yayınlanmış oluyor.

Bu kitap TKP'nin 100. yılı kapsamında planlanan bir dizi etkinlik ve çalışmanın parçalarından birisi. 100.Yılın tüm dünyayı etkileyen salgınla çakışması bu etkinlik ve çalışmaların önemli bir bölümünü sekteye uğrattı. Buna rağmen çeşitli illerde kurulan 100. yıl Komiteleri nitelikli toplantılar gerçekleştirdiler ve Parti'nin farklı dönemlerinde mücadele etmiş komünist kuşakları yan yana getirebildiler. Komitelerin hayata geçirdiği önemli bir başlık Gazete Manifesto İnternet portalında yayınlanan röportajlar oldu. Bu röportajlardan oluşan bir kitabı da 100. yıl kapsamında yayınlamayı planlıyoruz.

Kitapla ilgili belirtilmesi gereken bir nokta TKP'nin kongre tarih ve numaralarıyla ilgili. Kongreler farklı gerekçelerle farklı sıralanabiliyor. Kuruluş döneminde farklı bölgelerde birbirinden bağımsız ve habersiz gerçekleşen kongreleri ya da komünistlikle ilgisi olmayıp komünist adının yaratacağı nimetlerden faydalanmak isteyenlerin yaptığı kongreleri göz önüne aldığımızda bu karışıklıkları anlayabiliyoruz. Kongrelerin

bazılarını kabul edip bazılarını kabul etmemeyi ise anlayamıyoruz. O nedenle Parti'nin kongrelerinin sıralamasını 1920 Birinci Kongre, 1922 İkinci Kongre, 1925 Üçüncü Kongre, 1932 Dördüncü Kongre ve 1983 Beşinci Kongre şeklinde aktardık.

* * *

Türkiye'deki komünist, devrimci hareketlerin çıkardığı kitaplarda, genelde, yazar sayısına bakılmaksızın, kitabın kolektif bir üretimin ürünü olduğunun altı çizilir. Elinizdeki kitap böylesi bir vurguyu fazlasıyla hak ediyor. Kitabı oluşturan makalelerin yazarları yaşamlarının büyük bir bölümünü örgütlü komünistler olarak geçirmiş Parti emekçilerinden oluşuyor ve hepsi komünist hareketimizin çeşitli alanlarında sorumluluk yüklenmeye devam ediyor. Komünist hareketin bütününün tarihinde yazılı üretimde bulunan kişilerin sayısının az, parti emekçilerinin sayısının çok olduğunu hesaba katarsak bu durumun öneminin daha iyi anlaşılacağını düşünüyoruz.

* * *

Son olarak, komünist hareketin 100 yıllık geçmişi bizlere TKP isminin bir marka olmadığını da mührün gasp edende değil hak edende olduğunu da fazlasıyla öğretti.

Bundan sonrası 100 yılın bıraktığı mirasın hakkını vermekte... Hep birlikte hak edeceğiz!

Geleneği geleceğe taşımak: Yolumuza devam ediyoruz...

Kurtuluş Kılçer

TKP tarihi ya da mirası sadece örgütsel boyutuyla değil aynı zamanda Türkiye sosyalist hareketinin bir bütün olarak siyasi mücadelesiyle birlikte ele alınmalı. Bu anlamıyla TKP'nin örgütsel tarihini kapsayan ancak onu aşan bir siyasallık ve nitelik TKP'nin tarihini yazarken ortaya konmak zorunda.

Buradan iki sonucu belirterek başlamak faydalı olacak: Ne salt bir örgütsel tarihle yetinmek TKP'nin 100 yıllık mücadelesini ifade ve temsil edebilir ya da başka bir deyişle TKP tek başına bir örgütsel süreklilikle ele alınabilecek tarihe sığdırılabilir ne de Türkiye sosyalist hareketinin mücadelesi TKP'den bağımsız bir biçimde yazılabilir.

Rus edebiyatı için söylenen "Hepimiz Gogol'un paltosundan çıktık" sözü sanırız TKP ya da Türkiye sosyalist hareketinin tarihini yazarken söylenmesi gereken sözlerin başında gelir. Türkiye sosyalist hareketinin, bugün için, hemen hemen bütün kolları ve aynı zamanda ülkemizin aydın damarı "TKP paltosundan" çıkmıştır. Tam da bu anlamıyla, 100. yıl, salt TKP'nin kuruluşunun değil, aynı zamanda Türkiye sosyalist

hareketinin bir bütün olarak tarihinin de 100. yılı sayılmalıdır.

100 yıllık bir mücadele geleneği, tek başına ve elbette, 10 Eylül 1920'de Bakü'de TKP isminin alınmasıyla başlamıyor. Doğu Halkları Kurultayı'nın da, TKP öncesinde Anadolu ve İstanbul'da komünist başka örgütlenmelerin de 100. yılını kutluyoruz. TKP, 1920 yılında işte böylesi bir mücadele kesitinin içinden cisimleşen Parti olarak bir referans ve başlangıç noktası işlevi görüyor. 10 Eylül'de temelleri atılan Parti'nin ilk önder kadrosunun katledilmesi sonrası Parti'nin örgütsel sürekliliği tartışılabilir olsa da, atılan maya örgütsel süreklilik kadar tarihsel, siyasal ve toplumsal süreklilik babında başka bir anlama sahip olarak değerlendirilmelidir. Bu açıdan, Türkiye sosyalist hareketinin bir asırlık mücadelesini yazacaksak, TKP'den başlamak zorundayız.

Yine, bugün Türkiye sosyalist hareketinin mücadelesini yazacaksak, TKP'nin bir asırlık mücadelesini ele almadan bu tarihin yazılması mümkün değildir. TKP geleneğinin ve tarihinin sosyalist hareketin ana yatağı olması kadar, Türkiye sosyalist hareketinin tarihinde TKP'nin çok özgün ve temel bir yeri olması sebebiyle.

Dünyanın geleneği

TKP'nin kuruluş dinamikleri ile Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinin dinamikleri arasında bir korelasyon bulunuyor. Saltanat ve hilafet yılları, emperyalist işgal koşulları TKP kuruluşunun özgün iç dinamikleri ya da eleştiri olguları olarak karşımıza çıkıyor. Daha önemlisi ise, dünyada 1917 Ekim Sosyalist Devrimi'nin yaratmış olduğu etki ve Birinci Paylaşım Savaşı sonrası anti-emperyalist rüzgarın bütün mazlum uluslar üzerinde esmesi.

TKP, Doğu Halkları Kurultayı'nın hemen ertesinde Birinci Paylaşım Savaşı'nın kaybeden tarafı ve sonrasında emperyalist işgal yaşayacak olan ülkenin doğrudan çelişkileri üzerine kuruldu.

Ülkede komünist siyasetin kuruluş dinamikleri, özünde bu po-

litik-ideolojik hattın nirengi noktalarını, Parti'nin niteliklerini belirleyecektir. Bugün bir gelenek arayacaksak, bu gelenek öncelikle Parti'nin siyasal mücadelesinde, duruşunda ve misyonunda aranmak zorunda.

Yazının başında dediğimiz gibi, TKP tarihi, TKP'nin örgütsel tarihinin bilinmeyen noktalarını açığa çıkarmak ya da "bilmekle" anlaşılabilecek bir içerikle ele alınamaz. Tersine, bugün en önemli unsur sayılması gereken nokta, politik olarak geleneğin neyi temsil ettiği, dünden bugüne nasıl bir politik kimlik ve hat bıraktığı meselesidir. TKP, tam da bu noktada, bizlere bıraktığı önemli değerlerle anılmak durumunda.

Geleneğin en önemli noktalarından ilki, emperyalist işgale ve dünya çapında Birinci Paylaşım Savaşı'nın emperyalist içeriğine tepkinin adı olarak anti-emperyalist duruştur. TKP'nin ve doğrudan Türkiye sosyalist hareketinin doğumundan gelen bir özellik olarak anti-emperyalizm başa yazılmalıdır. Gerek ülkenin işgaline karşı alınan tutum ve gerekse İkinci Dünya Savaşı'nda faşizmin emperyal karakteri, geleneğin anti-emperyalist karakterini oluşturan tarihsel ve ampirik olgulardır. Başka bir açıdan ve net olarak ifade edersek TKP, yurtsever bir geleneğin adıdır.

TKP hattının, en az yurtseverlik kadar önemli bir başka noktası, saltanat ve hilafet yıllarında kurulmasının kazandırdığı bir başka nitelik, aydınlanmacı kimliğidir. Hem tarihsel ve ideolojik olarak böyledir hem Ekim Devrimi'nin izinden gittiği için böyledir. Ekim Devrimi'nin açtığı yoldan kurulan, ulusal kurtuluş savaşının bir sonucu olarak ortaya çıkan Cumhuriyet'in, TKP, özünde karşısında hiç ama hiç yer almamıştır. Ocak 1921'de TKP önderliğinin Karadeniz'de katledilmesi komünist hareketin temel pozisyonunda bir değişikliğe yol açmadığı gibi gericilik, saltanatçılık ve hilafetçilik konusunda TKP geleneği temelden bir karşıtlıkla kendisini hep var etmiştir. Örneğin 1925 yılında gerçekleşen gerici ayaklanma karşısında Parti, Cumhuriyet'in tarihsel olarak ilerici adımını dikkate alarak, bu ayaklanmanın karşısında tereddütsüz durmuştur. TKP geleneği yazılacaksa,

bu geleneğin bir parçası olarak gericilik karşıtlığı mutlaka kalın harflerle yazılmak durumunda.

TKP geleneğinin, bir başka belirgin özelliği ise enternasyonal ve "sovyetik" karakteridir. 1917 Ekim Devrimi'nin rüzgarı, önderliği ve dinamizmi üzerinden kurulan TKP, aynı zamanda insanlığın eşitlik ve özgürlük idealinin somutlandığı bir deneyim olarak her zaman Sovyetik bir kimliği taşımıştır. Hele hele İkinci Dünya Savaşı sonrası faşizme karşı Kızıl Ordu'nun büyük başarısı ve Doğu Avrupa ülkelerindeki sosyalist devrimler, Türkiye'nin komünistleri açısından bir etkilenim olmanın ötesinde Parti'nin çizgisinin temel noktasını oluşturması açısından bir belirlenim olarak görülmelidir. Enternasyonal duruş ve Leninçi bir gelenek, TKP'nin en önemli düsturlarından birisi olarak kaydedilmelidir.

Türkiye sosyalist hareketinin doğumdan kalan özellikleri sayılmadan bir geleneğin temel noktaları ortaya konamaz. TKP tarihinin yukarıdaki siyasal nirengi noktalarındaki tutumu ve duruşuna eklenmesi gereken en önemli bir diğer nokta ise işçi sınıfı partisi hedefi, somutluğu ve kimliğidir. Her komünist partinin sınıf vurgusu anlaşılabilir olmakla birlikte, Türkiye'de işçi sınıfının varlığının 1960 ve 1970'li yıllarda bile tartışıldığı düşünüldüğünde TKP çizgisinin, sınıf partisi olmak ve sınıf içinde örgütlenmek konusunda sol hareketin bütünü açısından da ileri çıkan ve örnek teşkil eden bir yapıda olduğu açık yüreklilikle söylenmelidir. Partinin ilk hücrelerinin doğrudan fabrika temelli oluşu, sadece İstanbul değil Anadolu'da işçi kentlerinde Parti'nin örgütlenme çalışmaları TKP'nin "sınıf partisi" kimliğine verdiği önemin örnekleridir.

Tek partili rejimden çok partili rejimi geçişin tarihi olarak bilinen 1946 yılında doğrudan Parti tarafından kurulan sendikaların kısa sürede Kocaeli, İstanbul, Adana, İzmir gibi bir çok ilde ortaya çıkması Parti'nin bir "sınıf partisi" olarak kendisini var ettiğini yeterince göstermektedir. 1970'li yıllarda Parti'nin işçi sınıfı içindeki örgütlülüğü, Türkiye sosyalist hareketinin tarihindeki en ileri ve yüksek örnek olarak karşımızdadır.

1920 yılında temelleri atılan Parti'nin geleneğinin, siyasal ni-rengi noktalarının tespit edilmesiyle birlikte bir başka niteliği daha burada belirtilmelidir: Partili mücadele geleneği. TKP geleneği, Türkiye sosyalist hareketinin hareketçi ve partisiz örgütlenmesine karşılık partili ve Leninist çizgide somutlanmış bir pratik olarak hep karşımızda durdu. Parti'nin örgütlü mücadelesi, hücre yapılanması, merkezîyetçi işleyişi, yukarıdan aşağıya yapılanması ve bütün bunlarla birlikte illegal mücadele içinde varlığını hep oluşturmaya çalışması -bunun ne kadar başarılı olup olmadığından bağımsız- önemli bir kimlik yaratmıştır. Bugün bir gelenekten bahsedeceksek eğer, örgütlü mücadele ve partili yaşam bu geleneğin ayrılmaz özelliği olarak değerlendirilmek durumundadır. TKP, partili kimlik, örgütlü yaşam ve Parti disiplindir!

Bu gelenekte, partili kimlik, örgütlü yaşam ve parti disiplinin bir değer ve nitelik olarak ortaya çıkması ile TKP'nin örgütsel mücadelesi arasında doğrudan bir ilişki kurulmamalı. Zaman zaman dağılan, örgütsel çalışmaların askıya alındığı, desant-ralizasyon kararlarının yaşama geçirildiği örnekler ile bu say-dığımız partili kimlik bambaşka iki olgudur. TKP geleneğinin temel köşe taşlarından birisi olan "Partili Kimlik" bir nosyon olarak görülmelidir.

1920 yılında kurulan, 1922'de ikinci 1925'de üçüncü kongresini yapan, bir dizi operasyon yaşayan, 1951 tevkifatıyla önemli bir darbe yiyen, 1960'lı yıllarda yurtdışı büro ile merkezi etkinliği-ni sürdüren, 1970'li yıllarda büyük bir atılıma imza atan, 1980 sonrası likidasyon süreci yaşayan bir gelenek ancak ve ancak bugüne kadar devam eden temel karakteriyle ele alınmak duru-munda. Partinin, örgütsel tarihinin, somut mücadele süreçleri-nin özetlenmesinden ibaret bir okumayla "geleneğin" taşlarının döşenemeyeceği bilinmelidir.

TKP tarihi, bir gelenek olarak bugünlere gelirken elbette bir örgütsel taşıyıcıya da sahipti. Bu örgütsel yapı, bu temel değerleri taşıyamadığı anda likide olmaya mecburdu. 1980 sonrası ortaya çıkan likidasyon aslında geleneğin temel değerlerinin terkiyle

birlikte, taşıyıcı örgütün birleştirici karakterini yitirmesiyle sonuçlandı. Kısaca ifade edersek, geleneğin değerleri ve devrimci karakteri taşındığı ölçüde TKP'nin örgütsel mirası da geleceğe taşınabilecekti.

Bugünün Geleneği:

Yeni sol ve likidasyona set çeken yeni bir damar

1970'li yıllar, hem Türkiye sosyalist hareketinin tarihi açısından hem de TKP tarihi açısından özel bir yere sahip. Sosyalist hareketin örgütsel olarak güçlendiği bu özgün kesit TKP açısından da kendi tarihinin en kitlesel ve güçlü olduğu dönemine tekabül ediyor. Hem örgütsel güç anlamında hem siyasi etki anlamında hem de işçi sınıfının örgütlü gücünün temsil edilmesi anlamında.

Genelde bu zaman kesitinde yürütülen militan mücadele üzerinden çizilen bir TKP resmi bütünün içinde bir yere oturtulduğunda anlam kazanabilir. Yoksa 1974-1980 arasını kapsayan 6 yıllık bir zaman diliminde görülen pratik mücadele araçlarını geleneğin demir başı ilan etmek çok doğru olmasa gerek. Genel anlamıyla 1960-1980 arası, Türkiye sosyalist hareketinin yükseliş kesiti olarak görülmeli. 12 Mart muhtırasıyla kesilmeye çalışılan yükseliş, 1974 sonrası sıçramalı bir gelişim göstermiştir. Türkiye sosyalist hareketinin hemen hemen bütün güç ve hareketlerinin bu süreçte büyüdüğü hesap edilmeli. Rüzgar soldan esmekte, işçi sınıfı hareketi yükselmekte, sermaye düzeni büyük bir krize doğru evrilmektedir. 1974 Atılımı tam da böylesi bir nesnelliğin ürünü olarak doğmuştur ve siyasal mücadelede kısa ve ani bir dönemi ifade etmektedir. Yaklaşık 6 yıllık bir mücadele kesiti, hızlı, keskin ve yoğun bir mücadele dönemi olarak yaşanmıştır.

Hızlı yükseliş 12 Eylül sonrasında ise hızlı likidasyona yönelen bir süreç ortaya çıkardı. Ancak bu sürecin özünde, 1974-1980 arasındaki "pratik mücadelenin" araçlarının geri çekilmesi değil, tersine ideolojik bir çözümme aranmalıdır. 1980'lerin sonu

ve 90'ların başı, Türkiye sosyalist hareketinde görülen ilk likidasyon sürecidir ve TKP-TİP birleşmesiyle ortaya çıkan TBKP bu likidasyon sürecinin siyasal adresi olarak tarihe geçmiştir; ne yazık ki...

Komünist hareketin bir asırlık mücadele geleneğinin önemli ve başka bir dönüm noktası tam da bu zaman diliminde ortaya çıkmıştır. Bugün, mirasını sahiplendiğimiz ve geleceğe taşıma iddiasında bulunduğumuz gelenek, 12 Eylül sonrası "geleneksel solda" yaşanan likidasyona karşı bir direncin ya da başkaldırının paradigmalarıyla şekillenmiştir.

Bu sürecin özünde yaşanan, yani 12 Eylül faşist cuntası karşısında sosyalist hareketin yenilgisi, ancak ve ancak pratik ve örgütsel bir parametre olarak değerlendirilebilir. Yaşanan çözülmede, örgütsel ve pratik mücadeledeki yenilginin etkisi olmakla birlikte özünde ideolojik çözülme temel belirleyendir. Bu çözülmenin iki boyutu, birbiriyle ilişkili bir biçimde bir kez daha belirtirsek, bir yandan reel sosyalizmin çözülüşü diğer yandan ise Avrupa merkezli liberal solun ideolojik hegemonyasıdır. "Yeni sol" söylemiyle liberalizmin Türkiye solu üzerindeki etkisi, 1980 sonrasında yaşanan likidasyon sürecinin en önemli ideolojik nedenidir.

Yeni solculuk adıyla piyasaya sürülen üzeri sol sosuyla bezenmiş liberalizm sınıf mücadelesinin sonuna geldiğini vaaz etmekteydi. Avro-komünizmin reel sosyalizm düşmanlığı doğrudan Marksizmin reddiyesine, revizyonizmine ve sosyalist ülkelere ve partilere düşmanlığa evrilen bir siyasal çizgi olarak Türkiye'de kendisini likidasyon sürecinde içeriden çürüten virüs gibi var edebilmişti.

12 Eylül öncesi solun içine yuvalanmış liberalizm, 12 Eylül sonrası kuluçka süresini geride bırakmış artık virüs sosyalist hareketin aklını ve bedenini teslim almaya başlamıştı. Önce sınıf reddiyesine varacak, işçi sınıfının değiştiğini söyleyen ve orta sınıf edebiyatına dönüşen tezler gündeme gelecekti. Sonrasında "örgüt ve örgütlenme" düşmanlığı büyük bir gürültüyle başlatı-

lacak, bireysel kurtuluş göklere çıkartılırken sosyalist hareketin, likidasyona varan, yapısına bir darbe daha vurulacaktı. Arkasından gelecek olan ise kimseyi şaşırtmamalı: Reel sosyalizm düşmanlığı!

Aslında sınıfın, partinin ve reel sosyalizmin düşmanlığı özünde Marksizmin reddiyesine ve öncü parti modeli olan Leninizme düşmanlığa dönüşmüştür. Sınıf, parti ve sosyalizm temellerine vurulan darbeler sosyalist hareketin sütunlarına vurulan balyoz darbeleri olmuştur. Bugün devrimci ve komünist bir gelenekten bahsediyorsak, bu geleneğin oluşumunda ikinci dönüm noktası işte böylesi bir likidasyon sürecine ve yeni sol liberal saldırıya karşı verilen mücadeledir. Bu mücadele TKP-TİP-TSİP-TKEP'in ana bölmelerinden değil, tersine bu geleneklerin içinden çıkan yeni damarlarla temsil edilmiştir. Saptanması gereken önemli noktalardan birisi de budur. Tam da bu nedenle, bir gelenek ve tarih değerlendirmesi yaparsak, meselenin tek başına örgütsel bir zeminde değil, siyasal bir bütünlük içinde ele alınması gerekmektedir.

Likidasyon sürecine ve liberal saldırıya karşı Marksist-Leninist siyasal, ideolojik ve programatik hattı savunan ve ısrar eden siyasal çizgi, 1980 sonrasında Gelenek-STP-SİP hattı olmuştur. Eğer bugün bir asırlık bir mücadele geleneğinden bahsedeceksek, bu geleneğin bugüne taşınmasında Gelenek Hareketinin önemli ve tarihsel bir yeri bulunmaktadır. Bu çizgi TKP ismini yeniden siyaset sahnesine döndürürken TKP, TİP, TSİP, TKEP gibi devrimci kimliklerini, komünist geleneklerini sürdüren bütün komünist unsurların da yeniden buluştuğu parti olmuştur. 2001 yılında TKP likidasyona karşı yeniden kurulmuş ve Türkiye siyaset sahnesine dönmüştür.

Bütün bu yazılanların temel sonuçlarından bir tanesi de şu olmalıdır: Geleneğimiz, aynı zamanda liberalizme, likidasyona, yeni sola karşı verilen bir ideolojik mücadelenin içinden şekillenmiştir. Bugün 100 yaşında olan komünist mücadele geleneği Marksist-Leninist ilkelerde ısrara, işçi sınıfından umudunu kesmemiş bir teorik-siyasal hatta ve öncü parti fikrine sahip çıka-

rak bugünlere gelmiştir. 100. yılında TKP geleneği, kronolojik bir tarih anlatımı dışında bir anlama sahip olacaksa, geleneğe anlamını veren siyasal ve ideolojik paradigmaların altı kalınca çizilmelidir. İşte bunlardan birisi de liberal ideolojik tahakküme karşı verilen bu mücadeledir. O açıdan, gelenek tartışmasının salt örgütsel ve pratik bir ilişki üzerinden sürdürülmesinin hem ülkemiz açısından maddi bir zemini bulunmuyor hem de böylesi bir arayış teorik olarak bugünkü siyasal tabloyu açıklayabilecek bir özgünlükten yoksunluk anlamına geliyor.

Yarının geleneği

Tam da buradan devam edildiğinde, TKP geleneğini temsil etmek, bir örgütsel süreklilik babında değil, ancak 100 yıllık mücadele birikimini ve geleneği taşıyabilmekle ilgilidir. 1990'ların başında partili geleneği, komünist değerleri ve TKP geleneğini taşıyamayanlar nasıl likide olmuşsa ve TKP'yi yarına taşıyamamışlarsa, bugün TKP ismini bir marka değer olarak önlerine koyanların da TKP geleneğini temsil edip etmemeleri tartışmaları bir konudur.

Komünist geleneği kendisiyle başlatanların, 1980 öncesi TKP geleneğine sırtını dönenlerin hatta bu geleneği reddiyeye kadar vardırıanların bugün TKP ismini ve geleneğini sürdürmelerinin tarihi koşulları bulunmuyor. Keza, likidasyon sürecine karşı, devrimci bir iddiayı reel siyaset ve örgütsel düzlemde somutlayamayanların, bu likidasyon sürecinin parçaları olanların da TKP ismini ve geleneğini taşımakta meşruiyet sorunu yaşayacakları açıktır. Gelenek tartışması yapılacaksa, bu iki uç mutlak bir biçimde ortaya konulmalı ve gerekli hesaplaşma tam da buradan yürütülmelidir.

Bu açıdan TKP mirasını ve geleneğini taşımak, hem tarihsel bir sahiplenmeyle hem eleştirel bir süreklilikle ve hem de bu geleneği geleceğe taşımakla doğrudan ilintilidir.

2014 yılında TKP içinde yaşanan örgütsel ayrışma sonrasında, TKP'nin siyasal ve örgütsel varlığının ve mirasının sürdürü-

rülmesi ayrı bir tartışma konusu olarak karşımızdadır bugün. Dünün geleneğini ve bugünün geleneğini birlikte omuzlayanlar, eğer yarının geleneğini oluşturacak bir irade ortaya koyabilirse TKP geleneği de yarına taşınabilecektir. TKP ismi bir marka olarak değil, ancak ve ancak işçi sınıfının öncü partisi hüviyetine, gerçekliğine ve siyasetine dayandığı ölçüde yaşayabilir ve geleceğe taşınabilir.

İşte, TKH'nin misyonu ve kuruluş dinamikleri tam da bu fikir üzerine inşa edilmiştir. Bugün bir asırlık mücadelenin geleceğe taşınmasının yolu, sosyalist devrim, sosyalist iktidar ve Leninist öncülük sacayağının önümüzdeki mücadele sürecinde örülmesiyle mümkün olacaktır.

100 yıllık mücadelenin yarınki değerleri işte bunlardır... Söylenmesi gereken söz kısaca şudur: Gelenek sürüyor, Parti yükseliyor!

Yüzüncü savaş yılında TKP

Demir Silahtar

“Ne tatlı şeydir uzun uzun yaşamak
Cana can katan umutlar içinde,
Sevinçten pırl pırl bir yürekle.
Ama bir ürperme veriyor içime
Seni bu sonsuz acılar içinde görmek.
İnsanları korumada çok ileri gittin,
Zeus’tan korkmadın, dikbaşlılık ettin Prometheus.
Bak dost, iyilik ettin de ne iyilik gördün,
Ölümlülerin ne yardımı oldu sana?
Görmüyor musun ki kör insan soyu
Düşlere benzer güçsüzlüğü içinde
Eli kolu bağlı yaşıyor.
Hiçbir ölümlü kuramaz
Zeus’un kurduğu düzeni.”

...
“Sen tapın, yalvar, yaltaklan günün efendisine!
Zeus hiç ama hiç umurumda değil benim.
Elindeyken ne isterse yapsın, assın kessin:
Uzun sürmeyecek çünkü göklerde saltanatı.”^[1]

[1] Aiskhylos, Zincire Vurulmuş Prometheus, Çev. Azra Erhat-Sabahattin Eyüpoğlu.

Giriş

Kuruluşunun yüzüncü yılında Türkiye Komünist Partisi'nin tarihini siyasal olarak ele alırken iki eğilimden uzak durmak büyük önem taşıyor.

Bunlardan ilki şüphesiz, bu geleneğe sahip çıkan bir çok komüniste yaş ve kıdemden bağımsız olarak musallat olabilen bilindik çocukluk hastalığının bir görünümü olarak, TKP tarihinin maddi gerçeklikten uzak, abartılı bir "utkan partimiz" edebiyatı biçimde bir tür kutsallık pelerinine büründürülmesidir.

İkincisi de Türkiye sosyalist hareketinin bugünkü hâl-i pür melâlinin yegâne sorumlusu olarak TKP'yi görme, yüz yıllık mücadelenin siyasal iktidarla ve sosyalist Türkiye hedefiyle buluşturulamaması gerçekliğinden hareketle TKP'nin savaşım tarihini toptan reddiyeci veya küçümseyici bir yaklaşımla ele alma eğilimidir.

Türkiye Komünist Partisi tarihi yalnızca bir takım menkıbeler, kahramanlık hikayeleri veya ihanetler, dönemlikler üzerinden ele alınamaz.

Yüz yıllık TKP tarihi, büyük kahramanlıklar kadar büyük ihanetlerin, büyük başarılar olduğu kadar büyük başarısızlıkların, örgütsel atılımlar olduğu kadar likidasyonların, devrimci arayışlar olduğu kadar düzen siyasetine yelken açışların yaşandığı olay ve olgularla örülüdür.

Türkiye topraklarında bugün de devrimi, işçi sınıfının kurtuluşunu arayanlar Parti tarihini siyasal iktidarın fethine giden yolda TKP'nin deneyimlerinden bugünkü mücadeleye ışık tutacak dersler çıkarmak için, diyalektik ve tarihsel maddeci yönetime uygun biçimde ele almak zorundadırlar.

Komünistler geçmişten ders alarak bugünü ve geleceği örgütlemek için TKP tarihinde iz bırakan;

- Ulusal kurtuluş savaşının burjuva önderliği ile kurulan temasların Mustafa Suphilerin katledilmesi ile sonuçlanması,

- 1927’de Vedat Nedim Tör ve Şevket Süreyya Aydemir gibi TKP yöneticilerinin partiyeye ve sosyalizme ihanet ederek burjuvaziye sığınmaları ve Kemalizmin teorisyenliğine soyunmaları,
- İkinci Emperyalist Paylaşım Savaşı sırasında izlenen cephe politikasının ve Komintern’in aldığı separat kararının etkileri,
- 1951 tevkifatı sonrasında cezaevinde TKP üye ve yöneticileri arasında yaşanan tartışmaların, küskünlük ve bölünmelerin yıkıcı sonuçları,
- TKP’nin aşamacı devrim anlayışının ve Ulusal Demokratik Cephe (UDC) politikasının ortaya çıkardığı sorunlar,
- R. Yürükoğlu’nun İ. Bilen’in önerisi üzerine kaleme aldığı “*Emperyalizmin Zayıf Halkası Türkiye*” kitabına ve İşçinin Sesi muhalefetine karşı izlenen tutum,
- TKP-TİP birleşmesinde izlenen yol,
- Partizan kliğinin partinin likidasyonunda oynadığı rol,
- Sovyetler Birliği Komünist Partisi’yle ve devlet yöneten diğer kardeş partilerle doğru ve sağlıklı bir temelde ilişki kurulup kurulmadığı,
- 2000’lerde TKP’nin yeniden ayağa kaldırılması sürecinde bazı yöneticilerin tarihsel TKP hakkında sarf ettiği sözlerin komünistlerin birliği konusunda yarattığı olumsuzluklar,
- Yeniden ülke siyasetine döndürülen TKP’nin başardıkları, başaramadıkları,
- 2001 kuruluşuyla birlikte kendine yeni alanlar açabilen ve farklı büyüme dinamikleriyle temas kurabilen Parti’nin tuhaf bir statükoculuk nedeniyle tıkanması ve sonrasında bölünmesi gibi çok sayıda konuyu elbette tartışabilir.

Ancak yüzüncü yılında TKP’nin hangi siyasal nitelikleri ile sahip çıkılması ve yaşatılması gereken bir miras bıraktığını bilince çıkarmak ve yeni devrimci kuşaklara aktarmak, bu konuların

tartışılmasının gölgesinde bırakılamayacak kadar büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle, TKP'nin yüzyıllık mücadelesinin ülkemizin ve işçi sınıfımızın tarihinde siyaseten tuttuğu yeri genel hatlarıyla özetlemek yararlı olacaktır.

Türkiye işçi sınıfının öncü partisi

Türkiye Komünist Partisi'nin temel karakteri hiç kuşkusuz onun Türkiye işçi sınıfının öncü partisi olmasıdır. Dünyada olduğu gibi ülkemizde de sosyalist hareket ile sınıf hareketi ayrı kanallarda ortaya çıkmış ve ayrı kanallardan akmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa emperyalizminin yarı-sömürgesi haline geldiği XIX. yüzyıl, bir yandan demiryolları, deniz taşımacılığı, ulaşım araçları, kredi ve banka kuruluşları, sanayi, belediye ve ticaret işletmelerini, madenleri elinde bulunduran yabancı sermayenin ülkeye hızla egemen olmasına diğer yandan da imparatorluk içindeki işçi nüfusunun hızla artmasına ve işçi hareketlerinin doğuşuna tanıklık etti. Rumeli'de başlayan ilk işçi eylemleri 1870'li yıllara doğru grevler biçimini aldı ve ilk grevler telgrafhane ve tersane işçileri tarafından gerçekleştirildi.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gerçekleştirdiği 1908 Devrimi, Abdülhamit istibdadına son verdiğinde oluşan nispi özgürlük koşulları, işçi hareketinin de gelişimine uygun bir ortam hazırladı. Özellikle yabancı sermayeye ait işletmelerde peş peşe gerçekleşen grevler karşısında burjuvazi, grevleri askeri güç kullanarak bastırmak ve Tatil-i Eşgal Kanunu'nu çıkararak grevleri yasaklamak yoluna gitse de işçilerin örgütlenmesini engellemeyi başaramadı. Bu dönemde Selanik başta olmak üzere çeşitli yerlerde işçi dernekleri ve sendikalar kurulmuş ve İstanbul'daki küçük bir aydın çevresinin başını çektiği Osmanlı Sosyalist Fırkası da faaliyete geçerek liberal ve sosyalist fikirlerin karışımı olan eklektik görüşlerini propaganda etmeye başlamıştı.

İttihat ve Terakki'nin 1913'teki Bâb-ı âli baskınıyla ülke içinde

diktatörlüğünü kurarak her türlü muhalefeti bastırması işçi hareketleri, sendikalar ve sosyalist hareketin gelişiminde bir duraklama yarattıysa da I. Emperyalist Paylaşım Savaşı'nın yenilgiyle bitmesinin ardından gerek sınıf hareketi gerekse sosyalist örgütlenmeler yeniden canlandı. Bu dönemde İstanbul'da Elektrik Şirketi İşçileri, Tramvay Şirketi, Tünel Şirketi ve Deri İşçileri sendikaları kuruldu, 1920'de Kazlıçeşme tabakhane işçilerinin grevi yaşandı ve 1 Mayıs 1921'de Şirket-i Hayriye, Haliç İdaresi ve Tramvay kumpanyasının işçileri iş bırakarak işçi bayramını kutladılar.

10 Eylül 1920'de İstanbul, Anadolu ve Rusya'daki komünist örgütlenmelerin bir araya gelmesiyle TKP'nin kuruluşu sosyalist aydın hareketi ile sınıf hareketinin bilimsel sosyalizm temelinde birleştiği zemini teşkil etti, TKP'nin tarihi Türkiye işçi sınıfının tarihi ile iç içe geçti.

1924'te TKP kadrolarının da içinde bulunduğu Şark Demiryolları işçileri tarafından Amele Teali (Yükseltme) Cemiyeti kuruldu, 1927 TKP tutuklamaları sırasında kapatılan dernek 1928 yılına kadar faaliyetlerini sürdürdü. Derneğin bazı yöneticileri 1946-47 sendikacılık hareketleri içinde de bulunmuş ve 1947'de (1967'de kurulacak olan Maden-İş'in öncülü) İstanbul Metal İşçileri Sendikası'nın kurucuları arasında yer almışlardır. Keza daha sonra DİSK'in kuruluşunda önemli rol oynayan İstanbul Basın-İş sendikası da 1908 yılında Mürettibin-i Osmani Cemiyeti adıyla kurulan, 1940'larda önce İstanbul Matbuat Teknisyenler Cemiyeti'ne daha sonra İstanbul Basın Teknisyenleri Cemiyeti'ne dönüşen TKP kadrolarının içinde bulunduğu sendikal örgütlenmenin devamacısıdır.

TKP'li işçiler 1923'te İzmir'de toplanan Birinci İktisat Kongresi'ne katılan delegeler ve bu kongrede alınan karar doğrultusunda kurulan Türkiye Umum Amele Birliği'nin kurucuları arasında yer aldılar. Ancak 1925'te çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ile her türlü muhalefetin yasaklanması, sınıf örgütlenmesini de işçi sınıfı partisinin faaliyetleri ile birlikte ilgaliteye itti.

Art arda yaşanan tutuklama dalgalarıyla ve sınıf esasına dayalı örgütlenme üzerine getirilen yasaklarla darbeler alan Parti, sınıf örgütlenmesini ağır illegalite koşullarında sürdürmek zoruna kaldı. II. Emperyalist Paylaşım Savaşı yıllarında Komintern'in "Anti-Faşist Halk Cephesi" politikası doğrultusunda hareket eden ve alınan desantralizasyon kararıyla üyelerini yasal işçi ve gençlik örgütlerine yönlendiren Parti, savaşın faşizmin yenilgi- siyle sona ermesi ve Türkiye'de çok partili hayata geçiş yapılma- sıyla birlikte sınıf örgütlenmesine yeniden hız verdi ve tarihe 1946 sendikacılığı olarak geçen atılımı hayata geçirdi. İşçiler CHP güdümlü olarak kurulan resmi sendikalara ve işçi dernek- lerine rağbet etmezken, TKP kadroları tarafından kurulan Tür- kiye Sosyalist Partisi (TSP) ve Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi'nin (TSEKP) örgütlediği sendikalara yoğun ilgi göste- riyorlardı. TSP ve TSEKP *Sendika*, *Gerçek* ve *Gün* gibi gazete ve dergiler aracılığıyla Adana, Ankara, Eskişehir, İstanbul, İz- mir, Zonguldak ve Samsun gibi önceki dönemlerde de sosyalist faaliyetin olduğu şehirlerde deniz ve şehir içi kara taşımacılığı, dokuma, basın ve yayın, metal, gıda (fırın, tekel ve tütün) ve inşaat gibi işkollarında örgütlendiler, Kayseri, Trabzon, Sivas ve Malatya gibi şehirlerde de işçi örgütlenmeleri ortaya çıktı.

TSP tüm işkollarındaki işçileri kapsayacak şekilde kurulmuş olan işkolu sendikalarını bir araya getirip Türkiye Sendikalar Federasyonu şeklinde örgütlemeye ve Dünya Sendikalar Fede- rasyonu'na üye yapmaya çalışarak Türkiye Deniz İşçileri Sendi- kası, Türkiye Tekel İşçileri Sendikası, Türkiye Mensucat İşçileri Sendikası, Türkiye Demir ve Çelik İşçileri Sendikası, Türkiye Basın ve Basın Makinistleri Sendikası ve Tramvay İşçileri Sen- dikası'nı kurdu. TSEKP ise işyeri-işletme düzeyinde sendika kurulmasını hedefleyerek yöresel sendikalar kurma yoluna gitti. İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'ni, Zeki Baştımar'ın öncülüğün- de Ankara Sendikalar Birliği'ni, Emin Bilecan'ın öncülüğünde İzmir Sendikalar Birliği'ni, Rasih Nuri İleri başkanlığında Ada- na Sendikalar Birliği'ni ve İdris Erdinç (Şoför İdris) başkanlığın- da Kocaeli Sendikalar Birliği'ni kurdu. Yine bu dönemde Zon-

guldak'ta Maden Kömür Havzası İşçileri Sendikası, Eskişehir'de Serbest Sanayi İşçileri Sendikası ve Samsun'da Tütün İşçileri Sendikası kuruldu.

TKP öncülüğündeki bu sendikal atılımın işçilerden büyük ilgi görmesi iktidar partisi CHP'yi telaşlandırdı. Türk Ceza Kanunu'nun sınıf esasına dayalı örgütlenmeyi ve komünizm propagandasını suç olarak düzenleyen 141. maddesinin kapsamı genişletildi ve ardından İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nın aldığı kararla, bu dönemde kurulmuş olan bütün sendikalar, birlik ve partiler ve gazete ve dergi gibi yayınlar kapatıldı.

TKP'nin örgütlenmesinin önünü kesmek ve sendikal örgütlenmeleri tamamen kendi güdümüne almak isteyen CHP tarafından çıkarılan ve Türkiye'nin ilk sendikalar kanunu olarak bilinen İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun'da sendikalara siyasi faaliyet ve grev yasağı getirildi. Ayrıca Dünya Sendikalar Federasyonu'na üye olunmasını engellemek için sendikaların uluslararası örgütlere üye olabilmesi hükümetin iznine bağlandı.

Çok partili hayata geçilmesiyle CHP'den ayrılarak Demokrat Parti'yi kuran Adnan Menderes ve Celal Bayar gibi isimlerin başını çektiği hizip, TKP'li aydınların öncülük ettiği demokratik muhalefeti kendilerine kazanmak için bir çok manevra sergilerken işçilere grev hakkının verilmesi gerektiğini de savunmuş ve kendilerinin iktidar olması durumunda bunu sağlayacaklarını vaat etmiş olmasına karşın, iktidara geldikten sonra bu konuyu Meclis gündemine dahi taşımadı. DP döneminde ülkemiz Truman doktrini ve Marshall planının bir parçası olarak ABD emperyalizminin güdümüne sokulurken, işçi sınıfı örgütlenmesi de 1950'de kurulan Hür İşçi Sendikaları Birliği aracılığıyla Amerikan sendikacılığının yörüngesine oturtulmak istenmiştir. Bu çabaların ürünü olarak, Marshall planı temsilcilerinin ve ABD emperyalizmi tarafından görevlendirilen Amerikalı sarı sendikacıların da doğrudan müdahaleleri ve maddi yardımlarıyla 1952 yılında Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) kuruldu. Böylece TKP öncülüğünde kurulan sınıf sendikaları-

nın karşısında emperyalizmin güdümündeki, sınıf uzlaşmacısı sarı sendikacılık kurumsal bir kimliğe büründürülmüş oldu.

DP iktidarına son veren 27 Mayıs 1960 ihtilalinin getirdiği görece özgürlükçü ortamda 1961 Anayasası'yla toplu sözleşme, grev ve sendika hakları tanındı. Fakat 1963 tarihli Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nda siyasal grev yasağı getirildi. Sanayileşme düzeyinin artışı, köyden kente göç gibi olgularla işçi sınıfının nicel ağırlığında görülen artış, doğrudan sendikal örgütlenmeden gelen öncü işçiler tarafından Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) kurulmasıyla ve bu öncü işçilerin kısa süre içinde partinin siyasi temsiliyetini üstlenecek olan Mehmet Ali Aybar, Behice Boran, Sadun Aren ve Nihat Sargın gibi çeşitli zamanlarda TKP üyesi olmuş aydınlar ile buluşmalarıyla nitel bir sıçramaya da dönüşmüş oldu.

1951 tutuklamalarıyla önemli bir örgütsel darbe yemiş olan ve o dönemde yurtdışındaki örgütlenmesiyle yaralarını sarmakta olan TKP, ülke içindeki kadrolarıyla ve yurtdışından Bizim Radyo yayınlarıyla TİP'e destek verdi. TİP'in kuruluşunu izleyen dönemde 1963'te Kavel grevi, Trio Lastik İşçileri Grevi, 1964'te İstanbul Bozkurt Mensucat Fabrikası'nda, Singer Fabrikası ve Good Year Lastik Fabrikası'ndaki grevlerde, 1965'te Zonguldak Ereğlisi Kozlu Kömür İşletmeleri'nde çalışan yaklaşık altı bin işçinin direnişe geçmesi ve direnişi bastırmaya gelen askerlerin açtığı ateş sonucu iki işçinin hayatını kaybetmesi gibi olaylarda Türkiye işçi sınıfının giderek yükselen bir eylemlilik içine girmesi, burjuvazide olduğu kadar sınıf işbirlikçisi Türk-İş yönetiminde de büyük tedirginlik yarattı.

Türk-İş yönetiminin grevler ve işçi eylemleri karşısında izlediği ihanet çizgisinde son damla 1966 tarihli Paşabahçe Grevi'ne karşı alınan tavır ve Maden-İş, Lastik-İş ve İstanbul Basın-İş'in disiplin kuruluna sevk edilmesi oldu. Sınıf sendikacılığında ısrar eden sendikalar ayrı bir konfederasyon halinde örgütlenme kararı vererek 13 Şubat 1967'de Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu (DİSK) kurdular.

DİSK'in beş kurucusundan dördü olan Türkiye Maden-İş Sendikası Genel Başkanı Kemal Türkler, Lastik-İş Genel Başkanı Rıza Kuas, Gıda-İş Genel Başkanı Kemal Nebioğlu ve Basın-İş Genel Başkanı İbrahim Güzelce aynı zamanda TİP'in kurucu üyesiydiler.

DİSK'in kurulduğu 1967'den 1970'e kadarki dönemde grev sayısında ve sendikalaşma oranında muazzam artış olması karşısında telaşa kapılan sermaye sınıfı, sınıf sendikacılığı anlayışının temsilcisi DİSK'in kapatılması ve Türk-İş'in tek konfederasyon olarak kalması sonucunu doğuracak bir kanun çıkarmaya teşebbüs ettiğinde hem DİSK hem de Türk-İş üyesi işçiler buna ülkemiz tarihinin en büyük işçi eylemi olan 1970'teki şanlı 15-16 Haziran ayaklanmasını gerçekleştirerek unutulmaz bir cevap verdiler.

Burjuvazi, 15-16 Haziran'da işçi sınıfından yediği tokadın acısını 12 Mart 1971 muhtırası ile sosyalist hareket üzerinde terör estirerek çıkarmaya çalıştı. Türkiye İşçi Partisi'nin kapatıldığı bu dönemde, TKP İsmail Bilen önderliğinde Atılım kararını alarak ülke içerisinde doğrudan örgütlenme hamlesini başlattı, "Fabrikalar kalemiz!" sloganıyla işçi sınıfı örgütlenmesine hız verdi. TKP MK yayın organı Atılım'da ilk sayıdan itibaren sendikaları güçlendirmenin ve işçi yığınlarını sendikalara çekmenin komünistlerin görevi olduğu vurgulanmakta, parti üyelerinin ana görevinin fabrikalara gitmek, sendikalara üye olmak, yığınların arasına girmek, partinin politikasını bu yığınlara indirmek ve yaymak olduğu belirtilmekteydi.

DİSK'in 1975 yılında yapılan beşinci kongresinde gerçekleşen yönetim değişikliği ve Kemal Türkler'in genel başkanlığa, İbrahim Güzelce'nin de genel sekreterliğe seçilmeleri gerek Türkiye işçi sınıfının gerekse TKP'nin tarihinde önemli bir dönüm noktası oldu.

Parti'nin İstanbul Topkapı'da metal işçileri arasındaki örgütlenmesi Türkiye Maden-İş tabanındaki TKP etkisini güçlendirdi. Onlarca fabrikada kurulan parti hücreleri fabrika komitelerine

doğru büyüdü. TKP'nin fabrika ve sendikalarındaki örgütlenmeleri bu şekilde devam ederken 1975-76 yıllarında DİSK'e üye sendika sayısında önemli derecede artış meydana geldi, 1975 yılı içerisinde toplam üye sayısı 100 bin olan 15 sendika yetkili kurullarında karar alarak DİSK'e katıldı. 12 Eylül 1980 askeri diktatörlüğüne kadar olan dönem zarfında TKP'nin "fabrikalar kalemiz" sloganı, bir slogan olmaktan çıkmış, realite halini almış durumdaydı. Bu güçlü örgütlülüğe ve ülkedeki siyasi bunalım ortamına karşın öznel ve nesnel nedenlerle Parti'nin siyasi iktidarın fethine doğru gereken devrimci hamleleri gerçekleştirememesi, 12 Eylül'de emperyalizmin ve sermaye sınıfının karşı saldırısını getirdi.

Doğrudan işçi sınıfını ve onun öncü partisi TKP'yi hedef alan karşı-devrimci 12 Eylül darbesi Türkiye işçi sınıfının en temel hak ve özgürlüklerini ortadan kaldırdı. 1982 Anayasası'nın silah zoruyla kabul ettirilmesi ve iş yasalarında yapılan değişikliklerle sendikal hak ve özgürlükler üzerindeki kısıtlamaların devamı sağlandı. Komünistlerin bir kez daha ağır illegalite koşullarına itildiği bu dönemde, sendikaların yeniden örgütlenmesi, 1989 Bahar Eylemleri, Paşabahçe Direnişi, Zonguldak Büyük Madenci Yürüyüşü gibi Türkiye işçi sınıfının yeniden ayağa kalkması için verilen tüm mücadelelerde TKP kadroları en ön safalarda yerlerini aldılar.

Komünistler günümüzde de inşaat işçileri, cam işçileri ve metal işçileri başta olmak üzere Türkiye işçi sınıfının devrimci sınıf sendikacılığı anlayışı doğrultusunda örgütlenmesi için geleneklerinden aldıkları azim ve kararlılıkla mücadele etmeyi sürdürüyorlar.

Dünya komünist hareketinin Türkiye müfrezesi

TKP hem kendi ülkesinin ve işçi sınıfının bağrından, hem de uluslararası işçi hareketinin dolaysız etkileri altında, onun bir kolu olarak doğmuş, kurulmuş ve gelişmiştir.

Türkiye işçi ve komünist hareketi köklü bir enternasyonalist

geleneğe sahiptir. Değişik din, mezhep ve etnik kökenden çok sayıda halkı bağrında esaret altında tutan Osmanlı İmparatorluğu kozmopolit bir devlettir. İmparatorluk içinde kapitalist üretim ilişkilerinin güç kazanmaya başladığı 1800'li yıllarda yavaş yavaş oluşmaya başlayan işçi sınıfı da kozmopolit bir görünüme sahipti. İmparatorluğun değişik halklarından gelen işçilerin oluşturduğu yerli işçi sınıfının yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu'nun emperyalist güçler tarafından yarı sömürgeleştirilmesi süreci içerisinde ülke ekonomisinde gitgide güç kazanan yabancı şirketlerin kendi ülkelerinden getirerek çalıştırdıkları işçiler de sınıf mücadelesinin aktif birer unsuruydular. 1863 yılında Ereğli kömür madenlerinde gerçekleşen ilk grevin ardından 1870'li yılların başında yaygınlaşmaya başlayan grevler içerisinde, Haydarpaşa-İzmit demiryolunda çalıştırılan İngiliz, Fransız, İtalyan işçilerin ve Türkiyeli işçilerin birlikte gerçekleştirdikleri grev, ülkemizde enternasyonalist dayanışmanın ilk örneklerindendir. Avrupalı işçilerle birlikte gerçekleştirilen çok sayıdaki bu ortak mücadeleler, sınıf savaşının henüz ilk evrelerinde bulunan Türkiyeli işçilerin batı proletaryasının deneyimlerine dair bilgi edinmesini sağlarken, işçiler arasında örgütlenme bilincinin ve enternasyonalist ruhun gelişmesine de hizmet etti.

1880'li yıllardan itibaren başta gayrimüslim işçiler tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'da bulunan topraklarında kurulanlar olmak üzere, çeşitli işçi örgütlenmeleri ortaya çıktı. Başlangıçta etnik temelde kurulan bu örgütlenmelerin yerini, işçi hareketi içerisinde sosyalist eğilimlerin güç kazanmasına bağlı olarak, müslüman ve gayrimüslim işçilerin ortak örgütleri almaya başladı. 1908'de İttihat ve Terakki'nin gerçekleştirdiği burjuva demokratik devrimin ardından 1909'da Selanik'te kurulan ve Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu adıyla da bilinen Osmanlı Sosyalist İşçi Federasyonu; Yahudi, Bulgar, Rum ve Türk işçilerini aynı örgüt çatısı altında toplayan enternasyonalist bir örgüttü.

İmparatorluk içerisindeki farklı halklardan işçileri aynı çatı altında bir araya getirme hedefini gözeterek sosyalist örgütlenme-

lerin enternasyonalist faaliyetleri, 1912 Balkan Savaşı'nın ardından yükselen etnik milliyetçilik dalgası karşısında uzun ömürlü olamadı, müslüman ve gayrimüslim işçiler arasında dayanışma ve işbirliği istisnai bir olgu haline dönüştü. Mütareke dönemine gelindiğinde, müslüman ve gayrimüslim işçiler arası husumetin körüklenmesi, komünist örgütlenmeler arasında dahi birleşik mücadelenin geliştirilmesine sekte vurdu. Örneğin her ikisi de Kızıl Sendikalar Enternasyonal'i'ne (Profintern) bağlı örgütler olan Rumların "Beynelmilel İşçiler İttihadi" ile Türklerin "İşçi Derneği" tüm çabalara rağmen birleştirilemedi.

10 Eylül 1920'de Bakü'de Türkiye Komünist Partisi'nin kuruluşu, Türkiye komünist ve işçi hareketinin enternasyonalist geleneği açısından en önemli kilometre taşıdır. Komintern'in Türkiye seksiyonu olarak kurulan TKP; II. Enternasyonal'le hesaplaşan Bolşeviklerin ve Komintern'in yeni programatik anlayışlarını benimseyerek, sistematik bir programa dönüştüren ender partilerden biriydi. Parti kurulmadan önce, Komünist Enternasyonal'in kuruluş kongresine Türk komünistlerini temsilen katılan Mustafa Suphi "Moskova'da, dünyanın geleceğini değiştirecek olan bu görkemli III. Enternasyonal'de proletaryanın, ezilen Türk köylülüğünün ve işçi sınıfının adına, özgürlüğün, eşitliğin, kardeşliğin adına, zalim ve yırtıcı emperyalizmden çok çekmiş, kapitalizmin pençesi ve batı uygarlığının şiddeti altında mahvolan silahlı bir halkın adına konuşmak ne büyük bir mutluluk."^[2] diyerek başladığı konuşmasında Türk komünistlerinin vatanlarının dünya, milletlerinin de insanlık olduğunu; doğu halkları arasında devrimci ocakların kurulmasının Komintern'in acil görevi olması gerektiğini, Kızıl Ordu'nun yanında dövüşen Türk askeri örgüt hücrelerinin bu görevin yerine getirilmesinde büyük yararı olacağını; kapitalizmin dolaysız baskısı altında ezilen Türk proletaryasının dünya sosyal devrimine dayanak olmak ve onu ilerletmek için bütün gücünü kullanacağını söylüyordu.

[2] Komintern Üyesi TKP: Üstü Örtülen Geleneğimiz Komintern İlkelerinden 1920 Programı'na Belgeler Konuşmalar, Haz. Ertan Göksu, Tohum Yayıncılık, İstanbul: 2003, s.104.

Yine Mustafa Suphi'nin "Türkiye'nin ezilen işçi ve köylülerine" hitaben kaleme aldığı ve TKP tarafından bildiri olarak da dağıtılan "Sosyalizm İçin Savaş" başlıklı yazıda işgale karşı silahlı mücadele çağrısında bulunuluyor ve "Yoksul ve ezilen Türk yoksul köylüsü! Sabrettiğin yeter! Genel dünya devriminin öngünündesin. Kendi hakkını alacağın zaman da kalk. Kendini göster. Türkiye'nin zulüm ve eziyet içinde yaşayan diğer halklarına elini uzat. İşçi ve köylü meclislerini, kendi iktidar ve saltanatını kur."^[3] denilerek Türk işçi ve köylülerine Osmanlı devleti topraklarındaki diğer ezilen halklar ile ittifak çağrısı yapılıyordu. Nitekim Parti üye ve yöneticileri içerisinde Nikos Asimopulos, Vartan İhmalyan, Jak İhmalyan, Sarkis Çerkezyan (Çerkezoğlu), Şahabettin Bakırcıyan (Bakırsan), Aram Pehlivanian gibi Rum ve Ermeni komünistlerin varlığı, Türkiye işçi sınıfının Osmanlı'dan beri gelen enternasyonalist damarını TKP içinde geçmişten geleceğe taşıyan bir başka önemli olgudur. Yine Yunan İç Savaşı'na katılarak Demokratik Ordu saflarında kapetanios olarak savaşan Mihri Belli'nin de Türk ve Yunan komünistlerinin enternasyonalist geleneğinde önemli bir yeri vardır.

Sermaye egemenliğini tarihte ilk defa yıkan Sovyetler Birliği ve onun öncüsü SBKP ile kardeşçe birlik, TKP'nin her zaman savunduğu temel bir ilke oldu. TKP Türk ve Sovyet halkları arasındaki dostluğu her zaman gür sesle savundu. Proletarya enternasyonalizmi, TKP'nin kendi varlığına eşdeğer önem verdiği, hiçbir zaman yüz çevirmediği bir ilkeydi. TKP, Ekim Devrimi davasına ve Sovyetler Birliği'ni yaşatma görevine büyük bir disiplin ve hatta özveri ile her zaman bağlı kaldı. Uluslararası komünist hareketin ayrılmaz bir parçası olarak bu hareketin birliği ve onun tüm anti-emperyalist güçlerle ve barış güçleriyle bağlaşıklığı uğruna çalışmayı, Sovyetler Birliği başta olmak üzere tüm sosyalist ülkelerle dayanışmayı, Asya, Afrika ve Latin Amerika halklarının ulusal kurtuluş savaşlarıyla dayanışma içerisinde olmayı kendine görev edindi.

[3] A.g.e, s.115.

1977 Programında da ifade edildiği üzere, çalışmalarında her şeyden önce ve en başta Türkiye halkının menfaatlerini göz önünde tutan TKP, Türkiye halkının ulusal ve sosyal kurtuluş mücadelesinin yeryüzünde emekçilerin, halkların sosyalizm ve özgürlük uğruna evrensel savaşlarının bir parçası olduğunu ve proleter enternasyonalizmine sınımsız bağlılığın, Türkiye halkının emperyalizme karşı savaşında gerçek özgürlüğü için, dar burjuva ulusçuluğu görüşüne karşı güçlü bir savaş aracı olduğunu her zaman savundu. Proletarya enternasyonalizmine ve dünya komünist hareketine sıkı sıkıya bağlılık TKP'nin ürettiği en büyük değerlerden biri olarak görülmelidir.

Anti-emperyalizmin, bağımsızlık savaşınının, yurtseverliğin partisi

TKP proletarya enternasyonalizmine ve dünya komünist hareketinin Leninci birliğine sonuna kadar bağlı bir parti olmasının yanında, aynı zamanda sonuna kadar yurtsever bir partidir. 1977 programının girişinde de denildiği gibi:

“Türkiye Komünist Partisi Büyük Oktobr Sosyalist Devrimi'nin doğrudan doğruya etkisi altında, yeryüzünde yepyeni bir çağın açıldığı, devrim hareketlerinin yükseldiği bir dönemde, Türkiye'de ulusal kurtuluş savaşının ölüm kalım günlerinde doğmuştur. Bu parti 1919-1920 yıllarında biçimlenmiştir. Bu oluşma ulusal kurtuluş savaşının ateşleri içinde gelişmiştir. TKP, memleketi dala emperyalistlere karşı silaha sarılan halkın yanında, ilk adımda yer almıştır. Türkiye'yi köleleştirmek için gelen yabancılarla destek olan gerici güçlere, kapitalist ve feodal sömürüye, bu düzene karşı aktif savaşa geçmiştir.”^[4]

Daha İstanbul'da, Anadolu'da ve Rusya'daki savaş esirleri arasındaki komünist örgütlenmeler birleşerek TKP'yi kurmadan önce komünist gruplar emperyalizme karşı Ulusal Kurtuluş Savaşı'na

[4] Türkiye Komünist Partisi Program, Haz. Önder Sağlam, Ürün Yayınları, İstanbul: 1978, s.5.

katıldılar ve direnişin örgütlenmesine güçleri oranında katkı koydular. Örneğin Affan Hikmet yoldaşın, 1919'da Bandırma'da liman işçilerinden, demiryolcularından ve fabrika işçilerinden oluşturduğu gerilla grubuyla Maydos'da İngilizler'in eline geçen silah depolarını basıp, aldığı silahları Balıkesir-Afyon üzerinden İç Anadolu'ya götürdüğü, işgal altındaki İstanbul, İzmit, Düzce dahil olmak üzere Anadolu'nun değişik yerlerinde Ekim Devrimi'ne katılmış Maraş'lı Süleyman gibi, Ardeşen'li Abdullah gibi, makinist Ahmet gibi komünistlerin kurduğu silahlı grupların olduğu, Atılım döneminin TKP MK Genel Sekreteri İsmail Bilen'in de İstanbul'da tersane fabrikaları işçilerinden kurulan bir gerilla grubuyla Anzavur kuvvetlerine ve işgalci güçlere karşı savaşa katıldığı, komünistlerin cepheye silah sağlama, İstanbul'dan Anadolu'ya silah aktarma faaliyetlerinde yer aldıkları, silah fabrikalarında çalıştıkları, Ankara'daki İmalât Harbiye Fabrikası'nın kuruluşunda yer aldıkları bilinmektedir. Ayrıca Anadolu'da Türk Halk İştirakiyun Fırkası adıyla faaliyet yürüten, zaman zaman Anadolu Komünist Partisi veya Ankara Komünist Partisi olarak da anılan komünistlerin, Kuvayı Milliye örgütlenmesinde yer aldıkları, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde "Halk Zümresi" içinde faaliyet yürüttükleri, "Yeşil Ordu"nun çalışmalarına katıldıkları, halk nezdinde ulusal kurtuluş mücadelesini destekleyen Bolşeviklere duyulan yaygın sevginin de etkisiyle giderek güçlendikleri ve bu gelişmenin önünü kesmek isteyen burjuva önderliğin sahte bir resmi komünist partisi dahi kurmak mecburiyetinde kaldığı belirtilmelidir.

TKP kuruluşundan itibaren anti-emperyalizmin ve yurtseverliğin en tutarlı savunucusu olmuştur. Parti kurulur kurulmaz TKP liderlerinin, Kurtuluş Savaşı'na katılmak ve Türkiye'yi emperyalist işgalden kurtarmak için Anadolu'ya geçmeleri, komünistlerin ulusal kurtuluş mücadelesinde artan etkisinden korkuya kapılan burjuvazinin Mustafa Suphi ve 14 yoldaşını tuzaga düşürerek Karadeniz'de katletmesi ve komünist örgütlenmeleri yasaklamasıyla sonuçlandı. Mustafa Suphi ve yoldaşları, yürütülen anti-emperyalist savaşta kurtuluş uğruna kanını döken emekçilere toprak, özgürlük, kalkınma, insana yakışır bir yaşam

getirecek olan sosyalist Türkiye'yi kurmayı, kapitalist sömürüyü ortadan kaldırmayı, ağalık, toprak beyliği, derebeylik kalıntılarının kökünü kazımayı hedefledikleri için katledildiler.

En seçkin yöneticileri yok edilen, yasal örgütleri ve yayın organı kapatılarak yasal çalışması önlenen ve ağır baskılarla karşılaşan TKP, bütün engellere rağmen baskı ve terör altında bundan sonra da anti-emperyalist mücadelesini sürdürdü. Emperyalizme karşı savaş, Anadolu'dan düşmanın kovulmasıyla bitmiyordu. Emperyalizmin yeniden ve arka kapıdan içeri girmesi engellenmeliydi. Bunun için de zaman kaybetmeden emekçi halkın egemenliğini kurmak, köklü sosyal dönüşümler yapmak, ulusal bir ağır sanayii yaratmak gerekirdi. İşbirlikçi burjuvazinin, uluslararası emperyalist tekellerle, NATO, IMF, Dünya Bankası gibi emperyalist kurumlarla ortaklık kuran sermaye çevrelerinin ülkemizde ulusal ağır sanayinin kurulmasını engellemesine, ülkenin doğal zenginliklerinin vurguncu yerli ve yabancı tekellere peşkeş çekilmesine, ülkemizin ekonomik ve politik bakımdan emperyalizme bağımlı hale getirilerek adeta ABD emperyalizminin bir yarı sömürgesi durumuna sokulmasına karşı durmaksızın mücadele eden TKP, Türkiye'nin NATO gibi saldırgan bloklara girmesine, Truman Doktrini'ne ve Marshall Planı'na, topraklarımızda Amerikan emperyalistlerine üs verilmesine karşı çıkan tek parti oldu. Türkiye'nin bağımsızlık yolunu, onun NATO'dan, CENTO'dan ve her türlü emperyalist bağlaşmadan çıkmasında, bütün yabancı ve yerli tekellerin, şirketlerin devletleştirilmesinde gördü.

TKP, nükleer silahlar döneminde Türkiye'nin Ortadoğu'da Amerikan emperyalizminin, NATO'nun elinde bir araç, bir üs olarak kullanılmasının yurdumuz için büyük bir tehlike yarattığını, halkımızın ve bölgedeki bütün halkların varlığını tehdit ettiğini, buna karşı NATO'dan çıkmak, ikili anlaşmaları yırtmak, emperyalizmi saldırı üsleriyle, füze rampalarıyla, askerleriyle birlikte yurdumuzdan kovmak için bütün yurtseverlerin birlikte dövüşmeleri gerektiğini savundu ve bu uğurda durmaksızın mücadele etti.

İlerici yurtsever gençliğin partisi

Türkiye Komünist Partisi kuruluşundan itibaren gençliğin sorunlarına ve örgütlenmesine özel bir önem verdi. Anti-emperyalist, yurtsever, devrimci gençliğin mücadelesiyle işçi sınıfının toplumsal kurtuluş savaşını iç içe gördü. Burjuvazinin gençlik hareketini parçalamak ve işçi sınıfının savaş yolundan koparmak için giriştiği tüm provokasyonlara ve saldırılara karşı var gücüyle mücadele etti.

Ülkemizde devrimci, ilerici gençlik hareketi ilk kez 1920-21 yıllarında TKP'ye ideolojik açıdan bağımlı Gençlik Cemiyeti ve 1923 yılında Türkiye Komünist Gençler Birliği çatısı altında örgütlü bir varlığa kavuşturuldu. II. Emperyalist Paylaşım Savaşı yıllarında, Parti faşizme karşı birleşik cephe politikası doğrultusunda İlerici Gençler Birliği'ni kurdu ve özellikle üniversiteler düzeyinde gençler arasında örgütlenmeye hız verdi. Refik Saydam'ın ölümünün ardından başbakanlığa getirilen Şükrü Saraçoğlu, ilerici gençlerin etkin muhalefetiyle karşılaştı. İlerici Gençler Birliği üyelerinden Tahsin Berkem ile Mihri Belli'nin 18-19 Mayıs 1944 gecesi Süleymaniye Camii'nin minareleri arasına "Saraçoğlu faşisttir" yazılı pankart asmaya çalışmalarının ardından ilerici gençliğe ve TKP'ye karşı başlatılan tutuklamalar kapsamında 55 kişi Sıkıyönetim Mahkemesi'ne sevk edildi, bunlardan 27'si serbest kalırken, 28'i çeşitli cezalara çarptırıldı.

II. Emperyalist Paylaşım Savaşı sonunda faşizmin Kızıl Ordu tarafından ezilmesinin ardından Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçiş, ilerici gençler arasında da örgütsel hareketliliğe yol açtı. 1946 yılında Ankara'da Türkiye Gençler Derneği kuruldu. Tüzüğünde "Turancı olanlar ve bu yolda tanınanlar derneğe üye kaydedilemezler" maddesi bulunan dernek, faşist cepheye karşı ilerici gençliğin çatı örgütü olmayı hedefliyordu. Dünya Demokratik Gençlik Federasyonu'nun 1947 yılında Prag'taki toplantısına kutlama mesajı gönderen Türkiye Gençler Derneği üyeleri 22 Eylül 1948 tarihinden itibaren "komünizm propagandası yaptıkları" gerekçesiyle yargılandılar ve dernek 1949 yılında kendisini feshetmek zorunda kaldı.

İstanbul'daki ilerici gençler ise 2 Temmuz 1946 tarihinde İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'ni kurdular. Yayınladığı broşürlerle dikkatleri üzerine çeken İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği *Hür Gençlik* ismiyle bir dergi çıkardı ve Nâzım Hikmet'in affı için başlatılan kampanyaya da destek verdi. İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği de 1951 tutukmalarının ardından kapatıldı. Aynı yıllarda yine TKP kadrolarının öncülüğünde, yurtdışında da 9 Mart 1949 tarihinde "Türk Gençliğine Çağrı" başlıklı bildiriyle İlerici Jön Türk Birliği (İJTb) adlı dernek kuruldu, 1953 yılına kadar devam eden faaliyeti boyunca DP iktidarının ABD emperyalizmi işbirlikçisi siyasetine muhalefet etti.

Ülkenin kaderini Amerikan emperyalizminin ellerine teslim eden Demokrat Parti'nin izlediği ekonomik ve sosyal politikaların yol açtığı ekonomik çöküntü 1950'li yılların sonuna gelindiğinde giderek belirgin bir hal aldı. Bu dönemde toplumsal muhalefet giderek gelişmeye, öğrenci gençliğin kitlesel eylemleri birer ayaklanma şeklini almaya ve geniş halk kesimlerini etkilemeye başladı. Demokrat Parti diktatörlüğüne son veren 27 Mayıs'ın ardından ülkede sanayileşmenin ve proleterleşmenin hızlanmasıyla işçi hareketi yükselirken, üniversite öğrencileri başta olmak üzere gençliğin siyasallaşmasında da büyük bir sıçrama yaşandı.

Türkiye İşçi Partisi'nin kuruluşu işçiler ve aydınların yanı sıra gençlikte de büyük bir çekim merkezi yarattı. TİP, sosyalizmin kitlelerle buluşmasında son derece önemli bir işlev gördü. Ancak parti yönetiminin yasal çerçeveleri zorlamayan bir çizgi izlemesi, giderek sertleşen mücadele ortamının gerektirdiği örgütlenme anlayışından faşizm tehlikesini gerekçe göstererek uzak durması, devrimci gençlik hareketinde farklı arayışların ortaya çıkmasına ve TKP'nin eski yöneticilerinden Mihri Belli'nin ortaya attığı Milli Demokratik Devrim çizgisinin parti içi muhalefet hareketinde güç kazanmasına neden oldu. Türkiye'nin kapitalist değil, yarı-feodal yarı-sömürge geri bir ülke olduğu ve buna bağlı olarak Türkiye işçi sınıfının devrime önderlik

edemeyeceği, devrimcilerin asker-sivil aydın zümre ile birlikte anti-empyrialist bağımsızlık mücadelesini başarıya ulaştırma-
dan Türkiye’de sosyalizmin kurulamayacağı tezlerinden hareket
eden MDD hareketi ve keza bir diğer eski TKP yöneticisi olan
Hikmet Kıvılcımlı’nın “İkinci Kuvayı Milliyecilik” olarak ad-
landırdığı çizginin gençlik hareketi üzerinde artan etkisi TİP’i
zayıflattı ve bölünmelere yol açtı. Ancak gerek Mihri Belli’nin
gerekse Kıvılcımlı’nın öncülük ettikleri siyasi çizgiyi kalıcı bi-
rer örgütlenmeye tahvil etme konusunda ağırdan alan temkinli
yaklaşımları kısa süre içerisinde devrimci gençlik hareketinin
öne çıkan kadrolarında silahlı mücadeleyi temel alan kendi ba-
ğımsız siyasi örgütlenmelerini kurma eğiliminin güçlenmesi
sonucunu doğurdu. Türkiye’de işçi sınıfının devrime önderlik
edebilecek çapta güçlü bir sınıf olduğunu geri dönülmez biçim-
de ortaya koyan 15-16 Haziran 1970 büyük işçi direnişi, işçi
sınıfının öncülüğünü reddeden MDD tezlerinin geçersizliğini
açıkça ortaya koymuş olsa da gençlik hareketindeki ve sosyalist
hareketteki bölünmüşlük artık kalıcı bir hale dönüşmüştü.

İşçi hareketinde ve sosyalist hareketteki devrimci yükselişi boğ-
mak amacıyla gerçekleştirilen 12 Mart 1971 askeri müdahalesi
kitlesel tutuklamalar, işkenceler ve infazlarla devrimci gençliğin
mücadelesine ağır bir darbe vurdu. O zamana kadar Türkiye
İşçi Partisi’ni destekleyen ve gençlik içerisinde de kendi bağım-
sız örgütlenmesini kurma yoluna gitmeyen Türkiye Komünist
Partisi gerek TİP yönetiminin gerekse MDD hareketinin farklı
cenahlardan izlediği ve devrimci gençlik hareketinin işçi sınıfı
mücadelesine yabancılaşması sonucunu doğuran hatalı çizgile-
rin yarattığı sorunları da dikkate alarak Türkiye içinde örgüt-
lenme çalışmalarını hızlandırdı. Gençlik içerisinde 12 Mart ön-
cesi dönemin deneyimlerinden dersler çıkaran bir çok devrimci
kadroda da işçi sınıfının öncü partisi ile buluşma arzusu güç
kazanmıştı. Bu dönemde bir çok genç sosyalist TKP merkezi ile
irtibata geçmek için yurtdışına çıktı. Atılım kararını veren parti
önderliği ile ülke içindeki bu devrimci gençlik dinamiğinin bir
potada buluşması, TKP’nin 1973 Atılımının hayata geçirilme-

sinde belirleyici önem taşıdı.

Atılım kararının ardından Parti, ilerici gençlik hareketinin dağınlıklığına ve örgütsüzlüğüne son vermek, ilerici gençliği emperyalizme, faşizme, gericiliğe ve sömürüye karşı savaşında birleştirmek, gerçek bir yığın örgütlenmesini inşa etmek için çalışmalarına hız verdi. Bu perspektiften hareketle 1975 yılında kurulan İlerici Gençler Derneği (İGD), “gençliğin yolu işçi sınıfının yoludur” sloganıyla, işçi-köylü ve öğrenci gençliğin yığmsal örgütlenmesi temelinde hızla yaygınlaşmayı amaç edindi. İGD’yi ve yine aynı dönemde kurulan İlerici Liseliler Derneği (İLD)’yi dönemin diğer gençlik örgütlenmelerinden farklı kılan en önemli nitelik, işçi sınıfına olan bağlılıkları ve gençlik mücadelesini işçi sınıfının mücadelesiyle birleştiren, eş güdümlü hale getiren bir örgütsel zemin yaratmış olmalarıdır.

İGD sermaye iktidarının kışkırtıp örgütlediği faşist saldırılar karşısında da önemli bir direniş mevzii oldu, yüze yakın üye ve taraftarının faşist katiller tarafından öldürüldüğü bu dönemde militan bir mücadele hattı örmeye gayret gösterdi. Fabrikalarda, grev çadırlarında, 1 Mayıs’larda, can güvenliği komitelerinde işçi sınıfıyla omuz omuza kavga verdi. 1979 yılında Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatıldığında tüm ülke sathında toplam 154 şube ve temsilciliği ve yaklaşık 50 bin üyesi bulunmaktaydı. Binlerce üyesinin tutuklandığı 12 Eylül faşizmi günlerinde İGD çalışmalarını ağır illegalite koşullarında sürdürdü. “12 Eylül anayasasına hayır” kampanyasında, üniversitelerde öğrenci derneklerinin kurulmasında ve gelişen öğrenci eylemliliklerinde yine ön saflarda yer aldı.

İGD’nin devrimci mirası ve işçi sınıfının kurtuluş mücadelesine olan bağlılığı bugünün genç komünistleri için bir gurur ve ilham kaynağı olmaya devam ediyor.

Kadınların eşitlik ve özgürlük mücadelesinin partisi

TKP’nin kadın örgütlenmesine yaklaşımı dünya komünist kadının hareketinin zengin deneyimlerine dayanır. Kadınla erkek

arasındaki eşitsizliklerin kaldırılmasını, kadın-erkek gözetilmeden eşit işe eşit ücret verilmesi ilkesini kurulduğu günden beri savunmuş, emekçi kadınların örgütlenmelerinin, sendikalara daha geniş ölçüde girmelerinin, daha aktif bir şekilde eylem göstermelerinin, tek bir çatı altında birleşmelerinin haklarını elde etmelerine olanak sağlayacağı gibi, genel devrim hareketine, halkın kurtuluşu için verilen savaşa da yardımcı olacağı görüşüyle kadınların işçi sınıfının sosyal kuruluş mücadelesinde daha örgütlü bir biçimde yer almalarını sağlamak için çalışmıştır.

TKP, 1973 Atılım kararı çerçevesinde “merkezinde TKP’nin durduğu, kitlesel bir hareketin kitlesel bir parçası” olarak kadın örgütü kurma kararı aldı ve 1974 yılında kadın kadrolarını bunun için görevlendirdi.^[5] Uluslararası Demokratik Kadın Federasyonu’nun önerisiyle Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 1975 yılını ve gelecek 10 yılı Uluslararası Kadın Yılı olarak ilan etmesi üzerine TKP’li komünist kadınların öncülüğünde geniş katılımlı bir derneğin kuruluş çalışmaları hızlandırıldı ve İlerici Kadınlar Derneği (İKD) kuruldu. 1975’te Türkiye’de ilk kez kamuya açık kitlesel 8 Mart Emekçi Kadınlar Günü kutlamaları İstanbul ve Ankara’da yapıldı.

İKD Çalışma Programı’nda kadın örgütlenmesinin işçi sınıfının kurtuluş mücadelesi ile ayrılmaz bağı şöyle vurgulanmıştı:

“Dernek, kadınların kurtuluşu için verilen mücadelenin, halkımızın emperyalizme, faşizme ve sömürüye karşı verdiği barış, demokrasi ve toplumsal kurtuluş mücadelesinin ayrılmaz bir parçası olduğu görüşündedir... Hedef: Fabrikada, tarlada, büroda çalışan tüm emekçi kadınların, emekçi eşlerinin, ev kadınlarının ve kadın sorununun bilincine varmış tüm ilerici kadınların derneğin çatısı altında birleşerek örgütlenmesini sağlamaktır.”^[6]

[5] Nimet Çakılkeya, Bir Tarihin İzini Sürmek... 20.Yüzyıl Uluslararası Sosyalist Kadın Hareketi, Tarihsel İKD ve Bugüne Kalanlar, Marksist Manifesto, S.6, İstanbul:2020, s.86.

[6] A.g.e, s.88.

İKD emekçi kadınları ve onların sorunlarını ele alan bir çizgi izledi. *Kadınların Sesi* adlı önce aylık daha sonra 15 günde bir yayınlanan bir dergi çıkardı. 1975-1979 yılları arasında yurt dışında şube ve temsilcilik sayısı 60'a ulaşan İKD, üye sayısı 15 bini aşan kitlesele bir örgüt haline geldi. Yine bu dönemde *Kadınların Sesi* de 30 bin tiraja ulaştı.

İKD şube ve temsilciliklerinde toplumda yüzyıllardır ikinci sınıf yurttaş muamelesi gören, ezilen, horlanan kadınlar arasında düzenli üye eğitimleri yaptı, kendi kadrolarını yine kendisi yetiştirdi. 8 Mart'ın Emekçi Kadınlar Günü olarak resmen kabul edilmesi ve çalışan tüm kadınların izinli sayılması için toplu sözleşmelere madde konması ve yasa çıkarılması için etkin savaşım verdi. Geniş kadın kitlelerini savaşıma sokmak amacıyla; "20 yılda emeklilik kampanyası", "her işyerinde kreş ve yuva kampanyası", "süt kampanyası", "doğum izinleri birleştirilsin ve uzatılsın kampanyası", "tezgah başında doğuma son, emekçi-gündelikçi kadınlar sigortalansın kampanyası" gibi çeşitli kampanyalar düzenledi.

Aynı zamanda politik alanda faşist yuvaların kapatılması, faşist İtalyan ceza yasasından alınan 141. ve 142. maddelerin kaldırılması, anti demokratik yasa ve maddelerin kaldırılması, ulusal baskı ve ayrıcalıklara son verilmesi, siyasi tutukluların serbest bırakılması ve ölüm cezalarının kaldırılması, işsizlik, pahalılık, yoksulluk, kemerleri sıkma politikasına karşı savaşım, emperyalizmin saldırgan bloklarından çıkılması, NATO, CENTO ve üslerin kapatılması, ikili anlaşmaların yırtılması, silahlanmaya son verilmesi, sosyalist ülkeler başta olmak üzere tüm komşularla saldırmazlık anlaşması imzalanması üzerine çalışmalar örgütledi. Faşist teröre karşı "evlat acısına son" kampanyasını başlattı ve miting düzenledi. İşçi sendikaları ve gençlik örgütleriyle birlikte ABD ve NATO emperyalistlerini kınama ve savaşım kampanyası, savaşız sömürsüz bir dünya için "Fantom Değil Kreş" taleplerinin örgütlenmesi, askeri üslere karşı kampanya, füzelere hayır kampanyası, vur emrine karşı kampanya, "MHP-ÜGD kapatılsın" kampanyası yürüttü. İKD seçim dönemlerin-

de "Eli Kanlı MC'ye Oy Yok!" açıklamaları yaptı, her 1 Mayıs'ta kırmızı çatkılarıyla alanlarda yerini aldı. Grevdeki işçilerle dayanışmayı örgütledi. "Yolumuz işçi sınıfının yoludur" sloganıyla DGM yasa tasarısına karşı Eylül 76'da DİSK'e destek, DGM'ye hayır mitingine, Maden-İş MESS 77 greviyle dayanışma, 78'de Faşizme İhtar mitingine katıldı.

Dünya demokratik kadın hareketinin ayrılmaz parçası olan İKD emperyalizme, faşizme, sömürgeciliğe, yeni sömürgeciliğe, ırk ayrımına, siyonizme karşı savaşılan kadınlarla dayanışma içinde oldu. Diğer demokratik kitle örgütleri, meslek odaları ve sendikalarla eylem birliklerinde yer alarak, ülke gündeminde kadınların etkin rol oynamasını, anti-komünist propagandanın kadınlar arasında yarattığı önyargının kırılmasını sağladı.

İKD 28 Nisan 1979'da Ecevit Hükümeti döneminde İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından yasaklandı. 12 Eylül'den önce yasaklanan ilk dernekti. Bunun üzerine "İKD Susturulamaz, İlerici kadın Hareketi Durdurulamaz" sloganıyla derneğin yeniden açılması için kampanya başlatılarak İstanbul ve İzmir'den Ankara'ya Büyük Kadın Yürüyüşü gerçekleştirildi, Ordu ve Antakya'da mitingler düzenlendi. İKD kapatılmasına karşın çalışmalarına devam etmiş, *Kadınların Sesi* gazetesi 12 Eylül 1980 yılına dek yayınlanmıştır. 1979 Ekim ara seçimlerinde İKD Genel Başkanı Beria Onger'in işçi sınıfının partisi adına bağımsız aday olması ve 20 bin oy alması, İKD üyelerinin de özverili çabalarının ürünüdür.

12 Eylül darbesi ile birlikte legal çalışma olanağından yoksun kalan, üye ve yöneticilerinin bir kısmı tutuklanan, işkence gören, cezaevlerindeki direnişin bir parçası olan İKD, illegal koşullarda mücadeleye devam etti. 1983 yılında derneğe yönelik kapatma ve yöneticileri hakkında da 30 yıla varan hapis cezası istemiyle dava açıldı. TKP, İKD çalışmasını yürüten ve yurtdışına çıkardığı kadın kadrolarını görevlendirerek İKD Dış Büro-su'nun kurulmasını sağlamış, bu büro İKD ile uluslararası dayanışmayı sağlamak üzere çalışma yürütmüştür.

1983 yılında TKP 5. Kongresi öncesinde yapılan TKP Kadın Aktivistler Konferansı kadın sorunu, Türkiye'de kadınların durumu, İKD çalışmasına dair değerlendirmeler yaparak kongreye öneriler sundu. 5. Kongrede alınan karar gereği TKP MK Kadın Bürosu kuruldu, ancak işlevini yerine getiremeyen bu büro 1986 yılında dağıtıldı.

1987 yılında İKD'ye açılan davada takipsizlik kararı verilmesinin ardından kadın çalışmaları yeniden hız kazandıysa da 1991 yılında Sovyetler Birliği ve sosyalist sistemin çözülmesi ve TKP'nin de likide edilmesiyle sosyalist kadın örgütlenmesi önemli bir mevzi kaybına uğradı.

Yeni bir sosyalist kadın örgütlenmesi ve sosyalist bir kadın hareketi için sınıfa karşı sınıf siyasetini öne alan, proleter kadın ve erkeklerin birlikte mücadelesini savunan komünist kadınlar 10 Ocak 2016'da İKD'yi yeniden kurarak emekçi kadınların eşitlik ve özgürlük mücadelesini yükseltmeye devam etmektedirler.

Toplumsal ilerlemenin, işçi ve emekçilerin hak ve özgürlüklerinin partisi

Kurtuluş Savaşı'na katılmak için Anadolu'ya geçen önderliği burjuvazinin cellatları tarafından katledilen TKP, alınıdaki bu yara yerine ve uğradığı ağır baskılara rağmen, 1923 Cumhuriyetinin padişahlığa, hilafete, irticaya karşı attığı tüm ilerici adımları ve cumhuriyetin ilk yıllarında Sovyetler Birliği ile izlenen dostluk politikasını tüm gücüyle destekledi. 1923 yılında girilen kapitalist yolun sermaye sınıfı tarafından adım adım gericileşmenin önünü açmasına ve cumhuriyetin kazanımlarını ortadan kaldırmasına karşı laikliğin en tutarlı savunucusu oldu.

TKP MK yayın organı Atılım'ın Temmuz 1976 tarihli sayısında "Cumhuriyet Düşmanlığı" başlıklı yazıda şöyle deniyordu:

"TKP ulusal kurtuluş savaşından arta kalan ilericilik adına ne kadar kazanım varsa tümünün ardıcıl savunucusudur. TKP gericiliğe karşı Cumhuriyeti savunmaktadır. Cumhuriyet ilkesine

halkçı bir içerik kazandırma savaşımını yürütmektedir. TKP gericiğe karşı laikliği savunmaktadır. Ama bu ilkeyi savunurken Marksizm-Leninizm konumlarından bir adım gerilemiyor.

TKP, Cumhuriyetin ve lâikliğin düşmanlarına karşı savaşırken bu savaşı tüm gerici-faşist karması hükümete karşı savaşıyla birleştiriyor, aynı zamanda TKP, bu savaşa yalnız Cumhuriyetten yana, laik, Atatürkçü güçleri çağırarak kalmıyor, dindar emekçilere de sesleniyor. Çünkü onların çıkarları, din tüccarlarının dayatmak istedikleri zulüm ve sömürü düzeniyle bağdaşmıyor.”^[7]

Diğer yandan TKP özgürlük ve bağımsızlık, köklü toprak reformu, ırk ve millet ayrımı gözetmeksizin bütün vatandaşlara eşitlik, barışseverlik ve dostluk ilkelerine dayanan yeni bir düzen için, anti-demokratik yasaların kaldırılması, işçi ve emekçilerin hak ve özgürlüklerinin genişletilmesi için sürekli mücadele etti. Sosyalist, ilerici, demokratik ve devrimci güçlerle eylem birliğine girmeye, ilerici yazar, sanatçı ve bilim insanlarını bu eylem birliğine çekmeye gayret gösterdi.

İşçilerin yanı sıra yoksul köylülerin de örgütlenmesi için, sömürücülere karşı emekçi köylülükle işçi sınıfı arasında işbirliğini, kardeşliği gerçekleştirmek için savaşım yürüttü. Tekellerin ve araçların hakimiyetini kırarak yoksul halkın gıda maddelerine en ucuz şekilde ulaşmasını sağlayan Köy-Koop, Halk-Koop gibi örgütlenmelere öncülük etti.

TKP 1973 Atılımı’nı izleyen dönemde öğretmenlerin, teknik elemanların, çırakların, mimar ve mühendislerin örgütlenmelerine de damgasını vurdu. Kurulduğu tarihten itibaren binlerce öğretmeni bünyesinde bir araya getiren Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği (TÖB-DER)’in örgütlenmesinde TKP kadroları en önde görev üstlendiler.

İlerici aydınların ve barış hareketinin partisi

TKP ülkemizin sadece siyasal yaşamına değil entelektüel ya-

[7] Atılım, Temmuz 1976, Sayı 7 (31), s.5

şamına da damgasını vurmuştur. Hatta TKP'nin dar anlamda bir siyasi parti olmayıp, geniş alana yayılmış bir sosyal fikir hareketi ve sanat akımını da temsil ettiği abartılı bir saptama olmayacaktır.

TKP'li aydınlar *Resimli Ay*, *Marko Paşa*, *Nor Or* (Ermenice *Yeni Gün*), *Görüşler*, *Sanat Emegi* gibi dergiler ile *Tan* ve *Politika* gibi günlük gazeteler başta olmak üzere ülkemizin sanatsal, edebi ve düşünsel mirasında iz bırakan çok sayıda süreli yayına imza attılar. Başta Nâzım Hikmet, Suat Derviş, Sabahattin Ali, Fahri Erdiç, Enver Gökçe, Ahmed Arif, Abidin Dino, İbrahim Balaban, Hasan İzzettin Dinamo, Kemal Tahir, Rıfat Ilgaz, Ruhi Su, Nail V. Çakırhan, Jak İhmalyan, Halet Çambel, Vedat Türkali, Arif Damar, Orhan Kemal, Sabiha Sertel, Behice Boran ve daha nice TKP üyesi aydınlar, sanatçılar ve bilim insanları ülkemizin kültür, sanat ve düşünce dünyasının hemen her dalında yaratıcı ve üretken katkılar ortaya koydular.

Nâzım Hikmet başta olmak üzere TKP'li aydınlar işçi sınıfından ve sosyalizmden yana tavır almalarının bedelini pek çok kez ağır hapis cezalarıyla, sürgünlerle, kimi zaman linçe varan baskı ve işkencelerle ödediler. TKP üyesi Sabiha Sertel ve eşi Zekeriya Sertel tarafından çıkarılan ve tek parti döneminin en etkili muhalefet yayını denebilecek *Tan Gazetesi*'nin ve *Görüşler* dergisinin basım işini yapan Tan matbaası; Sabahattin Ali ile Cami Baykurt'un çıkardığı *La Turquie* gazetesi; Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun çıkardığı *Gün* dergisi ile *Yeni Dünya* gazetesi; yine Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun yönettiği *Lena Kitabevi*; yazarlarından biri Aram Pehlivan (A. Saydan) olan *Nor Gazetesi*; ABC Kitabevi ile Berrak Kitabevi 4 Aralık 1945 tarihinde CHP iktidarı tarafından organize edilen bir provokasyonla yakılıp yıkıldı. TKP'li öğretim üyesi Behice Boran, hemen bu provokasyonun ardından Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes'le birlikte üniversitedeki görevinden alındı ve mahkemeye verildi. Beraat etmesine rağmen 5 Temmuz 1948'de kadrosu iptal edilerek üniversiteyle ilişkisi kesildi.

Her türlü baskı ve gözdağına karşın ülkemizde barış hareketi-

ne öncülük edenler yine TKP'li aydınlar oldu. Demokrat Parti hükümetinin Amerikan emperyalizminin safında Kore halkına karşı savaşmak üzere Kore'ye asker göndermesi üzerine Adnan Cemgil, Behice Boran ve Nâzım Hikmet'in öncülük ettiği aydınlar tarafından 14 Temmuz 1950'de kurulan Barışseverler Cemiyeti bu kararı protesto etti. Behice Boran ile dernek yönetimindeki diğer aydınlar tutuklandılar ve 15 ay hapse mahkum edildiler.

ABD emperyalizminin körüklediği "soğuk savaş" günlerinde yine bir grup yürekli aydın tarafından 1977 yılında Barış Derneği kuruldu. Büyükelçi Mahmut Dikerdem'in başkanlık ettiği dernekte Enis Coşkun, Tektaş Ağaoğlu, Kemal Anadol, Orhan Apaydın, Erdal Atabek, Oya Baydar, Yavuz Çizmecı, Güntekin Gazioğlu, Aykut Göker, Reha İsvan, Mehmet Karaca, Medet Serhat, Nedim Tarhan, Nefise Akyelik, Şefık Asan, Yasar Arıkan, Seyit Aydoğmuş, Hüseyin Baş, Cüneyt Başbuğ, Ataol Behramoğlu, Mehmet Bulut, Metin Denizmen, Ergun Elgin, Mustafa Gazalcı, Zülâl Kılıç, Cemal Kırıl, Hasan Fehmi Mavi, Metin Özek, Sedat Özkol, İsmail Hakki Özturun, Ali Sirmen, Gençay Saylan, Uğur Kökden, Ali Taygun, Orhan Taylan, Haluk Tosun, Melih Tümer, Aybars Ungan, Tahsin Usluoğlu, Nurettin Yılmaz, Karabey Kalkan, Nadir Akgün ve Niyazi Dalyancı gibi çok sayıda aydın yer aldı. Nükleer silahların yasaklanması ve NATO dahil tüm askeri ittifakların kaldırılması için faaliyet yürüten dernek 1979 yılında Dünya Barış Konseyi'ne üye kabul edildi.

Barış Derneği 12 Eylül 1980 askeri darbesinin hemen ardından diğer birçok dernekle birlikte yasaklandı. Dernek yöneticileri hakkında Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddeleri uyarınca "Barış Davası" olarak bilinen dava açıldı ve tutuklandılar. 1991 yılına kadar uzayan dava sonunda yargılananların tümü beraat etti.

Günümüzde TKP: Parti yaşıyor, savaşıyor!

TKP burjuva hukukunun teknikalitesi üzerinden elde tutulan

bir "isim"den ibaret değildir. Siyaseti tek başına düzen siyasetinin akademik analizine, işçi sınıfı devrimciliğini teorik düzleme indirgeyen, emekçilere üstten bakan, akıl vermeyi bilinç taşımak zanneden, salt gövdesinden ibaret kalan bir örgütlenme tarzına sıkışarak işçi sınıfı başta olmak üzere emekçilerle bağ kuracak örgütlenmeleri oluşturmaktan kaçan, statükocu, içine kapanık ve keyfiyetçi bir yönetim anlayışına sahip bir oluşumun işçi sınıfının taleplerine ve tarihsel çıkarlarına öncülük edecek bir siyasal güç haline gelmesi ve TKP adına layık olması mümkün değildir.

TKP, bugün Türkiye Komünist Hareketi tarafından temsil edilmekte, yaşatılmakta ve geleceğe taşınmaktadır. Parti, geçmişinden ders alarak geleceği örgütlemekte, geçmiş deneyimlerinin eksikliklerinin üzerine cesaretle giderek daha etkili, daha güçlü ve daha örgütlü bir parti için adımlarını sıklaştırmaktadır. Türkiye Komünist Partililer, komünistlerin birliğini sağlayarak ve yeni bir örgütsel ve siyasal mücadele tarzını hayata geçirerek TKP'yi yeniden ayağa kaldıracak ve örgütleyecek bir sürecin kadroları olarak Türkiye Komünist Hareketi'nde görev başındadırlar.

TKP'nin bugünü ve geleceği Türkiye Komünist Hareketi'nin bizi kendisi, misyonu ve mücadelesidir.

Türkiye’de komünist hareketin kuruluşu üzerine

Orhan Deniz

Türkiye Komünist Partisi’nin kuruluş dinamikleri üzerinde sıkça durulan başlıklardan biri. Kuruluşun komünist hareketin tarihi açısından çok değerli ve zengin bir zaman diliminde gerçekleşmiş olması da bu başlığı daima güncel tutuyor. Üstelik son yıllarda o döneme ilişkin ortaya çıkan belgelerin sayısının sürekli artması ve şimdiye kadar bilinmeyen bazı metinlerin yayınlanması ya da eksik bazı metinlerin tamamlanması da başlığa olan ilgiyi arttırıyor. Fakat, bu durumun belgelerdeki bilgilerin içinde kaybolma ve/veya tarihimizde hiç önemi olmayan bazı olguları gerektiğinden fazla önemsemek ya da abartmaya neden olmak gibi riskler taşıdığını da belirtmeliyiz. Bu açıdan kuruluşa bakışın seçici bir tarafı olması önemli.

Ek olarak, kuruluşa bugünden bakmak bize büyük avantajlar sağlıyor. Kuruluşa bakıyor olsak da cebimizde yüz yılın birikimi ve mücadele deneyimi var. Üstelik bu yüz yıl kopuşlarla, kesintilerle, yeniden kuruluşlarla ama bunlarla birlikte muazzam bir bilinç ve inatla örülen süreklilikle tamamlandı. Kuruluşun en anlamlandığı yer de karmaşık ve tüm izlerin birbirine girdiği o

dönemden tüm baskılara, tutuklamalara, yok etmelere rağmen boyun eğmeyen bir gelenek yaratması değil midir zaten?

İstanbul: TİÇSF, İKG

TKP'nin kuruluşunda üç ayrı kanalın etkin olduğu bilinir. İstanbul, Anadolu ve Rusya diye sıralanan bu kanalların her birinin kendi iç gelişimleri söz konusudur ve her birinin sosyalizm mücadelesi ile ilişkilenme şekli farklıdır.

İstanbul kanalı aynı zamanda Spartakist olarak bilinen kanaldır ve Marksizmle teorik-ideolojik ilişkisi en kuvvetli olan bölmeyi temsil eder. Okumak ve çalışmak için Avrupa'ya (özellikle Almanya'ya) giden öğrenci ve işçiler gittikleri yerlerde temas ettikleri sosyalist ve işçi hareketlerinin etkisiyle Marksizmle tanışırlar ve sosyalistleşirler. Yıkılmakta olan ülkelerinin kurtuluşu için ürettikleri düşünceler, aradıkları yollar Marksizmle tanışma sonrası ülkenin kurtuluşuyla toplumun kurtuluşunu birbirine bağlamalarını sağlar. 1919 yılında Berlin'de yayınlanmaya başlayan *Kurtuluş* dergisi ve kurulan "Türkiye İşçi Çiftçi Partisi" sonraki süreçte varlıklarını İstanbul'da yine *Kurtuluş* dergisi ve "Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası" olarak devam ettirir.

İstanbul ne sosyalist hareket ne de işçi hareketi açısından yeni açılan bir sayfa değildir. 19. yüzyıl sonlarına doğru artan işçi eylemleri çeşitli örgütlülükler yaratmıştır. Bu örgütlenmeler bazen çalışılan işkoluna bazen de etnik kökene göre oluşmuş, ayrıca bu örgütlenmeler dışında Osmanlı Sosyalist Fırkası (sonraları Türkiye Sosyalist Fırkası), Sosyal Demokrat Fırka gibi siyasi partiler de kurulmuştur. Burada altının çizilmesi gereken nokta tüm bu örgütlenmelerin aslolarak ekonomik mücadeleyi esas aldıkları, sınıfın siyasal açıdan öncülüğünü yapmak, verili düzeni değiştirmek gibi misyonlara sahip olmadıklarıdır.

Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF)^[1] İstanbul'da

[1] TİÇSF'nin kurucu kadroları arasında Şefik Hüsnü, Ethem Nejat, İsmail Hakkı, Mehmet Vehbi, Vedat Nedim, Nizamettin Âli, Sadık Ahi, Namık İsmail, Nurullah Esat gibi isimler bulunur. Kuruluştan sonra

bilimsel sosyalizmin ilkeleri doğrultusunda kurulmuş ilk sosyalist partidir. 22 Eylül 1919'da kurulan TİÇSF'nin kurucu kadrolarının önemli bir kısmı sonraki yıllarda komünist hareket içinde ya da yeni kurulacak cumhuriyetin kurumlarında görevler üstlenirler. TİÇSF'nin faaliyetlerinin ana eksenini İstanbul'daki diğer sol partiler ve işçi örgütleri ile ilişkiler oluşturur. Bu örgütlenmeler arasında bir birlik sağlamayı hedefleyen TİÇSF'nin hatırlanması gereken en önemli etkinliği 1919 sonunda yapılan Meclis-i Mebusan seçimlerine katılması ve bunun öncesinde Türkiye İşçi Derneği ile birlikte 2000 civarı işçinin katıldığı bir toplantıyı örgütlemesidir. İngilizlerin İstanbul'u işgali sonrası faaliyetleri kesintiye uğrayan TİÇSF'nin üyelerinin bir kısmı büyüyen ulusal kurtuluş savaşına katılmak için Anadolu'ya geçerken bir kısmı ise işçi sınıfının merkezi olan İstanbul'da kalır. TİÇSF'nin faaliyetleri, dönemsel kesintilere rağmen, 1925 yılına kadar devam eder. Tüm bu faaliyetleri tek başına TİÇSF'nin faaliyetleri olarak ele almak doğru değildir; çünkü TİÇSF aynı zamanda gizli bir örgütlenme olan ve Komintern'le ilişkili İstanbul Komünist Grubu'nun (İKG) yasal ayağı olarak işlev görür.^[2] Çıkarılan *Aydınlık* der-

Sadrettin Celal, Vanlı Kazım gibi başka partilerde mücadele eden isimler de TİÇSF'ye katılırlar. Partinin ilk başkanı Mehmet Vehbi sonrasında Namık İsmail; genel sekreteri ise Şefik Hüsnü'dür.

[2] İstanbul Komünist Grubu aynı zaman diliminde İstanbul'da faaliyet yürüten iki farklı örgütlenme için de kullanılmaktadır. Bunlardan biri yukarıda da bahsi geçen Şefik Hüsnü önderliğindeki, *Aydınlık* çevresi diye de bilinen, örgütlenmedir ve TİÇSF ile bağlantılıdır. Bu grubun iki yöneticisi, Ethem Nejat ve Hilmi oğlu İsmail Hakkı Eylül 1920'deki TKP Kuruluş/Birlik Kongresi'ne de İKG temsilcisi olarak katılırlar. Aynı isimdeki diğer örgütlenme ise Mustafa Suphi önderliğindeki Rusya örgütlenmesiyle bağlantılıdır ve bu grup da Kuruluş/Birlik Kongresi'ne kendi temsilcilerini gönderir.

Şefik Hüsnü bu grubun kuruluşuyla ilgili olarak yazdığı biyografisinde şunları söylüyor: "1920'de, İşçi ve Çiftçi Fırkası içinde, "3.Enternasyonal grubu" adıyla bir illegal grup oluşturdum. Bu Türkiye'nin ilk komünist grubu olup, 1922'de K.E. 4.Kongresi kararıyla, TKF, Komünist Enter-

gisinden ötürü İKG-Aydınlık olarak da anılan örgüt 1920 yılı bahar aylarından itibaren faaliyette bulunur^[3] ve Komintern III.Kongresi'nden itibaren de Komintern Yürütme Kurulu'na düzenli olarak raporlar gönderir.

İKG-Aydınlık ve dolayısıyla TİÇSF'nin önemli faaliyetlerinden biri de gerçekleştirdikleri yayıncılıktır. Almanya'da çıkmaya başlayan *Kurtuluş* dergisi ile başlayan bu faaliyet *Kurtuluş*'un İstanbul'da yayınına devam etmesi sonrası *Aydınlık*, *Vazife*, *Orak-Çekiç* dergileriyle devam eder.

Ankara: Yeşil Ordu, Halk Zümresi, THİF

TKP'nin kuruluşundaki ikinci kanal karşılığını Yeşil Ordu, Halk Zümresi, Hafi TKP ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (THİF)'nda bulur.

Yeşil Ordu ve Halk Zümresi'ni birlikte ele almak yanlış olmaz; Halk Zümresi Yeşil Ordu'nun Meclis'teki karşılığıdır ve siyasi ömrü Yeşil Ordu'ya paralel bir seyir izler. Yeşil Ordu 1920 yılı ilkbaharında kurulur^[4].

nasyonal seksiyonu adını almıştır."

Dr.Şefik Hüsnü Deymer Yaşam öyküsü, Vazife yazıları (2010), İstanbul, (Derleyen: E. Akbulut), Sosyal Tarih Yayınları, s.117

[3] "İstanbul Komünist Grubu'nun 1920 ilkbaharında Fransızca mühür yaptırmış ve antetli kağıt bastırmış olarak kurulu bulunduğu, Mayıs sonunda Komintern'den II.Dünya Kongresi'ne katılmak üzere seçeceği delegeleri gönderme daveti aldığı, 27 Temmuz 1920 tarihli Osmanlıca belgeden anlaşılmaktadır."

Akbulut, E.-Tunçay, M. (2012), İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926 1.Cilt, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, s.69

[4] Genel Merkez üyeleri Şeyh Servet (Akdağ), Dr.Adnan (Adıvar), Hakkı Behiç (Bayıç), Eyüp Sabri (Akgöl), Yunus Nadi (Abalıoğlu), Hüsnü Sami (Kızıldoğan), İbrahim Süreyya (Yiğit), Reşit (Saruhan), Sırrı (Bellioğlu), Mustafa (Cantekin), Hamdi Namık (Gör), Muhittin Baha (Pars), Nâzım (Öztelli-Resmor)'dır. Genel sekreteri Tokat mebusu Nâzım'dır. Ana yayın organı Seyyare Yeni Dünya gazetesidir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İttihatçı vekiller tarafından kurulan^[5] Yeşil Ordu'nun genel sekreterliğini Tokat mebusu Nâzım Resmor yürütür; Ankara ve Eskişehir'de iki ayrı merkezi vardır. Yeşil Ordu resmi bir cemiyet olarak kurulmaz, bu anlamıyla illegal bir örgütlenmedir, fakat gerek kurucularının Meclis'teki pozisyonları gerek Mustafa Kemal'in bu örgütlenmenin bilgisine sahip olması Yeşil Ordu'yu meşru bir zemine oturtur. İsmindeki "Yeşil" sıfatının nereden geldiğiyle ilgili çeşitli görüşlerin^[6] olduğu cemiyet açısından tartışılmaz olan nokta, İslamiyet ile ulusal kurtuluş mücadelesi ve Bolşeviklik arasında bir bağ kurma arayışına sahip olduğudur. Aşağıdaki ibareler Yeşil Ordu Nizamnamesi'nde yer almaktadır:

"1- Türkiye Yeşil Ordu Teşkilâtı Avrupa emperyalizminin hulûl ve istilâ siyasetini tard etmek üzere teşekkül etmiş bir mücadele teşkilâtıdır.

2- Yeşil Ordu umum Türkiye'de dahi her nevi emperyalizm cereyanlarını ve sermayelerin haksız tagallüb ve tahakkümelerini ref ve izâle etmekte tereddüt etmez.

(...)

20- Yeşil Ordu'nun âlamet-i fârikası yeşil bayraktır. Uhuvvet-i İslâmiyenin bu bayrak altında teessüs ve beyn-el-beşer kızıl ve

Bknz. Akbulut, E.-Tunçay, M. (2016), Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923), İstanbul, İletişim Yayıncılık, s.20-21

[5] Yeşil Ordu kurucuları arasındaki iyi bilinen iki isim, Yunus Nadi ve Celal Bayar, hareketin taşıdığı ideolojik karmaşayı ve komünizmle ilişkisini anlamak açısından da dikkate değerdir.

[6] Yeşil Ordu isminin halk arasında efsaneleşen bir yanı var. Eskiden bugüne gelen söylencelerde yeşil sarıklı, cübbeli şehitlerin savaşa katıldıklarının anlatılmasının bir moral etken olarak değerlendirmiş olması yüksek olasılık. Buna ek olarak, Yeşil Ordu'nun normalde olmayan ama beklenmedik şekilde desteğe gelen bir güç olarak da propaganda edildiği görülüyor (Enver Paşa komutasındaki güçlü bir ordunun Anadolu'ya yardıma gelmesi gibi). Bunun dışında İstanbul'dan yapılan ve Anadolu'daki hareketleri din dışı ve Bolşevik ilan eden propagandaya karşı bir tercih yapılmış olması da mümkün.

yeşil bayrakların ittihâdı ve inkilâb-ı mesûdi ve saadet-i hakikiyeye müteveccih mesaiyi itmâm edecektir.

21- Yeşil Ordu Türkiye'de hafi bir merkez-i umumi ile idare olunur. Merkez-i umumi bütün Yeşil Ordu teşkilâtına mâlik memleketlerle rabıtadâr olduğu gibi Moskova kırmızı orduları merkeziyle de münasebettir."^[7]

Çerkes Ethem'in Yeşil Ordu'ya katılması örgütün sonraki faaliyetleri açısından da önemli bir referans olur ve örgütün özellikle Ankara/Mustafa Kemal nezdindeki pozisyonu değişir; Çerkes Ethem'in sahip olduğu nam ve silahlı güç Yeşil Ordu'nun da riskli görülmesine neden olur ve faaliyetleri engellenmeye çalışılır. 1920 sonbaharında Yeşil Ordu'nun faaliyetleri tamamıyla sonlandırılır.

Yeşil Ordu'nun faaliyetlerinin sonlanmasıyla Resmi Türkiye Komünist Fırkası'nın kurulması, neredeyse, eşzamanlıdır. Resmi TKF'nin kuruluşu, bir anlamda, Yeşil Ordu'dakilere işaret edilen kapı olur. Nitekim kurucu ve yöneticilerin bir kısmı Resmi TKF'ye katılırken bir kısmı da daha sol bir çizgiyi izleyerek Hafi TKP ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası ile buluşur.

18 Ekim 1920'de kurulan Resmi TKF^[8] Türkiye'de komünizm

[7] Akbulut, E.-Tunçay, M. (2016), Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923), İstanbul, İletişim Yayıncılık, s.28-29

[8] Resmi TKF'nin kurucularını gösteren resmi bir belge bulunamamıştır. Kurucu olduğu konusunda mutabık olunan isimler şöyledir: Hakkı Behiç (Bayiç), Yunus Nadi (Abaloğlu), Eyüb Sabri (Akgöl), İbrahim Süreyya (Yiğit), Muhittin Baha (Pars), Tevfik Rüştü (Aras), Mahmut Esat (Bozkurt), Kılıç Ali, İhsan (Eryavuz), Refik (Koraltan), Mahmut Celal (Bayar), Adnan (Adıvar), Çerkes Ethem, Fevzi Paşa (Çakmak), Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Kazım Paşa (Karabekir), Refet Bey (Bele), İsmet Bey (İnönü). Hakkı Behiç genel sekreterdir. Yayınları Anadolu'da Yeni Gün ve Yeni Dünya gazeteleridir, ayrıca Hükümetin yayını olan Hakimiyeti Milliye gazetesini de kullanırlar.

Bknz. Erdem, H. (2019), 1920 Yılı ve Sol Muhalefet, İstanbul, Sel Yayıncılık, s.254

söz konusu olduğunda sıkça dillendirilen “komünizm gelecekse onu da biz getiririz” sözünün ilk örneği sayılabilir. Bir yandan Ekim Devrimi ve inşa edilen sosyalist ülkeyle arasına çizgiler çekerken bir yandan Komintern’e üyelik için başvuruda bulunan Resmi TKF, özünde, Anadolu’da Ankara Hükümeti tarafından kontrol edilemeyen komünist örgütlenmelerin önünü kesmek üzere kurdurulur. Bununla ilgili S.Üstüngel’in Resmi TKF üyesi Tahsin’den yaptığı aktarım şöyle:

“Bu uydurma partiye üye yazılan Maraş beylerinden ve o zamanki mebuslardan Tahsin işin içyüzünü çekinmeden anlatıyor:

‘Millet komünistleri, Bolşevikleri seviyordu... Haniya önüne geçmesen, topu birden komünist olup çıkacak... Sonra, Sovyetlerden daha fazla yardım koparmak istiyorduk... En önemlisi, Moskova’ya kur yapıp Batılıları düşündürmek istiyorduk... Bolşeviklik işimize yaramıyordu. Ama Bolşevik yardımı hiç de fena değildi... İşte Gazi Paşa düşündü, taşındı. Bir akşam bizi yemeğe çağırdı. Bu ‘Komünist Partisini’ kurmak işini ileri sürdü... Sofradan kalktığımız zaman ‘parti’ hazırды... Hepimiz, tepeleri kırmızı çuhadan Bolşevik kalpakları giydik başımıza... Ben, kendi payıma, Maraş’taki pirinç tarlalarımın başına, çil çil Rus altınlarını düşünüyordum.”^[9]

Resmi TKF’nin rolüyle ilgili bir diğer önemli veri/bilgi ise şudur: Resmi TKF kurulmadan 2 gün önce Dahiliye Vekili Adnan (Adıvar) tarafından yayınlanan 1640 sayılı genelgeyle resmi partiye üye olmayan ve oradan mühürlü üyelik kartı almayan kimselerin komünizm propagandası yapmaları ve komünizmle ilgili herhangi bir faaliyette bulunmaları yasaklanır.^[10]

[9] Üstüngel, S. (2004), TKP Doğuşu Kuruluşu Gelişme Yolları, İstanbul, Alev Yayınları, s.18

[10] Erdem, H. (2019), 1920 Yılı ve Sol Muhalefet, İstanbul, Sel Yayıncılık, s.254

Aynı kitabın 172.sayfasında Salih Hacıoğlu’nun Komintern’e vermek

1921 yılının başında Çerkes Ethem ayaklanmasına destek verdiği bahane edilerek kapatılan Resmi TKF'nin Bakü'deki Kuruluş/Birlik Kongresi'nin ardından ve Mustafa Suphi'ler ülkeye dönüş kararı almışken kurulduğu da atlanmaması gereken bir veridir.

Yeşil Ordu, Halk Zümresi ve Resmi TKF'nin İttihatçı ağırlıklı, ideolojik olarak eklektik ve çelişkili yapısından farklı olarak aynı dönem (1920 yaz ayları) kurulan Hafi TKP^[11] uluslararası komünist hareketin çizgisindedir ve Komintern ile bağlantılıdır. Rusya'dan gelen komünistlerle Anadolu'daki "resmi" örgütlenmelere dahil olmayan ve daha sol arayışlar içerisindeki kişiler tarafından oluşturulan Hafi TKP'nin Mustafa Suphi'lerle de bağlı olduğu düşünülür. Nitekim Hafi TKP'nin kurucularından Şerif Manatov'un Mustafa Suphi ile Moskova'da tanıştıklarını belirtmesi^[12] ve ayrıca Kuruluş/Birlik Kongresi öncesi Mustafa Suphi tarafından Anadolu'ya gözlem yapması, bilgi toplaması ve ilişkiler kurması için gönderilen Süleyman Sami'nin Hafi TKP'nin yöneticileri ile görüşmesi bu düşüncüyü desteklemektedir.

Hafi TKP'nin gizli bir şekilde yürüttüğü çalışmalar Yeşil Ordu'nun dağılması ve Resmi TKF'nin kurulmasının ardından tıkanmaya başlar ve bu tıkanmayı aşmak için önce Yeşil Ordu'da olup Resmi TKF içinde yer almayan "sol kanat"la birleşilir ve sonra da 7 Aralık 1920'de Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası^[13]

için hazırladığı bir rapor aktarıyor. Bu raporda bahsedilen kararname-nin numarası 164, tarihi de 26 Ekim olarak yazılmış.

[11] Hafi TKP Ankara ve Eskişehir merkezli kurulur. Salih Hacıoğlu'nun Komintern'e yazdığı bir raporda örgütün merkez kadroları şöyle sıralanıyor: "Ahmet, Hilmi, Ziyetullah Nevşirvanov, Şerif Manatov, Salih Hacıoğlu, Cemile Nevşirvanova, Fatma Salih Hacıoğlu, Rahime... Yoldaş Upmal ile Ankara'ya gelen Hüseyin Hüsnü yoldaş da merkez-i umumiye dahil oldu. (...) Kâtib-i umumi Salih Hacıoğlu idi." Akbulut, E.-Tunçay, M. (2016), Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923), İstanbul, İletişim Yayıncılık, s.168

[12] Erdem, H. (2019), 1920 Yılı ve Sol Muhalefet, İstanbul, Sel Yayıncılık, s.148

[13] THİF'in kurucu ve yöneticileri Tokat mebusu Nâzım, Bursa mebu-

kurulur. THİF kuruluşundan yaklaşık iki ay sonra, 1 Şubat 1921'de, yaşanan baskılar sonucu faaliyetini sonlandırır. Nazım Resmor, Salih Hacıoğlu ve Ziyinetullah Nevşirvanov "hükümeti devirmeye teşebbüs" suçlamasıyla 15 yıla mahkum edilirler.^[14]

THİF daha sonra, 28 Mart 1922'de tekrar kurulur ve 15 Ağustos'ta kongre yapma kararını alır. TKP'nin 2. Kongresi olarak da kabul edilen bu kongre Ankara hükümeti tarafından sistematik şekilde engellenmeye çalışılır. Farklı illerden gelen delegeler tutuklanır, engellenir ya da kongrenin yasaklandığı haberleri yayılır. Sovyet diplomatlarının ve Komintern temsilcilerinin kongre için devreye girmeleri de çözüm getirmez. Kongre Ağustos ayı içerisinde, gizli şekilde, toplanır.

THİF üzerindeki baskılar kongre sonrasında da devam eder^[15]

su Şeyh Servet, Afyonkarahisar mebusu Mehmet Şükrü, Salih Hacıoğlu ve Ziyinetullah Nevşirvanov'dur. Şeyh Servet THİF'in ikinci döneminde yer almaz. Partinin yayınları İkaz, Emek, Yeni Hayat, Doğru Öz isimli gazete ve dergilerdir.

[14] Hamit Erdem, THİF yöneticilerinin tutukluğuyla ilgili Fethi Tevetoglu'ndan aşağıdaki bilgiyi aktarıyor.

"Büyük Millet Meclisi, 23 Eylül 1921 tarihinde (155 sayılı) özel af kanunu çıkarmıştır. Bu kanuna göre: 'Yeşil Ordu Cemiyeti' ve 'Hafî Komünist Partisi' teşkili suretiyle ve hükümeti devirme cürümünü irtikâp (girişme) teşebbüsünde bulundukları gerekçesiyle, Ankara istiklal Mahkemesince, Ceza Kanunu'nun 46. Hıyanet-i Vatanıye Kanunu'nun 12. Maddeleri uyarınca 15'er sene kürek cezasına mahkum edilen Tokat Meb'usu sâbıkı Nazım, Baytar Binbaşı sâbıkı Hacıoğlu Salih, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti sâbıkasından Ziyinetullah Nevşirvanov ve üçer seneye mahkum Emek gazetesi müdürü Abdülkadir ve tüccardan Hilmi ve bakkal Ahmed ve Sivrihisar İdadi Müdür-i sâbıkı Behram Lütfi ve gazete muharrirlerinden Mustafa Nuri ve sekiz seneye mahkum gazete muharrirlerinden Nizamettin Bey ve efendilerin bakiye-i müddet-i cezaiyeleri affedilmiştir. 27 Eylül 1337 / 1921' denilerek, o sene başında mahkum edilen Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası yöneticileri bu tarihten sonra serbest bırakılmıştır."

A.g.y., s.204-205

[15] Hükümeti temsilen Rauf Orbay THİF Merkez Komitesi'ne 24 saat

ve 6-7 Ekim tarihlerinde Mersin'de gizli olarak yapılan Kilikya Fabrika ve İşletme Temsilcileri Birinci Konferansı sonrası 19 Ekim tarihinde genel bir tevkifata dönüşür. Açılan dava sonucu yaşanan tutukluluklar 1923 yılı Ağustos'una kadar devam eder. Bu süreçte verilen hapis cezaları alışıldan farklı olarak kısa sürelidir ve THİF'i etkisizleştirmek için bu tercihin bilinçli olarak yapıldığı izlenimini verir. THİF'in Ankara merkezli yürüttüğü faaliyetler 1922 sonlarıyla birlikte sönümlenmeye başlar ve buna paralel biçimde komünist hareketin merkezi de İstanbul'a doğru kayar. [16]

içerisinde Parti'nin kendini feshetmesi önerisini götürür. Bu öneriye karşı THİF MK ertesi gün şöyle bir bildiri yayınlar:

"AMELE KÖYLÜ VE HALK MAHKEMESİNE

Türkiye amele ve köylüsünün bu üç senelik istiklal mücadelesinde göstermiş olduğu fedakarlıklara ve çekmiş olduğu zahmetlere rağmen kendisinin ıslah-ı hali namına hiçbir harekette bulunmayan hükümet nihayet amele ve köylünün kanı pahasına kazandığı muzafferiyet günlerinde bir amele ve köylü fırkasından başka bir şey olmayan HİF'nun feshine karar verdi. Fırka bu gayri-kanuni ve memleketin menafii ile taban tabana zıt olan kararı protesto eder ve bütün amele ve köylü teşkilatlarından bervech-i âti hususatın icrasını talep eder:

1. Hükümetin Fırkaya karşı aldığı şu vaziyeti protesto etmek,
2. Fırkanın serbest ve kanuni bir tarzda çalışmasını hükümetten istemek,

Yaşasın işçilerin hürriyet mücadelesi

Yaşasın işçi ve köylülerin fırkası olan HİF

Kahrolsun ezici ve emici siyaset

Kahrolsun mürteciler

[THİF Merkezi Umumi mühürü]"

Akbulut, E.-Tunçay, M. (2016), Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923), İstanbul, İletişim Yayıncılık, s.394-395

[16] 5 Kasım-5 Aralık 1922 tarihleri arasında gerçekleşen Komintern IV. Kongresi'nde Türkiye'yi İstanbul'dan İKG ve Beynelminel İşçiler İttihadı delegeleriyle, Ankara'dan THİF delegeleri temsil eder. Komisyonun başkanlığını Salih Hacıoğlu, sekreterliğini ise Sadrettin Celal yapar. Kongre Türkiye'deki komünistlerin birliği ve Türkiye Birleşik Komünist Partisi kurulması görevini de tartışır, bunun için bir Teşkilat Bürosu kurulması kararı alınır ve Büro'nun sekreterliğine de Şefik Hüsnü

Rusya: Esirler, kaçaklar ve TKT

Kuruluşun üçüncü kanalı Rusya'dır. Rusya kanalını, büyük oranda, 1.Dünya Savaşı'nda esir düşmüş askerler ve savaş öncesi ve sonrası Rusya'ya geçmiş kaçaklar oluşturur. Burada dikkati çeken diğer kanallardan farklı olarak hareketin, daha çok, tek bir kişinin, Mustafa Suphi'nin, çabalarıyla oluşup yol almaya başlamasıdır.

Sinop Cezaevi'nden arkadaşlarıyla birlikte Rusya'ya kaçan Mustafa Suphi, 1.Dünya Savaşı'nın başlaması ve Çarlık Rusya'sı ile Osmanlı Devleti'nin karşı saflarda olması nedeniyle, Sibiry'a sürgüne gönderilir. Sürgün zamanı hem esir Türklerle bağlantılarını geliştiren hem de Bolşevikleri tanıyan Suphi, Bolşevik saflarda mücadele etmeye başlar. 1917 Ekim Devrimi sonrası yaşanan iç savaşa Türk savaş esirlerinden oluşan bir birlik kurarak katılan Mustafa Suphi 1918 yılı başlarında Moskova'dadır; Milliyetler Komiserliği'ne bağlı Müslüman Komiserliği bünyesinde faaliyetler yürütür ve *Yeni Dünya* gazetesini çıkarmaya başlar. 22-25 Temmuz 1918 tarihlerinde Moskova'da "Türk Sosyalistleri Konferansı" gerçekleştirilir ve Türkiye Komünist Teşkilatı (TKT) kurulur.

Teşkilatın temel hedefleri Bolşevik devrimin korunmasına yardımcı olmak, Rusya'daki Türklere yönelik propaganda yapmak ve en önemlisi Türkiye'deki ulusal kurtuluş savaşıyla bağ kurmak ve Türkiye'de örgütlenmektir. Bu amaçla örgütün merkezi 1919 yılı başlarında Moskova'dan Kırım'a, 1920'de ise sırasıyla Türkistan ve Azerbaycan'a taşınır; Bakü Rusya'daki Türk komünistlerinin merkezi haline gelir.

TKT'nin merkezi henüz Kırım'dayken Türkiye'nin çeşitli bölgelerine propaganda ve örgütlenme göreviyle hücreler gönderilmeye başlanır^[17], merkez Bakü'ye yerleştikten sonraysa ana

getirilir. Bu gelişme TKP'nin merkezinin fiili olarak İstanbul'a taşınması sonucunu doğurur.

[17] İstanbul Komünist Grubu diye anılan gruplardan biri de Mustafa Suphi tarafından gönderilen işte bu gruplardandır. Bu gruplar TİÇSF'yi

konu Türkiye'deki diğer komünist örgütlenmeler ile ilişkiye geçip tüm bu örgütlerin katıldığı bir kongre düzenlemek ve komünistlerin Anadolu'da açık bir şekilde örgütlenmesini sağlamaya çalışmak olur. Bunun için hem Ankara'daki hükümet ile ilişkiler kurulur hem de Bolşeviklerle Ankara hükümeti arasındaki bağlantı noktası olunmaya çalışılır.

Bakü'deki çalışmalarla güçlenen TKT "Türkiye Komünist Teşkilatlarının 1.Kongresi"nin 1 Eylül 1920'de Bakü'de yapılması kararını alır ve bu kararı hem Rus Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne hem de Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne bildirir. Karar 22 Temmuz 1920 tarihinde de Yeni Dünya gazetesinde duyurulur^[18]. Fakat, kongrenin tarihi, 15 Ağustos'ta yapılması planlanan Doğu Halkları Kurultayı'nın hazırlıklarının gecikmesi ve kurultay tarihinin 1 Eylül'e alınması nedeniyle değişir ve 10 Eylül olur.

Türkiye Komünist Partisi'nin bu ilk kongresi 10 Eylül 1920 Cuma günü Bakü'deki Kızıl Ordu Kulübü'nde açılır ve 16 Eylül günü sona erer^[19]. Kongre bileşimiyle ilgili daha sonra MK tarafından hazırlanan raporda şu bilgiler verilir:

"... bütün bu elverişsiz koşullara bakmaksızın, İstanbul, Zonguldak, Ereğli, İnebolu, Samsun, Trabzon, Bayburt, Erzurum, Sivas, Konya, Ankara, Eskişehir, Vezirköprü, Şarki Karahisar, (...) ve

gözlemler ama organik bir ilişki kurmazlar. Tersane işçileri, demiryol işçileri, kayıkçılar, posta-telefon-telgraf işçileri, tütün işçileri arasında çalışma yapan bu hücreler ulusal kurtuluş savaşına destek için silah, cephane, taşıt bulmak, adam kaçırmak gibi eylemlerde de bulunurlar.

[18] "'Eylül iptidasında Bakü'de Türkiye İştirâkiyun (Komünist) Teşkilâtlarının kongresi irikâd edecektir.'"

Derleyen Atasoy, E.S.-Bayülgen, M. (2018), Türkiye Komünist Fırkası Birinci Kongresi 10-16 Eylül 1920, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, s.14

[19] Yavuz Aslan, TKP'nin Kuruluş/Birlik Kongresi olan ve 1.Kongre olarak bilinen bu kongrenin asıl adının "Türkiye Komünist Teşkilatlarının Birinci Kongresi" olduğunu belirtiyor.

Bknz. A.g.y., s.14-15

Ordu'dan teşkilâtlı yirmi iki komünist grubu kendi temsilcilerini gönderdi. Anadolu'nun işçi ve köylü teşkilâtları kongreye istişari oyla katıldı, daha uzak bölgelerden teşkilâtların beş temsilcisi kongreye yazılı raporları vasıtasıyla katıldı. (...)

Kongreye tam oy hakkına sahip otuz iki temsilci ile istişari oy hakkı olan kırk iki temsilci katıldı. Bununla birlikte, kongrede temsil edilen işçi ve köylü komünistlerin sayısını tam olarak tespit etmek olanaksızdı. Bunun sebepleri, Türkiye'deki politik durumdan kaynaklanıyor: İstanbul'daki teokratik hükümet, kuşkusuz ki, Antant devletlerinden memurların da çaba ve etkisiyle, komünistleri sürekli kovuşturuyor ve eline düşenleri kurşuna dizdiriyor. Komünist fikirlerin halkın alt tabakaları arasında kısa bir sürede çok büyük hızla yayılmasına karşın, Anadolu milli hükümeti komünist teşkilâtlarımızı halâ resmen tanımıyor. Bu yüzden Türkiye'nin bütün bölgelerinde komünist faaliyetler, baskı düzeyine bağlı olarak, az ya da çok gizlilik içinde yürütüldüğü için, çoğu durumda teşkilâtsız kalıyor ve farklı biçimler alıyor. Kongreye katılanların çoğu, temsil ettikleri grupların komünist üye sayısını yalnız yaklaşık olarak bildirdi. Buna karşın, değişik yerlerden gelen raporları ve kongre delegelerinin temsil ettiği teşkilâtların niteliğini inceleyen komisyon, kongrenin temsil ettiği komünist sayısını dört bin, işçi ve köylülerinkinin ise yirmi beş bin kadar olduğunu tespit etti.”^[20]

Kongrede Anadolu'daki durum, sömürge sorunu, uluslar sorunu, kooperasyon, Türkiye'deki işçi, köylü, kadın ve gençlik hareketleri gibi konular dışında program ve tüzük görüşmeleri de yapılır ve kararlar alınır. Mustafa Suphi, Mehmed Emin, Nazmi, Hilmi oğlu Hakkı, İsmail Hakkı, Ethem Nejat, Süleyman Nuri MK üyesi olarak, Hüseyin Sait, Asım Necati ve Selim Mehmetoğlu MK üye adayları olarak seçilir. Mustafa Suphi başkan, Ethem Nejat sekreter olarak seçilir.

Kongrenin en önemli iki sonucu, 1) Farklı bölgelerde, birbirin-

[20] TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-1 (2004), İstanbul, (Çev: Y. Demirel), TUSTAV, s.15-16

den bağımsız ve dağınık yürütülen komünist faaliyetlerin tek bir parti çatısında bir araya getirilmesi ve 2) Anadolu'daki ulusal kurtuluş mücadelesinin desteklenmesi ve bunun için TKP'nin merkezinin Anadolu'ya taşınması kararının alınması olur.

Ülkeye dönüş kararının hayata geçirilmesi Aralık ayının sonunu bulur. Bakü'de TKP'yi temsilen bir Harici Büro bırakarak yola çıkan Mustafa Suphi ve yanındakilerin bir kısmı Karadeniz'de katledilir. Bakü'deki İsmail Hakkı'nın sorumluluğundaki Harici Büro ise bir müddet daha faaliyetlerine devam eder, fakat Moskova ve Kars Antlaşmaları gereği olarak 1921 sonlarında kendini ilga eder.

Komünist hareketin tarihsel kaynakları

Şimdiye kadar yazdıklarımız TKP'yi oluşturan üç ana kolla ilgili genel tarihi bilgileri içeriyor. Bunların dışında ele alınması gerekense bu üç kolun oluşumunu, sosyalizme yönelmesini ve mücadeleye etmeye başlamasını doğuran koşullardır. Bu koşulları anlamak için Avrupa merkezli kapitalizmin gelişimine ve emperyalist yayılmacılığa, yine Avrupa merkezli büyüyen ve gelişen sınıf mücadelelerine, Osmanlı Devleti'ndeki sanayi gelişimine, işçi hareketlerine ve sömürgeleşmeye, ulusal bağımsızlık hareketlerine ve bunların sonucu olarak yaşanan kopuşlara, savaşa ve Ekim Devrimi'ne bakmak gerekir.

Bu sıralananların hepsi birbiriyle bağlantılı, iç içe geçmiş ve -ülkeye özgü bazı başlıklar bir yana bırakılırsa- farklı ülkeleri, aynı şiddette olmasa da, etkileyen unsurlardır aslında. Yani, 20.yüzyılın ilk çeyreğinde 1.Dünya Savaşı'ndan, Ekim Devrimi'nden, emperyalist saldırganlıktan ve keskinleşen sınıf mücadelelerinden etkilenmemiş bir sol hareket, bir siyasi parti, bir sınıf, bir ulus bulamazsınız! Önemli nokta bu etkilenimlerin taşındığı yer ve farklı ülkeler arasındaki eşitsizliğin bu etkilenimlere nasıl yansıdığıdır.

Bizim tarihimizde bu problematiği anlamak için kilit nokta geç kalmışlıktır.

Ekonomik yapısı toprak rantı, ticaret yolları üzerindeki egemenlik, işgal edilmiş ya da işgal edilme tehdidi yaşayan yerlerden alınan vergiler ve el koymalar üzerine kurulan, toplumsal yapısı en tepede sarayın olduğu ve yoksul halka doğru inildikçe sömürünün katmerleştiği bir şekilde oluşan, dini saltanatın payandası ve halka dönük sopası olarak kullanan ve büyük askeri gücünü hem kendi topraklarındaki halklar hem de etrafındaki ülkeler için Demokles'in kılıcı haline getiren gerici Osmanlı Devleti yakın çevresinde yaşanan teknolojik ve bilimsel gelişmeleri ve bunların sonuçlarının ortaya çıkardığı alt üst oluşları anlamamıştır. Osmanlı Devleti kapitalizmin Avrupa'daki gelişimini ve bu gelişimin açığa çıkardığı avantajları ancak ticaret yolları değiştiği, askeri yenilgiler süregelenleştiği, ekonomik yapı çökmeye başladığı ve ulusal kalkışmalar arttığı zaman fark eder. Verili durumdaki ekonomik, toplumsal ve siyasal yapı arayı kapatmaya izin vermeyecek denli yerleşik, tutucu ve hantaldır.

Artık geç kalınmıştır. Osmanlı Devleti'nin rotasını Batı'nın izlediği yola çevirmesi ve bu doğrultuda adımlar atmaya başlaması bu geç kalmışlıkla malul hale gelir. İlerleme çabası ile sömürgeleşme nesnesi haline dönüşme durumu beraber işler. Osmanlı Devleti muazzam bir hammadde kaynağı, geniş bir pazar ve ucuz işgücü deposudur ve emperyalist ülkelerin yayılmacı hedeflerinin en tepesinde Osmanlı Devleti vardır. 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti siyasi, ekonomik ve askeri anlamda tamamen yabancı devletlerin kontrolüne girer. Osmanlı için sonun yaklaştığı açıktır.

Tüm bu değişimin iki büyük sonucu olur. İlk olarak dışa bağımlı sanayileşmeyle birlikte ekonomik altyapısının kapitalist dönüşümü gerçekleşmeye başlar. İstanbul başta olmak üzere ticaretin düğüm noktaları olan merkezlerde ve önemli maden yataklarında işçileşme (ve dolayısıyla işçi hareketleri) başlar. İşçi hareketlerinin ve işçi örgütlenmelerinin çıkışında gayrimüslimlerin öncülüğü söz konusudur ve özellikle Balkanlar'daki hareketler, Avrupa'daki işçi sınıfı hareketinin de etkisiyle, daha bilinçli ve daha örgütlü bir yol izlerler. Bu işçi hareketleri zaman içinde

sosyalist ve işçi partilerinin kurulma zeminine de katkı sağlar.

İkinci olaraksa genç Osmanlı aydını hem siyasal yapıyı dönüştürme uğraşına hem de yıkılışı engelleyecek çözüm arayışına girer. Aydınların bu arayışlar için baktığı yer yine Batı'dır. İlerleyebilmek ve güçlenebilmek için Batı'yı incelemek ve Batı'dan öğrenmek mutlaklaşırken, yıkılıp yitmemek içinse üç tarz-ı siyaset^[21] gibi daha geleneksel ve içeriden ideolojik tutkallar üretilir. Avrupa'ya giden, buradaki toplumsal, ekonomik ve siyasal yapıyı inceleyen aydınlar hem "hürriyet, müsavat, uhuvvet" ideallerini hem de liberal ekonomi modellerini yanlarında getirir. Bu hareket saikleri o dönemin arayış içerisindeki tüm aydınlarını ve politik iddia taşıyan örgütlenmelerini etkiler. Öyle ki, 1908 Devrimi ve sonrasındaki İttihat ve Terakki iktidarı dahi bu arayışların ürünlerindendir.

İlginç ve Osmanlı aydını açısından karakteristik olan bir noktadır: 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başta Fransa ve Almanya olmak üzere Avrupa'ya giden Osmanlı aydınları, buralarda Marksizmle tanışmalarına, Marksizmden haberdar olmalarına rağmen, ülkeye ne Marksist teoriyle ilgili bir fikir ne de Marksist işçi partilerinden esinlenen bir pratik taşırlar. Bu durumu Osmanlı aydınının yıkıcı değil yapıcı bir karakterde olmasına bağlayan tezler vardır; Marksizmin yıkıcılığı, ülkesini yıkımdan kurtarmaya çalışan aydına cazip gelmemiş olabilir. Ama bu tek başına yeterli değildir, Osmanlı aydını aynı zamanda daha "gerçekçi", daha "pragmatist", daha "gündelikçi" ve daha "pratikçi"dir. Tersinden ifade etmek gerekirse tarihsel bir kavrayış, teorik bir soyutlama Osmanlı aydınında "az"dır. Pratik olarak iktidarı ele geçirmemiş ve Avrupa'daki işçi sınıfı hareketleri üzerinde net bir kontrolü olmayan Marksizmin teorik-tarihsel gücü Osmanlı aydınına yetmez. Nitekim, Marksizme gösterilen ilk ilgiler sosyal demokrat partilerin kendi ülkelerinde dikkate

[21] Üç Tarz-ı Siyaset Yusuf Akçura'nın 1904 yılında yazmış olduğu bir makalenin adıdır. Akçura bu makalede Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük'ü Osmanlı Devleti'nin temel politikaları olarak ele alır ve kıyaslar.

alınır güçler olmasıyla başlar ve talihsizliğe bakın ki II.Enternasyonal'in ekonomist, reformist ve uzlaşmacı çizgisiyle karşılaşır.

Ekim Devrimi tüm dünya ile birlikte Osmanlı aydınına da Marksizmin haklılığını gösterir. 1908 Devrimi ile siyasi erki ele geçiren ve memleketi düze çıkarmak için inisiyatifin kendine geçtiğini düşünen İttihatçılık'ın kurtuluş beklentileri Mondros Mütarekesi ile sonlanırken, Rusya'dan yükselen işçi sınıfı devrimi sosyalizmi ve Bolşevikliği yeni bir kurtuluş yolu olarak ortaya serer. Ekim Devrimi baş belası Çarlık Rusya'sını yıkmıştır, Bolşevik iktidar Türkiye'yi paylaşmaya hazırlanan emperyalist ülkelerin en güçlüsü olan İngiltere ile düşmandır, Bolşevikler tüm Doğu halklarını emperyalizme karşı mücadelelerinde ve bağımsızlık savaşlarında sonuna kadar desteklemektedir ve ayrıca Türkiye'deki ulusal kurtuluş mücadelesine silah, cephane, para vb. yardımı yapacak tek adres yine Bolşeviklerdir. Bu tablo bazı kişi ya da siyasal hareketleri yine alışlageldik pragmatizme iterken, bazı kişi ya da siyasal hareketleri de bir kopuşa yöneltir. Kopanlar Türkiye komünist hareketinin de ilk kuşak kurucu kadroları olurlar^[22].

Sonuç: Kuruluşun diyalektiği

Türkiye komünist hareketinin ilk dönemlerini ele alırken yukarıda bahsettiğimiz çerçevenin gözardı edilmemesi önemli. Çünkü o dönemleri yerli yerine oturtmak için zaten bu çerçevenin

[22] Bu kadroların çok büyük bir bölümünün siyasal yaşamlarının başlarında Türkçü ve İttihatçı bir kimlik taşıdıkları bilinir. Buna uymayan en önemli isim Şefik Hüsnü ise, Mihri Belli'nin aktardığı kadarıyla, İttihat ve Terakki'yi 1.Dünya Savaşı'na girilmesine neden olduğu ve Alman emperyalizminin kuyrukçuluğunu yaptığı için eleştiren bir kişiye "İttihatçılara gereğinden fazla yüklendin. Meselenin sözünü ettiğin yanı var tabii. Ama şunu da göz önünde tutmak gerek: o dönemde Türkiye'de İttihatçıların solunda sözü edilecek bir hareket yoktu." yanıtını veriyor. Dr.Şefik Hüsnü Deymer Yaşam öyküsü, Vazife yazıları (2010), İstanbul, (Derleyen: E.Akbulut), Sosyal Tarih Yayınları, s.118

üzerine yeni şeyler eklemek durumundayız.

Mesela Ekim Devrimi sonrası pozisyonların sadece yukarıda bahsettiğimiz şekliyle pragmatizm ya da kopuş olmadığını, bu ikisi arasında çokça salınımlar yaşandığını ya da kendisine her komünist diyenin bizim bugün anladığımız anlamıyla komünist olmadığını eklemeliyiz. Ulusal kurtuluşçuluğun katı ve homojen değil tam tersine geçişken ve siyasi yönelimlere göre esnetilebilen bir yapısı olduğunu eklemeliyiz. 1918 sonrası yurt dışına taşınan İttihat ve Terakki merkezinin yurt içinde ulusal kurtuluş mücadelesinin bir parçası olduğunu, Bolşevikler nezdinde meşru muhatap olmak için de türlü deneme yaptığını eklemeliyiz. Sonra, aynı dönemin uluslararası komünist hareket açısından da gel-gitlere sahne olduğunu, Komintern'e bağlılığın aynı zamanda (ve belki de en çok) örgütsel bir bağlılığı anlattığını gözardı etmemeyi eklemeliyiz. Ankara'daki hükümetin Bolşeviklerle emperyalistler arasındaki mücadeleyi kendisi için en iyi şekilde değerlendirecek siyasi akla ve beceriye, aynı zamanda kendisi için tehlike olabilecek siyasi akım veya özneleri tasfiye edecek kararlılık ve güce sahip olduğunu eklemeliyiz.

Komünist hareketimizin kurulduğu kanallar ancak bu bütünlükle alındığında sağlıklı değerlendirmelere ulaşılabilir ve hareketimizin tarihi ancak bu bütünlükle kavranırsa tarih olmaktan çıkıp bir gelenek haline gelir...

Sınıf ve Parti: Yüzyılın kısa özeti

Kemal Parlak

Türkiye Komünist Partisi'nin kuruluş yıllarında ve sonrasındaki 100 yıllık tarih sürecinde Parti ile doğrudan ya da dolaylı bağı olan işçi örgütlenmeleri ve hareketlerinin konu edildiği bu makededeki her bir başlık kendi başına bir kitap konusu aslında. Bu anlamıyla, içerik olarak, makalenin her başlık ya da döneme ilişkin özetlerden oluştuğunu ve birçok konunun yazılmadığını en baştan belirtmek isteriz.

İşçi sınıfı mücadelesinde bir dönüm: TKP kuruluş kongresinde alınan karar

Türkiye Komünist Partisi'nin kuruluş belgelerinde amacın "işçi köylü iktidarının kurulması olduğu" açıkça belirtilir ve bu amaç ulaşmak, Kurtuluş Savaşı'nı işçi sınıfı iktidarı ile taçlandırmak için kurucu kadrolar ölümü de göze alarak Anadolu'ya yolculuk ederler.

TKP Kuruluş-Birlik Kongresi ilk gün son celsede Türkiye'de işçi dernek ve birliklerinin geliştirilmesi hakkında kararlar almıştır. Bu başlıkta yapılan konuşmalarda Türkiye işçi sınıfı ile ilgili gelişimlerden söz edilmiş, Türkiye işçi sınıfının dünya işçi sınıfın

bir parçası olduğu vurgulanırken şunlar söylenmiştir:

“Bütün cihan sahasında kapitalizm ile iş arasında devam etmek-
te olan mücadelede en keskin silah sınıfların taazzuvu olacaktır.

“Sınıfi cidalde muzaffer olmak için, Türkiye ve Şark memleketle-
rinde devr-i tufuliyette bulunan işçi cemiyetleri yabancı anasır-
dan tathir edilerek, daimi surette amele taraftarı olan komünist
teşkilatlarıyla müttehiden iktisadî mübareze yürütmek için mu-
ayyen bir istihsalde iştirak eden işçilerin bir teşkilâtı olmalıdır
ki, amele sınıfının ücretli köleliğini ortadan kaldıracak büyük
hareket, disiplin dâhiline girmiş olsun ve bu vecihle (işçi der-
nek ve birlikleri, cemiyetleri ve ittihatları) bütün memleket istih-
salâtını amele kontrolü altına almaya şimdiden alıştırsın. Bu-
gün işçi dernek ve birliklerinden en kuvvetlisi İngiltere, Amerika
ve Fransa işçi dernek ve birlikleri olsa da, onların yalnız iktisadî
mübareze ile uğraşarak siyasî sahada pek geride kalmış olmaları
ve aynı zamanda proletarya içinde küçük burjuva zihniyeti ve
millî taassup uyandıran İkinci Enternasyonal'in muakkibi bu-
lunmaları bize gösteriyor ki, en doğru işçi dernekleri ve birlikleri
numunesi Şûrâ Rusyası teşkilâtlarıdır.”

“Binaenaleyh Şûrâ teşkilatlarını numune-i imtisal ittihaz ederek
Türkiye'de dahi evvela mevcut mutlakıyet usûl-ü idaresiyle ve
sonra burjuva hakimiyetiyle kat'i surette mücadele edebilecek
işçi dernek ve birlikleri yaratılması lazımdır.”^[1]

Parti, Kuruluş Kongresi'nde aldığı kararlarla işçi örgütlenmesi-
ne yaklaşımını net bir şekilde ortaya koymuş, mevcutta var olan
işçi hareketlerine yönelik faaliyetlerde bulunduğu gibi doğrudan
kendi denetiminde olan örgütlülükler de yaratmıştır.

İşçi hareketinde ilk parantez: Türkiye Sosyalist Fırkası
Kuruluş dinamikleri 1910'lara dayanan, 1919'da yeniden ku-

[1] Atasoy, E.S.-Bayülgen M. (2018), Türkiye Komünist Fırkası Birinci
Kongresi, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, s. 33

ruhan Hüseyin Hilmi (İştirakçi Hilmi) başkanlığındaki Türkiye Sosyalist Fırkası (TSF) işçiler içerisinde önemli bir güce ulaşmıştır. TSF Kazlıçeşme Tabakhane grevine verdiği desteklerden dolayı, grev başarıya ulaşınca, işçiler tarafından büyük ilgi görmüş, tramvay ve tersane işçileri de yaşadıkları olumsuz koşullar nedeni ile TSF'ye başvurup greve gitmiştir.

Türkiye Sosyalist Fırkası, nitelik olarak, siyasi bir partiden daha çok sendikal bir örgütlenmeye benzer. Bunun nedenlerinden biri, TSF'nin ideolojik kökenleridir. TSF, İkinci Enternasyonal çizgisinin Türkiye'deki belki de ilk ve tek örgütlenmesidir o dönem. Siyasal mücadeleyi ekonomik mücadele ile sınırlayan İştirakçi Hilmi'nin, diğer işçi örgütleri ile ve özellikle komünistlerle rekabet etmesi bu gerçeği güçlendirmektedir.

TSF ve İştirakçi Hilmi'nin İngilizlerin himayesinde olması ve bu himayede 1 Mayıs kutlamaları gerçekleştirmesi de diğer dikkat çeken noktadır. TSF, 1919 – 1923 arasında etkili olurken, TSF'nin yarattığı birikim, bir süre sonra Sovyet Devrimi'nin de etkisiyle, TKP'ye transfer olmuştur. TSF'nin öncülüğünde yaratılan sendikal birikim de, daha sonra İstanbul'daki komünistler tarafından kapsanmış, TSF'nin kuruluşunda yer alan, Vanlı Kazım, Sadrettin Celal ve Mustafa Fazıl 1920'lerden itibaren TKP saflarına geçmişlerdir. TSF, bu anlamıyla işçi hareketindeki ilk parantezi oluşturmuş; bu parantez kısa sürede kapanmıştır.

Türkiye solunda adı şaibeye anılan İştirakçi Hilmi'nin örgütlenmesi kısa sürede dağılırken, işçi hareketi içerisinde önemli bir deneyim bırakamamasının nedenlerinin başında “ekonomik ve siyasal mücadele” arasındaki bağı kavrayamaması gelmektedir. Bu bağı kavrayamayan TSF'nin iştirakçiliği kısa sürede parlayıp, yok olmuştur.

İşçi hareketinde komünist örgütlenmeye doğru: Beynelmilel İşçiler İttihadı

Aynı dönem işçi hareketindeki bir diğer örgütlenme, TKP'nin kuruluşunda da aktif olarak yer alan, Beynelmilel İşçiler İtti-

hadı (Bİİ)'dir. Beynelmilel kelimesi ile enternasyonalizm vurgusu öne çıkarken, ismin Birinci Enternasyonal tınısına sahip olması şaşırtıcı değildir. Komünistlerin öncülük ettiği örgütlenmede çoğunluğu Rum kökenli işçiler oluşturmakta, bununla beraber Ermeni, Yahudi ve Türk işçiler de bulunmaktadır. 1920 Mayıs ayında kurulan Bİİ, işçilerin birliğini hedeflemekte, haklarının korunmasının yanı sıra devrimci bilinçlendirmeyi de hedefleri arasına almaktadır. Beynelmilel İşçiler İttihadı Nizamnamesi'nin ikinci kısım dördüncü maddesi şöyle demektedir:

“Bİİ'nin amacı, bütün işçileri kapitalist sömürüye karşı, ücretli kölelik boyunduruğundan kurtuluş için devrimci sınıf mücadelesi ilkesine dayalı olarak mücadele eden büyük bir örgüt halinde birleştirmektir.”^[2]

Tüzüğün üçüncü kısım beşinci maddesinde kuruluşundaki sektör örgütlenmelerini şu şekilde tanımlamaktadır:

“5. Emegi sınaî bölünmesine göre temsil eden Bİİ aşağıdaki altı sınaî daldan oluşur:

- a) Tarım ve balıkçılık genel sınaî dalı
- b) Madencilik genel sınaî dalı
- c) Taşımacılık ve haberleşme genel sınaî dalı
- d) Genel olarak genel sınaî dalı
- e) İnşaat genel sınaî dalı
- f) Kamu hizmetleri genel sınaî dalı

6. Her genel sınaî dalı, kendi içinde aynı sanayide çalışan emekçilerin farklı işçi birliklerine bölünür.”^[3]

Aynı nizamnamenin üçüncü kısım yedinci maddesi ise şöyle bir tanım vermektedir:

[2] Akbulut, E.-Tunçay, M. (2016), Beynelmilel İşçiler İttihadı, İstanbul, İletişim Yayınları, s.30

[3] A.g.y., s.30

“Sınai işçi birlikleri yerel, vilayet ve genel şeklinde ayrılır. Yerel işçi birlikleri, her kentte aynı sanayi dalındaki işçileri kapsar. Vilayet birlikleri, aynı vilayetteki aynı işçi birliklerini kapsar. Genel birlikler, ülkedeki bütün vilayet birliklerini kapsar.”^[4]

Bİİ, aynı zamanda Kızıl Sendikalar Enternasyonalî'ne (Profintern) üyedir ve III. Enternasyonal ile bağları olan birliğin TKP'nin kuruluşunda da aktif rol üstlendiği o dönem yapılan yazışmalardan anlaşılmaktadır. TÛSTAV belgelerinde Bİİ'nin, Kızıl Sendikalar Enternasyonalî, III. Enternasyonal, TKP Merkezi Heyeti ve Teşkilat Bürosu, III. Enternasyonal'in Doğu ve Balkanlar şubesi ile yapılan yazışmalar mevcuttur. İşçi Sendikaları Enternasyonalî Sovyeti'ne gönderilen bir raporda, Bİİ'ye bağlı 19 Sendika içerisinde toplam 30,070 işçi örgütlü, 3 sendika hariç 16 sendikadaki hücrelerde 264 komünist olduğu yazılmaktadır.^[5] Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi'ne gönderilen diğer bir raporda ise sendikalardaki hücrelerde 491 üye 234 aday üye olduğu yazılmaktadır.^[6] Roland Ginzberg imzalı raporda aşağıdaki sendikalardan bahsedilmekte, önemli bir etkinliğe sahip oldukları ama aynı zamanda sıkı bir şekilde izlendikleri söylenmektedir.^[7]

Sendika	Üye sayısı	Nüve üyeleri	Aday üyeler
Demiryolu	1.000	50	18
Tünel ve tramvay	1.900	50	23
Haliç vapurları	2.000	53	13
Elektrik	500	10	6
Yapı ustası	1.500	50	18
Marangoz	300	30	11
Demirci	500	20	16
Matbaacı	550	20	8

[4] A.g.y., s.30

[5] Bknz. A.g.y., s.54

[6] Bknz. A.g.y., s.62

[7] A.g.y., s.62-63

Terzi	400	10	4
Ayakkabıcı	400	5	3
Makarna imalatçısı	80	19	43
Yelken bezi imalatçısı	300	5	3
Feshane işçileri	500	10	3
Sepiciler	800	10	7
Fes püskülü imalatçıları	28	14	2
Aşçılar	200	5	2
Lokanta ve otel garsonları	800	25	8
Pastacılar	150	3	2
Banka çalışanları	300	5	2
Ticaret çalışanları	2.000	30	17
Liman Hamalları	900	15	8
Yelken reisleri*	3000	15	4
Manavlar*	300	8	2
Örgütsüzler			
Devlet Memurları	35.000	45	-
Posta telgraf	2.500	25	12
Belediye	3.000	15	-
Çöpçüler	5000	20	-

Bunun dışında, 30 Kasım 1921 tarihli *Humanite* gazetesinde çıkan bir yazıda da 24 sendikada 37920 üye olduğu yazmaktadır.^[8]

Bİİ içinde önemli komünist kadrolar yetişmiştir. Bİİ'nin yöneticilerinden Serafim Maksimos TKP üyesidir, yapılan baskılar sonucu Yunanistan'a gittikten sonra da Yunanistan Komünist Partisi (YKP)'ne katılır. Maksimos, YKP'de, milletvekilliği de dahil olmak üzere, partide etkili görevler üstlenmiştir. Aynı şekilde Bİİ'nin yöneticilerinden Nikos Zahariadis (Nikolau Dimitriu) 1921'de Komünist Gençler Birliği'ne girmiş ve 1923'te TKP'ye üye olmuştur. 1924 sonlarında Yunanistan'a geçen Zahariadis, YKP'de çeşitli kademelerde görev aldıktan sonra YKP Genel Sekreteri oldu. Faşizme karşı yürütülen direniş hareketi esna-

[8] Bknz. A.g.y., s.166-167

sında da Parti'nin önderi konumundaydı. Aynı şekilde TKP'nin önemli kadrolarından Vanlı Kazım (Faruk Asri) ve Yahudi kökenli Roland Rinzberg de Bİİ'nin yöneticileri arasındadır.

Şefik Hüsnü'nün Komintern'e yazdığı bir mektupta Beynelmilel İşçiler İttihadi'nin, Türkiye İşçiler Derneği'nin bir şubesi olmasını talep ettiği biliniyor. Rumca *Yeni İnsan* diye bir gazetede çıkartan Bİİ İstanbul'da birçok grevi yürütmüş ve başta 1922 1 Mayıs olmak üzere kitle eylemleri de düzenlemiştir. 1923 sonlarında Beynelmilel İşçiler İttihadi kapatılmıştır.

Türkiye İşçi Derneği ve Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası

Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF) aslolarak Almanya'da sosyalizmi öğrenen gençler tarafından 1919 yılında kuruldu. TİÇSF Türkiye'de Marksizm esinli ilk gerçek siyasi parti olurken, partinin kurucu kadroları Almanya'daki Spartakusbund/Spartaküs Birliği (daha sonra Almanya Komünist Partisi'ni oluşturacak çekirdek grup) hareketinden etkilenmiştir ve 10 Eylül 1920'de kurulan TKP'nin ana kollarından biridir.

Daha önce İştirakçi Hilmi'nin TSF'sinde bulunan Sadrettin Celal, Vanlı Kazım, Mustafa Fazlı gibi etkili isimler de TİÇSF saflarına katılırlar ve TSF'nin işçiler içerisindeki örgütlenmelerinde ağırlığı olan bu ekip, işçi birliklerinde hücreler oluşturmaya başlarlar. Komünist hareketin bu ilk evresinde, Şefik Hüsnü kimi yazışmalarda bu hücrelerin etkili olduğunu belirtirken, Mustafa Fazlı'nın sorumluluğunda bir Amele Birliği oluşturulduğunu yazmaktadır.

Şefik Hüsnü'nün Komintern'e yazdığı bir rapora göre 1920'den itibaren bir işçi bürosu oluşturulmuş ve Türkiye İşçi Derneği aracılığıyla tüm işçilerin birliği hedeflenmiştir. Bu doğrultuda Türkiye İşçi Derneği merkezi tüm sol parti ve işçi örgütlerine birlik konusunu görüşmek üzere yazılı çağrıda bulunur. 21 Temmuz 1922'de yapılan toplantıya katılmayı TSF baştan red-

deder; toplantıdan kayda değer bir sonuç çıkmaz.^[9]

TİÇSF'nin merkez yayın organı olan **Aydınlık** gazetesi düzenli olarak işçi özel sayısını çıkartarak hem eylem ve grevleri örgütlemeye çalışmış hem de işçi örgütlenmelerinin merkezi sesi olmaya çalışmıştır.

İstanbul Umum Ameleler Birliği ve Amele Teali Cemiyeti Deneyimi

Kurtuluş Savaşı'nın sona ermesinin ardından ülkede rejimin ne olacağı sorusu yüksek bir biçimde tartışılmaya başlanmıştır. Ankara Hükümeti'nin tartışmasız zaferi ile birlikte Müttefik güçlere karşı barış görüşmeleri başlarken, İstanbul'da saltanat son günlerini yaşıyordu. Bununla birlikte yeni kurulacak rejimin sosyal karakteri de bir tartışma konusuydu.

Yeni kurulacak rejimin sosyal karakteriyle ilgili tartışmalar sürerken 1922'nin sonlarına doğru İstanbul'da yeni bir işçi örgütü kuruldu; 20 Aralık 1922'de kurulan İstanbul Umum Ameleler Birliği (İUAB). İUAB patronlara yakınlığı nedeni ile solcular tarafından tepki ile karşılanır. Daha sonra Amele Birliği'ne dönüşen ve İzmir İktisat Kongresi'nde işçileri temsil eden İUAB, 30'a yakın sendikayla temas kurar ve Türkiye Umum Amele Birliği'ne dönüşür. Şefik Hüsnü çeşitli yazışmalarda Amele Birliği içerisinde hücrelerden bahseder ve şunları yazar:

“Halk Partisi tarafından bir ‘Türkiye İşçiler Birliği’ kuruldu. Bu birliğin kurulmasında gaye, işçiler arasında gelişi güzel hareketleri zapturapt altına almak, aşırı sosyalist faaliyetlere set çekebilmektir. Hâlbuki birliğin kurulmasıyla beraber bizler yani ‘Aydınlık Grubu’ gözlerimizi Türkiye İşçi Birliği'ne çevirmiştik. Kulis faaliyetlerini geniş tutarak kongrede istediğimizi ele geçirdik ve birliğin sevk ve idaresinde söz sahibi sandalyeler, teş-

[9] Bknz. Akbulut, E.-Tunçay, M. (2012), İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926 1.cilt, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, s.131

kilatımıza mensup güvendiğimiz kimselerin seçilmesiyle bize tabi olmuş oldu.”^[10]

İUAB'nin iktidar ve sermaye ile olan belirsiz ilişkisi işçiler tarafından sınırlı bir rağbet görmesine neden olur.

Amele Birliği dağılınca çeşitli dernekler yan yana gelerek Amele Teali Cemiyeti'ni (ATC) kurdular. Amele Teali Cemiyeti TKP ile yakınlık içerisinde çalışmalarını sürdürür. Ülkedeki bütün işçilerin birliğini hedefi ile kurulan ATC iş kanunun çıkması için çeşitli çalışmalar yapar, toplantılar ve konferanslar düzenler.

Yurt genelinde önemli örgütlenmeler içerisinde bulunan cemiyet bir çok greve öncülük eder. 1925 1 Mayıs'ında aktif rol üstlenir ve TKP'nin yayın organı olarak görülen *Aydınlık* ile beraber çalışmaları yürütür, ortak bildiri dağıtılır. *Aydınlık* çevresi ile birlikte “1 Mayıs nedir?” broşürünü dağıttıkları için, ATC yöneticileri ve *Aydınlık* çevresinden 38 kişi İstiklal mahkemelerinde yargılanır ve bu kişilere 7 ile 15 yıl arasında hapis cezası verilir.

Cemiyet 1927 TKP dava ve tutuklanmalarına paralel olarak kapatıldı. 1928 yılında yeniden açılmasına izin verilse de aynı yılın sonlarına doğru tekrar kapatıldı. Eylül 1928'de ATC'nin son grevi, Tramvay işçileri grevi, ücret zammı talepli grev diğer işçilerden de büyük destek aldı. Bu grev neticesinde Otomobilciler 4.000 Lira, Demiryolcular 2.000 Lira, aldı. Ayrıca 4500 tütün işçisi birer yevmiyelerini grevcilere vererek, işçilerin grevle olan dayanışmasını gösterdiler. İktidarın ve patronun baskıları sonucu 15 Ekim'de grev sonlandı.

Amele Teali Cemiyeti'nin öncülüğünde İstanbul, İzmir, Edirne, Eskişehir, Adana ve Konya'da işçi dernekleri kuruldu. İzmir'de kurulan dernekler Manisa ve Aydın bölgelerinde de faaliyet gösterdi. Cumhuriyet döneminin ilk yarı yasal sendikal oluşumları olan bu örgütlenmeler, işçi sınıfı hareketinde komünistlerin be-

[10] Maden-İş Çalışma Grubu (2017), *Derinden Gelen Kökler-1*, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, s.45

lirleyiciliği açısından da öğreticidir. Amele Teali Cemiyeti tarafından kurulan dernekler sektörel, bölgesel ve işyeri temelli olarak faaliyet gösteriyordu. Örgütlenme tütün, demiryolu, liman, tersane, elektrik üretimi başta olmak üzere ülkenin irili ufaklı tüm üretim alanlarına dağılmıştı. Kurulan bu dernekler ise şöyleydi:

İstanbul çevresinde Haliç Şirketi Amelesi Cemiyeti, Şark Şimendiferleri Müstahdemin Teavün Cemiyeti, Silahtarağa Elektrik Fabrikası İşçileri Cemiyeti, İstanbul Umum Deniz ve Madenkömrü Tahmil ve Tahliye İşçileri Cemiyeti, Dersaadet ve Bilad-ı selâse İnşaat, Tarık Irgat ve Rençber Amele Cemiyeti, Tütün Fabrikası Amele İttihat Cemiyeti, İstanbul Tramvay Amelesi Cemiyeti, Mürettepler Cemiyeti, Anadolu Bağdat Şimendiferciler Cemiyeti; İzmir çevresinde Aydın Demiryolları İşçiler ve Memurlar Birliği, Mülteci ve Muhacirin Amele Cemiyeti, Tütün Amele Cemiyeti, Şimendifer Fabrikası Amele Birliği, Tramvay İşçileri Cemiyeti, Liman Vapur ve Kömür Amele Cemiyeti, Mavuna Amele Cemiyeti, Liman Rıhtım İthalat ve İhracat Amele Cemiyeti, Müstakil Liman Vapur Amele Teavün Cemiyeti; Edirne çevresinde Türkiye İşçiler Birliği, Şark Şimendiferler Müstahdemin Teavün Cemiyeti; Adana'da Amele Teali Cemiyeti; Konya'da İşçiler Derneği; Bursa'da Yaprak Tütün Amelesi Cemiyeti; Eskişehir'de Anadolu Bağdat Şimendiferciler Cemiyeti.

Komünistlerin öncülüğünde bir grev:

1927 Adana Demiryolu Grevi

İşçi örgütlenmeleri genç Cumhuriyet'in ilk yıllarında hükümet gözetiminde bir rotaya zorlanıyordu. Bu rota zorlandığı ve dışına çıkıldığı anda yasaklama, baskı ve zor devreye giriyordu. Komünist örgütlenmenin 1925'e kadar yarı legal bir konumda bulunduğu ülkede, 1925 sonrası "illegal" bir pozisyon belirlenmek zorunda kalındı. TKP'nin 1925'te gerçekleştirdiği kongrenin ardından, 1927 Adana grevi parti açısından bir dönüm noktası olacaktı.

1927 Adana Demiryolu grevi doğrudan TKP'nin Adana parti komitesinin örgütlediği bir grevdi. Grevin örgütlenmesinde ise gelecekte "Atılım'ın mimarı" olarak bilinecek İsmail Bilen'in rolü çok önemli. İsmail Bilen Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi(KTUV)'nden döndükten sonra Kasım Benekli ismi ile 1926'da Adana'ya gitti. Bilen daha önce İstanbul'da birlikte aynı hücrede çalıştığı, demiryolunda çalışan Çerkez Osman'ı buldu ve 1926 başlarında Adana TKP il komitesi kuruldu. İl komitesi-ne bağlı hücreler oluşturulurken, demir yollarında da "Şimendiferciler komitesi" adında, daha sonra grevde en etkin görevleri üstlenecek bir komite kurulur.

İlk başkaldırı Mersin liman işçileri ile demiryolcuların yevmiyelerin azlığı nedeni ile yaptıkları direnişle başladı. Bu direniş esnasında TKP Adana İl Komitesi imzalı dağıtılan bildiri ciddi bir ses getirirken, bildiri sonrasında işçilerin davranışlarında da değişiklik oluşur. Polis ve kolluk kuvvetleri bu bildiri sonrasında kent genelinde cadı avına çıkar, parti örgütünün sıkı illegalite kurallarından dolayı açık bulamazlar.

Bu grevin ardından sıra demiryolu işçilerine gelmiştir. Nusaybin-Ceyhan hattını işleten Fransız şirket burada çalışan işçilere son derece kötü davranıyor ve düşük ücretle çalıştırıyordu. İşçiler arasındaki hoşnutsuzluk iyice artarken, bu huzursuzluklar üzerine Adana il komitesi grevin örgütlenmesini gündemine alıyor.

Daha önce kurulmuş, yasal olarak kapatılmamış kapısı kilitli Cemiyet binasında işçilerle toplantı yapması kararlaştırılıyor ve bu toplantılarda içlerinde parti üyelerinin de içinde olduğu öncü işçilerden oluşan açık bir grev komitesi kuruluyor. "Grev nedir?" içerikli bir broşür yazılıp yaygın bir şekilde dağıtılıyor. Cemiyet de işin "yasal kılıfını" hazırlıyor ve işçileri toplantıya çağıran imzalı bildiri çıkartılıyor.

10 Ağustos 1927'de grev başlatan işçilere yönelik hem Fransız şirket, hem de polis tarafından yoğun bir baskı uygulanıyor, ordu devreye giriyor. Bütün baskılara rağmen grev durdurula-

mıyor. Grevle birlikte grev kırıcı hamleler de gecikmiyor. Trenleri çalıştırmaya çalışan idareye karşı işçiler yaratıcı bir cevap veriyor ve işçiler aileleri ile birlikte raylara yatarak trenleri durduruyor. Grev halktan büyük destek alıyor. Grev sürerken bir miting düzenleniyor, İsmail Bilen de bu mitingde bir konuşma yapıyor. Şirketin Fransızlara ait olması ve bölge halkının Kurtuluş Savaşı'nda Fransızlara karşı savaşması da greve sahip çıkılmasında etkili oluyor; komite de bu durumu kullanıyor. 10 gün süren grev başarıyla sonuçlanıyor ve tüm ülkede büyük yankılar uyandırıyor.

Ağır baskı yılları ve tütün işçileri

Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte, rejimin de sınıf karakteri giderek otururken, kapitalist ilişkilerin gelişmesi işçi sınıfı hareketini de komünist siyasete yaklaştırıyordu. İşçi hareketinin ileri kollarından birini oluşturan tütün işçilerinin Türkiye Komünist Partisi tarihinde özgün bir yeri vardır. Öyle ki, tütün işçilerinden bahsetmeden Türkiye'de ne komünist hareketin tarihi yazılabilir, ne de işçi sınıfı tarihinin.

Tütün işçilerinin örgütlülük deneyleri eskiye dayansa da, özellikle her türlü örgütlenmenin yasaklandığı, 1925-1946 döneminde illegal örgütlenmelerle işçiler içerisinde hak arama mücadelesi veren TKP üyesi işçilerin yarattığı deneyimler, sınıf mücadelesi açısından "efsaneye" dönüşmüştür. 1930 ve 1940'lı yıllarda partinin önemli bir kadro birikim kaynağı da olan tütün işçileri, mübadeleden sonra Yunanistan'ın Selanik ve Kavala kentlerinde gelen göçmenlerden oluşuyor. Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bu kentlerde sınıf mücadelesi ve sosyalist bilinç daha eskiye dayandığı için, gelen işçilerin ya kendileri ya da aileleri, sınıf bilinci ve örgütlülük deneyimlerini taşıyorlardı. TKP saflarında mücadele eden tütün işçileri, disiplinli, inançlı ve uzun soluklu mücadeleleri ile bilinir. Mehmet Bozışık (Boz Mehmet), İdris Erdinç (Şoför İdris), Zehra Kosova, İbiş Aydınlatan, Mustafa Özçelik, Congo Mustafa, Seyit Atılal, Mehmetaki Atılal, İbrahim Atılal akla gelen ilk isimlerdir. Bu kadrolar sadece tütün işçileri

arasında değil partinin diğer sektörlerdeki çalışmalarının yanı sıra genel çalışmalarda da görev almışlardır. TKP'ye yönelik her operasyonda tütün işçileri de nasibini alır, her 1 Mayıs öncesi gözaltına alınmaları artık gelenek halini almıştır, 1951 TKP tev-kifatında 50 civarında tütün işçisi bulunmaktadır. Zehra Kosova mübadelede önce Kavala 'da annesi ve babasının tütün işçiliği yaptığını ve bilinçli işçilerin gittikleri Kızıl Kulüp üyesi oldukla-rını anlatırken, Mehmet Bozışık ise *Ürün* dergisinde kendisi ile ilgili yazdığı kısımda şunları söylüyor:

“Babam 52 yıllık hayatının 45 senesini tütün işçisi olarak ça-lışarak geçirmiş Kara Hüseyin adında bir işçi. İşte ben beş ço-cuk sahibi olan bu ailenin en küçüğüyüm. Doğum yerim, 1912 senesine kadar Osmanlı imparatorluğu sınırları içinde olan, bugün ise Yunan hükümetinin idaresi altında bulunan Kavala şehridir. (...) Politik kimliğime gelince, 1918 senesinde Yuna-nistan'ın Kavala kentinde, bugün Türkiye Cumhuriyeti'ndeki oportünist, satılmış sendikalara benzemeyen gerçek kızıl işçi sendikasında marksizmle, komünizmle tanıştım. 1927 sene-sinden beri, Kemalistler tarafından Trabzon denizi açıklarında boğdurulan Mustafa Suphi yoldaşın kurmuş olduğu TKP'nin sadık üyesiyim. Yaşım 96. Komünist bir rejimi Türkiye'de kur-mak mücadelesinde 9 kez yargılandım, 16 sene zindanlarda hapis yattım, 5 kez ayrı ayrı illerde, ilçelerde sürgün hayatı ya-şadım, şu anda 96 yaşıma rağmen Türkiye'de soyguncu, sömü-rücü burjuva iktidarına karşı yurdumuzda sosyalizmi kurmak mücadelesini sürdürüyorum.” [11]

Ağır yasakların, baskıların ve kovuşturmaların olduğu 1930'lu ve 1940'lı yıllarda, bu dönemin kuşağı yeraltında hem parti fa-liyeti hem de sendikal faaliyetlerini sürdürüyor, onlarca grev, eylem örgütleyip yeni haklar kazanıyorlar. Bu dönemde parti illegal olarak Orak Çekiç, Kıvılcım, Kızıl İstanbul, Kızıl İzmir, Kızıl Samsun, Bolşevik isimli yayınlarını çıkartıyor, partililer bu

[11] <https://urundergisi.com/makaleler.php?ID=11>

yayınları işçi sınıfı içerisinde çok etkili bir şekilde kullanıyor.

Bu yayınların dışında TKP imzalı bildirilerde kullanılıyor. Örgütlenmeler İstanbul, İzmir, Samsun, Bursa, Eskişehir, Adana, Kocaeli başta olmak üzere yurdun her tarafında devam ediyor. Tüm bu gelişmeler karşısında siyasi iktidar da boş durmuyor ve TKP'ye yönelik operasyonlar devam ediyor. 1932 yılında İzmir'de sendika kurma çalışmaları yürüttükleri gerekçesi ile 20 TKP üyesi gözaltına alınıp tutuklanıyor.

1927 yılında İstanbul'da tütüncülerin önemli bir grevi yaşanıyor. Yaklaşık 3000 işçinin katıldığı grev ücretlere yapılan zamlarla kazanımla sonuçlanıyor. TKP İl Komitesi, 1932 Ocak ayında, Samsun'da, tütün işçilerinin hem çalışma koşullarının son derece kötü olması hem de ücretlerinin düşüklüğü nedeni ile grev örgütlenmesi kararı alıyor. Gerçekleşen grev sonucu işçiler önemli haklar elde ediyorlar. İdris Erdiñ Yeni Açılım dergisinin 1989 Mayıs sayısında Beşiktaş'taki Türk-Avusturya Tütün şirketindeki zam eyleminin başarı ile sonuçlanmasını anlatıyor. TKP üyeleri Şoför İdris, İbiş Aydınlatan, Gero Ramazan, Mustafa Toprak ve Fehmet Kurucu'nun önderlik ettiği eylem sonucu, polisın tüm şiddetine rağmen, işçiler zamlı almayı başarıyor. İdris Erdiñ başka bir eylemi ise şöyle anlatıyor:

“Karaköy Kurşunlu Camii yanında Tütün işletmesinde çalışan 500 işçi var. Dolma Hüseyin, işletmenin ustabaşı. Felemenk şirketine satılmış bir usta. Yoldaşların baskısı ile aften çıkan 8 yoldaşı işe alıyor. Alıyor ama 17 işçiyi işten çıkartıyor. Bende hücremle orada göz gözeyim. Ben ayağa kalkıp ‘sen bu 17 işçiyi karda, kışta sokağa atamazsın, açlığa mahkûm edemezsin Hüseyin usta. Akşam bu kapıdan çıktın mı feci halde dayak yiyeceksin’ dedim. Evet, söylendiği gibi, parti hücresi feci halde Hüseyin ustanın hesabını gördü. Bu dönemde usta, patron gaddarlıklarını hücrelerin yumrukları ile halletmekten başka çare yoktu. Bu örnek bize Laz İsmail'den kalmıştı.” [12]

[12] Erdiñ, İ. (Temmuz 1989), Partinin Öncülüğünde, Yeni Açılım S.15, s.87-88

Derginin aynı sayısında, İdris Erdinç, Bursa çevresindeki köylerde yaptıkları çalışmaları ve İzmir Torbalı'ya örgütlenme için gittiklerini anlatıyor. Ahırkapı'da Nemlizadelere ait tütün işletmesinde, ücret zammı ve avans uygulaması talep etmeleri üzerine, polisin işyerini basıp şiddet uygulaması sonucu, ertesi gün Sultanahmet'te partililerin öncülük ettiği büyük bir gösteri düzenlediklerini, yürüyüş esnasında asker ve polisin aldığı önlemleri, kadın işçilerin barikatları nasıl aştıklarını ve eylemlerin kazanımıyla sonuçlandığını da anlatmaktadır. Partili tütün işçilerinin parti görevi ile şehirden şehre sürekli gittiklerini ve çalışma yürüttükleri Zehra Kosova ve diğer tütüncü işçilerin anılarında da anlatılmaktadır. Dönemin ağır baskıcı uygulamalarına karşı onlarca yaratıcı örgütlenme ve eylem biçimleri geliştiriyorlar.

Tütün işletmelerinin yanı sıra aynı dönem parti çalışmaları, tramvay, demiryolları, feshane başta olmak üzere diğer iş kollarında da devam ediyor.

Kısa bir aralık: 1946 çıkışı

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye, batı dünyasıyla uyum sağlamak için "demokratik" açılımlar adına sınıf esasına dayalı her türlü örgütlenme yasağını sonlandırıyor. Haziran 1946'da yapılan yasa değişikliğinden sonra, yıllarca uygulanan baskı, hapis ve zora rağmen TKP üyelerinin öncülüğünde ülkenin her tarafında onlarca sendika ve iki tane sosyalist parti kurulur. İlk olarak Esat Adil başkanlığındaki Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) kuruluyor. Rasih Nuri İleri'nin tanıklığına göre TKP Merkez Komitesi yasal parti kurma görevini Esat Adil'e veriyor. Esat Adil ve TSP merkeze muhalif grubun eline geçince, Şefik Hüsnü Deymer harekete geçip, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP)'ni kuruyor. Her iki parti yurt genelinde sendikalar kurmaya başlarken, kısa süre içerisinde ülkenin her yerinde TKP kadrolarının öncülük ettiği, on binlerce işçinin örgütlendiği, 600 işyeri sendikasıdan oluşan, ülke genelinde 38 sendika kuruluyor. Her iki parti ve bunlara bağlı sendikalarda çalışma yürütenlerde, TKP'li tütün işçilerinin ağırlığı görülmektedir. Bu

çalışmalarda Ferit Kalmuk, Zeki Baştımar, Rasih Nuri İleri, İdris Erdinç, Emin Bilecan, Suat Derviş, Neriman Hikmet, İbrahim Atılal, Emin Atılal, Sarı Mustafa, Mustafa Özçelik, Hüsamettin Özdoğu gibi parti üyeleri görev alıyorlar.

TSP'nin kontrolündeki Türkiye İşçi Sendikaları Federasyonu'nun başkanlığını Hüsamettin Özdoğu yapıyor. İstanbul Sendikalar Birliği Başkanı Ferit Kalmuk, Ankara Sendikalar Birliği Başkanı Zeki Baştımar, İzmir Sendikalar Birliği Başkanı Emin Bilecan, Kocaeli Sendikalar Birliği Başkanı İdris Erdinç, Adana Sendikalar Birliği Başkanı ise Rasih Nuri İleri'dir.

TSP'nin etkisiyle kurulan Türkiye İşçi Sendikaları Federasyonu'na bağlı sendikalar şöyledir:

- Türkiye Tekel İşçileri Sendikası
- Türkiye Deniz İşçileri Sendikası
- Türkiye Mensucat İşçileri Sendikası
- Türkiye Demir ve Çelik İşçileri Sendikası
- Türkiye Basın ve Basın Makinaları Sendikası
- Tramvay İşçileri Sendikası.

TSEKP'nin etkisi ile kurulan sendika birlikleri ise şöyledir:

1. İstanbul Sendikalar Birliği altında

- İstanbul İnşaat İşçileri Sendikası,
- İstanbul Ayakkabı ve Deri İşçileri Sendikası,
- Güzel Sanatlar Kol ve Kafa İşçileri Sendikası,
- Basın Yayın Kol ve Kafa İşçileri Sendikası,
- Bakırköy Bez Fabrikası İşçileri Sendikası,
- Tekel İşçileri Sendikası,
- Tütün İşçileri Sendikası,
- Maden Sanayii İşçileri Sendikası,
- Şoförler Sendikası,
- İstanbul İşçi Kulübü

2. **Ankara Sendikalar Birliği altında**
 - **Ankara Maden İşler ve Makine İşçileri Sendikası,**
 - **Ankara Şoför ve Oto Tamir İşçileri Sendikası,**
 - **Ankara İnşaat İşçileri Sendikası,**
 - **Ankara Terziler Sendikası,**
 - **Fırın ve Un İşçileri Sendikası.**
3. **İzmir Sendikalar Birliği altında**
 - **İzmir Terziler Sendikası,**
 - **İzmir Ayakkabı İşçileri Sendikası,**
 - **İzmir Mülhüse, Ticarethane ve Ecnafı Mülhahdem Sendikası,**
 - **İzmir Mensucat İşçileri Sendikası,**
 - **İzmir Basın ve Yayın Kol ve Kafa İşçileri Sendikası,**
 - **İzmir Tütün İşçileri Sendikası.**
4. **Adana Sendikalar Birliği altında**
 - **Adana İplik ve Dokuma İşçileri Sendikası,**
 - **Adana Terziler Sendikası,**
 - **Adana İnşaat İşçileri Sendikası,**
 - **Adana Deri İşçileri Sendikası.**
5. **Kocaeli Sendikalar Birliği altında**
 - **Kocaeli Selüloz Sanayi Sendikası,**
 - **Kocaeli Nakliye İşçileri Sendikası,**
 - **Selüloz işçileri sendikası.**
6. **Eskişehir'de Serbest Sanayi İşçileri Sendikası**
7. **Samsun'da Tütün İşçileri Sendikası.**
8. **Zonguldak'ta Maden Kömür Havzası İşçileri Sendikası.**

Başka birçok ilde sendikalaşma çalışmaları sürerken, Türkiye burjuvazisi oluşan tehditten ürkererek 16 Aralık 1946'da sıkıyönetim ilan etti. Her iki sosyalist parti, sendikalar ve gazete, dergiler kapatıldı. Yöneticileri, kadroları tutuklandı. Yayınlanan sıkıyö-

netim komutanlığı bildirisinde şunlar deniliyordu:

“1- Mahkum komünistler veya müfrit komünist, mefkureli kimseler tarafından örtülü bir şekil altında kurularak memleket içinde içtimai bir zümrenin diğerleri üzerindeki tahakkümünü tesise ve mevcut iktisadi ve içtimai nizamları bozmağa çalıştıkları anlaşılan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ile Türkiye Sosyalist Partisi merkez ve şubeleri ve mevcut sendikalardan bu partiler veya onlardan aldıkları direktifle hareket eden kimseler tarafından kurularak ve kendi maksatlarına göre sevk ve idare edilenleri ve İstanbul İşçi Sendikaları Birliği ve İstanbul İşçi Klübü kapatılarak faaliyetlerine son verilmiştir.

2- Bu partiler fikirlerini yayan Sendika, Ses, Noror, Gün, Yiğın ve Dost gazete ve dergileri ve bunların matbaaları kapatılmıştır.

5- Komünist propagandası taşıyan her türlü yazının Sıkıyönetim hududu dahilindeki illere girmesi ve bu illerde basılıp satılması yasaktır.” [13]

Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer de Meclis'te yaptığı konuşmada şunları diyordu:

“[İ]şçi kitleleri Komünist partisinin elinde bir alet olmak üzere teşkilatlandırılmıştır. Kısa bir zamanda memleketimizin muhtelif şehirlerinde yerden biter gibi sendikalar üremiş ve türemiştir. (38) sendika kanuni ve gayri siyasi cemiyetler maskesi altında kurulan bu sendikaların kurucu ve yönetim uzuvlarını hemen hepsinin sicilli ve fanatik komünistlerden mürekkep oluşu...” [14]

Yine Türk İş başkanı Seyfi Demirsoy Türk-İş'in 6. Kongresinde 1946 sendikacılığı için şunları söylemiştir: “Biz sendikaları komünistlerinde elinden döve döve aldık.”

[13] Sülker, K. (2004), Türkiye Sendikacılık Tarihi, İstanbul, TÖS-TAV Yayınları, s.10-11

[14] Çelik, A. (2010), Vesayetden Siyasete Türkiye’de Sendikacılık 1946-1967, İstanbul, İletişim Yayınları, s.86

1947 yılının Şubat ayında Sendikalar Kanunu çıkartılırken, CHP yeni kurulacak sendikaları kendine bağlamak istiyordu. Yeni kurulan sendikalar devlet güdümlü olarak çalışacaklardı ve bu doğrultuda adımlar atıldı. CHP iktidarı sonrasında iktidara gelen Demokrat Parti ise, Amerikancı sendikacılık anlayışını Türkiye'ye getirerek 1952'de Türk-İş'in kurulmasına ön ayak oldu.

1947 sendikalarından olan ve daha sonra DİSK'in kuruluşunda rol alan Demir-İş (Maden-İş) ve Basın-İş sendikalarının gösterdikleri tarihsel süreklilik bu sendikalarda Parti'nin rolüne de işaret eder. Basın-İş Sendikası'nın kurucularından ve başkanı İbrahim Güzelce'nin TKP çevresinde olduğu biliniyor. Demir-İş Sendikası'nın Başkanı Üzeyir Avni Kuran (Baba Üzeyir) ve sekreteri Hüsamettin Dinç TKP üyeleridir. Mehmet Karaca'nın aktardığına göre, 1952'de, Üzeyir Kuran'ın başkanlıktan ve Hüsamettin Dinç'in genel sekreterlikten istifa etmelerinin asıl amacı, o dönem komünistlere olan baskılar ve kendilerinin partililiklerinden dolayı sendikaya zarar gelmesi endişesidir.^[15]

Burada not edilmesi gereken bir başka deneyim de, içlerinde TKP'lilerin de olduğu, 3 Ekim 1950'de kurulan Demokrat İşçi Partisi (DİP)'dir. Sonraları sadece İşçi Partisi adını kullanan ve 1954 seçimlerine de katılan DİP bir etki yaratamaz ve 14 Ağustos 1955'de kapanır.

1960'lı Yıllar: TKP - TİP - DİSK

1951 tevkifatından sonra TKP'nin diğer faaliyetleri gibi işçi çalışmalarında da bir durgunluk, geri çekilme süreci başlıyor. 1960 darbesi ve 1961 Anayasası'ndan sonra işçi sınıfı cephesinde de önemli gelişmeler yaşanmaya başladı: 1961 Saraçhane mitingi, 13 Şubat 1961 TİP'in kuruluşu, Kavel, Singer, Good Year, Demir Döküm gibi önemli fabrika direnişleri, Paşabahçe grevi, 13 Şubat 1967 DİSK'in kuruluşu, Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın

[15] Mehmet Karaca bu aktarımı Birleşik Metal İşçileri Sendikası'nda yapılan bir toplantıda sözlü olarak yapmıştı.

kurulması, 15-16 Haziran kalkışması gibi...

1960 yılından sonra TKP Merkez Komitesi Dış Büro aracılığı ile merkezi çalışmalarını yurt dışında yapmaktadır. Ülke içerisindeki gelişmelere elbette ki kayıtsız değildir. Türkiye Komünist Partisi, TİP'in kuruluşunu desteklemiştir. TİP'i destekleyen parti açıklamaları ve o dönemdeki yayın organı Yeni Çağ gazetesinde bolca yazıya belgeye ulaşmak mümkündür. TKP MK 1.Sekreteri Zeki Baştımar'ın Yakup Demir imzasıyla 1964 yılının başında Yeni Çağ gazetesinde çıkan makalesindeki şu paragrafı yeteri kadar açıklayıcıdır:

“Memleketimizin işçi sınıfı kendi saflarını birleştirmek zarureti anlamıştır. Bu gerçek küçük istihsal sendikalarının birleşmesinde de kendini gösteriyor. Diğer taraftan, işçi sınıfının politik haklarının savunulması zarureti, 1961 yılında legal politik bir teşkilatı-Türkiye İşçi Partisini (TİP) doğurdu. Bu parti, koalisyon hükümetinin gerici politikasına karşı Türk halkının bütün ileri eğilimli tabakalarını işçi sınıfının etrafında birleşmeğe çağırıyor.” [16]

TİP sendikacılar tarafından kurulduktan kısa bir süre sonra, TKP üyeleri Mehmet Ali Aybar, Behice Boran, Sadun Aren ve Nihat Sargın yönetime gelmiş, yani TKP üyeleri belirleyici olmuştur. DİSK'i kuran sendikacılar aynı zamanda TİP'in kurucularıdır. 15-16 Haziran dahil 1960'lardaki işçi hareketleri öncülerinin neredeyse tamamı TİP üyeleridir. Bu işçi önderlerinin neredeyse tamamı 1973 Atılımından sonra TKP saflarında mücadele etmiş ve TKP üyeleri olmuşlardır. Dolayısıyla 1960'larda TKP-TİP-DİSK ilişkilerinde bir iç içe geçmişlik bulunmaktadır. Ve hâlâ aydınlatılması gerek yanları bulunmaktadır.

Naciye Babalık'ın sözlü tarih belgesi niteliğindeki Türkiye Komünist Partisinin Sönümlenmesi kitabında dönemin tanıklarının anlattıklarına göre de TKP kendi varlığını özellikle yurt dışı

[16] Derleyen Akbulut, E.(2018), Zeki Baştımar Yaşam Öyküsü, Mektuplar, Yazılar, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, s.160

şında sürdürürken yurt içinde TİP örgütlenmesini yapmaktadır.

1960-1971 arası Türkiye'de solun yükseldiği ve toplumsallaştığı bir dönemdir. TİP'in 15 milletvekili ile Meclis'e girdiği, '68 gençlik hareketinin yükseldiği ve devrim stratejilerinin tartışıldığı bu dönem aynı zamanda önemli işçi hareketlerinin de yaşandığı bir dönemdir.

31 Aralık 1961'de Saraçhane'de yüz binlerce işçinin katıldığı grev ve toplu iş sözleşme hakkının istendiği büyük bir miting düzenlendi.

1963 Ocak ayında hak gaspına karşı Kavel işçileri fabrikada direnişe geçti, direniş kazanımla sonuçlandı ve direniş sonucunda 274-275 sayılı sendikalar, toplu iş sözleşmesi ve grev yasası çıkartıldı.

Hak gaspı ve sendika seçme hakkı nedeniyle Derby, Singer, Gamaç, Türk Demir Döküm, Sungurlar, ECA fabrika direnişleri ve işgalleri yaşandı. 1966'da Paşabahçe grevi yaşandı. Bu grev ileride DİSK'in kurulmasındaki süreci de tetikleyerek, Türkiye işçi sınıfı tarihinde bir kırılma noktasını oluşturdu.

13 Şubat 1967'de DİSK kuruldu. Devlet güdümündeki, Türk-İş'in sarı ve işbirlikçi sendikal anlayışına karşı, sınıf sendikacılığını savunan, antiemperyalist, antikapitalist ilkelerle kurulan DİSK kısa bir sürede hızlı bir şekilde büyüdü ve sınıf mücadelesinin merkezi haline geldi.

DİSK'in gelişmesi ve sınıf mücadelesindeki başarısını engellemek için 1970'de bir yasa tasarısı hazırlandı. DİSK bu yasa tasarısına karşı çıktı sert açıklamalarda bulundu, yasaya karşı genel grev ve direniş çağrısında bulundu ve hazırlıklara başladı, 9-10 Mart tarihlerinde Maden-İş Sendikası işyeri temsilcileri ile toplantılar yaptı, yasa meclise gelince 14 Haziran'da DİSK genel merkezinde işyeri temsilcileriyle bir toplantı yapıldı ve toplantıda direniş kararı alındı. 15 Haziran günü fabrikalarda iş bırakıldı, işçiler toplu olarak yürüyüşe geçtiler. Eylem 16 Haziran'da da devam ederken, Türkiye işçi sınıfı tarihinin en büyük kalkış-

ması, “muhteşem iki günü” yaşandı. 15–16 Haziran işçi öncülerinin tamamına yakını TİP üyesiydi.

Bu dönem işçi sınıfının farklı kesimlerinin de harekete geçtiği dönemdir. Öğretmen hareketinin yükselip, emekçi bir karaktere büründüğü bir dönem olarak 60'lı yılların ortasında TÖS'ün kuruluşu da önemlilik arz eder. 8 Temmuz 1965'te kurulan TÖS içerisinde Köy Enstitüsü çıkışlılar aktif görev yapar, TKP üyeleri de kuruluşunda görev alırlar. 15 Aralık 1969'da 4 gün süren büyük bir eğitim boykotu yapıldı. TÖS'ün kapatılacağı anlaşıncı, 5 Eylül 1971'de TÖB-DER kuruldu ve sendikanın mal varlığı derneğe aktarıldı. 20 Eylül'de TÖS kapatıldı.

Atılma hazırlık ve Avrupa'da örgütlenme

TKP'nin 1960'larda aldığı kararlardan biri de Avrupa'daki Türkiyeli işçiler içerisinde örgütlenmektir. 1961 yılında Almanya'ya başlayan işçi göçü sonrasında, TKP Dış Büro 1964 yılında başta Almanya olmak üzere Avrupa'daki Türkiyeli işçiler içerisinde örgütlenme kararı alır ve Aram Pehlivan'ı bu işle görevlendirir. Aram Batı Almanya'ya giderek bir dizi görüşme yapar, bir dernek tüzüğü hazırlar ve dernek kurma çalışmaları başlatılır. 1968'de Avrupa'nın birçok yerinden işçi dernekleri Almanya'nın Köln kentinde bir araya gelerek Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu'nu (ATTF) kurarlar. Federasyon içerisinde TKP etkili olur.

ATTF, başta Federal Almanya olmak üzere, etkin bir çalışma yürütür. Gurbetçi işçilerin güncel sorunlarıyla da ilgilenen federasyon siyasi faaliyetler içerisinde bulunur, Türkiye'deki baskılara karşı kampanyalar düzenler, Türkiye'deki işçi sınıfı mücadelesiyle dayanışma gösterir, etkinlikler yapar ve grevlere maddi dayanışma içerisinde olur. ATTF Parti'nin Avrupa'daki önemli bir kadro kaynağı olur, bu çalışmayla yüzlerce gurbetçi işçi TKP'ye üye olur ve Parti Avrupa'da ciddi bir güç biriktirir. ATTF, Türkiye'de Kurtuluş isimli bir de yayın çıkartır. Almanya'daki işçi örgütlenmeleri 1970'lerde, Federal Almanya İşçi

Dernekleri Federasyonu (FİDEF) olarak yeniden yapılandı. FİDEF, TKP'nin hakimiyetinde çalışmalarını sürdürdü. Süreli yayın da çıkartan federasyon, Almanya'daki işçilerin güncel sorunlarının yanı sıra Türkiye'deki siyasi mücadelenin bir parçası olarak çalışmalarını sürdürdü.

Parti Almanya'nın dışında Fransa ve İngiltere'de de çalışma başlatır. Fransa'da FKP'nin de yardımları ve CGT göçmen işçileri bürosu çalışmaları aracılığı ile çalışmalar ivme kazanır. İngiltere'deki çalışmalar özellikle Nihat Akseymen'in gidişinin ardından hızlanır ve daha sonra TKP tarihinde önemli bir yeri olan İşçinin Sesi gazetesi çıkartılır.

1960'ların sonlarından itibaren üye – kadro eğitimleri başlatılır, partililere Bulgaristan'da Sofya Bilimler Akademisi'nde eğitim verilir. Parti yeni bir atılıma hazırlanmaktadır.

Atılım başlıyor

1971 darbesinden sonra sola yönelik operasyon başlatılır, Denizler idam edilir, TİP kapatılır. 1973 başlarında Parti'de Zeki Baştımar'ın yerine İsmail Bilen genel sekreter olur ve 24 Mayıs 1973'de Atılım kararı alınır. 1974 Ocak ayından itibaren MK yayın organı *Atılım* çıkartılmaya başlanır.

Atılım'ın ilk sayısında şunları yazıyor:

“TKP eline yeni, keskin bir silah alıyor: ATILIM. Bu ad gelişigüzel konmamıştır. Merkez Komitesi organının çıkışı partinin gelişmesindeki aşamayla özdeştir. Komünist Partisi atılımlar yapmak, yığın partisi olmak zorundadır. Bu gün partiyi kaldırmak, onu sekter, tutucu akımlara likidatörlere karşı savunmak, içine düştüğü kısır döngeyi kırmak ön plana girmiştir. Bu savaşta başarı kazanmak Leninci bir atılım ister.

(...) TKP bu görevlerini ancak yığın hareketleriyle bağlanmakla yerine getirebilir. Bu da yeni savaş örgütleri kurmakla, yeni savaş taktiği, yöntemi, biçimi kullanmakla yerine getirilir. Bunlar atı-

lım, girlişim, akıllı savaş ister.” [17]

Atılım kararlarında sonra, TKP büyük bir örgütlenme atağı başlatır. Kapatılan TİP'in bazı üyeleri ve daha önce TİP'ten ayrılan Partizan grubu^[18] ile 1975'te Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP)'ten ayrılan Genç Sosyalistler Birliği (GSB) Parti'ye katılır.

Atılım kararlarıyla birlikte TKP işçi sınıfının/sendikaların içerisinde örgütlenmeye özel önem verir. *Atılım*'ın birinci sayısında şunlar yazılmaktadır:

“Sendikalarda komünistlerin çalışma şartları öteki yığınsal örgütlerden ayrı bir nitelik taşır. Çünkü sendikalar işçi sınıfının yığınsal örgütleridir. Biliyoruz burjuvazinin de sendikalarda bir çalışma taktiği vardır. Bu taktik sendikaları ekonomik savaş çıkarmazına sürmek ve bu kısır döngü içinde işçi sınıfını burjuvazinin egemenliğinin bir parçası haline getirmektir.” [19]

Parti kısa süre içerisinde hızlı bir şekilde işçiler içerisinde örgütlendi, 1960'lardaki fabrika direnişine katılan işçi önderleri ve 15-16 Haziran direnişinin öncüleri parti saflarına katıldılar. Parti hızlı bir şekilde fabrika hücrelerini kurmaya başlarken, özellikle metal iş kolunda Maden-İş Sendikası'nın örgütlü olduğu bütün işyerlerinde parti hücreleri kurulur. Türk-İşe karşı DİSK'in güçlenmesi çalışmalarını güçlendirir, sarı sendikacılığa karşı savaş açar. Önemli işçi kentlerinde faaliyetler yoğunlaşır, Ereğli'de ve Seydişehir'de Maden-İş Sendikası'nın fabrikalarda örgütlenmesi aynı zamanda Parti'nin bu kentlerde güçlenmesi olarak görülür.

Parti bütün sendikalarda güçlenmeye başlamıştır. Maden-İş, Bank-Sen, Baysen, Aster-İş, Yeni Haber-İş, Teknik-İş, Turizm-İş

[17] *Atılım*, Ocak 1974, Sayı 1, s.1

[18] Partizan grubu 1979'dan sonra Parti'ye tamamen hakim olur. Likidasyon sürecinde Parti'yi yöneten kadro topluluğun büyük kısmı da bu gruptan çıkmıştır.

[19] *Atılım*, Ocak 1974, Sayı 1, s.4

gibi sendikalar TKP'nin kontrolüne geçer. 21-24 Mayıs 1975'de yapılan 5. Kongre'de DİSK TKP'nin kontrolüne geçer ve DİSK'in "ikinci yükseliş" dönemi başlar. *Atılım*'ın 1975 Haziran sayısında DİSK 5. Kongresi üzerine şunlar yazıyor:

"TKP, işçi sınıfını, sendikaları, burjuva partilerinin kuyruğuna takmak eğilimine karşıdır. TKP, ortak düşmana karşı Ulusal Demokratik Cephenin kurulması savaşında işçi sınıfının, sendikaların bölünmezliğini ve bağımsızlığını savunuyor. Sekter görüşlerle böyle bir gelişmeyi engellemek isteyen ve baş düşmanı görmek istemeyenlere karşı çetin bir savaş yürütüyor. İşçi sınıfının devrimci ilkesi bölücülük değil, ortak düşmana karşı beraberliktir. Günümüzün savaş parolası budur." [20]

Parti sendikalardaki güçlenmesinin dışında, diğer toplumsal kesimlerde de hızla kitleselleşir. TÖB-DER içerisinde Birlik Dayanışma adıyla çalışma yürütür ve TÖB-DER'in içerisindeki en güçlü siyasi güç olur. İstanbul şube başkanlığına Talip Öztürk seçilir. TMMOB, TTB ve Baro'da büyük ağırlık oluşturur, meslek odaları seçimlerini kazanır ve yönetimlerini alır.

Bunların dışında partinin kendisi Marksist kitle örgütleri kurar. 5 Ocak 1976'da, sonraları kırk bin üyeye ulaşacak olan, İlerici Gençlik Derneği (İGD)'nin yanı sıra, kitlesel bir güce ulaşacak olan liselilerin örgütü İlerici Liseliler Derneği (İLD) kurulur. Yine Türkiye'de ilk kitlesel Marksist kadın örgütü İlerici Kadınlar Derneği 3 Haziran 1975'te kurulur. Aynı dönemde TKP'nin öncülüğünde Köy-Koop, Halk-Koop kurulur, tarım işçileri arasında ve köylerde ciddi etkinliklere imza atılır. Bunların yanı sıra, çırakların örgütlenmesi için Çırak-Der, hekim ve sağlık çalışanlarına yönelik TÜS-DER, memur örgütlenmesi için TÜM-DER, teknik elemanlar için TÜDET, polis örgütlenmesi için POL-DER, Metin Kurt öncülüğünde sporculara yönelik Amatör Sporcular Derneği ve bunların dışında onlarca yerel dernek/örgüt kuruldu.

[20] *Atılım*, Haziran 1975, Sayı 6 (18), s.2

TKP işçi sınıfı ve bağlaşıkları içerisinde örgütlenmiş, büyük yığın örgütlerini ve kitleleri harekete geçirecek güce ulaşmış, Atılım gerçekleşmiştir. 1977 Konferansıyla ilgili *Atılım*'da yapılan şu değerlendirmeler önemlidir:

"TKP'nin son üç yıl içindeki atılımına gelince, Bilen yoldaş 'bu sağlıklı dönüşümün kendiliğinden olmadığını' belirtti ve şöyle dedi: 'Partiyi kör çıkamazdan çıkarmak için Merkez Komitesi Politik Bürosu 24 Mayıs 1973'te çözümleyici kararlar aldı. Partinin yönetiminde değişiklik yaptı.'

(...) 24 Mayıs kararlarının arasında parti örgütlerinin yukarıdan aşağıya kurma görevinin var olduğunu belirten Bilen yoldaş, bu göreve o zamanlar işçi sınıfının, ilerici güçlerin ve yurtsever, devrimci gençliğin arasında kümelenen TKP'ne yakın ögeleri, özellikle de yurt dışındaki işçi ve öğrencileri örgütlemekle başladığını belirtti. 'Merkez Komitesi'nin bu -örgütlenme- taktiği doğrulandı' dedi." [21]

Yeni bir sıçrama: 1 Mayıs 1976

DİSK 1976 yılının 1 Mayıs'ını Taksim alanında kutlama kararını alır. 1924 yılından sonra işçi sınıfı ilk kez 1 Mayıs'ı alanlarda kutlayacaktır. TKP 1 Mayıs için, *Atılım*'da işçi sınıfının güncel siyasi, ekonomik ve uluslararası taleplerini de içeren 20 maddelik bir bildiri yayınlar. 1 Mayıs komitelerini kurar, bir gün önceden Taksim'in çevresinde kimi yerlere güvenlik nedeni ile parti üyesi ve sempatizanlardan oluşan gruplar yerleştirir, 1 Mayıs günü kortejin güvenliğini sağlar. 1 Mayıs günü Taksim'e sayısı yüzbinlerle ifade edilen kitlesel bir kalabalık toplanır. Bu sayının toplanmasında TKP'nin rolü çok önemlidir ve böylece TKP 1 Mayıs'a damgasını vurur. Bu görkemli kalabalık işçi sınıfına, DİSK'e büyük bir özgüven sağlar, sınıf kavgasında doruk bir gün olur.

[21] *Atılım*, Nisan 1977, Sayı 4 (40), s.5

1 Mayıs'tan sonra parti değerlendirmesinin bir kısmı şöyledir:

“1 Mayıs'ın böylesine yığinsal ve örgütlü kutlanması rastlantı değildir. Türkiyemizde daha dün kadar 1 Mayıslar, işbirlikçi burjuvazinin sert terörü altında geçiyordu. TKP örgütleri, komünistler bu terörü göğüslüye geldiler. 1 Mayıs elbette yalnız komünistlerin değil, tüm işçilerin, emekçilerin savaş ve dayanışma günü olmuştur. Ama ülkemizde 1 Mayıs geleneğini kuşaktan kuşağa taşıyanlar komünistlerdir. Onlar bu tarihsel görevi, hapis, işkence ve ölüm pahasına yerine getirdiler. TKP'nin bu ardıcıl savaşı birike birike, işte şimdi gerçekten büyük bir sıçramaya yol açıyor. 1 Mayıs en geniş yığınlara mal oluyor. TKP'nin yarım yüzyıllık savaşının boşa gitmediğini gösteriyor.” [22]

1 Mayıs'tan sonra TKP yeni bir değerlendirmede bulunuyor, sınıf savaşının sertleştiği tespitinde bulunup, parti programının birinci aşamasına doğru gidildiğinin işaretlerini veriyor. Haziran 1976 *Atılım*'ında şunları yazıyor:

“Bu yılki 1 Mayıs gösteri ve mitingleri, yalnız işçi ve sendikal hareketin değil, ulusal bağımsızlık, ileri demokratik bir düzen, barış ve özgürlük için, bunları sağlayacak böylesi bir hükümet için, yığinsal savaşın gelişme yollarına gür bir ışık tuttu. 500 binlik İstanbul gösteri yürüyüşü dev miting! Bu, derin bir patlamaydı.

Bu yığinsal gösteriler, mitingler, grevler süreğendir. Sonra, git-tikçe daha örgütlü, düzenli oluyor. Ama en önemlisi, Komünist Parti'sinin giderek güçlenmesidir. Proletarya, işçi sınıfı, halk yığınları, ulusun ilerici güçleri Komünist Parti'sinin politikasını günden güne benimsiyor. Ona aklı yatıyor. TKP'nin belgilerini, sloganlarını, şarkılarını, türkülerini meydanlarda gürül gürül haykırıyor, söylüyor. Faşist tırmanışa, kurşun yağmuru altında karşı çıkarken, yığınlar: “TKP'ne özgürlük” diyor.” [23]

[22] *Atılım*, Mayıs 1976, Sayı 5 (29), s.2

[23] *Atılım*, Haziran 1976, Sayı 6 (30), s.6

Siyasi bir zafer: DGM Direnişi

1975 Aralık ayında yeniden gündeme gelen DGM yasasının, Haziran 1976'da Meclis komisyonuna getirilmesi üzerine TKP büyük bir kampanya başlattı. TKP'ye bağlı ve TKP üyelerinin yönetiminde olduğu kitle örgütleri harekete geçtiler. DİSK DGM'leri "sıkıyönetimsiz sıkıyönetim" ve "sınıf mahkemeleri" olarak niteliyordu. 5 Temmuz 1976'da DİSK "İşçi sınıfına ve kamuoyuna DİSK'in uyarısı" başlıklı bir bildiri yayınladı. 1 milyon adet basılan bildiri fabrikalara ve halka dağıtıldı.

Bildiride DGM'ler ile amaçlananın burjuvazinin kârını arttırmak için baskı düzeninin pekiştirilmesi olduğu, bu düzene karşı mücadele eden işçi sınıfı hareketini ve tüm ilericiyi susturmak, ezmek ve halkın bilinçlenmesini önlemek olduğu vurgulanıyordu. Bildiriden 4 gün sonra DİSK tüm kurullarını ve ülke genelindeki işyeri temsilcilerini İstanbul'da topladı; tek gündem DGM yasa tasarısıydı, ayrıca Kemal Türkler imzası ile diğer sendikalara, ilerici kamuoyuna çağrıda bulunuldu ve diğer ülkelerdeki ilerici güçlere telgraf yollandı. Yaz dönemi olmasına rağmen MC hükümeti Meclis'i olağanüstü toplantıya çağırınca, DİSK yönetimi de olağanüstü toplandı ve DİSK örgütündeki tüm izinler ertelendi. DİSK ajansından şu bilgi kamuoyuna duyuruldu:

"Meclisler yaz tatiline girene dek, DİSK'e bağlı işyerlerindeki işçiler ile DİSK ve DİSK üyesi sendikaların yönetici ve kadrolarının yıllık ücretli izinleri ertelendi. Bu konudaki gerekli talimat sendikalara gönderildi".^[24]

Meclis, yaz tatiline girince tasarı Eylül ayına ertelendi. Ağustos 1976 sayılı *Atılım*'da DGM'ler hakkında şunları yazıyordu:

"İşçi sınıfı ile işbirlikçi burjuvazi, ilerici, demokratik güçler ile gerici, egemen çevreler arasındaki savaşım bugün Devlet Gü-

[24] Maden-İş Çalışma Grubu (2017), *Derinden Gelen Kökler-2*, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, s.36

venlik Mahkemeleri üzerinde yoğunla ıyor. Bu, rastlantı değildir. Kanlı sıkıyönetim döneminin bir uzantısı olan ve Bekirağa bölüğünü andıran DGM, işbirlikçi burjuvazinin elinde fa izme tırmanı ta baskı, terör ve zorbalık aracıdır. (...)

TKP, DGM'ne karşı ilk savaş a an, bunların faşist niteliklerini açığa vuran ve ilerici güçleri, halkı örgütlü savaşa çağıran tek partidir. TKP, bugün de DGM'ne karşı ardıcıl, özverili bir savaş yürütüyor. TKP'nin bu savaşı yığınlara mal olmuş, memleket ölçüsünde güçlü bir kampanyaya d n  m   t r.    i sınıfı, devrimci sendikalar bu savaşının özünü oluşturuyor. Türkiye proletaryası, emekçi yığınlar, DGM'ne karşı g r seslerini yükseltiyor. 'Fa izme geçit yok' diyor."^[25]

Meclis tatile girmesine rağmen tepkiler devam ediyordu. D SK, 10 Temmuz 1976'da Bursa'da "Tırmanan teröre ve DGM'ye hayır" başlıklı büyük bir miting düzenlerken patron örgütleri de bo  durmuyordu. Türkiye   veren Sendikaları Konfederasyonu (T SK), DGM yasasının çıkması için çalışmaları yürütmek üzere Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS)'nı görevlendirdi. H k mete sundukları raporda aşağıdaki taleplerde bulundular:

"   i  cretleri dondurulmalı, toplu sözleşmelerle işçilere sağlanan haklara sınır konulmalı, işçilerin sendika kurma hakları konusunda yeni düzenleme yapılmalı ve yasalardaki boşluklar ve devlet yönetimindeki zaafılar giderilmeli."^[26]

Demirel yasanın çıkartılacağını açıkladı. Maden-   sendikası MESS'in işçi sınıfına savaş ilan ettiğini söyleyerek Genel Yönetim Kurulunu 2 Eylül'de Gönen Eğitim ve Dinlenme tesislerinde topladı, alınan kararlar karar defterine yazılmadı. Savaş ba lamak üzereydi artık. MESS  retim durmaması için her türlü önlemin alınacağını açıkladı, üyelerine gönderdiği talimatta

[25] Atılım, Ağustos 1976, Sayı 8 (32), s.3

[26] Maden-    alı ma Grubu (2017), Derinden Gelen Kökler-2,  stanbul, Sosyal Tarih Yayınları, s.37

genel grevin siyasi bir eylem olduğunu bunun yasalarca suç olduğunu, alınması gereken önlemleri yazan bir talimat gönderdi.

14 Eylül'de Meclis DGM yasasını görüşmek üzere toplandı. Aynı gün DİSK, tüm örgüte teyakkuz durumu çağrısı yaptı. 15 Eylül'de DİSK Yönetim Kurulu Başkanlık Konseyi ile ortak toplandı; iki günlük toplantı sonrasında "Genel Yas" kararı alındı. Karar gereği yürüyüşler, mitingler ve çeşitli eylemler yapılacağı duyuruldu. Alınan bu karar aslında genel grev kararı olarak değerlendirilmelidir. Genel grev yasalarca yasaklandığı için ve DİSK'in 12 Mart sırasında 15-16 Haziran dönemine yapılan atıfla hukuki bir durumla karşılaşmaması için "Genel Yas" kullanılmıştı.

16 Eylül sabahı DİSK Genel Yönetim Kurulu ve Başkanlar Konseyi kararı Genel Başkan Kemal Türkler tarafından üyelerine ve işçi sınıfına açıklandı. DGM'lere neden karşı olunduğu anlatıldıktan sonra "Ülkemizi MC'nin yarattığı karışıklık ve bunalımdan kurtarmak" ifadesiyle başlayan gerekçeler açıklandı ve kararın 16 Eylül Perşembe günü saat 13:00'dan itibaren geçerli olacağı duyuruldu. Gerekçelerdeki "İktidarın Anayasal ve demokratik yoldan düşürülmesine ve halktan yana bir iktidarın kurulmasına kadar" ibaresi ile aynı zaman MC iktidarının düşürülmesi de hedeflenmişti.

Eylemler DİSK yönetiminin Taksim'deki anıta siyah çelenk koyması ile başladı. Öğle saatlerinden itibaren, İstanbul, Ankara, Bursa, İzmir, Diyarbakır, Adana, Antalya, Mersin ve Manisa'da işçiler iş bırakma ve iş yavaşlatma yöntemleri ile direnişe geçti. Maden-İş, Lastik-İş, Genel-İş, Sosyal-İş, Petrol ve Kimya-İş ve Tekstil sendikalarının üyeleri direnişe aktif olarak katıldı. Fabrikalar durdu, büyük kentlerde otobüsler çalışmadı, çöpler toplanmadı, PTT ve TRT'de de eylemler devam etti. Eyleme katılım ilk gün 100.000 iken, sonraki günlerde 300.000'den fazla işçi katıldı. Diğer meslek ve kitle örgütleri de eylemlere aktif olarak destek verdi.

Patronlar panik halindeydi, patron örgütlerinin temsilcileri De-

mirel'in odasında süreci birlikte izliyorlardı. MESS 17 Eylül'de üyelerine yeni bir talimatla birlikte işçilere de seslenen bir mektup gönderdi. İşçilere yönelik büyük bir saldırı başlattılar ve üç bine yakın işçi işten atıldı. DİSK yönetiminin aldığı karar gereği işten atılanlara sendikaları tarafın net ücretlerinin yarısı ödenmeye başlandı. TİSK ve MESS işten çıkarılan işçilerin listesini diğer işyerlerine de yollayarak büyük bir kara liste hazırladı. 22 Eylül'de DİSK yönetimi tutuklandı, üst mahkemeye yapılan itirazla serbest bırakıldılar. Eylemler etkisini göstermişti. Mecliste DGM yasası görüşülemiyordu.

Sürecin sonu yaklaşırken Profilo'da işten atılan arkadaşlarına sahip çıkmak için direnişte olan işçilerden Yakup Keser polis tarafında vurularak öldürüldü. 510 işçi gözaltına alındı. Bir gün sonra 7 işçi tutuklanarak cezaevine konuldu. DİSK'e ve Genel Başkanı Kemal Türkler'e yönelik, başta TRT ve Tercüman gazetesi tarafından olmak üzere, karalama kampanyası başlatıldı. Öte yandan eylemler Meclis'i etkilemişti ve yasa bir türlü çıkarılamıyordu. Nitekim, 11 Ekim 1976'da DGM yasası tümünden yürürlükten kalktı. İşçi sınıfı büyük zafer kazanmıştı. TKP direniş ve başarının sonucunda yaptığı açıklamalarda ise şu paragraf dikkat çekicidir.

“DGM'ne karşı bu ilk başarı, savunduğumuz şu gerçeği doğruladı: yurtsever, ilerici, devrimci, sosyalist güçlerin eylem birliği büyük burjuvazinin egemenliğini sarsabilir, hatta yıkabilir.” [27]

Direniş ve zafer sonrası Maden-İş Sendikası üyeleri, “DGM'yi ezdik sıra MESS'te!” sloganı ile 1977'de MESS ile yapılacak toplu iş sözleşmelerine atıfta bulunuyorlardı.

Kanlı 1977 1 Mayıs'ı

1976 1 Mayıs'ının kitleliliği ve DGM direnişlerinin başarısı sonucu gözler DİSK, TKP ve çeper örgütlerine çevrilmiş, yaşananlar burjuvaziyi ve emperyalizmi korkutmuştu. DİSK 1

[27] Atılım, Eylül 1976, Sayı 9 (33), s.7

Mayıs çalışmalarını Mart ayında başlatmıştı. TKP'nin, 1 Mayıs komiteleri çalışıyordu. Bir yandan, özellikle Maocu örgütler tarafından, "Taksim'de sosyal emperyalistlerin oyununu bozacağız" şeklinde provokatif yayınlar yapıyordu. Bu provokatif açıklamalara karşı, TKP çevresinin ve DİSK'in provokasyon arayışı içinde olanları Taksim meydanına almayacakları yönünde açıklamalarda bulunmaları ortamı gittikçe geriyordu. Maocu Halkın Kurtuluşu, Halkın Yolu ve Halkın Birliği gruplarından oluşan üçlü ittifak her ne pahasına olursa olsun yürüyüşe ve mitinge katılacaklarını yazıyorlardı.

TKP'nin nisan ayında yayınladığı 1 Mayıs bildirisinde dünya ve ülke siyasetine dair yapılan çağrılarının yanına "Bütün sapık akımlara, Maoculuğa, Anarşizme, Troçkizme karşı savaş!"^[28] çağrısı da ekleniyor ve durum gittikçe daha da gerginleşiyordu. Başta Tercüman gazetesi olmak üzere burjuva basını da, sürekli 1 Mayıs'ta olaylar çıkacağını yazıyordu.

1 Mayıs günü kortejler Beşiktaş, Şişli ve Saraçhane'de toplandı, 1976'ya göre katılım çok daha fazlaydı. Tertip komitesi üçlü ittifakın Saraçhane tarafında yürüyüşüne izin verdi. Aralarına üç bin kişilik bir barikat kurarak korteje katılmalarını engellediler ve alana girmelerine de izin verilmeyecekti. Miting çok coşkulu başladı, alana girişler devam ederken Kemal Türkler konuşmasını bitirmişti.

Miting sonuna doğru Maocu gruplarla kitle arasında bir kargaşa çıktı; ilk silah sesinin de bu grupların olduğu yerden geldiği birçok yerde yazılmıştır.^[29]

Sonrasında Sular İdaresi binasının üstünden ve Intercontinental otelinin alana bakan pencerelerinden kitleye ateş açıldı. Bunun üzerine harekete geçen polis panzerleri de kitlenin üzerine sürüldü. Kurşunlanarak ve panzerlerce ezilerek 34 kişi katledildi.

[28] Atılım, Nisan 1977, Sayı 4 (40), s.3

[29] Maden-İş Çalışma Grubu (2017), Derinden Gelen Kökler-2, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, s.78-79

UDC Çağrısı ve DİSK'te Siyasi hesaplaşma

5 Haziran 1977 seçimlerinde TKP ve DİSK, CHP'yi destekler. TKP'nin konferansta aldığı Ulusal Demokratik Cephe (UDC) kararları gereği yeni ittifaklar arayışı ve 1. aşama hükümet hedefi bulunmaktadır. 28 Temmuz 1977'de Kemal Türkler UDC çağrısı yapar. Kemal Türkler yaptığı çağrıda şunlara değinir:

“DİSK'in tüm düşünce ve davranışlarının temelinde işçi sınıfının ve emekçilerin çıkarları ile hak ve özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesi vardır. Emekçilerin insanca yaşam koşullarına kavuşması ancak emekçilerden yana bir toplumsal düzen ve siyasal yönetim değişikliği ile olanaklıdır. Ancak böyle bir değişiklik ülkenin ve toplumun sorunlarını çözebilir.

Milliyetçi Cephe işbirlikçi tekelci sermayenin en gerici, şoven kesimlerinin oluşturduğu gericilik ve faşizm cephesidir. Bu cepheye karşı ve güvenoyu aldığı takdirde 2.MC'yi bir an önce iktidardan uzaklaştırmak için, ulusal bağımsızlıktan, demokrasi, barış ve toplumsal ilerlemeden yana olan parlamento içindeki ve dışındaki tüm örgüt ve güçlerin Ulusal Demokratik Cephe (UDC) içinde bir araya gelmeleri ve UDC'yi güçlendirmeleri acil bir görev ve zorunluluktur... Demokrasi düşmanlarınca yaratılan bu cepheleşmenin Demokrasi Bölümü'nde CHP'nin gerekli yerini alması, işlev ve görevlerini daha somut biçimde yerine getirmesi önemli bir zorunluluk haline gelmiştir.”^[30]

Türkler'in UDC çağrısına DİSK'e bağlı sendikalardan, CHP'li-ler dahil, destek açıklamaları gelir. UDC çağrısı ve TKP'nin DİSK içerisindeki ağırlığı, CHP'yi, özel olarak Bülent Ecevit'i, rahatsız eder. Böylece DİSK içerisinde TKP'yi tasfiye operasyonu bizzat Ecevit tarafından başlatılır. Can Şafak'ın Büyük Grev kitabında dönemin tanıklarının anlattıkları ve gazetelerde çıkan yazılara dayanarak aktardığı geniş bilgilere göre, Ecevit, TKP'nin DİSK'ten tasfiyesini bizzat kendisi yönetiyor, yönlendiriyor. 3 Ekim 1977 tarihli Milliyet gazetesinde çıkan haberde

[30] A.g.y., s.109-110

Ecevit şöyle diyor:

“Devleti o halde bulduk ki, eğer geçen hükümet sürseydi belki de ele geçireceklerdi. Yerleştirilmiş insanlar yerlerinden edildi, ötekiler [y.n. sol/TKP kastediliyor] bizi bir aşama gibi kabul ediyorlardı. İktidara gelir gelmez gayet nazik ifadeyle bunu reddettim.” [31]

CHP'nin düğmeye basmasıyla DİSK içerisinde tartışmalar alevlenmeye başladı. Bunun üzerine DİSK Genel Yönetim Kurulu'nu ve Başkanlar Konseyini Gönen'de 22-24 Eylül tarihlerinde topladı. Toplantıdan herhangi bir sonuç çıkmadı. 30 Eylül'de, DİSK Yürütme kurulu üyesi 4 kişi (Kemal Nebioğlu, Rıza Güven, Mehmet Kılınç, Celal Küçük) Genel Başkan ve Genel Sekreterin bilgisi dışında usullere aykırı bir şekilde toplanarak DİSK'te çalışan, TKP üyesi olduğu bilinen yedi uzmanı işten çıkardı. Bunun üzerine Kemal Türkler 1 Ekim'de Yürütme Kurulu'nu yeniden topladı, 7 kişilik YK toplantısında çoğunluktaki 4 kişi kararlarında ısrar etti. Karar üzerine, Maden-İş Genel Sekreteri TKP'li Mehmet Ertürk, işyeri temsilcileri ile birlikte DİSK Genel Merkezini bastı.

Artık ipler iyice kopmuş, DİSK'teki CHP'liler başkaldırmıştı. Aynı dörtlünün TKP'li Mehmet Karaca'yı DİSK Genel Sekreterlik görevinden alıp, yerine Maden-İş Sendikası'ndan Hakkı Öztürk'ü atadıklarını açıklamaları üzerine, Maden-İş Sendikası Hakkı Öztürk'ü Onur Kurulu'na sevk ederek üyeliğini düşürdü. Bunun üzerine DİSK tüzüğü gereği genel sekreterlikten de düşmüş oldu. Kemal Türkler 9 Ekim günü DİSK Temsilciler Meclisi'ni toplantıya çağırdı. Toplantıya ağırlıklı olarak TKP'lilerin hâkim olduğu, Maden-İş, Bank-Sen, Bay-Sen, Aster-İş, Yeni Haber-İş sendikalarının temsilcileri katıldı ve toplantıda UD-C'yi destekleyen karar alındı.

Yaşanan tüm bu anlaşmazlıklar üzerine, DİSK erken genel kurul

[31] Şafak, C.(2012), Büyük Grev 1977, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, s.239

kararı aldı. 22-29 Aralık 1977 tarihlerinde DİSK 6. Genel Kurulu Harbiye Şehir Tiyatrosunda toplandı. DİSK Genel Başkanlığına Abdullah Baştürk aday oldu. TKP'lilere karşı yeni bir liste çıkmıştı; CHP'lilerin öncülük ettiği bu tasfiye operasyonuna DİSK içerisindeki TİP dahil bütün sol gruplar destek verdi. Yapılan seçimlerde Kemal Türkler seçimi kaybetti, Abdullah Baştürk Genel başkan oldu^[32]. TKP'lilerden kimse yönetime giremedi, TKP'nin hakim olduğu sendikalar yönetimde temsil edilmedi. Bu kongreyle beraber DİSK'te iç kavgalar başladı ve gerileme sürecine girilmiş oldu.

DİSK'teki bu operasyon, burjuva sağ basının da ilgisini çekiyor, anlaşmazlığın nedeninin UDC olduğunu, CHP'nin DİSK'te hakim olan Moskovacı TKP'yi atmak istediğini yazıyorlardı.

TKP olayların farkında ama UDC programında ısrarcı olmaya devam devam ederken CHP'nin merkezi rolünden ziyade, UDC zarar görmesin diye, operasyonu bir grup CHP'li sendikacının işi olarak açıklar ve operasyona ortak olduğunu iddia ettiği başta TİP, TSİP ve diğer solu da suçlar.

Atılım'ın 1977 Kasım sayısında yayınlanan "Çağrı" başlıklı metinde bunlara değinilir:

"Faşizm tehlikesi kapıyı çalarken, gerici egemen çevrelerin önemli bir saldırı hedefi de DİSK oluyor. Kimi CHP'li sendikacılar da böylesi bir saldırının aleti durumuna düşüyor. (...) Genellikle TKP düşmanlığı sınıf sendikacılığına saldırıyla at başı gidiyor. (...)

[32] Abdullah Baştürk Genel-İş Sendikası'nın genel başkanıydı. 1976 yılında DİSK'e katılan Genel-İş Sendikası'nın üye sayısı Maden-İş Sendikası'ndan fazlaydı. Kemal Türkler, Baştürk'ün genel başkanlığa aday olabileceğini düşünmüyordu, Ecevit ile arasının açık olmasından dolayı en fazla yeniden milletvekili olmak için DİSK'i kullanmak isteyebileceğini söylüyordu. Abdullah Baştürk 1970'de, milletvekili olarak, 15-16 Haziran direnişine neden olan DİSK'i kapatma yasa tasarısını hazırlayan komisyonun üyesidir; önerge sahibi ve Meclis'te yasanın çıkması için oy kullanan vekillerden birisidir.

Ulusal Demokratik Cephe hareketi, yığinsal gösteri ve direnişlerle, yaygın bir örgütlenmeyle, faşist tırmanışı durdurabilecek gücü kendi içinde taşımaktadır. TKP, bu tehlikeye karşı geniş emekçi yığınları, bütün ulusal güçleri birliğe, savaşa çağıyor.”^[33]

TKP, DİSK içerisindeki gelişmeleri UDC'ye bir operasyon olarak algılar. Atılım'ın Aralık sayısında “UDC üzerine” başlıklı yazıda bu durum şöyle ifade edilir:

“TKP'ye, sınıf sendikacılarına ve ulusal demokratik güçlerin cephesini oluşturma girişimlerine karşı aylardan beri süren, giderek yoğunlaşan kampanyanın kaynağı nedir? TKP ile eylem birliği yapabilecek, sınıf sendikalarının birliğini koruyabilecek ve UDC içinde yer alabilecek olan söz konusu çevreler niçin tam tersine tutumlara sürüklendiler? Bu soruların yanıtlanması bir zorunluktur.

UDC girişimine karşı açılan kampanya, gerici basın ve hükümet sözcülerinin resmi açıklamalarıyla başladı, sonra MESS patronlarının lokavtlarıyla, onunla eşzamanlı sağ sosyal demokratların kışkırttığı DİSK'teki bölücülükle yoğunlaştı.”^[34]

TKP DİSK'teki hesaplaşmada sol içi çekişmeleri ve solu, başta TİP ve TSİP olmak üzere, CHP'lilerin kuyruğuna takılmak ve gelişmeleri görmemekle de eleştirir. Atılım'daki aynı sayısındaki başka bir yazıda bu eleştiri şöyle ifade edilir:

“Legal sosyalist partiler bu zor durumda anti-TKP ve sınıf sendikacılığının devrimci gelişmesini göremeyecek kadar miyoplaşarak hem gerçek sendika yöneticilerine, hem de TKP'ye karşı küçük hesaplar peşinde saldırılarını yürüttüler.”^[35]

[33] Atılım, Kasım 1977, Sayı 11 (47), s.1

[34] Atılım, Aralık 1977, Sayı 12 (48), s.1-2

[35] Atılım, Aralık 1977, Sayı 12 (48), s.8

12 Eylül öncesi en "Büyük Grev"

1960'lar ve 1970'lerdeki işçi sınıfı mücadelesinin yükselmesi ve sınıfın bir dizi yeni haklar kazanması, toplu iş sözleşmeleriyle ücret artışlarının sağlanması patronları da harekete geçirdi. Metal sektörü patronlarının örgütü MESS 1964'ten itibaren işçi sınıfı mücadelesine karşı yöntemler geliştirmeye başladı. 1964'de grup TİS önerisini hayata geçiremeyince, 1969'dan itibaren adını adım yeni bir strateji geliştirmeye başladı. Önce üye patronların örgüt içinde disiplinli davranmasını ve örgüt kararlarına uymasını sağlayan MESS, olası grev ve lokavt durumunda çalışamayacak fabrika patronlarının zararını karşılamak için büyük miktarda fon oluşturmaya başladı.

İşçi sınıfı cephesinde ise mücadelenin motor gücü ve öncüsü metal işçilerinin sendikası Maden-İş bir dizi mücadelede başarı kazanmış ve kendine güveni gittikçe artmıştı.

1976 1 Mayıs'ı, DGM direnişi ve 1977 1 Mayıs'ından sonra metal iş kolunda, MESS ile Maden-İş arasında biri dizi fabrikayı kap-sayan TİS görüşmeleri, ücretler, sosyal haklar, yıllık izinler gibi başlıklarda anlaşmazlıkla sonuçlanınca 30 Mayıs'ta 23 fabrikada greve gidildi. 1976'da başlayan grevlere yenileri eklendi. 23 fab-rikanın dışında ve TİS görüşmeleri devam eden yeni fabrikalar da grevlere eklenince metal iş kolunda, 50 civarı fabrikada, on binlerce işçinin toplu grevi gündem oldu.

MESS, grevlerin ideolojik ve politik nedenlerle yapıldığını, so-rumlusunun TKP olduğunu, TKP'nin, Maden-İş Sendikası'nı ve 5. Kongrede ise DİSK'i ele geçirdiğini, 1976'da Güzelce'nin cenaze töreninde ve 1 Mayıs'ta denemeler yaptığını ve şimdi de işçileri greve götürerek ekonomiyi çökertmek istediğini yazı-yordu. MESS hedefine DİSK'i, Maden-İş Sendikası'nı ve TKP'yi koyarak büyük bir karalama savaşı başlatmıştı. İşçilere gönde-rilen mektuplarda solu karalıyordu, bir mektupta "Marx'ın bile ölüm döşegindeyken ben artık Marksist değilim ben artık solcu değilim" diye sayıkladığını yazmışlardı. Başka bir açıklamasın-da ise TKP'nin tasfiye edileceği DİSK kongresini işaret etmiş-

ti.^[36] MESS, 17 Ekim 1977'de birçok fabrikada lokavt ilan etti.

Maden-İş Sendikası, grevlerin başarı ile sonuçlanması için büyük bir çaba sarf ediyor ve bunun büyük bir sınıf savaşı olduğunu söylüyordu. TKP ise grevlerle dayanışmayı büyütüyordu, başta, İGD ve İKD olmak üzere onlarca örgüt gece gündüz çalışıyorlardı. Parti, grevi uluslararası boyuta taşıdı, Dünya Sendikalar Federasyonu (DSF) grevle dayanışmayı büyütme kararı aldı. Fransa'da Genel İşçi Sendikaları Federasyonu (CGT) kanalıyla, İngiltere ve Federal Almanya'da grevle dayanışma komiteleri kanalıyla bu karar hayata geçti. Etkinlikler yapıldı, parasal destekler sağlandı. TKP grevlerle dayanışmayı büyütürken aynı zamanda süreci, büyük burjuvaziye geriletip UD-C'nin kurulması için politik olarak değerlendirmeye çalışıyor, bununla ilgili yazılar yazılıyor, açıklamalar yapıyordu.

Büyük greve, sermaye sınıfı ve sağ basın kadar solda da eleştiri vardı. Nitekim, bazı sol aydınların, TKP'ye karşı tutumlarından ötürü, greve sert eleştiriler getirdikleri herkesçe bilinmektedir.

Büyük Grev 3 Şubat 1978'de 64 işyerini kapsayan toplu iş sözleşmesi imzalanması ile son bulur. İşçiler maaşlarda önemli artışlar elde eder, ikramiye sınırlandırılması kalkar, yıllık ücretli izinlerde yeni kazanımlar edinilir, DGM direnişi esnasında tazminatsız işten atılanların tazminatları alınır.

78 1 Mayıs'ında TKP:

"Kaldığımız yerden devam ediyoruz"

1978'e girildiğinde, Maden-İş Sendikası'nın sürdürdüğü büyük grev altıncı ayına girmişti. TKP 1978'i savaş yılı olarak adlandırıyordu. DİSK'teki tasfiyeye rağmen, sınıf sendikacılığının birliği yönünde açıklamalarda bulunuyordu. Bu açıklamalara rağmen DİSK'te gerilim büyüktür. Mart ayındaki *Atılım*'da, DİSK

[36] Maden-İş Çalışma Grubu (2017), *Derinden Gelen Kökler-2*, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, s.420

kuruluşunun 11. yıldönümü nedeniyle aktarılan İ. Bilen'in mesajında şunlar söyleniyordu:

"Bilen yoldaş, DİSK'in Türkiye işçi ve sendika hareketinin bir ürünü olarak doğduğuna, sınıf sendikacılığının temelleri üzerinde yükselme sürecinde 'sarı sendikacılığı olduğu gibi, işçi sınıfını, sendikaları burjuvazinin kuyruğuna takma eğilimlerini, sınıf uzlaşmacılığını, tutucu, oportünist tutumları da yenmek' gerektiğine değinerek şöyle diyor: 'Bu gelişme DİSK'in V. Kongresinde sonra daha da belirginleşti...'. [37]

Bu gerilimle 1 Mayıs'a gidildi. 1977 katliamı ve provokasyonu katılımı azaltamamıştı, yüz binler tekrardan Taksim meydanında toplandı. Abdullah Baştürk kürsüde konuşurken alanda "TKP'ye özgürlük" sloganları yükseldi. Sloganlara katılım o kadar yüksekti ki Baştürk'ün konuşması duyulmuyordu. Bu aynı zamanda protestoydu. Sloganlarla beraber alanın her tarafında "TKP'ye Özgürlük", "Atılım Bizimle", "Bilen Aramızda", "İşçi Sınıfı Partisine Özgürlük", "141-142'ye Hayır" pankartları açılmıştı. 1 Mayıs 1978 TKP için Taksim meydanında yüzbinlerin katıldığı bir gövde gösterisi anlamına geldi ve aynı zamanda Aralık ayında yapılan tasfiyeye karşı, yönetimde olamasam da işçi sınıfının içerisindeyim mesajı veriliyordu. Bu durum DİSK'teki gerilimi daha da arttırdı. DİSK yönetimi İGD ile kurumsal işbirliğini sona erdirdi. Devam eden gerilim sonrası, Maden-İş, Bay-Sen ve Bank-Sen 1 yıl süre ile geçici olarak ihraç edilirken, kimi TKP üyeleri (Bank-Sen'den Turan Ata, Yücel Çubukçu; Maden-İş'ten Murat Tokmak, Halit Erdem, Mehmet Ertürk ve Kemal Daysal) kesin olarak DİSK üyeliğinden ihraç edildiler. Bu ihraçlar 29 Haziran 1980'de 6. Kongre'de kaldırıldı.

1979: İki ayrı 1 Mayıs

DİSK'teki mücadele sonucu TKP'nin tasfiyesi, 1978 1 Mayıs geriliminden sonra üç sendikanın ihracı gerilimi ile 1979 1 Mayıs

[37] Atılım, Mart 1978, Sayı 3 (51), s.1

çalışmalarına başlandı. Sıkıyönetim komutanlığı İstanbul'da 1 Mayıs'a izin verilmeyeceğini açıklamıştı. DİSK yönetimi Taksim'de ısrar etse de kararsızdı. TKP etkisindeki 5 sendika (Maden-İş, Bank-Sen, Bay-Sen, Aster-İş, Yeni Haber-İş) İzmir'de kutlama kararı aldı. DİSK bu kararı kınadı; 5 sendika ise DİSK İzmir'e gelirse eğer koşulsuz bir şekilde tüm yetkilerini DİSK'e devir edeceklerini açıkladılar. Bu açıklamalardan sonra DİSK'e bağlı kimi sendikalarda İzmir'e gitme kararı aldılar. DİSK 1 Mayıs'ı İzmir'de sönük bir şekilde kutlarken, TKP etkisindeki İzmir mitingine yine yüzbinlerce insan katıldı. Behice Boran 300 TİP üyesi ile beraber Merter'den Taksim'e yürümek isterken gözaltına alındılar. İstanbul'da gözaltına alınan toplam 987 kişi bir stadyuma götürüldüler.

1978-1980 MESS Grevleri

"Büyük Grev"den sonra 1978 Mayıs ayında MESS'e bağlı 22 iş yerinde uyuşmazlık tutulmuştu. Anlaşma sağlanamayınca, 1,3,5,6 ve 7 Temmuz tarihlerinde 7 fabrikada greve geçildi, 1 Ağustos'ta anlaşma sağlanarak grevler sonlandırıldı.

1980'e gelindiğinde THY'de greve gidilmişti. Tekstil işkolunda 33 bin işçi TİS nedeni ile greve hazırlık yapıyordu. Metal iş kolunda Maden-İş ile Otomobil-İş sendikaları eylem birliği kararı almıştı; Türk Metal'e bağlı fabrikalar dahil iş kolunda MESS'e bağlı işyerlerinde neredeyse tamamında TİS görüşmeleri vardı. Anlaşma sağlanamaması üzerine Maden-İş sendikası 10 Mart'ta ilk grevi gerçekleştirdi, bunu 13, 14, 16 Mart tarihlerindeki grevler takip ederken, 19 Mart'ta 35 işyerinde birden greve çıkıldı, 27 Mart'ta 3. dalga grevi ile devam edildi. Grevler 12 Eylül 1980'e darbesine kadar devam etti.

12 Eylül'e giderken:

TARİŞ Direnişi ve Kemal Türkler'in katledilmesi

2. MC hükümetinden sonra Tariş'e atanan Genel Müdür kuruma faşistleri almaya ve işçilere baskı uygulamaya başladı. İzmir Ta-

riş'te faşist baskılar sonucu işçilerden büyük tepkiler oluşmuştu; oluşan tepkileri bahane eden kolluk güçleri 22 Ocak'ta fabrikaya baskınlar düzenleyerek solcu-devrimci işçilere gözdağı vermeye çalıştı ve bunun üzerine direniş başladı. Direniş tüm kenti sardı, 26 Ocak'ta tüm devrimci örgütlerin pankartlarının yan yana olduğu büyük bir miting düzenlendi. DİSK yönetimindeki sosyal demokrat sendikacılar direnişi bitirmek için yoğun çaba içerisine girdiler ve 31 Ocak'ta direniş sonlandı. 6 Şubat'ta Tarih yönetimi üretime ara verdiğini ve 3000 işçiye işten çıkardığını açıkladı ve bunun üzerine direniş yeniden başladı. 14 Şubat'ta 10 binlerce polis ve asker, ağır silahlarla, tanklarla, fabrikaya saldırdı. 4'ü polis, 2'si direnişçi 6 kişi yaşamını yitirdi ve yüzlerce kişi gözaltına alındı. İşçi mahallerine baskınlar düzenlendi. TKP kadroları, üyeleri ve sempatizanları da bu direnişte de yerlerini aldılar.

12 Eylül faşist darbesine doğru gidilirken, ilerici ve devrimci güçlere yönelik terör, şiddet ve katliamlar hızlanmıştı. 22 Temmuz sabahı DİSK'in kurucusu, Maden-İş Sendikası'nın genel başkanı, sınıf sendikacılığının simgesi, sosyalist Kemal Türkler evinin önünde faşistler tarafından öldürüldü. MESS grevleri devam ederken, darbede olası bir sınıf direnişini önlemek için verilen bir gözdağı idi bu ölüm. Kemal Türkler'in öldürülmesi üzerine, önce Maden-İş'e bağlı tüm fabrikalarda, sonrasında DİSK'e bağlı tüm işyerlerinde üretim durdu, Türk-İş'e bağlı kimi sendikalar da yas ilan etti. Türkler'in cenaze törenine milyonlar katıldı.

12 Eylül 1980 faşist darbesi ve sonrası

12 Eylül faşist darbesi yapıldığında parti hücrelerinin olduğu kimi fabrikalarda direniş başlatıldı, ancak daha sonra işçilere ateş açılacağı istihbaratı olduğu gerekçesi ve Parti talimatıyla bu direnişler sonlandırıldı. Darbe ile beraber TKP sendikalarındaki ve kitle örgütlerindeki kadrolarının önemli bir kesimini yurt dışına çıkarttı. Sendikalar yasaklanmıştı. 1983'de sendikal çalışmalar yeniden başladığında da DİSK ve bağlı sendikaların yasağı sürmekteydi. Bu dönemde binlerce öncü işçi fabrika-

lardan atıldı. TKP'ye yönelik operasyonlar olmasına rağmen, birçok fabrikada hücreler devam ediyordu. Kadrolar Türk-İşe bağlı sendikalarda faaliyetlere katıldılar, metal iş kolunda Maden-İş Sendikası'nın üyeleri kısa bir bekleyişten sonra, TKP'nin yönlendirmesiyle, Bağımsız Otomobil-İş Sendikası'nda örgütlenmeye başladılar. Türk-İşe bağlı birçok sendikanın şube yönetimlerinde TKP'liler görev aldı, hatta Hak-İşe bağlı kimi sendikalarda öne çıkan kadrolar oldu.

Parti'nin yönlendirdiği kadrolar Türk-İşe bağlı birçok sendikada öne çıkarken, özellikle Petrol-İş ve Kristal-İş Sendikalarının merkez yönetimlerinde de etkili oldular. Kristal-İş Sendikası genel başkanı, TKP'li, Hasan Basri Babalı Türk-İş içerisindeki muhalefetin sözcüsü konumuna geldi ve 1989'da Sendikalar Yasası'nın kimi maddeleri bahane edilerek Babalı'nın genel başkanlığı yeniden aday olması devlet tarafından engellendi.

Maden-İş Sendikası'nın üyelerinin Otomobil-İş Sendikası'na yönlendirmeleri ile birlikte bu sendikada da TKP'li kadrolar ağırlık oluşturmaya başladılar ve 1989 kongresinde Otomobil-İş sendikasının merkez yönetiminin tamamını aldılar. Aynı dönemde bu sendika önemli bir mücadele merkezi oldu. 1990-1992 MESS Grup TİS döneminde, iş kolundaki Çelik-İş ve Özdemir-İş sendikaları ile iş birliği yaparak ortak taslak verildi, ortak hareket edildi, İzmit'te önemli bir miting yapıldı. 1990 26 Aralık'ta metal iş kolunda yeniden toplu grevlere gidildi, Türk-Metal dahi sözleşmeyi imzalayamadı, grevler sonunda işçiler çok büyük zamlar aldılar. Grup TİS Şubat 1991 yılında imzalandı.

12 Eylül'den çıkılırken: Netaş Grevi ve 89 Bahar Eylemleri

Netaş işçilerinin bir mücadele tarihi bulunmaktadır, 1975 yılında sarı sendika Tek-Met İş'ten Maden-İş Sendikası'na direniş ile geçmişlerdi, 24 Şubat-31 Mart tarihlerinde 25 gün süren bir direniş geçmişleri vardı. 1980 sonrası Netaş işçileri de Otomobil-İş Sendikası'nda örgütlendiler. 23 Haziran 1986'da başlayan

TİS görüşmelerinde anlaşmazlık çıktı, 29 Temmuz'da uyuşmazlık tutuldu, 18 Kasım 1986'da da 2600 işçi greve çıktı. Bu 12 Eylül'den sonraki ilk grevdi ve grevde TKP fabrika hücresi aktif rol üstlendi, işyeri işçi baş temsilcisi ve temsilcileri TKP'liydi. Grevin başarıya ulaşması için parti örgütleri grevle dayanışma için seferber oldular, ülke içinde birçok kesimde, aydın sanatçı çevrelerinde büyük bir dayanışma görüldü, aynı zamanda uluslararası büyük dayanışma örgütlendi. 93 gün süren grev 19 Şubat 1987'de varılan anlaşmayla sonlandırıldı, işçiler yasayla sınırlandırılan 4 ikramiye'nin 6'ya çıkarılması gibi önemli ekonomik haklar elde ettiler.

1989'da 600 bin kamu emekçisi için yapılan TİS görüşmelerindeki hükümetin düşük zam önerisine karşı işçiler harekete geçti. Kamudaki kimi işyerlerinde grev yasağı olmasına rağmen, mart ayından itibaren Türkiye'nin her yerinde işçiler ayaklandı; sakal eylemleri, çıplak ayak yürüme, yemek boykotu ve özellikle vizite eylemleri sırasında yapılan toplu iş bırakma ve hastanelere yürüyüş ülke gündemine damgasını vurdu.

Eylemler sonucunda hükümet geri adım attı, işçiler önemli ücret zamları aldılar. Bu hareket aynı zamanda kamu işkolundaki sendikal yönetimlerde belli süreli de olsa değişiklik sağladı, ilerici işçiler sendika yönetimlerine geldiler. TKP üye ve sempatizanları bu eylemlerde diğer sol yapılarla beraber aktif yer aldı, oluşturulan koordinasyon kurullarında yer aldılar (kamuda çalışan işyerleri arasında koordinasyon kurulmuştu, örneğin: karayolları, TEKEL, askeri Dikimevi, Askeri Jeep fabrikası ortak kurulu vardı). Kimi toplantılar da İstanbul'da Adımlar bürolarında yapılyordu.

Kamu Emekçileri örgütlenmeye başlıyor

1980'lerin sonundan itibaren, 657 sayılı yasa ile çalışan kamu emekçileri (memurlar) örgütlenme-sendikalaşma girişimlerine başladılar. TKP üye ve sempatizanları bu harekette aktif rollerini yine üstlendiler. 1989 Eylül'ünde TKP'li öğretmenler (Birlik

Dayanışmacılar) önce Eğit-Der'i kurdular, yarı illegal ABC isminde birde yayın çıkardılar. 1990'da kamuda ilk sendika olan Eğitim-İş sendikasını kurdular.

Likidasyon süreci ve sonrası

Likidasyonla birlikte TKP'nin işçi çalışmalarında da büyük bir dağılma yaşandı. Bu çalışmalardaki kadroların belli bir kesimi işçi sınıfı mücadelesine ihanet edip, karşı saflara geçti. 1970'lerde, sınıf savaşının en yoğun olduğu dönemlerde önemli görevler üstlenenler, DİSK'te uzmanlık yapanlar MESS saflarına katıldılar, artık patronların uzmanları ve hizmetçileri oldular. Sendikalar-daki kimi kadrolar bürokratik düzen içi sendikacılık anlayışıyla kişisel ikballeri için davranmaya başladılar. Kamu emekçilerinin örgütlenme hareketi başladığında üstlenilen öncü rol, likidasyon ve dağılma süreciyle birlikte ortadan kalktı. Sınıf mücadelesinde ve gelenekte ısrar eden kadrolar ise çeşitli arayışlara girdiler, sınıf sendikacılığında ve işçi sınıfının kurtuluş mücadelesinde ısrar eden bu kadrolar geleneğin sürmesi ve TKP'nin yeniden örgütlenip ayağa kalkmasının çabası içerisine girdiler.

1992'de Anayasa Mahkemesi DİSK'in üzerindeki yasağı kaldırdı, mal varlıkları iade edildi. 6. Kongre'de DİSK'i ele geçiren sendikal anlayış ve kadrolar yeni DİSK'in yönetimine geldiler, DİSK'e bağlı sendikaların önemli bir kısmı tabela sendikacılığının ötesine geçemediler. Yeniden örgütlenen sendikaların bir kısmı ise düzen içi sarı sendikacılık anlayışını sürdürürken, sınıf sendikacılığını savunanlar küçük bir kesim olarak etkisiz kaldılar. TKP etkisindeki Bay-Sen, Aster-İş, Yeni-Haber-İş ve Teknik-İş sendikaları varlıklarını sürdüremediler. Bank-Sen mal varlığı nedeniyle ilgi görse de herhangi bir örgütlenme yapamadı. Maden-İş Sendikası yeniden açıldıktan sonra kongresini yaptı ve seçilen yönetimin tamamı TKP kökenlilerden oldu.

Maden-İş 1993 Eylül ayında Otomobil-İş Sendikası ile birleşti ve Birleşik Metal-İş sendikası ismini aldı. Hem Maden-İş sendikasıdan gelenlerle hem de Otomobil-İş sendikası döneminde-

kilerle TKP kökenli kadroların sendikadaki ağırlıkları bir süre daha devam etmiş oldu. 1997 yılındaki kongrede TKP'li Kamil Kinkır genel başkan seçilirken, bir sonraki kongrede sınıf uzlaşmacılar yönetime geldiler.

Yeniden TKP'li yıllar

2001 yılında TKP ismi yeniden siyasete dönünce önemli bir toplumsal kesim yüzünü Parti'ye döndü. 2002 Konferansında "Yeni bir sınıf hareketi" belgisi kabul edildi. Bu doğrultuda 2003 yılında "İşçi Konseyi" adında bir merkez kuruldu. İşçi Konseyi, işçi sınıfına yönelik politika ve açılımlar oluşturmakla görevlendirildi ve fakat kısa bir süre sonra İşçi Konseyi parti merkezi tarafından kapatıldı. Bu dönem "Sınıf Tavrı İşçi Okulları" ismiyle birçok kentte toplantılar yapıldı ve eğitimler verildi. 2005 Temmuz ayında Yurtsever Cephe sektörel işçi inisiyatifleri kuruldu, bunlar kısa süre içerisinde önemli bir ilgi odağına dönüştüler. İşçi inisiyatifleri bir süre sonra "Yurtsever Cephe İşçi Birlikleri"ne dönüştü, kendi iç örgütlülüğünü ve yönetim organlarını da kuran birlikler, metal, sağlık, tekstil iş kollarında ciddi bir ivme yakaladı, aynı dönem "Yurtsever Cephe İşçi Konseyi" yeniden kuruldu ve belli bir süre sonra İşçi Konseyi ve birlikler Parti merkezi tarafından yine kapatıldı. Sınıf çalışmaları doğrudan Parti örgütlenmesi üzerinden devam ettirildi; özellikle metal iş kolunda önemli birikime ulaşırsa da 2014'de Parti içinde çıkan örgütsel kriz sonrası dağıldı.

Yeniden Atılım

Komünist hareketimizin işçi sınıfı çalışmalarıyla ilgili güncel durum ve hayata geçirilen pratik başka ve kapsamlı bir yazının konusu; burada sadece bazı örnekleri aktaracak ve yazıyı sonlandıracağız.

2014'te çıkan yönetsel ve örgütsel krizden sonra, 2015'te yoluna Türkiye Komünist Hareketi (TKH) olarak devam eden TKP, 26 Haziran 2016'da, 16 farklı sektörde Sınıf Tavrı Kurul-

tayı'nı yaparak yeni döneme ilişkin strateji ve politikalarını belirledi. Sınıf Tavrı'nın bir mücadele platformu olarak yoluna devam edeceği duyuruldu ve sektör temsilcilerinden oluşan bir Türkiye Koordinasyonu kuruldu. İşçi Okulları'na yeniden başlandı, birçok ilde toplantılar yaptı.

28 Aralık 2018'de İstanbul'da toplanan Sınıf Tavrı Kurultayı, platformdan mücadele örgütüne dönüşme kararı aldı. Türkiye işçi sınıfının kuşatılmışlığını, bölünmüşlüğü ve örgütsüzlüğünü göz önünde tutan Sınıf Tavrı, işçi sınıfının birliğinin siyasal bir zeminden sağlanabileceğini, güncel ekonomik çıkarların ve çalışma koşullarının iyileştirilmesinin ancak işçi sınıfının tarihsel çıkarları ve kurtuluş mücadelesi ile birleştirilip, yeni mücadele araçları ve yöntemleri ile çeşitlendirilip tek bir çatıda birleştirilmesi gerektiğini söyledi.

Mevcut sendikal yapıların işçi sınıfının toplamını örgütleyemeyeceği/kapsayamayacağı açıktır ve varolan sendikal yapıların büyük bir çoğunluğu uzlaşmacı sarı sendikal anlayışta olduğundan sınıfın kuşatılmışlığına hizmet etmekte ve mücadele önünde engel oluşturmaktadır. Sınıf sendikacılığının yeniden ayağa kalkması için mücadele eden ve sendikalarındaki ilerici unsurlarla dayanışma içerisinde bulunan Sınıf Tavrı, sendikaları kapsayan ve aşan bir örgütlenme modeli tarif etmektedir. Bünyesinde sendikalar da bulunan Sınıf Tavrı, tek bir örgütlenme biçimi ile sınırlanmadan, sendika, dernek, platform, birlik gibi örgütlenme modelleri önerirken, bunları komiteler aracılığıyla hayata geçirmeyi hedeflemektedir. Örgütlenmenin omurgasını işyeri komiteleri oluştururken, sektörel, bölgesel ve sendika komiteleri ağı ile ülke genelinde Sınıf Tavrı Genel Yönetim Kurulu'nda tekleşmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda sektörel komiteler oluşturmaya başlayan Sınıf Tavrı, Cam, Metal, Eğitim, Beyaz Yaka ve İnşaat komitelerini kurup yola çıkmıştır.

İnşaat komitesi, sektörde aktif mücadele eden İnşaat ve Yapı İşçileri Derneği'ni (İyi-Der) 24 Eylül 2017'de sendikaya dönüştürerek İnşaat ve Yapı işçileri Sendikası'nı kurdu. İyi-Sen hem yurt içinde hem de yurt dışında örgütlediği grev ve direnişlerle

ön plana çıktı. İyi-Der'in Halkalı şantiyesinde yaptığı direniş ve direnişin kazanımla sonuçlanması, sendikalaştıktan sonra İyi-Sen'in 3. Havalimanı inşaatındaki direnişe öncülük etmesi, bir çok şantiyede yapılan direnişlerin başarıyla sonuçlanması ve yurt dışındaki grevlerin başarı ve kazanımla sonuçlanmasıyla İyi-Sen inşaat işçilerinin mücadele adresi haline geldi. Sınıf Tavrı, Kasım 2018'de "İşçi Arkadaş Yalnız Değilsin" sloganıyla "Alo İşçi Dayanışma Hattı"nı bir mücadele aracı olarak hayata geçirdi. Binlerce işçi yaşadıkları sorunlar nedeni ile Alo İşçi Dayanışma Hattını aradı, Sınıf Tavrı ile beraber mücadele edip haklarını aldılar. Kasım 2018'de Özel Akgün Hastanesi çalışanları, Ocak 2019'da Gebze'de bulunan çoğunluğu kadın 400 işçinin çalıştığı Eksen Makine, Ağustos 2019'da hak gaspına uğrayan Özel Derece Okulları eğitim emekçileri gibi ön plana çıkan toplu mücadele yerlerinin dışında, tekil olarak Sınıf Tavrı'na başvuran yüzlerce işçinin sorunları çözüldü. Ekim 2017'de İş Bankası'nın iştiraki olan Şişecam grubuna bağlı Lüleburgaz'daki Kırklar cam fabrikasında 90 işçinin işten atılması sonucu, Sınıf Tavrı'na bağlı Cam Komitesi'nin (Camda Sınıf Tavrı) örgütlediği mücadele, 90 Trakyalı olarak ülkenin gündemine oturdu. Yapılan eylemler ve Trakya'dan İstanbul'a başlatılan yürüyüş sonrası, yürüyüşün ikinci gününde mücadele kazanımla sonuçlandı ve işçiler Şişecam'ın Eskişehir fabrikasında işe alındılar.

1 Aralık 2019'da Sınıf Tavrı bir çok akademisyenin katıldığı "Ekonomik Kriz ve Türkiye İşçi Sınıfı" konulu sempozyum düzenledi, büyük ilgi gören sempozyum basında da geniş yer aldı.

Sınıf Tavrı, 2020 yılında yaşanan salgının yarattığı tüm olumsuz koşullara rağmen, önümüzdeki dönemde büyük bir örgütlenme atakına ve siyasal çıkışlara hazırlanıyor. Parti, yüz yıllık tarihinin örgütsel olarak en dar, siyasal olarak en etkisiz olduğu dönemlerinde bile işçi sınıfını örgütlemekten geri durmadı ve işçi kadrolar yetiştirdi. Sınıf Tavrı bu tarihsel mirası tekrar ayağa kaldırmak, ete kemiğe büründürmek misyonuyla hareket ediyor. Çünkü, işçileri kurtaracak olan Parti'leri ve kendi elleridir...

Kaynakça:

Yazının bütünündeki bilgiler için yararlanılan ana kaynaklar aşağıdaki gibidir. Bu kaynaklar dışında yazarın kendi kişisel tanıklıkları da aktarılmıştır.

- TÜSTAV Dijital Arşivi
- Türkiye Komünist Fırkası Birinci Kongresi (2018), Derleyen Emel Seyhan Atasoy-Meral Baytügen, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları
- Beynelmillel İşçiler İttihadı (2009), Erden Akbulut-Mete Tunçay, İstanbul, İletişim Yayınları
- Derinden Gelen Kökler 1-2 (2017), Maden-İş Çalışma Grubu, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları
- Türkiye Sendikacılık Tarihi (2004), Kemal Sülker, İstanbul, TÜSTAV
- Vesayetten Siyasete Türkiye'de Sendikacılık (2010), Aziz Çelik, İstanbul, İletişim Yayınları
- Zeki Baştınar Yaşam Öyküsü Mektuplar Yazılar (2018), Derleyen Erden Akbulut, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları
- Büyük Grev 1977 (2012), Can Şafak, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları
- Türkiye Komünist Partisin Sönümlenmesi (2005), Naciye Babalık, Ankara, İmge Kitabevi
- İsmail Bilen Kısa Biyografi (2004), İstanbul, TÜSTAV
- Tütünçülerin Tarihi (2020), Egemen Yılğır, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları
- Türkiye'de İşçi Hareketi (1993), Prof. Dr. M.Şehmus Güzel, Sosyalist Yayınlar

TKP ve gençlik hareketi

100.Yılımızda hâlâ genciz!

Deniz Tütmez

“Hiç unutulmamalıdır ki: Partinin saf kaynağı gençliktir. Gençliksiz parti köksüz ağaca benzer.”^[1]

1920-1976 arasında, TKP ve gençlik hareketi başlığında örgütsel bir anlatı dışında bir şey söylemek çok kolay değil. Bu hem gençlik hareketinin kendisiyle hem de TKP’nin gençlik hareketi ile doğrudan bağını kurduğu dönemlerle ilgili. Bu tarihler arasında, örgütsel başlıklar dışında siyasal-toplumsal boyutlarıyla bir süreç neredeyse hiç yaşanmamıştır. TKP 1960’larla birlikte kitleler olarak ortaya çıkmaya başlayan gençlik hareketininse dışındadır. 1973 Atılım kararıyla birlikte gençlik hareketi için bir somutluk oluşur ve 1980 ile tekrar aynı noktaya gelinir. 1990’lardan 2013 Haziran Direnişine kadar olan süreçteyse, yeni bir gençlik hareketinin, komünist siyasetin, yani Gelenek-STP-SİP-TKP hattının mücadelesi bulunuyor.^[2]

[1] İşlet, B.-Kesim, C.M. (2014), Türkiye Komünist Gençler Birliği 1920-1935, İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, s.222-223

[2] Böylesi bir sıralamanın nedeni 1920’de kurulan TKP’nin 1990’ların başındaki TBKP süreciyle bir likidasyon yaşaması ve 1980 sonrası

Yazı sadece bir tarih anlatısı olmadığından bir dizi değerlendirmeye birlikte bir akış ve ara notlar bulunuyor. Bu tarihin bir tarihçi gözüyle, akademik bir çabayla değil, siyasal bir özne olarak bugünden bakarak yazıldığı ve dolayısıyla kimi referanslara, ön kabullere sahip olunduğu bilinmeli. TKP tarihi söz konusu olduğunda, özellikle gençlik örgütlenmesinde, herkesin hakkını vereceği bir olgu şudur: Bu tarihsel sürece bakıldığında karşımıza ideolojik-siyasal bir sürekliliğin değil, likidasyonların ve sapmaların; örgütsel sürekliliğin değil, parçalılığın-kesintinin olduğu bir tablo ortaya çıkar. Bu tablonun değerlendirmesini bir bütünlüğe oturtmanın ise bu açıdan zorlukları var ve bir tarih anlatısının ötesinde bütünlüklü bir değerlendirmeye ihtiyaç olduğu aşikâr. Bütünsel bakış açısıyla bu boşluklar doldurulabilir. Eksenimiz TKP ve gençlik hareketi olunca, yani bir anlamda hem TKP'nin örgütsel kesintileri hem de gençlik hareketinin süreksizliği olunca, ekseni bir tarihsel akışa oturtmak zorlaşıyor. Bu ikisinin çakıştığı nokta ise 1973 Atılımında kendini buluyor ve İGD çıkışı ile ete kemiğe kavuşuyor. 2000 yılı sonrası TKP'li Öğrenciler çalışması da, çok farklı ölçeklerde olsa da, kitleselleşme kanallarını çokça genişletebiliyor. 1965 sonrasındaki TİP denemesi ve diğer örgütlenmeleri de yabana atmamak gerekiyor ki, komünist siyaset ve gençlik hareketi eksenindeki tartışmalarda baş köşelerden birisini bu süreç hak ediyor. Konunun dışına sarktığı için buraya dönük uzun bir değerlendirmeye bu yazıda girilmedi.

1920'lerle birlikte Türkiye Komünist Gençler Birliği birçok çalışma denemiş, 1945 İlerici Gençler Birliği kimi örgütsel denemelerde bulunmuştur. Burada bir olguyu hatırlatmak gerekir; gençlik denildiğinde üniversiteli gençliğin ilk etapta akla

oluşmuş ve köklerini 1920'de kurulan komünist harekette gören Gelenek-STP-SİP hattının 2001 yılında TKP'yi yeniden kurmasıdır. 2014 yılında TKP'de yaşanan ayrışma sonrasında TKP isminin kullanımına dair yaşanan tartışma hâlâ devam etmektedir. 2014 yılı sonrası söz konusu olduğunda bahsedilense TKP geleneğinin sürdürücüsü olan Türkiye Komünist Hareketi ve gençliğidir.

geliyor olması önemlidir. Türkiye’de üniversitelerin yaygınlaşması ve üniversiteli öğrenci toplamının niceliği konusunda asıl sürecin 1960’larla birlikte açıldığını görmek gerekir. Nitekim olarak, toplumsal hareketler açısından bakıldığında ise bu durumun önemi çok daha fazladır. Cumhuriyet aydınlanmasının köklerinin “harbiye, mülkiye ve tıbbiye” olmasının bir veri olarak kenara yazılması gerekir. Hatırlatılması gereken bir diğer olgu üniversitelerin dönüşümüdür. Burjuvazi, kendi üniversitelerini “yaratırken” ilerici ve aydınlanmacı damarların besleneceği zemini de yaratmıştır. Çünkü kendi gelişimi için gerekli gördüğü bu üniversitelere özellikle 90’larla birlikte ihtiyaç duymama noktasına gelmese de, ihtiyaçlarını doğrudan piyasacılık ve gericilik ekseninde şekillendirmiş ve bambaşka bir tablo ortaya çıkarmıştır. Bu da ne üniversitelerin ne akademinin ne de bunların bir sonucu ve parçası olarak gençliğin “statik” bir değerlendirmeye tabi tutulamayacağını, dönemsel süreçlerle birlikte değerlendirmeye ihtiyaç duyduğunu gösterir.

Bu olgulardan hareketle söylenmesi gerekense bu tarihi ve örgütlenme pratiklerini konuşabilmek için bir dizi ayrıma gitmek gerektiği. Bunlardan ilki, bu gençlik örgütlerinin döneminin ürünü olmasıdır. Yani o dönem düzenin mevcut yapısı gerek ülkedeki gerek dünyadaki nesnellik, üniversitelerin-liselerin durumu, mevcut politik atmosfer gibi... Konunun dışına taşmamak için dönem değerlendirmeleri yazıda kısa geçilmiştir. İkinci olarak söylenmesi gerekense, ilk saydıklarımıza paralel bir şekilde, örgütsel olarak ortaya çıkan ihtiyaçların bu gençlik çalışmalarını doğrudan şekillendirdiği gerçeğidir. Bu tarihe bakıldığında “Gençlik örgütü budur” denilebilecek bir durum yoktur. Doğruluk-yanlışlık süzgecinden geçirebilmek için hem nesnel hem de öznel ölçütlere ihtiyaç duyarız. Bu dönemlerin ve örgütlenmelerin aralarındaki ilişki ise başta söylediğimiz gibi bir bütünlükle kavranabilir, açığa çıkartılabilir, soyutlaması yapılabilir. Başka bir deyişle, doğru bir somutlama, böylesi bir yöntem ile mümkün. Dolayısıyla TKP ve genç-

lik açısından, komünist gençlik hareketi tarihini tartışmak, tüm TKP tarihini tartışmaktır; buradan ayrı ve özgün olarak neredeyse birkaç parantez dışında özel bir başlık bulunmuyor. Bu nedenle TKP ve gençlik hareketi ilişkisini yazının sınırlarını aşmadan anlatmak, kitabın diğer bölümlerine sarkmadan açmaya çalışmak yer yer derinlikli ele alınmayan noktalar ortaya çıkartıyor elde olmayan bir biçimde.

Kökler: Türkiye Komünist Gençler Birliği (TKGB)

Bu topraklarda gençlik hareketi, tarihi bakımından Türkiye komünist hareketinin başlangıcıyla aynı tarihlerde doğmuştur. Türkiye Komünist Gençler Birliği 1920'de Mustafa Suphi önderliğindeki TKP'nin gençlik kolu olarak kurulur. 1920'nin Kasım ayında Gençlik Dünyası dergisi yayınlanmaya başlar. 1920-23 yılları arasında İstanbul'da çalışma yürüten Beynelmilel İşçiler İttihadı'nın gençlik kolu gibi çalışan grup komünist gençlik adına Bulgaristan Komünist Partisi kongresine katılıp konuşma yapar. Komünist Gençlik Enternasyonalı (KGE) tarafından tanınır ve İstanbul Beynelmilel Komünist Gençler Grubu olarak devam eder. Bu dönemde, 1922 yılında Genç İşçi ve Talebe Cemiyetini de kurarlar. Aynı dönem varlığını sürdüren Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın ise doğrudan bir gençlik çalışmasının olup olmadığına dönük bir veri bulunmuyor. Ama KGE'nin Aralık 1922'de yapılan 3.Kongre'sinde THİF adına iki temsilcinin olduğu ve dönemin THİF kongresi belgelerine bakıldığında KGE'ye katılmak için isim seçildiği biliniyor. Türkiye Komünist Gençler Birliği (TKGB) 1921 Haziran ayında İstanbul Komünist Grubu çalışmalarıyla başlıyor.

1920'den 1924'ün sonlarına kadar gençlik içerisinde tekleşme sağlayamayan komünist gençlik hareketi, 1925 Takrir-i Sükûn Kanunu sonrasındaki süreçle birlikte TKP çalışmalarıyla bir araya gelmiştir. TKGB üye ve yöneticileri, bu süreçle birlikte TKP üye ve yöneticilerine dönüşmüştür. Bu şekilde TKP'nin yaşadığı tutuklanma, baskı ve zor süreçlerinden doğrudan gençlik de payını almıştır. Parti içerisinde 1932'lere gelindiğinde ise

Parti dışında bir gençlik örgütü olup olmaması bir tartışma haline gelmiştir. 1934 itibariyle TKP MK Genişletilmiş Dış Büro toplantısıyla TKGB'nin çalışmalara başlaması kararı alınıyor. 1935'te ise dağıtılıyor. Reşat Fuat'ın 4 Eylül 1936 tarihli raporunda gençlik örgütünün durumu şöyle tarif ediliyor:

"1929-1934 yılları arasında özel bir gençlik teşkilatı yoktu. 1934 yılında, şimdi partiden çıkarılmış olan Sıdika yoldaşın yönetiminde illegal bir gençlik teşkilatı kuruldu. Teşkilat açısından komünist bir yapıdan çok uzak olan birliğin sıralarına çok sayıda provokatör doldu. Nisan 1935'te bir polis provokasyonu nedeniyle neredeyse bu birliğin tüm üyeleri tutuklanacaktı. Büro, bu koşullar altında, bazı iyi unsurlar dışında bu örgütü tasfiye etmeye karar verdi. İstanbul'da birkaç genç yoldaş dışında bir gençlik teşkilatımız yok.

Samsun'da birkaç küçük hücreli bir gençlik komitemiz var." [3]

1920 ile 1925 arasında en az 8 kitapçık, 3 broşür, 7 süreli yayın çıkarılmıştır. *Gençler Dünyası*, *Sanat Hayatı*, *Kurtuluş Yolu*, *Zincirbend Gençlik*, *Genç Komünist*, *Aydınlık*, *İşçi Gençlik* çıkartılan süreli yayınlardır. 20 Eylül-31 Ekim 1920 yılları arasında TKGB'nin faaliyet raporuna göre *Yeni Dünya* yayınının gençlik ile ilgili bir sayısından 10.000 adet, "Türkiye işçi ve köylü gençlerine hitapname"sinden 6.000 adet, *Gençler Dünyası* isimli bir yayın için ise 3.000 adet basılmış. Teşkilat nizamnamesinden 2.000 tane basma kararı alınmış.^[4] Bu sayılardan, döneme göre çok kapsamlı bir yayın çalışmasının ana gündem olduğunu görülebiliyor. Ayrıca Gençler Birliği Kütüphanesi Bakü ve Batum'da bir dizi yayın yapıyor. Bu yayınlar daha sonraları Kurtuluş Yolu Neşriyatı ve Kızıl Kitaplar diye anılacak. 1920'lerin başında Âtiye Doğru ismiyle komünizme sempati beslemeye başlayan bağımsız gençlerin kurduğu bir dergi çıkartılır. Gençlik için o dönemlerde *Kurtuluş* dergisinin 6 sayısı

[3] A.g.y., s.259

[4] A.g.y., s.12-13

ve bir dizi ufak çeviri dışında kaynak ise bulunmuyordu.

TKGB, emperyalizme karşı mücadelenin ana eksen olduğu, özellikle 1930'lar sonrası Kemalizme doğrudan çok sert eleştiriler ile kendini inşa etmeye çalışan, cumhuriyet tarafından kurulan Halkevleri'ne girip girmemek orada çalışma yürütüp yürütmemek gibi tartışmaların da olduğu, işçi ve köylü gençliğin örgütlenmesi için özel çaba sarf edilen, genç kadınların mücadelede olmasının önemini vurgulayan, siyasal başlıkların ötesinde ideolojik olarak komünizm propagandasının temel çalışma halini aldığı, Komünist Gençlik Enternasyonalı'nın bir parçası olarak aynı zamanda enternasyonalist bir çizgide ısrar eden, yine 1930'lar itibariyle Hitler Almanya'sına sempati besleyen gençlerle yer yer fiili gündemler ve çatışmalar (Kadırga Öğrenci Yurdu'nda bir kavga sonrası üç TKGB'li kısa süreliğine tutuklanır) yaşayan, dönemin Milli Türk Talebe Birliği'ne karşı mücadele eden, üniversitelerde Hitler faşizminden kaçarak gelen profesörlerin anti-Marksizmine karşı ideolojik-teorik yanıtlar üreten, işçi ve köylü gençliğin yanında çıraklar, asker ve bahriyeliler için özel çalışmalar yapan, yeni açılan fabrikaların çevrelerinde spor kulüpleri kurarak legal örgütlenme olanaklarını büyötmeye çalışan bir örgütlenmedir.

Dönemin yükselen milliyetçiliğine rağmen birçok farklı halktan genci örgütleyebilmesi ise sınıf karakterli bir örgütlenmeye sahip olduğunu gösterir. Düzenlenen ilk 1 Mayıs'a güçlü bir katılım gösterdiği de raporlarda yer almaktadır. 1 Mayıs günü, "4.000 bildiri ve bir yığın broşür"^[5] dağıtılır. İzmir şimendifer grevi, İzmir incirciler grevi, İstanbul Şark Şimendiferi amelesinin grevi gibi tüm süreçlerde TKGB ciddi roller oynamıştır. O dönemin mücadele yöntemleri ve sınırları itibariyle de olsa, demiryollarını tahrip etmiş, polislerle mücadele etmiş, grev kırıcılığı yapanları zor yolunu kullanarak durdurmuşlardır. İlki 1914'te kutlanan, 1921'in 29 Ağustos-4 Eylül aralığı Beynelmilel Gençlik Günü ilan edilmiş ve kutlanmış, açık hava toplantıları

[5] A.g.y., s.144

ve yayın dağıtımını gerçekleştirmiştir.

Tüm bunları ciddi baskı, zorluk ve imkansızlığa rağmen sürdüren genç komünistlerin, yani köklerimiz, sonuna kadar iradi bir yan taşıyan mücadeleleri bugüne bakarken ders niteliğindedir. Okudukça görüleceği üzere, mücadele ve örgütlenme denince “şapkadan çıkacak tavşanlar” yoktur, böyle bir emek süreci ortaya çıkmadan hiçbir biçimsel arayışın hayat içerisinde karşılığı olmayacaktır. Yapılacak iş bellidir, çünkü gençlik açısından ezber bellidir: Parti olmadan gençliğin mücadelesinin geleceğe taşınabilmesi ve sürdürülebilmesi mümkün değildir. TKGB örgütsel raporlarında geçen bir durum:

“Fabrikada, atölyede, askerler arasında, okullarda her olayın başına geçmek ve onu bir kitle hareketine dönüştürmek için, orada bulunan yoldaşları hızla seferber etmek gerekir. Mesela bir ay kadar önce Fethiye’de, krom madeninde 48 saat süren bir grev patlak vermişti; ancak ne yazık ki gençlik bu greve ulaşamadı. Zira ne bildiri basmak üzere bir matbaamız var, ne de oraya gidebilecek bir yoldaşa verebilecek tek bir meteliğimiz.” [6]

Bu duyguyu, zorluğu örgütlü hayatında hissetmemiş, yaşamamış hiçbir komünist yoktur, bu da dönemler ne kadar uzak da olsa “rutin” işlerimiz dışında zorluklarımızın da benzerliğini gösterir. Partili mücadele tam da bu düzlemde birçok şeye rağmen yürütülebilecek ciddi bir görevdir. Belki de çağımızın gençlik açısından en büyük problemi olan “kolaycılık” bu noktada hesaplaşılması gereken en temel başlıktır. Kolaya kaçış, “oblomovluk”, bambaşka biçimlerdeki nihilist karakterler bugünün komünist gençleri için değiştirmek istediği nesnesini tanıması açısından önemlidir. “Bu kuşak böyle” gibi bir değerlendirmeye de diğer yanıyla bir kolaycılıktır. Dönemin, nesnelliğin, öznelerin müdahalelerinin hesaba katılmadığı bir denklemdeki her “kuşak tartışması” idealist bir öz taşır. Mahkum edilmiş olsa da, bir başka tartışma açısından, komünist gençlik hareketinin

[6] A.g.y., s.251

köklerinin burada olduğunun altını çizmek gerekir. Bugün köklerini buraya değil de İttihatçılık'a, genç cumhuriyetçi gençliğe yaslayanların kısa sürede komünist siyasetin dışına düştüğü not edilmelidir. Bugün 2. Cumhuriyet düzeninin -AKP rejiminin- kuruluş süreciyle birlikte cumhuriyetin değerlerinin sahiplenilip ileri taşınarak gençliğin sosyalizm mücadelesine bağlanması başka bir şeydir, bu zemine sıkışarak savrulmak başka. Aynı şekilde 1960-1980 arası gençlik hareketi söz konusu olduğunda ulusalcılığa yelken açanların referans noktaları TİP-TKP geleneği değil, 1968 ve hatta 1971 "kopuşu" oluyor. Dolayısıyla da bir gelenek sahiplenilecekse, kökleriyle, gelişimiyle ve bugünüyle komünist damarın dışında bir yerde aranmamalıdır. Elbette hem cumhuriyetin genç kadrolarının aydınlanmacılığını hem de 1968'in anti-empyrist mücadeleci damarını kapsayarak...

Konuya dönersek, TKGB ilk dönem İstanbul'da neredeyse tamamen öğrenciler içerisinde çalışma yürütüyordu çünkü ilk kadroları öğrencilerden oluşuyordu. Sonraki yıllarda ise ağırlıklı olarak işçi ve köylü gençlik örgütlenmesidir. TKGB'nin Teşkilat Nizamnamesi'nde şöyle ifade edilir:

"Amele ve köylü gençleri birliğe serbest dahil olabilirler. Memur, talebe ve diğerleri ancak birliğin ve yahut fırkanın iki azasının tavsiyesiyle girebilir."^[7]

"Halkçılık merkeziyeti" olarak ifade edilen kararlarda görülen bir diğer şey ise merkez komitesinden, bölge-il komitelerine, alandaki hücre ve birimlere kadar merkeziyetçi ve örgütlü bir yapı ortaya koyulduğudur. Hücreli -birimli- çalışma tarzı temel örgütlenme biçimidir.

1920'lerin başından itibaren ciddi örgütlenmelere girişen, öğrenci gençlik içinde ve fabrikalarda büyümeye başlayan TKGB çalışmaları burjuvazinin sert müdahalelerini göğüsleyebilecek durumda değildi. İlk dönem çalışmaları bu baskılar-özellikle

[7] Atasoy, E.S.-Bayülgen, M. (2015), Türkiye Komünist Gençler Birliği Yayınları (1920-1925), İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, s.20

İstiklal Mahkemeleri- karşısında kesilmişti.

“Son tevkifat, bilhassa Türkiye’de gençlik hareketinin inkişafına büyük bir alametti. Çünkü tevkif edilen kırk komünistin 25’i ve mahkûm edilen 16 komünistin sekizi gençlikten arkadaşlardı.” [8]

Yalnızca gerici saltanata karşı değil, aynı zamanda emperyalist işgalcilere karşı da mücadele eden TKGB’nin inatçılığına, doğrudur durmaya çalışmasına ve en önemlisi bağımsız hattını tüm politik-örgütsel imkânsızlığına rağmen büyütme çalışmasına bakarak köklerimizden sağlamlığını görebiliriz.

İlerici Gençler Birliği: Güven!

İlerici Gençler Birliği üyeleri parti ile doğrudan ilişkiliydi. Dönemin atmosferini ve partili mücadelenin koşullarını görmek için çarpıcı bir örnek Vedat Türkali’nin yazdığı *Güven* kitabıdır. 1940’larda büyük oranda kendi çabalarıyla “Parti’yi arayan gençler” görülür romanda. Etkileyicidir. *Güven*’den bir pasajla Parti ve gençliğe dair bir giriş yapmış olalım; 1940’lardan bugünlere sesleniyor:

“Sahir isimli örgütsüz aydın, Fransız Komünist Partisi’nde kendilerine hata yapıldığını düşündüğü için gençlerle tartışma içerisindedir. Doktor ile sohbet ederler:

Şefik Hüsnü: Anlattığınız her olay, her yanıyla konkret olarak bilinmedikçe bir şey denemez. Yerel örgüt çalışmalarında da kusurlar olabilir. Kimi kararlarda da. Parti’nin üst kurullarına başvurmadılar mı?

-Anımsamıyorum. Küstü sanıyorum gençler.

Kızardı Doktor,

-Parti’ye küsülmez, dedi.” [9]

[8] İşlet-Kesim, s.169

[9] Türkali, V. (1999), *Güven* Cilt 2, İstanbul, Gendaş Kültür, s.219

Partili gençliğin böylesi bir kadro karakteriyle bilinmesi gerekir. Konuya dönersek; 1943 yılında Reşat Fuat'ın önderliği ile TKP'yi yeniden ayağa kaldırmak için bir mücadele dönemi başlar. SBKP yönelimi itibariyle de hedefte bir sosyalist devrim arayışı değil, anti-faşist örgütlenme vardır. Parti bültenleri yayınlanmaya başlanır. 1944'te örgütlenme açığa çıkar, Reşat Fuat tutuklanır ve TKP Davası başlatılır. 1944 Mayıs ayında Süleymaniye Camii'ne "Saraçoğlu Faşisttir" mahyasını asma girişimi başarısız olur. Bu eylem sonrası Tahsin Berkem yakalanır ve ardından Mihri Belli ile Sefa Yurdanur tutuklanır. 1944 sonu ve 1945 başında ise İGB tevkifatı gerçekleşir. Aynı süreçte İGB, Feshane fabrikasına orak-çekiçli kartlar attığı bir eylem gerçekleştirir. 1946 yılında ise İGB Davası kararı çıkar. İGB tutuklamalarının çoğu 1944 TKP Davası kararından önce gerçekleşir, sanıkların sorgulama ve ifadeleri TKP Davası ile doğrudan ilgilidir ama iki dava birleştirilmez. Birçoğu beraat ettirilir. 1951 tutuklamalarındaki isimlerin önemli bir kısmının 1944 davası sanıklarından oluştuğu da kenara not edilmelidir.

Mihri Belli 1943'te kooptasyon ile Merkez Komitesi'ne alınır. Ama o dönem Merkez Komitesi görevinden ziyade "eylemlere" odaklanması, 1960 sonrasındaki Mihri Belli'ye dair de kimi karakteristik ipuçları olarak okunmalı.

"1944 TKP Davası'nda MK üyesi olan Mihri Belli polis tarafından deşifre edilmemiş, üstelik bazı MK üyeleri tutuklandığı halde MK meydana çıkartılamamıştı. Bu durumda Mihri'ye ve yakalanmayan diğer MK üyelerine önemli bir sorumluluk ve görev yüklenmiş bulunmaktadır. Ele geçmeyen parti teşkilatını yönlendirmek onların görevi idi. Oysa Mihri Belli 1944 TKP Davası daha ilk aşamasındayken anti-faşist bir eylem düzenledi ve üstelik Süleymaniye Camii'ne mahya asma girişimine, İnsanlar Tanıdım kitabında belirttiği üzere Tahsin Berkem ile şahsen katıldı.

Yıllar sonra kendisine bu eylem başarılı olsaydı ne yapacaktın diye sorulduğunda 'Başka eylemler gerçekleştirecektik' yanıtını

vermiştir. Sonra ne olacaktı dediğimde ise ‘Sonunda yakalanacaktık’ yanıtını vermiştir. Görüldüğü gibi Mihri Belli’nin amacı bir tutuklama döneminde Parti’yi yönetmek gibi çok önemli bir görevi yüklenmek değil, eylemler gerçekleştirip kendi deyimiyle ‘Eski tüfekler’ arasında yer almaktır.”^[10]

Gerek koşulları gereği gerek öznel hatalarla birlikte Parti’nin ve İGB örgütlenmesinin çok ciddi bir kadro kaynağı sorunu olduğu buraya bakıldığında görülmelidir. İGB denemesi, bu çok kritik dönemde önemli bir denemeyken, bu yaşanan süreçle birlikte başarısız olmuştur. İlerici Gençler Birliği öğrenci gençlik örgütlenmesidir. Bir komsomol örgütlenmesi olarak tasarlanıyor ve sonuçta 50 civarında isim yargılanıyor İGB Davası’nda.

“Saraçoğlu Faşisttir!” en meşhur ve neredeyse tek eylemidir. 19 Mayıs 1944 günü, erken saatlerde Süleymaniye Camii’ne 32 metre karelik bir pankart asılmaya çalışıyor. Pankartın köşesinde daha küçük harflerle de “Vurgunculuk ve Faşizme Karşı Savaş Cephesi” imzası var. Bu eyleme sebep olan bir diğer faktör de 1930’larda yine Süleymaniye Camii’ne TKP’li Şoför İsmail ile Şoför Halit’in kızıl bayrak asma eyleminin örnek olmasıdır.

2 Temmuz 1946’da İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği ve aynı dönemde Ankara’da Türkiye Gençler Derneği ortaya çıkar. Siyasallaşan birçok gencin sosyalizme yüzünü dönmesi için bir okul niteliği görürler.^[11] Komünist hareket için üniversiteli gençlik yarı-aydın karakterinden dolayı kadro kaynağı olarak neden önemlidir sorusunun, komünist hareketin toplumsallaşma-kitleselleşme kanallarının çok dar olduğu dönemde bile ne kadar yol açıcı olduğuna çok ciddi örneklerdir bu dernekler. Üniversiteli gençlik hareketini “protestocu” bir tarz ile kavrayan devrimci demokrasiden bambaşka bir çerçevede ele alırken en temel parametrelerden birisi de bu çalışmadaki ideolojik-siyasal üretkenlik ve bu üretkenliğin doğru

[10] İleri, R.N.(2003), 1945 İGB Davası, İstanbul, TÜSTAV Belge Dizisi:8, s.3

[11] Bknz. Karaca, E. (2013), Eski Tüfeklerin Sonbaharı, İstanbul, Puslu yayıncılık

bir kanaldan sosyalizm mücadelesine aktarılmasıdır. O dönem dernekler üzerinden yetişen kadro kuşağının önemli bir kısmı 1951 tutuklamalarında tutuklandı. Yine buradan çıkan genç kadro kuşağı sonraki yıllarda TİP ve TKP çalışmalarında ciddi görevler üstlendiler. Diğer yanıyla da Türkiye entelektüel yaşamında başka bir damar açan bu genç kadro toplamının önemi bugün de tüm yakıcılığı ile hissediliyor gençlik alanında. Bugün gençlik hareketinin en temel problemlerinin başında özellikle 1990'lar itibariyle yükselen liberal-post modern gerici dalgayla birlikte "sosyalist" aydın damarının tıkanması, hatta edebiyat, sanat, bilim, kültür gibi tüm alanlarda tıkanmanın ötesinde çürümenin başlaması geliyor. Buna yanıt üretecek çalışma ise yalnızca araçlarla "biçimsel" olarak ele alınabilecek basitlikte değil, bir kadro sorunu başlığıyla beraber tartışılacak "tarz" tartışmasıdır.

Dernek ayrıca *Hür Gençlik* adında aylık bir yayın organı, *Nâzım Hikmet* adıyla bir dergi ve "Nâzım Hikmet'i Kurtarmaya Yardım Edin!" kampanyası kapsamında bildiriler çıkartıyor. Dernek bu kampanya ile Çiçek Palas toplantısı düzenler. 218 üyesi bulunan dernek 1 Kasım 1950'ye kadar faaliyet gösteriyor, o sırada hakkında açılan soruşturma ve saldırı dönemini göğüsleyebilecek durumda olmadığı için siyasal alandan çekiliyor.

İlerici Gençler Derneği: Yolumuz İşçi Sınıfının Yoludur!

İlerici Gençlik Derneği (İGD) 5 Ocak 1976'da kuruldu. 1973 Atılımıyla zemini hazırlanan İGD çok kısa bir sürede çok ciddi bir kitleselliğe kavuştu. 2000'li yıllar öncesinde gençlik hareketi ile partili geleneğin en kitlesel buluşmasında çok büyük bir rolü oldu. Burada yetişen komünist bir gençlik kuşağının bugün hâlâ sosyalist harekette yer alıyor olması bu atılımın önemini göstermesi için yeterlidir. Elbette aradan geçen 40 yılda bambaşka süreçler yaşanmış ve bugün o gençlik kuşağının çok ciddi bir kısmı komünist siyasetin dışına düşmüştür. Bu yazının bir tarih yazımı iddiası taşımadığını girişte belirtmiştim, aynı şekilde

İGD üzerine bir tarih yazımı ise daha bu tarihin öznelere tarafından -anılar dışında- yazılmamışken, köşeleri keskin bir şeyler yazmak çok doğru değil. Politik değerlendirmesi ve bir dizi bilgiyi bu bağlamda paylaşmak dışında özel bir İGD tarihi anlatmak bu ve daha birçok şey açısından ciddi zorluklar taşıyor.

Dernek modeli o dönem Türkiye sosyalist hareketinin neredeyse tümünün tercihi olmuş, özellikle işçi gençliğe ayağını basan İGD için dernek merkezli örgütlenme mahalle ve yerelerde en temel hareket tarzı halini almıştır. Yerelerde çıkartılan yayınlar haricinde *İlerici Yurtsever Gençlik* ve *Gençlik Dünyası* derneğin yayın organlarıydı. 1976 yılında kurulan İGD'nin 1978 yılına gelindiğinde 53 şubesi ve 20 bin civarında üyesi mevcuttu. Sonrasında bu sayı 130 şube ve 42 bin üye ile ifade edilen bir kitleselliğe ulaşacaktı. Bu biraz önce bahsi edilen çok kısa sürede kitleselleşme sürecinin en basit göstergesidir. İGD'nin "en geç" gelen gençlik örgütü olması da kenara bu bağlamda not edilmelidir. Komünist Gençlik Enternasyonalı sonrasındaki Uluslararası Demokratik Gençlik Federasyonu üyesi olması ise dünya komünist gençlik çalışmalarındaki önemini de vurgular. Dünyanın birçok yerinde düzenlenen gençlik festivaline katılım Türkiye'den tek temsilci olan İGD tarafından yapılmıştır. İGD 1979'da burjuvazi tarafından kapatılmış, ondan sonraki süreçte illegal olarak çalışmalarına devam etmiştir.

İGD'nin kurucu genç kadroları aynı zamanda gençlik örgütünün kuruluşuna ve gelişimine karakterini verenler olmuştur. Birden fazla damardan oluşan İGD kadro toplamı ve bir diğer deyişle genç komünist kuşak en başta TKP üyesi genç komünistlerden, 12 Mart sonrası ilk gençlik örgütleri sayılabilecek İstanbul Yüksek Öğrenim Kültür Derneği (İYÖKD), Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Derneği (ADYÖD) ve diğer illerdeki derneklerde yan yana gelmeye başlayan öğrenci gençlikten, THKP-C (işçi kanadı) örgütlenmesinden gerçekleşen geçişlerden, TİP'in genç kadrolarından, Sosyalist Gençlik Örgütü'nden (SGÖ), Genç Sosyalistler Birliği'nden (GSB), TSİP'ten kopan genç komünistlerden oluşur. İGD "yeni tipte gençlik örgütü" ta-

nımlamasıyla bir yığın-kitle örgütü olarak tarif edilmiş ve örgütlenmiştir. Yukarıda sayılan birçok damarın birleşimiyle ortaya çıkması İGD örgütlenmesinin ciddi mevziler elde etmesinin parametrelerinden belki de en önemlisidir. Geçişlere dair bir not:

“O sırada İstanbul Yüksek Öğrenim Derneği (İYÖD) ve Ankara (AYÖD) gibi dernekler vardır. A.Demirci'nin bağlantıları arasında daha çok öğrenciler, gençler vardır. İlk bağlantılarındaki işçilerden de daha çok gençler vardır ve derneklerde çalışmaya, bir hayli de etkili olmaya başlarlar. Daha sonra GSB hareketine, örgütüne dönüşen gençler de orada çalışmaktadır ve Dev-Yol'dan gelmişlerdir. İYÖD kurulduğu ilk yıllar siyasal çizgiden gelen gençleri birleştirir, bir platform oluşturur ve öğrenci hareketinde son derece de etkin bir örgüt olur. 1976'da İYÖD içerisinde bir takım tartışmalar baş gösterir ve İYÖD bölünür. Yönetimi tamamen Dev-Yol, daha sonra Dev-Sol olan grupların eline geçer. A. Demirci: 'Bir platform olmaktan çıktı orası ve bizim arkadaşlar ayrıldılar oradan. Daha doğrusu onları çektik ve İlerici Gençler Derneği'nin örgütlenmesine gittik. İYÖD potansiyelinin sonuna kadar kullanılması düşünüldüğü için bağımsız bir gençlik örgütlenmesi çalışmasına sonra geçilmiştir. Bütün imkanların bittiği noktaya kadar İYÖD içinde bulunmak gibi bir yaklaşımımız vardı.' diyor.”^[12]

Genel anlamıyla İGD'nin ortaya koyduğu mücadele başlıkları hem dönem okuması açısından hem de eğilimleri görmek açısından bir tablo sunuyor. Sıralamaya çalışırsak: Faşist MHP ve Ülkü Ocakları'nın kapatılması, Dev-Kurt, ETKO, TYK gibi faşist örgütlerin dağıtılması, can güvenliği ve öğrenim özgürlüğü sağlanması, anti-demokratik yasaların iptal edilmesi ve genel olarak demokratikleşme, 141-142. maddelerin iptali, ezilen ulus üzerindeki ayrıcalığa ve baskıya son verilmesi, silahlanma

[12] Babalık, N. (2005), Türkiye Komünist Partisi'nin Sönümlenmesi, Ankara, İmge Kitabevi, s.136

Alıntıda ismi geçen A.Demirci Atılım döneminde Parti'nin Gençlik Bürosu Sekreteri ve MK üyesidir.

yarışının ve militarist-şovenist politikaların bitmesi, barış istemi, Helsinki Sonuç Belgesi Kararlarının uygulanması, nötron bombasının Türkiye'ye yerleştirilmesine karşı çıkmak, Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve bu bağlamda NATO'ya karşı mücadele, emperyalizme karşı mücadele, devletleştirme talebi, grev hakkının savunulması, toprak reformu istemi, seçme yaşı için 18 ve seçilme yaşı için 21 yaşın yasallaşması, dünya gençliği ile dayanışma, ortaöğrenimdeki faşist yönetmeliklere karşı mücadele, eğitsel kollar ve öğrenci birliklerinin işletilmesi, eğitim sisteminin ayrıcalıklı ve eleyici eşitsizliğine karşı mücadele, tüm lise ve dengi okul mezunlarına üniversitelere girme olanağı sağlanması, gerici-faşist ders kitaplarının kaldırılması, öğrenci kredi ve burslarının günün koşullarına göre ayarlanması, gençlere iş güvencesi sağlanması, çocuk işçiliğe karşı mücadele, 8 saatlik iş günü istemi ve 2 saatlik meslek eğitiminin buraya dahil edilmesi, eşit işe eşit ücret istemi, ulusal demokratik bir eğitim, bilimsel ve yönetsel özerkliğe sahip üniversite, angarya çalışmaya, dayaa, tarımda çalışan emekçi gençliğin ve çocukların ekonomik-sosyal haklarının güvence altına alınması, demokratik tarım iş yasası ve sigorta hakkının yaratılması...^[13]

İGD açılımı, TKP atılımıdır. Türkiye Komünist Partisi'nin çok uzun süredir örgütsel varlığını açıktan sürdüremediği ülke topraklarına gerçekleştirdiği "Atılım" cüreti İGD gibi bir deneyimin ortaya çıkmasını sağlamıştır. İGD ardından Ekim 1977'de İlerici Liseliler Derneği (İLD) kurulmuş, ilk dönem İlerici Yurtsever Gençlik yayınının içerisinde İLD için özel sayfalar eklenmiş, kısa bir süre sonra İlerici Gençlik dergisi yayınlanmaya başlamıştır.

İGD'nin asıl eksenini işçi gençlik üzerinden gelişse de sadece bir işçi-köylü gençlik veya öğrenci gençlik örgütlenmesi değildir. Daha çok mahalle örgütlenmelerine, dernek şubeleri merkezli örgütlenen bir yapıya dayanır. Ayrıca kronolojik olarak en geç kurulan ama zamanlama açısından çok ciddi bir havayı seze-

[13] Bknz. İGD 1. Kongre Çalışma Raporu (1978), İstanbul, TÜSTAV, s.207-210

rek alınan bu açılım-atılım gençlik çalışmalarını çok ciddi kitlesellikle buluşturur. Aynı zamanda bu, devrimci demokrasinin gençlik alanındaki tekleşmesine çok ciddi bir yanıt olur.

İGD'nin özgül ağırlığını oluşturan kitlesinin işçi gençlikten oluşması dönemin sınıf kavgasında doğrudan yer almasına olanaklar yarattı. İşçi sınıfı içerisindeki diri unsurlara değebilen ve bu anlamıyla organik bağlara sahip olan İGD, DİSK içerisinde de ciddi bir etkiye sahip olur. Parti DİSK merkezinde sayısal olarak çok büyük bir çoğunluğa sahip olmamasına rağmen gücü ve çekim merkezi haline gelmesi sayesinde yönlendirici, öncü bir rolü ortaya çıkartıyordu. İGD de aynı şekilde DİSK ve özellikle Maden-İş örgütlenmesinde hiç azımsanmayacak süreçlere göğüs germiş, dönemin en önemli büyük grev ve direnişlerinde en önde yer almıştır. Özelde sendikaların ve diğer tüm demokratik kitle örgütlerinin sosyalizm mücadelesinin önünü açar hale nasıl getirileceğine dönük tarihi bir örnek olarak Türkiye sınıf mücadeleleri tarihine not düşürülmüştür bu süreç ile.

İGD, burjuvaziye, onun zor aygıtlarına, faşist örgütlenmelerine karşı mücadelede birçok yoldaşını kaybetmiş ama hiçbir zaman bu süreçler onu geriye düşürememiş, bir biçimde saldırılar göğüslenebilmiştir. 1980 karşı-devriminin göğüslenememesi ise pratik bir sorundan ziyade programatik ve siyasal bir sorundur. TKP ve özellikle İGD bu süreçlerde "goşist" olarak adlandırıldıkları örgütlerle keskin sınırlarını çizebilmiş, bunu yaparken güvenliğini ve mücadelesini sürdürebilmek adına kendine alan açmak için araçsal bir dizi süreci de devreye başarılı bir biçimde sokabilmiştir.

Aynı dönem bir diğer önemli başlık ise sol içi çatışmalardır. Bu sadece İGD'yi değil tüm solu bir bütün olarak geriye çeken bir olgu olarak Türkiye siyasi tarihinde yerini almış ve dersler çıkartılmıştır ve dönemin genel koşulları, şartları ve havasıyla ilgili olduğu gözardı edilmemelidir. Türkiye siyasal alanı keskin ve sert bir dönemdedir ve sermaye devleti faşist saldırılarla bu süreci işletirken bir yandan da kimi provokatif örgütlenmeler ile solun içine müdahale kanalları yaratmıştır. TKP'nin bu

başlıkta bir genel eğilimi bulunmasa da İGD böylesi bir mekanizmayı kendisi yaratmıştır.

İGD'nin bir kitle örgütü olarak kodlanmasının sebeplerinden birisi de o dönem sözü rahatlıkla edilebilecek kitlesel bir gençlik hareketinin bulunması ve gençlik hareketi içerisinde örgütsüzlüğün ve dağınıklığın yani çok ciddi bir boşluğun görülebilmış olmasıdır. Diğer yanıyla TKP'nin yasala çıkamaması ve çıkacak olanakların bulunmaması böylesi bir İGD örgütlenmesini dayatmıştır. Politik boyutlarıyla en temelde söylenecek olan "iktidar perspektifi"nin yoksunluğu ise çoğu zaman faşist gündem ve sol içi çatışmalara sıkıştırmış, buradan sıyrılamayan İGD ise 1980'e gelindiğinde tüm Türkiye sosyalist hareketi ile aynı kaderi yaşamıştır. Buna rağmen en diri kalabilen örgüt olarak TKP ve dolayısıyla İGD, en zor çözölen yapı olmuş ve 12 Eylül sonrası da çok ağır şartlarda ve koşullarda mücadelesini sürdürebilmiştir.

İGD hareketinden politik olarak söz edebilmek için tarih olarak öncesinde gerçekleştirilen gençlik hareketlerine göz atmak gerekir. Özellikle 1968 gençlik hareketine. Yine de peşinen söylemek gerekir, 1968'in Türkiye solunda devrimci demokrat-hareketçi gelenek tarafından bu kadar mitleştiriliyor ve tersine aynı oranda partili gelenek tarafından daha eleştirel kavranıyor olması sadece bugünden 1968 hareketlerinin bir soyutlanması tartışması değil. O dönem de partili geleneğin bu başlıkta başka bir yerde durması bu teorik tartışmaların zemini açısından önemli. Bu düzlemde 1968 okumasında iki farklı "dünya" olduğu başa yazılmalı. TKP, 1968'deki işçi sınıfının iktidar mücadelesinin dışındaki bu toplumsal hareketi gündemine pozitif anlamda çok da fazla almamıştır.

1960-1980 yılları arasında ülke solunda bir dizi tartışma yürüyordu. SD-MDD tartışmaları, Türkiye'de nasıl bir toplumsal yapı olduğu, sanayileşme ve işçi sınıfının rolü ile diğer sınıflar arasındaki ilişkiler, uluslararası alandaki konumlanışlar ve devrim modelleri vesaire... Böylesi bir düşünsel dünya ve mücadele başlıkları içerisinde şekillenen gençlik hareketi 1968-1971

arasında başka uçlar vermiş ve bugünün Türkiye siyasetine kadar uzanan kanallar yaratmıştır.

1965'te Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) örgütlenmesiyle gençlik hareketinde başka bir dönemin kapıları açılır. Kurucuları TİP üyesi ve yakın görüşlere sahip olan gençlikti. Bu yıllarla birlikte ABD emperyalizmine, 6. Filo'ya, montaj sanayisine, Demirel iktidarının gerici saldırılarına, eğitim kurumlarının gericileştirilmesine, özel okullara karşı tepkilerin ortaya çıktığı ve kitlesel eylemlerle karşılık bulduğu bir dönem ortaya çıktı. Eylemlerin zirvesi ise tüm ülkedeki üniversitelerde başlatılan işgal ve boykot eylemleri idi. FKF bu süreçlerle devrimci öğrenci hareketinin biricik temsilcisi konumuna yerleşmişti. İşçi sınıfıyla eylem alanlarında ortaklaşmalar da bu dönemin bir diğer halkasıydı. Faşist örgütlenmeler -CMKP komandoları- yükselen ilerici gençlik hareketine saldırılarını arttırmaya başlamıştı. 1968 kopuşu böylesi bir dönemde gerçekleşmiştir.

Sonrası ise TİP-FKF ayrışmasıdır. FKF kısa süre sonra DEV-GENÇ'e dönüşerek bambaşka arayışların Türkiye sol hareketinde ortaya çıkmasını sağlamıştır. O dönemde TKP, TİP içerisinde en başından yer yer belirleyici, yer yer de yönlendirici müdahaleler ile yer alıyor. Bir yandan da sönümlenen bir TKP'nin boşluğunu TİP dolduruyor. TİP aynı zamanda TKP sınavından geçmiş genç-aydın bir kuşağın katkılarıyla başka bir noktaya gelebiliyor. Gençlik hareketi ise o dönem TİP'in etkisiyle ciddi ivme kazanmış durumda. Türkiye'de ilk gençlik hareketleri toplumsal ölçekte 1960'lardan, daha doğru bir tanımla 27 Mayıs'ın öncesindeki ve sonrasındaki süreçlerin etkisiyle ortaya çıkıyor. Dünyada da birçok sürecin ve tartışmanın çok yoğun yaşandığı bir dönemde çıkan milli demokratik devrim tezi, karşılığını en çok "arayışçı" kimliğiyle ortaya koyulabilecek gençlikte bulabiliyor. Çünkü aynı düşünce sistemi, peşinen "hareketçiliği" getiriyor ve bunun en büyük muhatabı ve tabanı yine öğrenci gençlik oluyor. Gençliğin TİP'ten kopuşu solda bugün dahi konumlanışları belirleyen, referans noktaları haline gelen tartışmalara zemin yaratır. Bugün temelde partili gelenek ve hareket-

çi gelenek diyebileceğimiz iki hat bir dizi değişim ve dönüşümüne uğrasa ayrımını devam ettiriyor. O döneme dair tartışmaların zemini kalmadı. O defter kapandı. Ama bu iki gelenek arasındaki ayrışma başka biçimlerde kendisini devam ettiriyor. Tek ortaklaşabilecek ve bu dönemden gençlik açısından süzülen gerçek ise, gençliğin toplumsal dinamikler açısından kritik bir yerde durması, sözünü söylediği her dönem sosyalist harekete can verdiği ama tersinden sosyalist hareketin ve toplumsal hareketlerin yükselmeye başladığı dönemle birlikte gençlik hareketinin ortaya çıktığı gerçeği.

Bugün üniversitelerde “kıpırdamayan yaprak”lar buradan bakıldığında anlaşılabilir ve yine çözüm siyasal mücadele ile ortaya koyulabilir. Toplumsal-siyasal hareketler geriye çekilmiş, dolayısıyla da gençlik hareketi de geriye çekilmiştir. Bir parantez daha açacaksak, devrimci demokrasi diye tanımlanan hareketçi gelenek ile partili gelenek arasındaki ayrım, parti veya hareket tartışması olmasından ziyade, parti ile hareket arasındaki ilişkiye dair tartışmanın kapsamıdır. Gençliğin Türkiye solu tarafından aşağı yukarı aynı temellerden kavranmasının köklerinde aşamacılık, hareketçilik, partisizlik vardır. Bu sebepten de partili öğrenciler ayrımı, aslında sözünü ettiğimiz dönemin ayrışmasından itibaren süren bir tartışmadır. 1980 öncesi ve sonrası öğrenci dernekleri, 90’lar ve 2000’lerde gençlik kitle örgütleri olarak bugüne kadar gelen çerçeve köklerini buradan almaktadır. Partili gelenekte, öznenin örgütlü varlığına öncelik verilir. Bunun kökünde ise Leninizmin örgüt teorisi, Bolşevizasyon, öncülük gibi süreçlerle birlikte “sınıf örgütü” olma iddiası ve derdi devreye girer. Bu geleneğin gençliğe bakışındaki süreçlerinse, alanın özgünlükleri bir yana, bu programatik hattın dışında olması beklenemez. Bu tartışma daha sonraları Sosyalist İktidar Partisi ve 2001’de ayağa kaldırılan TKP tarafından ortaya koyulabilecek ve somutlanabilecektir.

Konuya dönersek, TİP’ten gençliğin kopuşundan ve o döneme dair bir önceki dönem TKP MK üyesi olan Mihri Belli’den, Tarihsel TKP MK üyesi Cemal Kırıl şöyle söz ediyor:

"TİP, o tarihte gençliği kucaklayıcı, belki daha cesur bir politika izleyebilmiş olsaydı; M.Belli'nin çevresine 'hiç giden olmazdı' demiyorum, ama gençliğin ana gövdesi TİP çevresinde kalırdı. Mihri tarihsel bir isim olarak cazipti, sihirli bir isimdi. Bu, M. Belli olmayabilir bir başkası da olabilirdi. Arkadaşı öldürülüyor, onun heyecanını Parti binalarına hapsetmeye uğraşıyor. Bir TİP var, pasifist. Bir de Yunanistan iç savaşında savaşmış, yanağına yara almış bir M.Belli. Efsane. O yüzden de gençliğin, o gençlik heyecanını da tatmin edeceğini zannediyordu. Oysa M.Belli o tarihlerde, Dünya Komünist Hareketi'ne denk düşen hiçbir şey söylemedi. Gençlik M.Belli'nin çevresine, politikasını benimsemediği için değil, kendi politikasına uygun bir zemin, uygun bir ortamı orada bulacağı için o çevrede toplandı." [14]

Dönemi değerlendirirken yaşananları Mihri Belli'nin başarısı olarak değil, TİP'in başarısızlığı olarak yorumlamak doğru olandır.

Geleneksel komünist gençlik örgütlenmesi bu dönemde bulunmuyor. Bunun boşluğu da gençlik içerisinde başka uçların boy vermesine yol açıyor. Siyaset boşluk tanımaz ezberi burada devreye giriyor ve gençliğin o dönem arayışına TKP yanıt üretmiyor, üretebilecek durumda da değil. Gençlik TİP'e bakıyor ve buradan yana politiklaşıyor, sonrasında yine aynı baktığı zemin üzerinden ayrışmalara giriyor. 1968 ve 1971 kopuşları örgütsel olarak böyle bir zemin üzerinde gerçekleşiyor.

Geleneksel sol, yani TİP ve daha çok konuyla bağlantılı olarak TKP, 1968 sonrasının dinamiklerini neden kapsayamadı sorusuna yanıt ararken, öznel-örgütsel başlıkların dışında 1968 hareketinin sonraki yıllardaki devrimci-demokrat çıkışlarla fiziksel-organik bağları sürdüğünü gözardı etmemek gerekir. Bununla birlikte o dönemin genel politik atmosferi itibarıyla "kaotik" yanlar taşıması ve sertleşmesi sonucu gençlik için programatik olarak olmasa da biçimsel açıdan "radikal" olan daha çok tercih ediliyordu. Bununla birlikte 1970 sonrası devrimci demokrat gençlik hareketleri hiçbir zaman 60'lı yıllardaki

[14] Babalık, s.77-78

kitlesellikte çıkışlar gerçekleştirilemedi. Öte yandan 1970'lerin başında da ilk çıkışlar, tıpkı 1960'lar ve 1980 sonrası gibi, yine gençlik kanalından geliyordu. Bugün toplumsal hareketlerin ortaya çıkışına işaret edecek ölçekte ve nitelikte bir gençlik hareketi bulunmamakla birlikte, 1960, 1970 ve 1980 sonrası örnekleri gençliğin bir dizi dinamiği tetiklemesi açısından önemine işaret ediyor. Bugün toplumsal-siyasal alanda bir çıkış arayışlarının bir ayağını mutlaka gençliğe basmak zorunda olduğunu gösteriyor. Bunu yalnızca sol değil düzen siyaseti de görüyor olmalı ki, her kanattan gençlik açılımı yapılıyor ve "Z kuşağı" bu kadar dillendiriliyor.

İGD model itibarıyla asgari ilkeler çerçevesinde en geniş kitleleri kapsamayı hedefleyen, partiyi örgütlenmede model almayan bir örgütlenmeyi gerçekleştirmeyi tarif ediyordu. Ama gençlik hareketi kitleselleştiği dönemde dahi, en geniş örgütlenme kurulduğu için gençlik hareketi sosyalist harekete doğrudan kanalize olur diye bir denklem bulunmuyor. Güçlü bir çekim merkezi haline gelmiş bir Parti olmadığı müddetçe gençliğin içerisindeki "kitle" örgütlenmeleri sosyalizm için güncel olarak olmasa da tarihsel olarak kesinlikle çok büyük bir önem taşıyor. Bu bugün geçerli olduğu kadar 1970'lerin ikinci yarısında da geçerliydi. İGD'nin kitleselleşmesinde TKP'nin etkisinin olmadığı söylenebilir mi?

1968'e dönersek, TKP ve gençlik hareketi bağlamında 1968'de farklı bir bakış açısını temsil eden gençlik önderleri açısından neredeyse tek isim Harun Karadeniz'dir. Harun Karadeniz, partiyi ve gençlik hareketini doğru çerçeveye oturtmuştur:

"Çağımızda toplumu, bulunduğu üretim biçiminden yeni bir üretim biçimine geçirecek olan devrimci güç işçi sınıfıdır. Gençlik eylemleri bu sınıfın eylemleri ile bütünleşebildiği ölçüde doğru ve faydalıdır. Yoksa gençlik eylemleri kendi başına olumlu sonuçlara ulaşamaz. Gençlik eylemleri bir noktaya kadar faydalıdır, fakat bir noktadan sonra fayda getirmez. Eylemin devamı olanaksızlaşır. Gençlik örgütlerinin ve gençlerin gücü sınırlı ka-

lır. Bir başka deyişle toplumdaki gelişmeler ve eylemler gençliği aşar. Bu noktadan öte eylem, başka örgütler tarafından yürütülmesi gereken boyutlara ulaşmıştır. Eğer gençlik yeni boyutlara ulaşmış eylemi kendi başına yürütmeye devam ederse büyük yanlışlara varır.

Toplumsal yapıya karşı yürütülen öğrenci eylemlerinin sınırı, kendiliğinden sınıf olan emekçilerin kendisi için sınıf olması için, bir başka deyişle emekçi sınıflara bilinç taşıma olarak tanımlanmıştır. Bunun ötesine taşan eylemler çoğunca bir siyasi örgüt yani bir parti tarafından yürütülmelidir.”^[15]

İGD'ye dönersek, Parti ve Parti'nin yan örgütleri arasındaki ilişkiye dair yanlış ve zaafly bakış açısı İGD'nin “örgütsel olarak bağımsız” diye tarif edilen örgütlenmesini başka bir düzleme taşıyor. Öyle ki parti gövdesinin fazlasıyla geriye çekildiği, hatta atomize edildiği bir durumda -elbette illegalitenin getirdiği zorunluluklar da olmakla birlikte- hem İGD çalışması açısından hem de parti örgütlenmesi açısından birçok sorunu ortaya çıkartıyor. Bu duruma ilişkin bir değerlendirmeyi Naciye Babalık şöyle aktarıyor:

“H.Yurtsever, başlangıçtaki bu sağlıklı yönün bozulduğunu, bu yerel eylemlilik ve inisiyatifin, Parti örgütlerinin bağımsız eylem inisiyatifi olmaktan çıkıp giderek yığın örgütleri üzerinden bir eylemlilik haline dönüştüğünü; aşağı yukarı TKP'nin örgütlü olduğu merkezlerin hepsinde DİSK, TÖB-DER örgütlenmelerinin, TKP tarihinde kurulmuş olan İKD, İGD gibi yığın örgütlerinin var olduğunu ve bir süre sonra Parti örgütlerinin yerine bu örgütlerin üzerinden eylemliliklerin örgütlenmeye başladığını; buna en çarpıcı örnek olarak DİSK'in kararları ya da tercihleri ya da öncelikleri çerçevesinde eylemliliğin ön planda olmasını, inisiyatifin daha çok buralardan gelişmeye başlamasını gösteriyor. Bunun, kritik bir dönem olduğunu, bu örgütler yasaklanıp

[15] Karadeniz, H. (1975), Olaylı Yıllar ve Gençlik, İstanbul, May Yayınları, s.233

12 Eylül'de kapatıldığında, Parti örgütlenmelerinin eylemlilik gücünün az olması gibi bir sonucu da yarattığını belirtiyor.”^[16]

1980 sonrası ise üniversitelerde TİP'in gençliği Yarın dergisini çıkarmaya ve çekim merkezi haline gelmeye başlar. Benzer dönemlerde TKP çevresinden öğrenciler ise Üniversiteli dergisini çıkarmaya başlar. Bir süre sonra Üniversiteli çalışması kimi zorluklar ve tedbirler gereği parti merkezi tarafından durdurulur.

“B.Dere: Üniversitelerdeki faaliyet azaldığı için, kadrolar farklı alanlara kaydırılmak üzere, farklı ilişki sistemlerine ayrılmış, üniversite içindeki faaliyetler de sürdürülebildiği kadar sürdürülmüştür. Gençlik örgütü üyeleri kendi ilişki çevrelerinde çalışırlar. Gençlik örgütü için bir yayın (Üniversiteli-N.B) çıkarılır. Bunun yanı sıra parti yayınlarını da çoğaltarak dağıtırlar. Yeni gelen öğrenciler arasında faaliyetler, gençliği örgütleyecek legal araçlar konusunda uzun tartışmalar yürütülür. Dernekler kurulur. Yeni kadrolar oluşur. Tartışmalar sonunda gençlik örgütlenmesinde yeni bir anlayış gelişmeye başlar.”^[17]

1980'nin arifesinde ve sonrasında üniversitelere kayan bir örgütlenme daha baskındır. 1977'den bu yana özellikle İLD örgütlenmesi ile yetişen bir kuşak üniversitelere giriş yapmış ve daha önceleri etkisi üniversitelerde daha az olan İGD'nin gücü yükselmiştir. Bu kendiliğinden bir süreç olarak değil, İGD yöneticilerinin birçoğunun beyanlarına bakıldığında da bilinçli bir karardır. Lise-ortaöğrenim örgütlenmesine özel olarak çubuk bükülmüş ve kısa sürede “meyveleri toplanmıştır”. Üniversiteli gençlik hareketinin en temel gündemlerinden birisi, üniversite sonrasında partinin çok çeşitli örgütlenmelerine kadro yetiştirmesi olduğu kadar, liseli gençlik hareketinin gündemi ise üniversitelere çıkartacağı kadrolardır. Buralardaki süreklilik sağlanamazsa bir kadro birikimi ortaya çıkamaz. Buradaki sürekliliğin

[16] Babalık, s.119

[17] Babalık, N. (2003), Türkiye Komünist Partisi'nin Sönümlenmesi (Doktora Tezi), Ankara, Ankara Üniversitesi, Ekler bölümü, s.186

asıl anahtarı ise Partili öğrenciler örgütlenmesidir. Devrimci demokrasi için bu başlığın en büyük problem olması ise buradaki farktan kaynaklanmaktadır.

Sonucu itibariyle 4 yıl gibi kısa bir sürede, çok yoğun bir atılım süreci geçirmiş İGD, gençlik hareketi tarihi yerindeki özgün konumu nedeniyle bugün birçok dersin çıkartılacağı bir çalışmadır. İşçi sınıfı vurgusunun eklektik bir ifadesinden öte, doğrudan güçlü bir işçi sınıfı örgütlenmesiyle aynı bütünlüğü ortaya koyabilen bir programatik hattı adım adım hayata geçirebilmiştir. Bu bütünlük, onun sürekliliğini, sağlamlığını, savrulmamasını, sertliğini, mücadeleciliğini, ideolojik netliğini sağlamıştır. Bugün de emekçi-işçi karakterli bir gençlik örgütlenmesi kurulmadığı ve böylesi bir kadro kuşağı ortaya çıkarılamadığı müddetçe gençlik hareketinin rüzgar nereden eserse oraya savrulduğu, çok daha kırılğan bir tablosunu görmeye devam ederiz. İşçi sınıfının politik mücadelesiyle ortaklaşabildiği oranda gençlik mücadelesi ciddi kazanım ve mevziler elde etmiştir. Bugün de üniversitelerde-liselerde kaybedilen mevziler en başta buradan bakarak kazanılabilir.

Buradan devam edersek, 1980 sonrasındaki süreç bir yerden sonra "birlik" ve TBKP sürecidir, özel olarak gençlik hareketine dönük açılan bir süreç yoktur. Burada genç komünist kuşak konusunda bir parantezi TBKP ve Gelenek çıkışları üzerine açmak gerekir. İGD-İLD ile ortaya çıkan gençlik kuşağının Parti okulunda yetiştiği, aynı zamanda çok ciddi bir örgütsel deneyim, siyasal birikim yarattığı, 12 Eylül faşist cuntasının zorlu süreçlerinden onurlarını koruyarak çıktığı bir dönemin ardından TBKP süreci ile karşı karşıya kalmaları trajiktir. TBKP likidasyonu, ideolojik-siyasal-örgütsel tüm boyutlarıyla Parti'nin çözülmesiyle sonuçlanmış, yerini "yeni sol" tezleri üzerinden liberal örgütlenmelere bırakmıştır. Aynı dönem, 2. TİP'ten Sosyalist İktidar ismiyle kopuş yaşayan ekipten genç bir kuşak ise tam da TBKP'de cisimleşen likidasyon sürecine ve diğer Türkiye sol-sosyalist örgütlerinin çözülüş ve teslimiyet noktalarına kökten itiraz ile Gelenek dergisini çıkarmaya

başlamış, sonrasında STP ve SİP'i kurmuştur. "Teorik ihtilalcilik" diyerek, tüm dünya solu savrulurken akıntıya karşı kürek çekmiş, "doğruda durmanın felsefesi"ni yaratmıştır. Buradan açılan damar, geleneksel komünist partili çizgide bir siyasal çıkışı 1990'larda bir yandan yeni solcu liberal hat ile bir yandan da köklerini MDD'den alan devrimci demokrat hat ile kavga vererek oluşturmuştur.

Gün Doğarken Yürüyenler: Yeniden TKP, yeniden komünist gençlik

Gün Doğarken Yürüyenler kitabı Hande Durna'nın kalemin-den çıkan, 2018'de yayınlanan bir roman. SİP'li Öğrenciler üzerinden anlatılan, partili genç bir kuşağın mücadelesini ve ruhunu ortaya koyan bir roman. 100 yıllık tarihimize bakarak söylediğimiz şeyi, Hande Durna 90'larda mücadele eden kuşak için söylüyor:

"80 sonrasında çocuklarıydılar, yani Gezi öncesinin. Gezi'nin çocuklarıyla yeniden doğdular. (...) hiçbir söz suya yazılmadı, hiçbir eylem unutulmadı, hiçbir emek boşa harcanmadı, yitirdiğimiz hiç kimse unutulmadı." [18]

1978'de TİP'ten Sosyalist İktidar olarak kopan, sonrasında 1986'da Gelenek dergisi olarak yol açan, 1992'de partileşen, 2001'de TKP'yi ayağa kaldıran ve bugün TKH'de temsil edilen hattın kendisinden önceki gençlik hareketlerine dair eleştirel değerlendirmelere sahip olduğu bilinmeli. Bu hat bir süreklilikten dolayı geçmiş hareketlerle ortaklıklar taşısa da büyük oranda kopuşu temsil eder. Bugün bu kopuş ile ortaya çıkan gençlik hareketi kavrayışı ise çok büyük oranda TKH Gençliği tarafından sürdürülmektedir.

SİP'li Öğrenciler çalışması doğrudan partili öğrenciler çalışmasıdır. 1980 sonrası sol siyaset ve gençlik hareketi ezilmiş, YÖK'le

[18] Durna, H.(2018), Gün Doğarken Yürümek, İstanbul, Yeni Ülke Yayınları, s.197-200

birlikte üniversitelerdeki/akademideki ilerici gençlik hareketi kazanmaya çalışılmıştır. Bu sert tabloya rağmen gençlik ciddi bir hareketlenmeye yeniden kavuşabilmiş ve başka bir dönemin kapılarını aralayabilmiştir. 1980 faşist cuntasının yarattığı atmosferin üzerine Türkiye'de rejim değişikliği için sermaye sınıfı yeni bir saldırı dönemi başlatmış ve neo-liberalizm olarak da ifade edilen dönüşümün önü açılmıştır. Bunun üzerine reel sosyalizmin çözülüşünün eklendiği bir siyasi tabloda sol hareket ve özel anlamda gençlik hareketinin gündemine başka kavramlar, mücadele başlıkları, tarzlar girmiştir. Sınıftan kaçış, sosyalizmin tamamen geriye çekildiği programatik hat, sivil toplumculuk, kimlikçilik, amorf siyasal talepler, düzen içi arayışlar vesaire gibi bir dizi ideolojik-siyasal-örgütsel boyutlarıyla savrulma dönemi çok hızlı bir biçimde genel olarak solu bambaşka bir düzleme taşımıştır. Aynı dönem TBKP likidasyonu ve liberal-yeni solcu oluşumların arayışlarına tanıklık etmiştir. Gençlik hareketinin payına düşen ise bunlardan çok farklı değildir.

SİP'li Öğrenciler, "Üniversiteler Siyasallaşmalıdır!" sloganıyla ayrım noktalarını belirginleştiren tarzda hareket etmeye başlamış ve neredeyse herkesin savrulduğu dönemde *Düşünce* ve *Eylem* dergisini çıkartarak ideolojik mücadeleyi gençlik içerisinde yükseltmiş, Sosyalist Düşünce ve Eylem Toplulukları kurarak örgütlenmelerini hızlandırmıştır. Aynı zamanda Türkiye sosyalist hareketinden farklı olarak teorik ihtilalciliği ve nitelikli kadro profili arayışıyla başka bir tarzı yaratmayı başarabilmiştir. Siyasi kimlik ile öğrenci kimliğinin ayrıştırılmasının gençlik hareketindeki kadrolarda yarattığı apolitizme karşı siyasal bir kimliği öne çıkarmıştır. Yalnızca kitleselleşme kaygısı ile hareket eden soldan farklı olarak, apolitikleştirilmiş üniversite taleplerine sıkışmamıştır.

Öyle ki, sıkı ve sağlam bir örgütlenmeyi önüne koyan SİP'li Öğrenciler, bu tarzın getireceği sıkışmaları aşabilmiş, 1996 yılındaki İstanbul Üniversitesi işgalinde çok ciddi bir öncü rol oynamıştır. Benzer bir şekilde ODTÜ'de McDonalds açılması sürecinde emperyalizme ve piyasacılığa karşı üniversitelerde yüksek sesle

süreçler açabilmiştir. 28 Şubat süreciyle açığa çıkan, gericiliğin düzenin bir kriz dinamiği haline dönüşmesi, solun bazı kesimlerinin de bir kafa karışıklığı yaşayarak bu durumu bir özgürlük meselesi olarak değerlendirmesi ve “Türbana Özgürlük” eylemlerinin örgütlenmesine karşı SİP’li Öğrenciler ideolojik netliklerini korumuş, ideolojik bir duruşun da ötesinde bu durumu, “Türban Neyi Örtüyor?” broşürünü çıkararak, sosyalizme alan açan büyük bir siyasal bir kampanyaya çevirmiştir. Bu çalışmanın üzerinden geçen yaklaşık çeyrek asır siyaseten doğrudur durmanın önemini göstermiş, yalnızca bir duruşun ötesinde, nitel birikimin nicel sıçramaya yolaçacağını da doğrulamıştır. Türkiye solunun, diyalektiğin bu temel tezlerinden birisini yalnızca nice- liğin niteliğe dönüşümü olarak kavraması en temel hatalarından birisi olmuştur. Parti siyasetini ve sosyalizm programını üniversitelerde yeniden üretebilmiş, alanda çok çeşitli örgütlenmeler ile bunu ete kemiğe kavuşturabilmiştir. Buradaki nitel birikim, TKP’nin gençlik alanında yaşadığı görece sağlam bir kitleselliğin sebebidir. Benzer bir biçimde “Eşit ve Parasız Eğitim” talebi üzerinden yükselen hareket sosyalizme ve güncelliğine işaret etmiş; işçi sınıfıyla özelleştirmeler başlığında ortak bir buluşma noktası yakalamasına yol açmıştır. SİP’li Öğrenciler, eşit ve parasız eğitim talebini böylesi bütünlüklü bir zeminden kurmuştur.

Yine bir değerlendirme olarak, İstanbul Üniversitesi işgali ile yakalanan yükselişin bir vade sonra düşüşe geçme sebepleri ise her dönem olduğu gibi benzer bir çerçeveye sahiptir. Eylemin ve içeriğin birbirinden bağımsızlaştırılması ve eyleme kendinden menkul bir anlam yüklenerek içeriğin dışlanması bir sebeptir. Yükselen gençlik hareketinin öznelere olan yapılar tarafından eylemler niceliksel boyutlarıyla kavranmış, nicelik niteliğin önüne koyulmuştur. Nicelik ve niteliğin birbiri yerine ikame edilmeden bütünlükle kurulması ise ortaya çıkmamıştır. Yaratılan meşru zeminin korunması ve ideolojik bir salgı olarak bu sürecin devam ettirilmesi için adımlar atılmamıştır. 2014’te üniversitelerdeki dinamiklerin bitişi de burayla benzerlikler taşımaktadır. Solun siyaset yapma tarzındaki formüle edilmiş

taleplerle sınırlı kaldığı görülür. Bu durum gençlik ve siyaset ilişkisi açısından da doğruları bir kez daha göstermiştir. Öğrencileri partili mücadelenin kenarında tutan, onları sınıf mücadelesinin merkezi gündemlerinin dışına çıkartan yaklaşımlar tümünden reddedilmelidir. Partinin dışında bir gençlik örgütlenmesinin Parti için okul olacağı tezi ise, Parti olmadan bu süreçlerde gençliğin hangi uçlar vereceğine dair işaretlerdir. Aynı zamanda bu yaklaşım, Parti'nin kendisinin bir okul olduğunu atlamaktadır.

2000'li yılların ardından genç bir komünist kuşak yaratabilen tek özne olarak TKP partili gençlik çalışmasında her düzlemde ısrarcı olmuştur. Gençlik çalışmaları açısından alametifarikası partili gençlik olan örgüt, 2013'lere gelindiğinde hiç de azımsanmayacak bir siyasal güce dönüşmeye başlamıştır. Sosyalist iktidar, sınıf ve Parti'de ısrar eden TKP birçok tarihsel TKP'li ile tekrardan buluşmasıyla köklerini de sağlamlaştırmıştır. Örgütsel kökü itibariyle doğal bir devir gerçekleşme de ideolojik-siyasal-örgütsel birikimi devralan TKP, birçok eksikliğine rağmen komünist siyasetin temsiliyetini kazanmıştır. TKP'nin geçmişinden taşıdığı eksikler, yanlışlar, zaafılar 2013 Haziran Direnişi'yle karşılaştığında Parti'deki sıkıntıların tümü açığa çıkmış ve bu süreç ayrışmayla sonuçlanmıştır. Bu ayrışmanın en negatif yanı ise yazımız düzleminde 2013 öncesi ve sonrasındaki toplumsal dinamiklerden beslenerek ortaya çıkan bir genç kuşağın Parti'nin dışına düşmesine ya da başka bir şekilde "küstürülmesine" yol açmış olmasıdır. Bu, komünist gençlik çalışmaları açısından bir geriye düşüş dönemi olarak okunmalıdır. Komünist siyasetin özellikle genç kuşaklar içerisinde ciddi olanaklar bulduğu bir dönem kapanmıştır. Bir tren kaçmıştır demek abartılı sayılmamalıdır. Bu sürecin üstüne gelen AKP karşıtlığı üzerinden HDP-CHP'ci reformist hat, gençliği buraya sıkıştırmış, yanlış siyaset-örgüt tarzıyla birlikte de bu alanı iyice daraltmıştır. 1980 sonrası üniversitelere dönük belki de en yoğun saldırı döneminde, süreç, gençlik açısından, göğüslenememiştir.

Oysa 2000'lerin başı itibariyle üniversitelerde ve liselerde ciddi

örgütlenmeler sağlanmıştır. TKP'li Öğrenciler gerek gövdesiyle gerek çıkardığı dergi ve kurduğu yaygın kulüp ve topluluk çalışmalarıyla birlikte üniversitelerde yaygınlık ve yerleşiklik sağlamaya başlamıştır. Türkiye solunun hareketçi tarzının dışında bıçkın değil, olgun bir devrimci profili ortaya koyabilmiştir. Okul ve Ülkeçiler ve Solcu Liseliler çalışmalarıyla beraber lise-lerden komünist bir kuşak çıkarma noktasında büyük bir kadro kaynağı yaratılabilmiş ve mevziler elde edilmiştir. Sosyalizm Okulları çalışması lise çalışmalarında özgün bir yere oturmuş ve örgütlenme aracı olmasının ötesinde bir kuşağın eğitimi görevini üstlenmiştir. TKP'li Öğrenciler ve Solcu Liseliler örgütlenmeleri özellikle 2013'lere doğru giden süreçte gençlik alanında çok ciddi bir temsiliyet elde etmiştir. Hareketçi örgütlenmelerin aksine kalıcı bir gençlik çalışması inşa edebilmiş ve sosyalist siyasete ciddi bir kadro kaynağı olabilmıştır. Protestocu bir sol kimliğin yerine, kültür-sanat-bilim gibi alanlarda yarı-aydın kadrolar yetiştirebilmiştir. Aynı zamanda mücadeleci bir tarz ile birçok süreci başarı ile göğüsleyebilmiştir. ÖSYM skandalına karşı liselilerin mücadelesi, ODTÜ Ayakta eylemlerinde tuttuğu yer itibariyle önemlidir. Gençliğin kitlesel eylemliklerini ifade eden Berkin Elvan ve Soma protestolarında da önemli bir özne olarak yerini almıştır.

"Okumuş insanlar emekçi halka karşı sorumludur!" alameti farikası olan ve böylesi bir siyasal bağlamda örgütlenen TKP'li Öğrenciler çalışması, hem Haziran Direnişi'nin açığa çıkardığı tartışmaların etkisinde kalarak hem de kendi örgütsel-siyasal problemlerinin artık dağılma noktasına getirdiği bir sürece girerek geriye düşmüştür. Öyle ki, TKP'li Öğrenciler'in sosyalist bir odak olarak üniversitelerden çekilmesi bir bütün olarak solun üniversitelerdeki mevzilerini kaybetmeye başladığı ciddi bir boşluk yaratmıştır.

Gençlik hareketi için bir eşik: 2013 Haziran Direnişi

2013 Haziran Direnişi, 1980 sonrası en kitlesel hareketlere sahne olurken, gençlik de Haziran Direnişi'nin dinamosu ve çok

büyük bir dinamiği olmuştur. AKP eliyle kurulan 2. Cumhuriyet rejiminin meşruiyet krizleri en büyük karşılığını gençlik alanında bulmuş ve düzen açısından gençliğin kapsanamaması sonucunu yaratmıştır. Sermayenin üniversitelere ve liselere dönük saldırısının bir kanadı bu yeni rejimin genç kuşağını yaratma derdi, dinci-gericiliğe gençliğin sığmayışı üzerinden “özgürlük ve aydınlanmacılık” talebinin öne çıktığı tepkileri adım adım biriktirmiş ve Haziran Direnişi ile birlikte açığa çıkarmıştır. Türkiye solunun bu özgürlükçü ve aydınlanmacı tepkilerin sosyalizm mücadelesinin arkasında güçlü bir enerjiye çevrilebileceği ve “yeni bir kuşağın” Türkiye siyasetinde yerini alabileceği olanakları kaçırmaması başka bir tartışmadır. Her şeye rağmen, Haziran ile birlikte 1980’de halkın üzerine atılan ölü toprağı kaldırılmıştır. Üniversite ve liselerde bu süreçler çok daha hızlı ve atak bir biçimde gelişmiştir.

Parti, 2013 Mayıs ayına gelindiğinde, yani Haziran Direnişi’nden 1 ay önce, Fikir Kulüpleri Federasyonu’nu tekrar kurma kararı almış ve başarı ile hayata geçirmiştir. Kısa sürede FKF neredeyse tüm üniversitelerde varlık gösterir ve gençliğin temsiliyetini alır noktaya gelmiştir. Kulüp ve topluluk çalışmalarını birleştirme ve tek bir çatı altında toplama kararı, temsiliyet noktasında büyük görev görmüştür ve önemlidir. Türkiye Komünist Partisi, FKF’yi kurma kararını almıştır. Fakat 1968’e benzer bir biçimde Partili geleneğinin temel programatik hattının dışında arayışlar devreye girmiş, açıkça beyan edilmese de Dev-Genç hülyalarıyla ayrı bir gençlik örgütlenmesine gidilmiş ve partili siyasetin dışına düşülmüştür. Kulüp ve toplulukların birliği olarak kalması gereken FKF, bağımsız bir gençlik örgütü misyonuna soyunmuş ve ampirik olarak da şu an doğrulanabilecek bir savrulmaya tanıklık etmiştir. Bu tabloya bakıldığında, Marx’ın, Louis Bonaparte’in 18 Brumaire’i kitabındaki meşhur sözü akıllara geliyor:

“Hegel, bir yerlerde, dünya tarihindeki tüm büyük olguların ve kişilerin, bir anlamda, iki kez ortaya çıktığını söyler. Şunu ekle-

meyi unutmuş; birinde trajedi, diğerinde komedi olarak.”^[19]

2013’te TKP’nin gençlik çalışmaları alanındaki nesnel ve öznel ihtiyaçları sonucu kurduğu FKF’nin, ayrışmalardaki boşlukları kullanarak kopartılmasına tanıklık edilmiştir. Yukarıdaki alıntıdaki gibi bir komedi halini alsa da diğer yanıyla Parti’de bir gençlik kuşağının savrulması ve amiyane bir tabirle “harcanması” hiç de komik bir yan barındırmıyor. Tam aksine Partili gençlik örgütlenmesi açısından bir dersin daha kenara not edilmesini hayati kılıyor. Haziran öncesi ve sonrasında dalgayla birlikte yükselen FKF çalışması, kurulmak istenen hareketçi tarz yüzünden, bu dalga geriye çekilmeye başladığı an, dağılma noktasına geliyor. Öyle ki, geleneksel komünist partili hattın dışında olan bu toplam, yazının ilk başında bahsi geçen “kökler” noktasında, köklerini TKP geleneğine değil, ittifakçılığa basıyor. Bunu da “cumhuriyetçilik” tezleri üzerinden gerçekleştiriyor. Büyük bir toylukla “devrim stratejisi” tartışmalarına gömülen bu dar toplam, sosyalist devrim tezinin zaten kendisinin bir strateji olduğunu göremeyecek kadar büyük bir toyluk taşıyor. Her şeye rağmen, FKF deneyiminden bir dizi ders çıkartılması gerekiyor; çünkü Haziran Direnişi’yle birlikte gençliğin Parti ile arasındaki açıların kapanma potansiyelinin ortaya çıktığı, düzenin gençlik alanında yarattığı tepkilerin sosyalizme açık uçlar bıraktığı bir tabloda bir gençlik kuşağı öyle veya böyle bir dizi sebepten kapsanamamıştır.

Yeni bir komünist kuşak: Türkiye Komünist Hareketi Gençliği

TKH Gençliği bir yandan tarihsel TKP’nin gençlik çalışmalarını bir tarihsel birikim olarak devralırken bir yandan da Gelenek-STP-SİP-TKP hattıyla birlikte komünist gençlik örgütlenmesinde kazanılmış olan mevzileri sürdürmektedir. 2013 Haziran Direnişi’yle birlikte açığa çıkan gençlik dinamiğinin partili gelenek

[19] Marx, K. (2016), Louis Bonaparte’ın 18 Brumaire’i, İstanbul, (Çev: E.Özalp), Yordam Kitap, s.19

tarafından iyi değerlendirilememesi, bu konuda başka eğilim ve sapmaların çıkması, gençlik hareketi açısından bir "yenilgi" dönemi olarak adlandırmamıza ihtiyaç duyuyor. 2014-15 ayrışmalarıyla birlikte ortaya çıkan, 2015 TKH kopuşu ile birlikte bambaşka bir nesnellik ile karşı karşıya gelen bu hem öznel hem nesnel süreç, TKH Gençliği'nin karakterini, tarzını, örgütünü, perspektifini, kültürünü belirlemiştir.

Yazının başında söylemiştik, TKP ve gençlik hareketi denildiğinde örgütsel boyut ağırlıktadır. Bu hareketçi gelenekten farkı itibarıyla de böyledir. Dolayısıyla komünist gençlik örgütlenmeleri bu yazının genel çerçevesini oluşturmuş oldu, ama daha önce de vurgulandığı gibi hiçbiri genel politik tablodan bağımsız olarak ortaya çıkmadı. 1920'ler, 1940'lar, 1960'lar, 1970'ler, 1990'lar, 2010'lar... Sınıflandırma nasıl yapılırsa yapılsın bambaşka örgütlenmeler ve kuşaklar ortaya çıkardı. Her dönem kendi gençlik kuşağını ortaya çıkartırken, o dönem ortaya çıkan kuşaklar kendisinden sonraki kuşaklar üzerinde etkili olabildikleri oranda bir mücadele geleneğinin aktarımı gerçekleşti.

Partili gelenekteki kuşak aktarımı, tarihsel TKP'den gelen inatçılık ve kararlılık, 1980 öncesi TİP'inden gelen bilimcilik ve akılcılık, 1990'lardan gelen direngen ideolojik sağlamlık ve siyasal netlik, 2000'lerle birlikte yaratılan örgütçülük... TKH Gençliği bu geleneği "içerip aşan" ve güncelleyerek bugüne taşıyan yeni bir komünist kuşağın ifadesidir. TKH Gençliği'nin mücadele etmeye çalıştığı dönem ise üniversitelerde ve liselerde solun mevzilerini neredeyse tamamen kaybettiği bir dönemdir. Böylesi bir dönemde inatçı ve kararlı bir kuşak ortaya çıkmıştır. Sol açısından, reformist ve düzen içi siyasal mücadelenin basıncına karşı mücadeleyle netleşerek, sağlamlaşarak var olmuştur.

Partili öğrenciler ve diğer tüm başlıklarda sürekliliğini koruyan TKH Gençliği aynı zamanda bir kopuşu temsil ediyor. Önderlik ve siyaset yapma tarzıyla, kadro politikalarıyla, sınıfa bakışıyla, kültürüyle, davranışıyla, cüretkarlığıyla, emekçi karakterli bir kuşak ısrarıyla bir kopuşu... Parti ile ara-yüzey örgütlenme araçları arasındaki ilişkiyi doğru tarif eden, Sosyalist Düşünce

Toplulukları ile birlikte aydın daralmasına yanıt üreten, üniversitelerde sosyalizm düşüncesini adun adım örgütleyen bir gençlik kavrayışı ete kemiğe bürünmüştür. Birçok fanzin çıkartarak hem üreten bir kuşak yaratma hem de alanlara ayağını basan örgütlenme kanalları oluşturmaktadır. Aydınlanma Okulları çalışmasıyla, yayınlarıyla, örgütüyle Sosyalist Liseliler örgütlenmesi şimdiden bir kuşağı partili mücadelenin göbeğine yerleştirmiştir. Gerek üniversitelerde gerek liselerde ortaya çıkan tepkilere öncülük edebilmiş, doğrudan göbeğinde durabildiği çalışmalar başarmıştır. İstanbul Üniversitesi “zam protesto”larında, liselerde proje okulların dönüşümüne tepkilerde, işçi direnişlerinde... Gençliğin en temel gündemi olan “geleceksizlik” başlığında bir mücadele dönemini açarak, doğru noktalardan siyaset üretebilmiş ve bunu örgütlü kılabilmiştir.

Bu tarihsel birikim ile ortaya çıkan yeni bir komünist kuşak olarak TKH Gençliği, 100 yıllık TKP mührünü geleceği kazanma iradesiyle elinde tutmaktadır.

Komünistler için gençlik hareketine dair notlar

Komünistler, gençlik hareketini, kendinden menkul bir toplumsal alan olarak değil, sınıflar mücadelesinin bir bileşeni olarak görür; eşitlik özgürlük mücadelesi işçi sınıfından başka bir sınıfa dayanmadığı için gençliği de burada anlamlandırır. Mesela, bir sınıf olarak ve Türkiye siyasal tablosunda durduğu yer itibariyle köylülüğün gençliğinin bir dinamiği ifade etmediğini düşünür. Ya da genç işçiler işçi sınıfının bütünü içerisinde özgün bir alan tarif edilecek derecede bir olgu olarak görülmez; hatta işçi sınıfının mücadele yöntem ve aygıtlarının yanında işçi gençlik kategorisi diye bir başlık açmanın doğru olmadığını, bunun pratikte sınıfı bölmek-parçalamak sonucuna yol açabileceğini düşünür. Lise ve üniversitelerdeki ideolojik mücadeleyi önemser; öğrenci gençliğin konumunun geçici olduğunu, okul sonrası üretim sürecinde yerini alacağını bilir. Gençlik, toplum nereden taraflaşırsa oradan taraflaşır ve siyasallaşır. Kendi alanına özgün siyasallaşma kanallarının bulunduğunu, köklerinin

emek-sermaye çelişkisinin dışında bir yerden belirlendiğini düşünmez ve bu yüzden mücadelesini yine bu eksene oturtur.

Düzen içi bir beklenti olan “özerk-demokratik üniversite” talebini reformist olarak görür ve düzenin değişikliği noktasından üniversitelerin-akademinin özerk ve demokratik olmasını kodlar. Gençliğin kendinden menkul bir “ilericilik ya da devrimcilik” taşıdığı iddiasına karşı durur, gericiliğin ve faşizmin gençlik içerisinde ciddi bir taban sağlayabildiğini bilir, devrimci öznenin müdahalesi ile gençliğin bu konuda değişebileceğini söyler. Kitleselleşme olanağına sahip olduğunu bilir ama bunun gençliğin kendi içkinliği ile değil, toplumun diğer kitleselleşme süreçleriyle bağlantılı olduğunu söyler. Özellikle öğrenci gençliğin politize olma süreçlerinin daha hızlı geliştiğini ama sosyalist hareketin müdahalesi yoksa kendiliğinden sola açılmayacağını görür. Gençliğin/öğrencilerin kendi alanına dönük süreçlerden ziyade siyasal boyutlarıyla birlikte mücadeleye katıldığını söyler ve öğrencilerin öz-örgütlenmesini de kategorik olarak zorunlu bir süreç olarak görmez. Sosyalist iktidarcı bir perspektife bağlanmayan taleplerin düzen içi siyasal alana sıkışacağını, düzen içi siyasal unsurlara sıkışacağını söyler.

Gençliğin biyolojik-psikolojik olarak isyancı vesaire bir karaktere sahip olduğunu, siyasal alanda doğrudan bir karşılığı olduğunu reddeder, bunun anti-tezi için gençliğin depolitizasyon süreçleri en büyük örnektir. Devrimci kadrolar yetiştirmek, gençlik hareketine baktığında ilk gördüğü meselelerdendir. Komünistler bulundukları her alanı örgütlemeye, sosyalizm mücadelesinin arkasına enerji toplamaya çalışır. Dolayısıyla genel gençlik örgütlenmelerinin tümüne de bu gözle bakar. Burada yer yer karşı karşıya gelişler veya aynı kanallardan akmama durumu olabilir, bunun çözümü Parti'yi ve sosyalizm mücadelesini geri çekmek değil, o alanı ileri taşımak üzerine kurulması gereken öncülüğün geliştirilmesi ile olur. Dolayısıyla kendi dışındaki dinamikleri de bu dönüştürücülük misyonuyla kavrar ve biçimsel arayışlara girişmez. Geniş kitle örgütlenmeleri ve

çok çeşitli araçları reddetmez ama gençliğin buralara mahkum edilmesine karşı durur.

Dönemin gerek nesnel gerek öznel ihtiyaçlarına göre buralara dönük bakışı değişebilir. Akademik taleplerin sınırlarına sıkışmanın liberalizme açılan kapılarını görür. Kendiliğinden gelişen gençlik hareketlerini sosyalizm mücadelesine bağlamanın yollarını arar, hareketçilik yaparak kitle kuyrukçuluğuna düşmez. Her alanda olduğu gibi hareketçi örgütlenmelerin bir dalga ile yükseldiğini ve aynı şekilde dalga geriye çekildiğinde yere çakıldığını bilir, sınıf mücadelesi ve parti ile bağını buradan dolayı partizan bir noktadan kurar.

Gençliğin bağımsız örgütlenmesi genel bir ilke değildir. Dünya komünist hareketi tarihindeki komsomol örnekleri bu örgütlenme biçiminin genel bir doğru olduğu anlamına gelmez. Her dönem böyle bir komsomol kavrayışı yanlıştır. En basit örneği ile Bolşevikler komsomolu devrimden sonra kurmuş, bunu da devrimin ihtiyaçları doğrultusunda geliştirmiştir. Komsomol biçimsel bir tartışma değil, komünist gençlik örgütlenmesidir ve ihtiyaçtır. Bizler için ise komsomol parti örgütünün içine gömülüdür. Misal çokça örnek verilen Bulgaristan komsomolunun tüm yöneticilerini bile Bulgaristan Komünist Partisi doğrudan atar. Örnek olarak 1943 İGB'sinin de 1965 TİP'inin de 2014 TKP'sinin de yaşadığı gençlik-parti ilişkisinin örgütsel zemini hep bir problem yaşandığını gösterir.

Bununla beraber, bu problemlerin yapısal sorunlardan kaynaklandığı tezi ilk elden reddedilmelidir. Bu tartışma örgütsel bir sorundan ziyade genel olarak siyasal bir sorundur. Diğer yanı sıra gençliğin nasıl kapsanacağı problemidir. Bununla ve daha birçok şeyle de beraber, dışa dönük olduğu kadar Leninizmin içe doğru önderlik sorunudur. Gençlik hareketindeki dalgalanmalarla birlikte yükselen ve alçalan hareketler doğası gereği ortaya çıkar ve burayı süreklileştirecek, geleceğe taşıyacak tek yapı yine Parti'dir. Gençlik hareketi ve Parti arasında ortaya çıkacak açığı ise her alanda olduğu gibi Partili öğrenciler öncülük misyonuyla kapatacaktır.

Üniversiteler neden önemlidir? Toplumun bütününe seslenme kanalları taşıyan üniversiteler, bu kanallar aracılığıyla ülkenin ideolojik süreçlerine girdiler yapılabilecek olanaklar barındırır komünistler için. Bu, aynı oranda sermaye düzeni için de geçerlidir. Türkiye sermaye düzeninin ideolojik dönüşümleri ve saldırıları ilk üniversitelerden gerçekleşir. İdeolojik üretim merkezleri olan üniversitelerin en temel anlamı buradadır.

Öğrenci hareketi yaşadığı her yükseliş döneminin ardından sanki bir önceki dönem hiç yaşanmamış gibi bir dağınıklık ve umursamazlık yaşıyor. 70, 80 ve 90'larda bunun birçok örneği görülebilirken en net örneği 2013-14 dönemi ve bugün arasındaki farktır. Bu bir önceki dönemin "kazanımlarının" kalıcılaştırılamaması, geliştirilememesi, hareketin siyasallığını sürekli üretememesinden ve ideolojik olarak net olamamasından kaynaklanıyor. Bu kalıcılaşıma ancak öncü partinin her alanda olduğu gibi üniversitelerde de etkin ve belirleyici bir tarzda siyaset üretmesiyle mümkün.

Üniversiteli öğrenci, toplumda yarı-aydın konumu olan bir kesim olarak sosyalist hareket için nitelikli kadro anlamında önemli bir dinamiği içerir. Sol siyaset kendi hedefleri ve talepleri ölçüsünde bir kimliği inşa edebilir. Bugünkü gençlik hareketi tablosu, sosyalist solun kendi gündemlerini dayatabilmesi ile değişim gösterebilir. Üniversitelerde ve özel olarak akademideki gerici, post-modern, liberal dalgaya karşı mücadele ile sosyalist sol kendisine alan açabilir. Daha önce söylemiştik, gençlik hareketleri ile Parti arasında hep bir aç olmuştur. Bu açığı kapatmak Partili öğrencilerin işidir. Bu da öncülük tartışmasıdır.

Komünist gençliğin asıl hedefi, Partinin siyasetini kendi alanında -üniversiteler, liseler- yeniden üretmesi ve kendi alanıyla büyük bir yaratıcılık ile harmanlayabilmesidir. İşçi gençlik ise daha önce söylendiği gibi doğrudan Partinin alanıdır, gençliğin değil. Bu anlamıyla gençlik çalışmasının aslolarak öğrenci çalışması olması gerektiğine dair son bir not paylaşalım:

"Bu önsel önermelerden ilki, özellikle Türkiye'de gençlik kate-

gorisine ilişkin yapılacak bir tartışmada, gençliğe dair anlaşılan şeyin 'öğrenci gençlik' olduğudur. Bu önermelerin örneğin gençliğin tamamını kapsamadığına ilişkin yapılacak itirazların haklılık payı bulunmakla birlikte, bu itirazların zayıf noktası 'odak' noktasının yitimidir. Bir başka deyişle gençliğin farklı toplumsal katman ve kesimlerden oluştuğu bir veriyken, bu ham verinin işlenerek anlamlı bir önermeye dönüşmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu ham verinin işlenmiş hali gençlik mücadelesinde öğrenci gençliğin tuttuğu yer olacaktır.”^[20]

Komünist gençlik örgütlenmesine dair bu çerçeve, TKH Gençliği ile birlikte üniversite ve liselerde ete kemiğe kavuşmaktadır. 100 yılı aşkın bir dönemdeki komünist gençlik hareketinin birikimi bugün sürdürülmektedir. Bu birikim, gençlik mücadelesinin yükseltilmesi yönünde yolumuzu aydınlatmaya devam etmektedir.

Sonuç yerine

“Günahıyla, sevabıyla” bizim olan bu tarihten, hatalar da başarılar da bizimdir. Bu noktadaki itibarsızlaştırma ve reddiyeciliğe karşı net dururuz. Bir tarihi sahiplenmek böylesi bir şeydir. 1920’lerden itibaren başlayan komünist gençlik hareketine baktığında bugüne devrettiği teorik-ideolojik boyutlarının zayıf olduğu bilinmeli. Yani daha açık söylemek gerekirse 1920’lerden 1990’lara kadar süren 70 yılda gençlik hareketi açısından örneği olmayan, çok özgün, bambaşka bir şey var mıdır sorusunun cevabı çok net hayırdır. Bunu reddiyeciliğe düşmeden, tüm mücadele birikimini “içerip aşan” ve güncelleyen bir soyutlamaya ihtiyaç vardı, bunu son 30 yılda bugünkü TKP geleneği gerçekleştirdi. Somutlama noktasında ise çok yol aldı, öncesindeki 70 yılla kıyaslanması doğru olmamakla birlikte ciddi çalışmalar yarattı. Bugün ise, bir yandan bu gelenek için değerlendirme yaparken gençlik çalışmaları açısından bir süreklilik-kopuş ilişkisi

[20] İldır, I. (2015), *Gençliğe Dair Aykırı Notlar*, Marksist Manifesto S.1, s.81

oturtulmak zorunda.

TKP ve gençlik hareketi için bir tarih değerlendirmesine girmiş olsak da özellikle 2000 sonrasının tarihinin yazılmasının henüz çok erken olması ve bu dönemin hâlâ devam eden bir tarafı olduğunu söylemek gerekir. Ama bu tarihin mutlaka yazılacağını, ileride bu tarih yazılırken bugün içerisinde bulunduğumuz dönem yapacaklarımızın bu tarihi belirleyeceğini biliyoruz. Dolayısıyla, TKP ve gençlik hareketi için bir tarih yazımında TKH Gençliği zaman boyutuyla kısa bir süre yer almış olsa da gelecekteki yerini şimdiden almıştır.

2020'den 100 yıl sonra hem gençliğin hem tüm insanlığın bugünlere sosyalizmin penceresinden bakabilmeleri için tarihsel haklılığımızla, geleneğimizin gücüyle, mücadelede tuğla üstüne tuğla koymaktan bir adım geri düşmeyeceğiz. Bu mirasa bakarken, bugün mirasyedilerin de karşısında mirasın taşıyıcılığını sürdüreceğiz. Güvenle, inançla, kararlılıkla...

Sonuç olarak, güncellik ve gelecek ile bir bağ kurarak bu tarihe bakıyoruz. Bu bağ ile baktığımız için de günahıyla sevabıyla bu tarihten bulduğumuz şeyler netleşiyor bizler için: Tarihten aldığımız güçle mücadele etmenin gerekliliği ve bu mücadeleyi Parti ile yapmanın kaçınılmaz ihtiyacı!

Gelenek de gelecek de bizimledir!

TKP tarihinde kadın mücadelesi ve kadın sorununa yaklaşım

Nuray Yenil

Kadın sorunu, sınıflar tarihi kadar eskidir. Mülkiyet ilişkilerinin ortaya çıkışı ve sınıflı toplumların şekillenmesi ile birlikte adım adım toplumsal üretim süreçlerinin dışına itilen kadınlar ikincil hale gelir. Kapitalist üretim ilişkilerinin şekillenmesi ile birlikte ucuz iş gücü ihtiyacının bir sonucu olarak üretim sürecine daha fazla dahil olmaya başlayan kadınların örgütlü mücadelesi de eş zamanlı şekillenmeye başlar. 1789 Fransız İhtilali'nde önemli rol oynayan kadınlar, 1848 devrimleri, 1871 Paris Komünü ve 1917 Ekim Devrimi gibi büyük altüst oluşlarda yine ön saflardadır.

Bütün bu süreç boyunca kadın hareketi iki kanaldan gelişecektir. Birincisi burjuva sınıfının kadınları kendi sınıflarından erkeklerle karşı başkaldırıp kendileri adına eşit haklar talep ederken, işçi kadınlar, emekçi sınıflarla ortak mücadelenin yolunu döşeyeceklerdir. Böylece tarihsel olarak kadın mücadelesinde radikal bir ayrışma şekillenir: Bir yanda burjuva kadın hareketi olarak feminist hareket, öte yandan kadının kurtuluşunu sömürünün ve özel mülkiyetin ortadan kalktığı yeni bir toplumsal düzende gören sosyalist kadın hareketi.

Kadın sorununu toplumsal gelişim dinamikleri bağlamında, üretim ve mülkiyet ilişkileri içerisinde değerlendiren Marksizm, sınıfsız sömürsüz komünist bir toplumun inşasının kadınlar üzerindeki tahakkümü yıkmadan gerçekleştiremeyeceğini de açıkça ortaya koyar. Bu temel üzerinden hareket eden komünist öncüler İkinci Enternasyonal bünyesinde düzenledikleri kadın konferanslarında, Uluslararası Sosyalist Kadın Hareketi'nin örgütlenmesi için mücadeleyi yükseltirler. Clara Zetkin'in her yıl Mart ayında bütün dünyada eş zamanlı kadınlar günü kutlanması önerisi kabul edilir. İlerleyen süreçte bu ortak gün 8 Mart olarak belirlenir ve 1917 yılında Petrogradlı kadın işçilerin büyük eylemine atıf yapılarak 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü ilan edilir.

Ülkemizde ilk sınıf hareketleri Osmanlı'nın son dönemlerine rastlar. Birinci Dünya Savaşı, işgal ve yanı başımızda Bolşevik Devrimi'nin gerçekleştiği özgün bir dönemde örgütlenen komünist hareket ilk çalışmalarını TKP'nin kuruluşu ile taçlandırır. TKP kurulduğu andan itibaren uluslararası komünist hareketin bir bileşeni olarak, kadın çalışmalarında da uluslararası komünist hareketin yaklaşımını esas alır.

Kuruluş yılları, ilk deneyimler

TKP'nin kuruluşundan itibaren komünist hareket baskı, tutuklamalar ve yasaklamalar ile karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle uzun yıllar başka alanlarda olduğu gibi kadın mücadelesinde de kitlesel bir örgütlenme olanağı bulunamamıştır. Bütün olumsuzluklara rağmen 1960'lı yıllara kadar bir yandan yüksek öğrenim görmüş aydın kadınlar, öte yandan tekstil ve tütün işçisi kadınlar sosyalist hareketin içerisinde yer almışlardır. Halk İştirakiyun Fırkası üyeleri, Cemile (Komintern 4. Kongre delegesi, parti adı Halime), Rahime, Fatma, Naciye Hanım (Doğu Halkları Kurultayı'nda kadınlar hakkında konuşma yapmıştır), Safiye Topçuoğlu (1924'te TKP MK yedek üyesi), Sıdika Özudoğru (Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde (KUTV) öğrenim görmüş, 1932 yılında TKP İzmir delegesi ve MK üyesi), Yaşar

Nezihe (Şair), Neriman Hikmet Öztekin (gazeteci), Sabiha Ser-tel (gazeteci, yazar), Suat Derviş (yazar), Dr. Sevim Belli, Dr. Sevinç Özgüner, tütün işçileri Zehra Kosova, Zeliha Okyalaz, Mediha Özçelik, Emine Erdinç ve daha pek çok kadın TKP saf-larında mücadele yürütmüştür.

TKP'nin kurulduğu ilk yıllardan itibaren kadın sorunu Marksist yaklaşımla ele alınmıştır.

1920 yılında Bakü'de toplanan Birinci Doğu Halkları Kurulta-yı'nda TKP üyesi Naciye Hanım'ın konuşması o dönemde kadın hakları konusunda görüşleri yansıtmaktadır.

“Naciye Hanım kurultayda kadınların çıkarlarını temsilen ko-nuşmuştur. Naciye Hanım kadınlar adına şunları istemiştir

1. Haklarda tam eşitlik
2. Evlilikte kadın ve erkek haklarında eşitlik, çok eşliliğin kal-dırılması
3. Erkeklerle aynı ünvanda, uygulandığı her kurumda genel veya mesleki eğitim görmek
4. Kadınların tüm idari işlere ve tüm yasama işlevlerine çekin-cesiz kabulü
5. Tüm şehir ve köylerde kadın hakları koruma komitelerinin örgütlenmesi” [1]

Yine 1936 yılında yayımlanan *Orak Çekiç* gazetesinde kadınla-rın kurtuluşuna ilişkin yazılara rastlamaktayız: “8 Mart emek-çi kadınların kurtuluşları için beynelmilel mücadele günüdür. Emekçi kadınlığın kurtuluşu işçi sınıfı ile dir. Türkiye işçi ve köylü kadınlığı insafsız bir soygun altında ve sefalet içindedir. İş ücretlerinde kadın erkek farkı gözetilmemelidir. Aynı işe aynı ücret. Kadınlar ağır ve gece işlerinde çalıştırılmamalıdır.” (Ko-münist Enternasyonal Seksiyonu)

TKP'nin merkezi yayın organı *Orak-Çekiç* gazetesinin 1 Mart 1936 tarihli 5. (14) sayısı bu girişin ardından “Türkiye emekçi

[1] Emel Akal, Kızıl Feministler, iletişim yayınları, s.97

kadınlığı ne istiyor?” başlığı ile yayımlanmıştır. Bir diğer deyişle 8 Mart ve kadın hakları daha 1930'lu yıllarda ülkemiz komünist hareketi tarafından gündeme taşınmaya çalışılmıştır.^[2]

Türkiye'de ilk 8 Mart kutlamaları da bir grup Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası üyesi kadın tarafından 1921 yılında TKP üyesi Süleyman Selim'in Ankara dolaylarındaki bağında yapılmıştır.

Sol yükseliş ve İKD'nin kuruluşu

1960'lı yıllar Türkiye'de sosyalist hareketin toplumsallaştığı yıllardır. 1961 Anayasası'nın göreceli olarak yarattığı demokratik ortam yıllarca yasaklı olan işçi sınıfı örgütlerinin açık alanda çalışma imkanını da arttırdı. 1961 yılında kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP) özellikle gençlik içerisinde büyük ilgi topluyor, 1967 yılında sınıf sendikacılığını benimsemiş olan Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) kuruluyor ve işçi sınıfı içerisinde kısa sürede etkin olmayı başarıyordu. 1968 yılında gençlik hareketleri diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de Amerikan karşıtı, bağımsızlık yanlısı kitlesel gösteriler gerçekleştiriyordu.

Sol hareketin yükselişi ve işçi sınıfının örgütlü gücü karşısında sermaye sınıfı 12 Mart 1971 muhtırası ile hareketi baskı altına almanın yoluna gitmiştir. Gençlik önderleri katledilmiş, 15- 16 Haziran büyük işçi direnişinin önderleri tutuklanmış ve sindirilmeye çalışılmıştır. Ancak kısa bir süre etkinliğini yitiren sol hareket hızlıca toparlanacak ve yeniden toplumsal bir güç haline gelecektir. 1974 yılında çıkarılan genel af ile cezaevinden çıkan devrimciler yeniden örgütlenmeye girişmiştir.

1973 yılında TKP, atılım kararı ile birlikte işçi sınıfı, gençlik ve kadın örgütlerinin kurulmasına ön ayak olmuştur.

1975 yılına gelindiğinde Birleşmiş Milletler, Uluslararası De-

[2] Zülal Kılıç Arşiv Fonundan TKP Kadın Bürosu 1984- 1986, Sosyal Tarih Yayınları, s.5

mokratik Kadınlar Federasyonu'nun (UDKF) önerisiyle 1975 yılını Dünya Kadın Yılı olarak ilan etmiş, daha sonra dünyada kadınların eşit hak kazanımları için bir yılın yeterli olmayacağı düşüncesiyle Dünya Kadın On Yılı olarak değiştirilmiştir.

1975 yılında İlerici Kadınlar Derneği'nin (İKD) kuruluşuna giden yol Türkiye'de sosyalizmin toplumsal desteğinin arttığı, TKP'nin atılım kararıyla emekçi kadınların örgütlenmesi doğrultusunda kitlesel bir kadın örgütünün kurulması çalışmalarına başladığı, aynı zamanda dünya kadın yılının çakıştığı bir dönemdir.

"İlerici Kadınlar Derneği 3 Haziran 1975 yılında kuruldu. İKD'nin faaliyetleri 1979 yılında sıkıyönetim komutanlığı tarafından durdurulduğunda merkezi İstanbul olmak üzere 15.000'e yakın üyesi ile 33 şube ve 35 temsilcilikle örgütlenmiş, yayın organı olan Kadınların Sesi gazetesi 30 bin baskıya ulaşmış, Türkiye çapında bir kadın örgütüydü. İKD kendisini 'kadınları, kendilerinin ve toplumun kurtuluşu için mücadeleye çağıran bu nedenle 'bir yandan kadın sorununu ele alırken, bir yandan da genel siyasi mücadeleyi içeren ve örgütlenme politikasında emekçi kadınların örgütlenmesine öncelik veren' kadın örgütü olarak tanımlamaktaydı. Beş buçuk yıl süren faaliyetlerinde İKD, 'Her İşyerinde ve Mahallede Kreş', 'Doğum İzinleri Birleştirilmeli ve Uzatılmalıdır', 'Gündelikçi Kadınlar Sigortalanmalı', 'Kadınlara 20 Yılda Emeklilik' ve 'Eşit İşe Eşit Ücret' gibi kampanyalar açmıştır. Dernek 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nü Türkiye'nin onlarca il ve ilçesinde yığinsal olarak anmış, bu geleneğin yerleşmesinde rol oynamıştır.

12 Eylül 1980 darbesine giden yıllarda İlerici Kadınlar Derneği, 1979 baharında sıkıyönetim komutanlığı tarafından kapatılan ilk dernek oldu. Ama dernek üyeleri kendilerini kapatmadı ve Kadınların Sesi gazetesi etrafında etkinliklerine devam etti."^[3]

[3] Kırmızı Çatkılı Kadınların Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013, s.12

İKD sınıfsız, sömürsüz bir dünya için sosyalizm için mücadele etmiştir

İKD'nin dünya komünist hareketinin bir bileşeni olan TKP'nin kararı ile ve TKP'li kadınlar tarafından kurulduğu bilinmektedir. İKD'nin kadın sorununu Marksist bir yöntem ile ele aldığı da çeşitli belgelerinde açıkça ifade edilmektedir.

1. Olağan Genel Kurul çalışma raporunun giriş bölümünde yer alan aşağıdaki ifadelerle kadının kurtuluşunun sınıfın kurtuluşu ile mutlak ilişkisine işaret edilmektedir:

“Dünyada barıştan, demokrasiden, ilerlemeden yana güçlerin yeni yeni başarılar kazandığı bir çağda yaşıyoruz. Çağımız kapitalizmden sosyalizme geçiş, toplumsal devrimler çağıdır. Günümüzün büyük sorunları, yani, dünyada sürekli ve adil bir barışın sağlanması, uluslararası güvenlik ve işbirliğinin geliştirilmesi, ulusal bağımsızlık, demokratik hak ve özgürlükler, toplumsal ilerleme için savaşımlar kadınlar olmadan düşünülemez.” [4]

Bu değerlendirmelerinden sonra “Kadın sorunu neden vardır?” başlığı altında şunlar söylenir:

“Üretim araçlarının ortak mülkiyet olduğu, sömürünün bulunmadığı ilk toplumlarda, kadınlar ve erkekler toplumun eşit ve özgür üyeleriydiler. Kadınlar toplum içindeki bu özgür ve saygın yerlerini ancak özel mülkiyetin belirmesi ve sömürünün ortaya çıkışı ile yitirmişler, üretimde egemen rol oynayan erkeğe bağımlı hale gelerek tarihin ilk köleleri olmuşlardır.” [5]

Bu sözlerle kadın sorunu mülkiyet ve üretim ilişkileri içerisinde değerlendirilmiştir. Neden ve nasıl örgütlenme başlığı altında ise burjuva feminist örgütlenmelerin sorunu toplumsal boyutlarından kopardığı ve hedef saptırdığı ifade edildikten sonraysa şu ifadeler yazılmıştır:

[4] İKD 1. Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu, TÜSTAV- ARŞİV

[5] A.g.y.

“Oysa kadınların kurtuluş mücadelesi, genel olarak toplumun kurtuluş mücadelesinden ayrı ele alınamaz. Kadın ve erkeğin sömürden kurtulması, sömürünün ortadan kalkmasına sımsıkı bağlıdır. Bugün sömürünün kalktığı ülkelerin kadınlarının durumu da bunu doğrulamaktadır. Tüm çalışan sınıf ve katmanların mücadelesinin başarıya ulaşmasının temel koşulu olan, işçi sınıfı mücadelesinin doğrultusunda, onunla uyum içinde olması şartı, kadın örgütlenmesi içinde doğrudur. İşçi sınıfı hareketinden ayrı düşmemek, kadın örgütlenmesi ve hareketinin doğru yolda olmasının ve başarıya ulaşmasının güvencesidir.”^[6]

İKD’nin kuruluş çalışmaları sırasında hazırlanan “Neden Kadınlar Örgütü?” başlıklı kuruluş bildirgesinde kadın mücadelesine ilişkin şu tespitlere yer verilir:

“Kadın hakları için verilen mücadelenin içeriği, kadın erkek eşitliğinin, ekonomik, politik, toplumsal yaşamın bütün alanlarında sağlanması ve bu eşitliğin salt yasalarda yazılı olmaktan çıkartılıp yaşanır hale getirilmesidir. Bugün hâlâ yasalarda bile kalsa, kadın erkek eşitliğini sağlayamamış sözüm ona medeni, Batılı (daha sık kullanılan deyimle) kapitalist ülkeler vardır. Ne var ki, yasal olarak kadın erkek eşitliğini kabul etmiş zengin kapitalist ülkelerde bile fiilen gerçekleşen bir kadın erkek eşitliği yoktur, gerçek ve yaşanan bir eşitsizlik söz konusudur. Bu tip ülkelerde demokratlar, devrimciler ve ilerici kadın hareketlerince verilen uzun mücadelelerle, kapitalist toplum içinde bazı yasal sonuçlar elde edilmişse de, kadın eşitliğinin insancıl hedeflerine ulaşmak olanağı bulunamamıştır. Bugün hala, kadınlar bir yandan bu üretim düzeni içinde en düşük ücretlerle, en kalitesiz işlerde çalıştırılarak erkeklerden de fazla sömürülürken, öte yandan analık gibi ikinci bir toplumsal görevi yerine getirmekte, yorucu ev işlerinin çilesini tek başına taşımakta, eğitimde, aile, toplum ve sosyal yaşamda süregelen olumsuz bir ayrımın acısını çekmektedir.”^[7]

[6] A.g.y.

[7] Kırmızı Çatklı Kadınların Tarihi, Tarih Vakfı Yayınları, 2013, s.18

İKD'nin sosyalist bir kadın örgütü olarak sınıf penceresinden geliştirdiği politikalar dönemin siyasi atmosferi içerisinde çok hızlı karşılık bulmuş, binlerce işçi kadın, emekçi ev kadınları, eğitimci, mühendis beyaz yakalı kadınlar İKD'nin üyesi, gönüllü militanı haline gelmişlerdir. İKD, TKP'nin etkin olduğu, DİSK, TÖB-DER, TUMAS, TÜTED, Türkiye Barış Derneği gibi politik örgütlenmelerle ortak çalışmalar yürütmüş, mücadelesi-ni bu geniş örgütlülük ile daha da güçlendirmiştir.

Türkiye'de ilk kitlesel 8 Mart eylemleri İKD tarafından gerçekleştirilmiştir

TKP'nin illegal koşullarda mücadele etmek zorunda kaldığı uzun yıllar boyunca 8 Mart'larda sembolik düzeyde eylem ve etkinlikler gerçekleştirilebilmiştir. Kitlesel eylem ve etkinlikler ise İKD'nin kuruluşu ile birlikte gündeme gelmiştir.

“İlk yığinsal Dünya Kadınlar Günü kutlaması 1975 yılının 8 Mart'ında İstanbul'da oldu. İKD'nin kuruluş çalışmalarını yürüten kadınlar bir tiyatrodan yaklaşık 200 kadının katıldığı bir toplantı düzenlediler. 8 Mart'ın tarihini ve önemini anlattılar. Ertesi yıl 8 Mart 1976'da aynı tiyatro salonu 500'ün üzerinde kadınla doluydu. Ülkenin en tanınmış sanatçılarından da katıldığı bir programla kutlanıyordu Dünya Kadınlar Günü. Aynı zamanda kutlamalar Ankara ve İzmir'de de yaygınlaşmıştı.

1977, 1978 ve 1979'da pek çok kent, kasaba, hatta köyde 8 Mart yürüyüşlerle (örneğin 1978'de İstanbul'da 2 bin kadının katıldığı yürüyüş gibi), yığinsal toplantılar ve diğer eylemler ile kutlandı.

Sendikal basın da dahil hemen tüm demokratik yayınlar 8 Mart hakkında yazılar yayınlamaya başladılar. Bazı fabrikalarda özel toplantılar düzenlemek gelenek haline geldi. Bir başka gelenek de yakalara takılan, elde yapılmış küçük kırmızı karanfillerdi. 1980 yılında sıkıyönetim tüm gösteri ve yürüyüşleri yasaklandı. O yıl ilerici kadınlar 8 Mart'ı beyaz eşarp kampanyası ile kutladılar. Beyaz eşarp, faşist teröre, artan baskılara, hayat pahalılığına karşı protestonun simgesiydi. O gün ülkenin her yöresinde on

binlerce kadın işe, alışverişe, gezmeye giderken beyaz eşarplar taktılar. Beyaz eşarplarıyla yüzlerce korsan eylem düzenlediler. İstanbul'da kadınlar beyaz eşarpları ve boş tencereleriyle valiliği bastılar. Birçok fabrikada, birkaç dakika olsa bile iş durduruldu. Güvenlik güçleri şaşkına dönmüştü, bazı yerlerde sıkıyönetim komutanları beyaz eşarp takmayı yasakladılar. Ama haber ülkenin en ücra köşelerine kadar sızmıştı. Yalnız basın gibi geleksel yollar kullanılmıyordu haberi ulaştırmak için. En yaratıcı yollar bulunuyordu. Örneğin santrallerde çalışan ilerici kadınlar o gün şehirlerarası bağlantı yaptıkları kadınların 8 Mart'ını kutluyor ve beyaz eşarp eylemini duyuruyorlardı.”^[8]

İKD işçi ve köylü kadınların sesi olmuş, kadınlara uygulanan ayrımcılığın karşısında durmuştur

İKD yaptığı çalışmalarla emekçi kadınların sesi olmuştur. Eşit işe eşit ücret, 20 yılda emeklilik kampanyası, işsizlik ve pahalılığa karşı kampanyalar, gündelikçi kadınların sigortalanması, doğum izinlerinin uzatılması ve birleştirilmesi, tarım emekçilerinin İş Yasası kapsamına alınması, kadınları aşağılayan yasa maddelerinin iptali ve yeniden düzenlenmesi talebi gibi pek çok başlıkta çalışmalar yürütülmüştür.

İşsizlik ve pahalılığa karşı değişik illerde düzenlenen yürüyüş ve mitinglere ellerinde boş tencereler ile binlerce kadın katılmıştır. Dönemin Başbakanı Demirel'in “*Ne yok diyorlarsa bildirin, bir kamyon göndereyim.*” sözü üzerine İKD'li kadınlar binlerce dilekçeyi Demirel'e postalayarak yaşanan yoksulluğu protesto etmişlerdir.

Kadınların eğitim olanaklarının sınırlı olduğu tespitinden hareketle yaygın şekilde okuma yazma kursları düzenlenmiş öte yandan politik başlıklarda ve kadın hakları konusunda eğitim çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Eğitim başlıkları arasında; “Kadınlar aşağı yaratıklar mıdır?”, “Neden kadınlar örgütü?”,

[8] İKD 10 Yaşında, İKD Dış Bürosu Yayını, TÜSTAV, s.4-6

"Kadın hareketinin tarihçesi", "Kadın ve eğitim", "Kreş sorunu", "Aile, İşsizlik-pahalılık ve kadınlar", "Barış savaşımında kadınlar", "Sovyet kadınları", "Reklamlar ve kadınlar", "Kapitalist toplumda kadın" gibi başlıkların yanı sıra Müzik günü, Şiir günü gibi çok çeşitli etkinlikler de yer almıştır.

Kreş kampanyaları:

"Analık toplumsal bir işlev sayılmalıdır"

İKD'nin önemli mücadele başlıklarından biri kuşkusuz analığın toplumsal bir işlev sayılması mücadelesidir. İKD'nin kuruluş aşamasında yayımlanan çalışma programında analığın toplumsal bir işlev olarak tanınmasını sağlamak için hedef çalışmalar şöyle tanımlanmıştır:

"a) Gerek işverenler gerekse devlet eliyle yeterli sayıda kreş ve yuva açılması

b) İş kanununun kadın işçi çalıştıran her işyerinde o iş yerinde çalışan tüm işçilerin 0-7 yaşları arasındaki çocukların bakımı için kreş veya yuva kurma veya uygun bir kreş ve yuvayla anlaşma zorunluluğunu getirecek şekilde değiştirilmesi

c) Kreşlerin denetiminde işçilerce seçilecek kadın işçi temsilcilerinin bulunmasını sağlamak,

d) Bu yuva ve kreşlerde revirler bulunması ve çocuk hastalanıp aileye teslim edildiğinde anneye de ücretli izin verilmesi,

e) Aynı hakların devlet memuru olan kadınlara da tanınması,

f) Devlet anaokullarının ihtiyacı karşılayacak sayıya getirilmesi

g) Hamile ve emzikli kadınların gerekli biçimde beslenmesi için işyerinde verilecek yemeğe ek olarak süt vb. verilmesi

h) Doğum izni hakkının yaygınlaştırılması, kadınların hamilelik veya doğum dolayısıyla işten çıkarılmalarını önlemek, doğumdan sonra aynı işe alınma garantisi sağlamak, bu izin süresini doğum öncesi için üç, yine doğum sonrası için üç aya uzatmak, bu izin süresince kadınların Sosyal Sigortalar Kurumu'ndan aldıkları ücretin işverence tamamlanarak tam ücret almalarını sağlamak

- i) Çocuk zamlarının iş kanunu kapsamına girmesi ve bundan vergi alınmaması, tüm çocuklar için yurtlar, okullar, lokantalar, dinlenme ve tatil kampları kurulması
- j) İstenmeyen doğumların önlenmesi için SSK'nın, resmi hastane ve dispanserlerin kadınlara her türlü yardım vermesini sağlamak,
- k) Ücret, işte ilerleme, eğitim alanlarında, kadınların hem emekçi, hem de analık yönleriyle toplumdaki çift yönlü işlevlerinin göz önüne alınmasını sağlamak"^[9]

Bu kapsamda İKD'nin yürüttüğü önemli kampanyalardan biri kreş kampanyasıdır. İş yerlerini, mahalleleri, okulları kapsayan geniş bir çalışma yapılmış, yüz binlerce imza toplanmış, önemli kazanımlar elde edilmiştir. Sendikalarla yürütülen çalışmalar sonucunda kreş talebi toplu sözleşmelerde yer almaya, kimi belediyeler ve fabrikalar kreş ve yuva açmaya başlamıştır. Ayrıca "Her çocuğa ücretsiz süt" talebi ile bir kampanya yürütülmüş, imzalar toplanmış ve değişik il ve ilçelerde belediyelerin ücretsiz günlük süt dağıtması sağlanmıştır.

İKD'nin gündeme getirdiği bir başka konu ise çocuk haklarıdır. Uluslararası Çocuk Yılı dolayısıyla çocuk hakları konusunda çalışma yapan örgütlere çağrı yapılmış, çalışma grubu kurulmuştur. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı vesilesiyle çocuk yoksulluğu ve eğitimdeki olanaksızlıklar başta olmak üzere kapitalizmde çocukların yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri tartışılmıştır.

İKD emperyalist saldırganlığa karşı barış mücadelesini yükseltmiştir

İKD'nin önemli mücadele başlıklarından biri barış mücadelesidir. İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği'nin faşizme karşı kazandığı zafer dünyada sosyalist bloğun genişlemesini sağlamış, aynı zamanda emperyalizme karşı bağımsız devletlerin ve blokların şekillenmesine vesile olmuştur. Bununla birlikte

[9] Kırmızı Çatklı Kadınların Tarihi, Tarih Vakfı Yurt yayınları, 2013, s.31

emperyalist saldırganlığa karşı Sovyetler Birliği'nin öncülüğündeki sosyalist blok barış söylemini öne çıkarmıştır. 2. Dünya Savaşı'nın başlangıcı sayılan 1 Eylül ise Dünya Barış Günü ilan edilmiştir. Soğuk Savaş döneminde nükleer silahlanmanın hız kazanmasına ve emperyalizmin dünya halklarının tepesinde süreklileşmiş bir tehdit haline gelmesine karşı "detant" politikası gündeme getirilmiştir. Uluslararası komünist hareketin bir bileşeni olan TKP de bu doğrultuda Türkiye'de barış mücadelesini merkeze koymuş, Türkiye Barış Derneği kurulmuştur. İKD, emperyalizmin savaş politikalarına karşı dünya barışı için mücadeleyi temel almış, İKD'li kadınlar Türkiye Barış Derneği'nin kuruluşunda rol almışlardır. 1 Eylül Dünya Barış Günü ilk kez İKD'nin de içerisinde yer aldığı demokratik kitle örgütleri tarafından 1976 yılında Harbiye Açık Hava Tiyatrosu'nda on binlerce kişinin katıldığı bir şenlik ile kutlanmıştır. Emperyalizmin saldırgan politikaları ve nükleer silah tehdidine karşı düzenlenen uluslararası toplantılara katılım sağlanmıştır.

1978 yılında yapılan İKD'nin İkinci Genel Kurulu'nda alınan kararlardan biri "Nötron bombasına hayır!" başlığını taşımaktadır:

"Barışsever halkların istem ve özelemlerini yansıtan detant (yumuşama) sürecini geliştirmek bugün acil ve somut bir görevdir. Değişik toplumsal sistemlere sahip ülkeler arasında adil ve dürüst ilişkiler kurulmasının gereği ve zorunluluğu Uluslararası belgelerde tanınmış ve teyit edilmiştir....

Son aylarda insanlığı tehdit eden yeni bir tehlike ABD ve NATO emperyalist çevrelerce geliştirilen yeni insanlık dışı kitle kırım silahı nötron bombasıdır.... Bu silah yine göstermiştir ki, insan hakları ve barışın savunucusu kesilen ABD emperyalizmi gerçekte insan haklarının ve barışın baş düşmanıdır."^[10]

İKD'nin İkinci Genel Kurulu'nda alınan bir diğer karar emperyalizmin saldırgan bloklarından çıkılmasına ilişkindir:

[10] İKD 2. Olağan Genel Kurul karar no: 21, 27-28 Mayıs 1978

“İKD Olağan Genel Kurulu, emperyalizmin saldırganlık blokları olan NATO ve CENTO’dan çıkılmasını, üslerin derhal kapatılmasını, emperyalizme askeri bakımdan bağımlılığa son verilmesini, ikili antlaşmaların yırtılmasını, sosyalist ülkeler başta olmak üzere tüm komşularımızla saldırmazlık antlaşmalarının imzalanmasını, silahlanma yarışına derhal son verilmesini, bütçedeki silahlanma harcamalarının her yıl kademeli olarak düşürülmesi için daha etkin savaşım vermeyi kararlaştırır.”^[11]

2. Olağan Genel Kurul’da emperyalizme bağımlılığın sonlandırılması doğrultusunda alınan bir başka karar ise ekonomide ulusal bağımsızlığın sağlanması şeklinde formüle edilmiştir.

Faşizme karşı mücadele ve “Evlat Acısına Son Mitingi”

1976 yılında artan faşist saldırılara karşı “Evlat acısına son” yürüyüşleri gerçekleştirilmiştir. CHP kadın kolları ve diğer kadın örgütleri ile birlikte yapılan bu yürüyüşlere binlerce kadın katılmıştır. Faşist saldırılara karşı mahallelerde, semtlerde kurulan “can güvenliği” komitelerinde İKD’li kadınlar da yerini almıştır. “Faşist yuvaları kapatılsın” kampanyası ile Ülkü Ocakları’nın kapatılması ve dağıtılması için kampanyalar yürütülmüştür.

İKD işçi direnişlerinin önemli bir bileşeni olmuştur

İKD kuruluşundan itibaren işçi sınıfının tarihe damga vurmuş direnişlerinin önemli bir bileşeni olmuştur.

Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) yasa tasarısına karşı DİSK’in düzenlediği eylemlerde, Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası’na (MESS) karşı Maden-İş üyesi işçilerin başlattığı ve on binlerce işçinin katıldığı büyük grevde, işçi direnişlerinde, 1 Mayıs mitinglerinde İKD de yerini almıştır. 1977 1 Mayıs’ında yaşanan katliama rağmen bir sonraki yıl yine binlerce kadın İKD kortejinde 1 Mayıs mitingine katılmıştır.

[11] İKD 2. Olağan Genel Kurulu, karar no: 11, 27-28 Mayıs 1978, TUS-TAV Arşiv

Kadınların Sesi gazetesi

Emekçi kadınların örgütlenmesinin önemli araçlarından biri de *Kadınların Sesi* gazetesi olmuştur. İKD'nin yayın organı ibaresiyle yayımlanmaya başlanan *Kadınların Sesi* gazetesi, Mayıs 1977'den sonra bağımsız bir yayın organı olarak çıkmış, logosunun altında "Eşitlik, Toplumsal İlerleme ve Barış için" ibaresi yer almıştır. 1975 yılından 12 Eylül darbesine kadar aralıksız, aylık olarak toplam 61 sayı yayımlanmıştır. Kadınların Sesi'nde işçi kadınların sorunları, ülkedeki ve dünyadaki politik gelişmeler ve sınıf mücadeleleri, kadınların yasal hakları, dünya kadın hareketi, İKD'nin eylem ve etkinlikleri, kadınlara pratik bilgiler ve öneriler gibi pek çok konuya yer verilmiştir. 1979 yılında sıkıyönetim ilan edilerek İKD'nin faaliyetlerinin yasaklanması ile birlikte kadınlar dergi aracılığı ile çalışmalarına ve örgütlenmeye devam etmişlerdir. *Kadınların Sesi* gazetesi yayımlandığı döneme göre çok yaygınlaşmış, Ağustos 1980 tarihli son sayısı 32 sayfa ve 35 bin adet basılmıştır.

İKD susturulamaz: Büyük Ankara yürüyüşü

1979 yılına gelindiğinde Türkiye'de faşist saldırılar ve katliamlar artmış, Maraş katliamından sonra sıkıyönetim ilan edilmiştir. İKD'nin faaliyetleri 28 Nisan 1979 tarihinde durdurulmuş, İKD kapatılmıştır. Ancak derneğin kapatılmasına rağmen İKD faaliyetlerine devam etmiş, 17 Temmuz 1979 tarihinde "İlerici kadın hareketi durdurulamaz, İKD açılmalıdır" çağrısıyla İstanbul ve İzmir'den Ankara'ya yürüyüş düzenlenmiştir. 500 kadının katıldığı bu yürüyüş güzergahı boyunca çeşitli illerde etkinlikler gerçekleştirilmiş, İKD'li kadınlar Ankara'nın girişinde durdurulmuşlardır.

12 Eylül Darbesi ile birlikte İKD yöneticileri ve üyeleri baskı ve işkencelere maruz kalmış, uzun süre cezaevinde kalanlar olduğu gibi, yurt dışına çıkmak zorunda kalan İKD'liler mülteci olarak bulundukları ülkelerde mücadeleye devam etmişlerdir.

TKP'nin kitlesel kadın örgütü olarak İKD

İKD'nin TKP ile bağı konusunda en yaygın görüş örgütsel olarak bağımsız, ideolojik ve siyasi olarak bağılı olduğu yönündedir. İKD'nin TKP ile örgütsel bağı konusunda kimi tartışmalar bugün de mevcuttur. Ancak tartışmasız olan İKD'nin TKP'nin emekçi kadınlar arasındaki kitle örgütlenmesi olduğu gerçeğidir. İKD'nin kadın sorununa sınıfsal yaklaşımı, sınıf örgütleri ve sosyalist ülkeler ile ilişkileri, politik açılımları bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Kadınların Sesi'nin "Eşitlik, toplumsal ilerleme ve barış için" temel belgisi, İKD'nin de örgütleyicisi olduğu faşizme karşı Ulusal Demokratik Cephe açılımı ve emperyalist saldırganlığa karşı barış mücadelesi o dönem TKP'nin politik yaklaşımları ve temel mücadele başlıklarına denk düşmektedir. Yine 1979 Senato yenileme seçimlerinde İstanbul Bağımsız Adayı İKD Genel Başkanı Bakiye Beria Onger'in seçim çalışmaları esas olarak TKP tarafından yürütülen en geniş kapsamlı seçim çalışmasıdır. İKD içerisinde açıktan TKP propagandası yapılmamasının nedenlerinden birincisi TKP'nin illegal olması, ikincisi ise İKD'nin içerisinde farklı partilere üye kadınların da bulunmasıdır. İKD bu nedenle kuruluşundan, sıkıyönetim tarafından kapatıldığı güne kadar bağımsız bir kadın örgütü olduğu yönündeki iddiasını sürdürmüştür. Ancak İKD üyelerinin, TKP üyesi olmasalar dahi, TKP'ye sempatiyle baktıkları ve benimsedikleri açıktır.

"TKP konusunda belki de tek ve en açık tutum, İKD'nin 2. Genel Kurulu'nda sergilenmiştir. Genel Kurul'a gelen pek çok mesajın yanında TKP Merkez Komitesi imzalı bir mesaj da okunmuştur. (...) Adı yasak kendi yasak TKP'nin mesajı kongre salonunda herkes tarafından nefesler tutularak dinlendi (...) Genel Kurul salonunu dolduran 1000'e yakın delege ve konuktan oluşan kadın kitlesi hiç kimseden talimat almadan, tamamen kendiliğinden heyecanla ayağa kalktı ve yumrukları sıkılmış bir şekilde slogan atmaya başladı. 'Türkiye Komünist Partisi'ne Özgürlük', '141-142 kalsın' sloganları tiz kadın seslerinden toplantı salo-

nunu inletti. Dakikalarca süren alkışlar, ancak İKD merkez yönetiminin ısrarlı müdahaleleri ile dinebildi.”^[12]

İlerici Kadınlar Derneği Türkiye’de kadın sorununun ilk kez geniş kitleler tarafından tartışılmasını, sosyalist kadın hareketinin ülke topraklarında kök salmasını sağlamıştır. Kadınların kapitalizm koşullarında yaşadığı emek sömürüsü, kadınlara hem yaşal alanda hem de toplumsal alanda uygulanan ayrımcılık, yine sınıflı toplumlar da kadınlara biçilen geleneksel roller ve gerici baskıya karşı her başlıkta mücadele verilmiş, 20 yılda emeklilik hakkı, pek çok işyerinde ve mahallede kreş hakkı gibi kazanımlar elde edilmiştir. İKD kapitalizme, emperyalizme ve her türlü gericiliğe karşı sosyalizm mücadelesi veren kadınların örgütü olmuş ve bugüne önemli bir miras bırakmıştır.

Başarılı bir kitlesel kadın örgütlenmesini gerçekleştiren TKP’li kadınların öncülüğünde İKD örneğine ilişkin derneğin yöneticilerinden Emel Akal şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“İKD pratiğini anlatırken mümkün olduğu kadar yorumdan kaçınmaya çalıştım. Ama yaşanmış ve kimsenin artık yok edemeyeceği bir gerçek var: Kadınlar bilerek, isteyerek, onur duyarak, kurtuluşlarının gerçekleşeceğinden emin oldukları yeni bir toplumun; sınıfsız ve sömürsüz bir toplumun kurulması için gerekli gördükleri bir mücadelenin içine girdiler. TKP üyesi oldular veya olmadılar, ama sosyalizme yönelik bir eylemin içinde olduklarını çok iyi biliyorlardı.”^[13]

12 Eylül, mücadele ve TKP Kadın Bürosu’nun kuruluşu

Nisan 1979’da sıkıyönetimce süresiz kapatılan ancak çalışmalarına devam eden İKD ve *Kadınların Sesi* dergisinin faaliyetleri 12 Eylül 1980 darbesi ile yeni bir evreye geçmiştir.

[12] Emel Akal, *Kızıl Feministler*, iletişim yayınları, 2011, s.138

[13] E. Akal *Kızıl Feministler İletişim yayınları* 2011-s:23

O günün koşullarında, *Kadınların Sesi*, pek çok sol dergi ve gazetenin yayını gibi durdurulmuştur. 12 Eylül 1980 darbesiyle birlikte DİSK kapatılmış, malvarlıklarına el konulmuştur. Meslek odalarının faaliyetleri kısıtlanmış, TÖB-DER, POL-DER vb. meslek örgütleri kapatılmış, kitle örgütleri dahil her türlü örgütlenme yasaklanmış ve sola, sosyalistlere yönelik büyük bir saldırı başlatılmıştır.

12 Eylül'den hemen sonra TKP MK tarafından konspirasyon (gizlilik) kararı alınmış, kuralları parti üyelerine açıklanmıştır. Parti üye eğitimlerinin de konusu olan gizlilik kuralları yakın sempatizan ağını da kapsamıştır. Kurulduğu günden itibaren ağır tecrit koşullarında varlığını sürdüren TKP açısından parti kadrolarının ve üyelerinin güvenliğini sağlamak, partinin devamı ve mücadelenin sürdürülmesi için birinci derecede önem taşımıştır.

Bu kurallar gereği legal örgütlenmelerde açığa çıkmış üst düzey kadroların yurtdışına çıkarılması -12 Eylül öncesinde de uygulanmıştır - kararı alınmış, yerlerine açığa çıkmamış üyeler atanmıştır.

1981 yılına gelindiğinde ise cuntanın TKP'ye yönelik saldırısı artmış, partinin olası operasyonlara karşı önlemleri gereği parti üyelerinin yatay ilişkilenmesine son verilmiş, parti hücrelerinin faaliyete devamı şeklinde bir örgütlenmeye dönülmüştür. Böylece İKD üye ve sempatizanları ile ilişkiler parti örgütleri üzerinden yürütülmüştür.

1981 yılında partinin geri çekilme kararı ve örgütlenme biçimini değiştirmesi ile birlikte sıkıyönetim tarafından kapatılmış olan kitle örgütlerindeki tüm ilişkilerin korunması olanaksız hale gelmiştir. Bu durum hem İKD, hem de İGD örgütlenmesi için geçerlidir. Ortada fiilen bir kitle örgütü bulunmamakla birlikte kendisini İKD'li ve İGD'li olarak tanımlayan, bu örgütleri benimseyen binlerce parti sempatizanı ve üyesinin bulunduğu ekleyelim.

Partiye yönelik saldırılar yurt içinde faaliyet yürüten kadro, üye

ve sempatizanları hedef alarak olanca hızıyla sürmüş, Beşinci Kongre öncesinde 1982 yılı Kasım ayında Mustafa Hayrullahoğlu'nun (Deniz yoldaş) işkencede öldürülmesi ile artmıştır. Alınan önlemlerin gerekliliği, yurt içinde bulunan kadro ve üyeler için ne denli önemli olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır.

1983'deki Beşinci Kongre öncesi yapılan Kadın Aktivistler Konferansı'nda da konu ele alınmış ve şu saptamalar yapılmıştır:

"Kadro eksikliği, tüm kadroların legale çıkarılmasını da zorlayan bir faktör olmuştur. Yığınsallaşmayı ve çeşitli yığın eylemlerini gerçekleştirebilmek için illegal çalışması hedeflenen bazı kadrolar da deşifre edilmek zorunda kalınmıştır." [14]

Aynı konferansta faşist darbe koşulları gereği İKD gibi tek bir yığınsal örgütlenmenin olanaksızlığı üzerinde durulmuş, daha karmaşık bir çalışma biçimi ile legal ve illegal olanaklardan yararlanma biçimleri tartışılmıştır. Ayrıca merkezi bir parti seksiyonu kurulması, kadınlar arasında çalışmanın bu merkezi yapı üzerinden yürütülmesi önerilmiştir.

1983 yılında İKD'ye yönelik -komünizm propagandası ve Kürtçülük yaptığı gerekçesiyle- dava açılmış, düzenlenen iddianame ile yöneticilerine 30 yıla varan cezalar istenmiştir. TKP, yurtdışına çıkarılan parti kadrolarını görevlendirmiş, uluslararası dayanışmayı sağlamak, dava ile ilgili savunmaya yardımcı olmak üzere İKD Dış Büro'nun kuruluşuna karar vermiştir. İKD Dış Büro imzası ile "İKD 10 Yaşında" başlıklı bir broşür yayımlanmıştır.

TKP Beşinci Kongresi'nde Kadın Bürosu kurulması kararı alınmıştır. Kadın Bürosu MK kararı ile 1984 yılında kurulmuş ancak merkezi olarak yurtdışında bulunan Kadın Bürosu'nun işlevi ve kadın çalışmaları hakkında MK ile çeşitli tartışmalar

[14] E. Akbulut Zülal Kılıç Arşiv Fonu'ndan TKP Kadın Bürosu 1984-1986, Sosyal Tarih Yayınları, S:21

rın yürütüldüğü bugün arşivlerdeki belgelerin ışığında görülmektedir.

Kadın Bürosu'nun ilk toplantısında oluşturduğu çalışma planında ilk kez "Kadınların özgün koşul ve sorunlarını dikkate alarak çalışma yapmak." şeklinde bir tanımlama kullanılmıştır. Parti-İKD/kadın derneği arasında kafa karışıklığının yaşandığı ve MK'nın bu noktada büronun görev tanımını "Merkez Komitesi'ne ve parti örgütlerine yardımcı olmak" şeklinde düzelttiği anlaşılmaktadır. Yine Kadın Bürosu'nun çalışma yöntemleri ve aşağıya doğru örgütlenme isteği partinin yurt içi yapılanmasına denk düşmemiştir. Ancak en dikkat çekici nokta, Beşinci Kongre'ye sunulan raporda belirtilen, dönemin koşullarının İKD gibi kitlesel bir yan örgüte uygun olmadığı saptamasının yerini şu yaklaşıma bırakmış olmasıdır:

"Hedefler -Yurt içinde: Geçmiş deneyimlerimiz ve ülkemizin somut koşulları yığinsal kadın örgütlenmesi için özgün kadın örgütlerinin gerekli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle uzun vadede amacımız, asgari ortak talepler çerçevesinde her politik görüşten kadınları (feministler dahil) birleştirecek geniş yığinsal bir kadın örgütü kurmaktır."^[15]

Öte yandan MK'nın bu paragrafa esastan itiraz etmemesi, sadece büronun görev tanımına dair bir düzeltme ile önerinin son cümlesini bu niteliği taşıyan kadın örgütü oluşturulmasında "parti örgütlerinin çalışmalarına yardımcı olmak" şeklinde düzeltmesi; kadın örgütlenmesine yönelik partinin anlayış ve doğrultusunun değiştiğine, uluslararası komünist harekete de yansıyan tartışmalarda liberalizme kapı aralayan bir yaklaşıma işaret etmektedir.

Kadın Bürosu'nun kadınlara yönelik yayın çıkarılması önerisi MK tarafından kabul görmemiş, var olan parti yayınlarında kadın sorunlarıyla ilgili partinin beslenmesi ve desteklenmesi

[15] E. Akbulut Zülal Kılıç Arşiv Fonu'ndan TKP Kadın Bürosu 1984-1986, Sosyal Tarih Yayınları, S:36

görevi hatırlatılmış, konunun kadın alanındaki çalışmaların gereksinimine göre tekrar değerlendirileceği belirtilmiştir.

1973 Atılım döneminde *Kadınların Sesi* yayınının İKD'nin kitlesel örgütlenmesinde önemli bir araç olarak kullanıldığını, ancak '85 yılında kadın örgütlenmesine dair somut bir karar ve örgütlenme başlığı oluşturulmadan böyle bir araca gerek duyulmadığını not edelim. Büro ve MK yazışmalarından yurt içinde büroya bağlı kadın örgütü kurma talebinin konspirasyon ve geri çekilme kararına uygun yapılanma nedeni ile kabul edilmediği anlaşılmaktadır.

Kadın Bürosu, Nairobi Kadın Konferansı'na katılım için MK ile yazışmış, uluslararası toplantılara da MK onayıyla katılım sağlanmıştır. Büro, Nairobi Konferansı'na hazırlık olacağını değerlendirerek 1985 yılı 6-7-8 Haziran'ında Amsterdam'da Türkiyeli Göçmen İşçi Kadınlar Avrupa Konferansı'nı düzenlemiştir.

Bu konferansın içeriği ile ilgili olarak MK'nın özel olarak vurguladığı şu noktalar dikkat çekicidir:

“Bu work-shop'tan sonuç olarak bağımsız kadın örgütleri temelinde tek bir model türü bir yaklaşım ya da anlayış çıkmamasına özen gösterilecektir. (Bağımsız kadın örgütlerinin ilkesel ve gerçeklik çerçevesinde yadsınması söz konusu değildir.)”^[16]

Yurt dışında bu yazışmalar ve tartışmalar sürerken yurt içindeki kadro, üye ve sempatizanlara ulaştırılan tarihsel TKP'nin yayın organı Atılım'a bir bakalım.

1984 yılında 8 Mart gündemine ilişkin “Kadınlar Af İçin Görev Başına” çağrısı ile başlayan yazıda 8 Mart “emekçi kadınların birlik ve savaşım günü” olarak tanımlanmış, genel politik af için harekete geçilmesi ve Beşinci Kongre'de alınan faşizme ve emperyalizme karşı ulusal direniş kararı arasındaki bağ vurgulanarak geçmiş deneyimlerden söz edilmiştir. “Kadın yoldaşlar,

[16] E. Akbulut Zülal Kılıç Arşiv Fonu'ndan TKP Kadın Bürosu 1984-1986, Sosyal Tarih Yayınları, s:68

ilerici kadın hareketinde yer almış militanlar, Türkiyeli ilerici kadınlar ‘analar af istiyor’ belgisi ile 8 Mart’ta göreve” çağrısı yapılmıştır.^[17]

TKP’nin de içinde yer aldığı sol birlik görüşmelerinin devam ettiği 1985 yılında ise “8 Mart’ın Savaşım Yolunda” başlığı ile yayımlanan yazıda Kadın On Yılı’ndan söz edilerek uluslararası kadın hareketinin mücadelesi aktarılmıştır. Yazıda dünya emekçi kadınlarının 1985 8 Mart’ında barış, ulusal ve sosyal kurtuluş savaşına, sosyalizmi güçlendirme çalışmalarına her zamankinden daha çok katıldığı vurgulanırken, Türkiye’de 12 Eylül sonrası 5 yılda emekçi kadınların 8 Mart kutlamasının yasak olduğu belirtilmiştir. Faşizme ve savaş tehlikesine karşı geniş, demokratik kadın hareketinin itici gücü olarak komünist, komünizm sempaticanı, solcu, ilerici, demokrat kadınların niceliğine vurgu yapılarak 8 Mart’ın hangi politik görüşten olursa olsun ilerici kadınların birleşmesi, kalıcı bağlar kurulması için bir adım olarak görülmesi gerektiği ifade edilmiştir.^[18]

Likidasyon ve kadın mücadelesinde liberal tezler

1986 yılında MK kararı ile Kadın Bürosu kapatılmıştır. Kadın sorununa, örgütlenmesine ve 8 Mart’ın emekçi kadınlar günü olduğu vurgusuna ilişkin değişimler *Atılım*’da yer almaya başlamıştır. 1986 yılı 8 Mart’ında imzasız yayımlanan “8 Mart Geleniği” başlıklı yazıda dünya demokratik kadın hareketinin en önemli kazanımlarından biri olan, Türkiye’nin de 1985 Ekim ayında imzaladığı Kadına Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Konvansiyonu’ndan söz edilerek Türkiye’de kadınların durumuna değinilmiştir.

Baskıların ve kapitalist sömürünün artışının kadınların özgül sorunlarını da arttırdığı, bu sorunların çözülmesi ile Türkiye toplumunun genel sorunlarının çözülmesinin birbirine sıkıca bağlı olduğu vurgulanmış, “Diktatörlük altında hiçbir kadın sorunu

[17] Elif Toroslu-Atılım Gazetesi sayı:1 Mart 1984-3 sayfa:4

[18] Ayşe Çimen Atılım Gazetesi sayı:15 Şubat 1985-4 S:4-6

“çözülemez.” denilerek 8 Mart geleneğinin direniş geleneği olduğu belirtilmiştir. Bu geleneğin, kadın sorununun çözümüne ve bu amaçla gerçekleştirilen demokrasi savaşımına daha aktif katılımı amaçlayanlara ışık tuttuğu ifade edilmiştir.^[19]

1987’de yayımlanan “8 Mart Dünya Kadınlar Günü’nde Kadınların Toplumsal ve Politik Yaşamdaki Ağırıklarını Arttırmak İçin” başlıklı yazıda “emekçi” vurgusunun terk edildiğini görüyoruz:

“Bugün hangi biçimler altında ya da hangi istemler etrafında olursa olsun, kadınların kendi sorunlarının çözümü için öne atılmaları, kendi seslerini duyurmaları, kadınların toplumsal ve politik yaşamda ağırılıklarının artmasını getirecektir. Kadınların kendi sorunları doğrultusunda eşit hak için gösterecekleri çabalara hiç kimse açıktan karşı çıkamaz.”^[20]

Bu ifadelerle kadının toplumda eşit haklara sahip bir yurttaş olarak yer alması düşüncesinin güç kazandığı belirtilmiştir.

1987’de İKD davasının beraatle sonuçlanması üzerine derneğin tekrar açılması da tartışılmış ancak dönemin genel yaklaşımları gereği dışa açık örgütlenme “modeli” olarak, partiden bağımsız, esnek bir yapılanma kararı merkezi olarak alınmıştır. Siyasi kadın örgütlenmesinin yerine muğlak bir kadın sorunu yaklaşımı üzerinden sınıfsal bakıştan adım adım uzaklaşan bir yönelime girilmiştir. Kadın örgütlenmesinde “bağımsızlık” vurgusu önem kazanmıştır. Merkezi kadrolar feminist gruplarla birlikte hareket etmenin yollarını aramış, dayağa karşı yürüyüş ve kadına şiddete karşı düzenlenen Kariye Müzesi etkinliklerinde yer almışlardır.

1987 yılı Kasım ayında TKP ve TİP’in birleşme görüşmeleri sonuçlanmış, 1987 yılında Atılım yayın hayatına son vermiş, TKP’nin Sesi Radyosu kapatılmış ve TİP-TKP (TBKP) MK ortak yayını olarak Yeni Yol Gazetesi 1 Kasım 1987’den itibaren

[19] Atılım Gazetesi, 1 Mart 1986-5, S:8-10

[20] Atılım Gazetesi, 1 Mart 1987-5 s:15-16

yayımlanmaya başlamıştır. Yeni Yol Gazetesinde “8 Mart Dünya Kadınlar Günü’nde Güçlü Bir Kadın Hareketi İçin” başlıklı imzasız yayımlanan yazıda uluslararası kadın hareketinin sağa savrulmasının etkileri açık olarak görülmektedir. Sosyalizmden tümüyle uzaklaşmış, gericiliğe kapı aralamış bir yaklaşımın izlerini bu yazıda görmek mümkündür.

1987 Moskova Dünya Kadınlar Kongresi’nden söz edilen yazıda yer alan bir bölüm gelinen noktayı açıkça anlatıyor: “Bizde de ilginç şeyler oluyor. Dinci gruplara mensup bazı kadınlar bugünkü aile kurumunu, kadının toplumsal yerini kıyasıya eleştiriyorlar. Bir grubu, dayaa karşı düzenlenen yürüyüşe de katıldığı söylenen İslamcı Kadınlar dernek kurmak için hazırlandıklarını açıklıyorlar.” Yazı şu sözlerle sona eriyor:

“8 Mart Dünya Kadınlar Günü İslamcı, feminist, komünist, sosyal demokrat, liberal ya da hiçbir siyasi görüşü olmayan kadınların kendi hakları için el ele verdikleri, diyalogu ve işbirliğini güçlendirdikleri bir gün olarak kutlanmalıdır.”^[21]

1988’den itibaren kadın çalışmaları, tabana doğru yayılarak yeni yaklaşımlar doğrultusunda daha esnek bir yapılanma ile başlamıştır. Kadın çalışmalarında yer alan partililer tarafından bir yandan sendika ziyaretleri, açlık grevleri ile dayanışmalar düzenlenmiş, diğer yandan örgütlenme modelleri tartışılmıştır. İstanbul’da Kadın Bölge Toplantıları aylık periyotlarla 1989 yılı sonuna kadar devam etmiştir. Kadınlar Birliği vb. örgütler içerisinde çalışma tartışılmış ancak çoğunlukla partinin kendi örgütlenmesini yapma kararı alınmıştır.

1988’de Kadın Kültür Evleri adıyla bir yer açma kararı alınmış, merkezi kadroların yer aldığı bir girişimle İstanbul Taksim Tünel’de Kadın Kültür Evi için 1988 sonbaharında yer kiralanmış, 1989 Şubat ayında diğer kadın kuruluşları da davet edilerek resmi açılışı yapılmıştır. Sonraki birkaç ay içerisinde Bakırköy’de ve Kadıköy’de de Kadın Kültür Evleri açılmıştır.

[21] Yeni Yol, 1 Mart 1988-9 sayfa:5-7)

1989 yılı Ocak ayında TBKP MK kararı ile yayımlanmaya başlanan Adımlar Dergisi, 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü nedeni ile iki sayfayı farklı kadın örgütlerine ve kuruluşlarına ayırmış, görüş almıştır. İnsan Hakları Derneği'nin (İHD) düzenleyeceği Kadın Kurultayı haberine de yer verilmiştir.^[22]

Adımlar Dergisi'nde feminist görüşlere giderek daha fazla yer verilmeye başlanmıştır. Sınıftan kaçışla birlikte "bağımsız" bir kadın sorunu tarif edilmiş, "erkek egemen sistem" vurgusu ön plana çıkmaya başlamıştır.

1989 sonunda Tünel Kadın Kültür Evi'nde oluşan ilk kadın platformunun yaptığı boşanma eylemi sonrasında kadın hareketi eylemlilikten geri çekilerek sessizliğe bürünmüş, Feminist ve Kaktüs dergileri yayın hayatlarını sona erdirmiş, ancak sosyalist örgütlere yönelik erkek egemen anlayışı barındırdıklarına, hiyerarşik, otoriter yapılar olduklarına ilişkin söylemler devam etmiştir. 1988 yılı Mayıs ayından itibaren TBKP içindeki bir grubun yayınladığı Yeni Açılım Dergisi - ki Adımlar Dergisi'nde ilanları da yayımlanmıştır - kadın mücadelesinde liberal yaklaşımların sözcüsü olmuştur. Partiye ve İKD örgütlenmesine yönelik en ağır eleştirilerin yapıldığı Yeni Açılım'da yayınlanan "Parti Örgütü-Kadın Örgütlenmesi" başlıklı yazıda sürekli vurgu yapılan bağımsızlığın ne anlama geldiğinin artık açıkça dilelendirilmeye başlandığını görüyoruz. Reel sosyalizmin ağır yara aldığı bu dönemde liberalizmin kadın mücadelesine yansımalarını aşağıda alıntılanan satırlar gözler önüne sermektedir:

"Kadın hareketinin bağımsızlığından ne anlaşılmalıdır? Kadın kurtuluş hareketi kadınların ezilmişliğinin bütün tarihsel oluşumları, bütün sınıfları kestiğini kabul ediyor. Her sınıfın kadınının, sınıfı kadar özgür olabileceği belirlemesi bu tarihsel gerçeği değiştirmez. Kadın hareketi siyasal, ideolojik, sınıfsal farklılıkları ne olursa olsun, komünist, sosyalist, sosyal demokrat, hatta dinci ya da apolitik kadınları kadın olmak ortak paydasında bir-

[22] Adımlar 26 Şubat-11 Mart 1989-sayı:5 sayfa:18-19

leştirebilir. Bu nedenle de politik, örgütsel, ideolojik bakımdan bağımsız olmak zorundadır... Hareketin içinde yer alacak kadın kesimlerinin çeşitli ideolojilere sahip olmaları eğer yaşıamın  eşitliliğı gereğı ise, ideolojik bağımsızlık da kaçınılmazdır. Kadın hareketinin bir ideolojisi yok mudur? Vardır ve bunun adı feminizmdir. Dünyaya, toplumsal ilişkiler ve kurumlar sistemine 'kadın bakış açısı'yla, 'kadın bilinci'yle bakmak ve toplumsal ger ekliğı bu bilinçle, yan tutarak analiz edebilmektir feminizm." [23]

Solda likidasyon anlamına gelen TBKP sürecinin kadın alanına bakışta da liberal ve feminist tezler ile paralellik göstermesi tesadüf değıldir. Sosyalizm fikrinin, sınıf mücadelesinin rafa kaldırıldığı bir dönemde kadın alanında da feminist tezler rahatlıkla kendine alan açmıştır.

1991 yılında TBKP Büyük Kongre kararları ile soldaki tüm partilerin erkek egemen anlayıştan hareketle "erkek partisi" olmaksan çıkarılması için kadın  ye sayısının artışına paralel olarak kota uygulaması ilkesel olarak benimsenmiştir. [24]

90'lı yılların ortalarında İkinci dalga feminizm sönümlenirken ilerleyen süreçte ise kimlik i bir nitelikle yeniden sahneye çıkmıştır. TKP'nin bir kez daha yaşadığı likidasyon süreci ve Sovyetler Birliğı'nin çözülmesi kadın mücadelesinde de sınıfsal yaklaşıminin terkedilmesini, sosyalist kadın hareketinin tasfiye edilmesini ve liberal tezlerin egemen kılınmasını beraberinde getirmiştir.

2000'li yıllar. Emperyalizme ve gericiliğı karşı mücadele

2001 yılında TKP'nin yeniden kuruluşı ile birlikte kadın sorunu yeniden Marksist açıdan ele alınmaya başlanmıştır. Ancak özellikle 90'lı yıllar ile birlikte sınıf siyaseti yerine liberal tezlerin ve kimlik siyasetinin ağırlığını üzerinde fazlasıyla hisseden

[23] Yüksel Selek-Nermin Coşkun Yeni Açılım, Mart-Nisan 1990-23. s.22-27

[24] Adımlar Gazetesi, 10 Şubat 1991-49 sayfa:17

bu dönemin kadroları ideolojik tahkimat yapma ve sosyalist siyasetin bir parçası olma yoluna gitmiş, kitlesele, ayrı bir kadın örgütü fikrine mesafeli yaklaşmıştır. Bu dönemde kadın çalışmaları parti örgütleri üzerinden tanımlanmıştır.

TKP emekçi kadınlar çalışması örgütlenmiş, Kadın ve Ülke gazetesi yayımlanmıştır. TKP Emekçi Kadın Komitesi 2004 yılında; kadın sorununa tarihsel bakışı, Türkiye'de ve dünyada kadınların güncel sorunlarına sosyalist bakışı ve sosyalizm deneyiminde kadınların durumunu içeren "İnsanca ve onurlu bir yaşam sosyalizmde" isimli broşürü yayımlamıştır. Aynı dönemde güncel siyasal başlıklara kadınların bakışını (savaş, gericilik, uyuşturucu vb.) ifade eden kısa eğitim filmleri yayımlanmıştır.

Emperyalizmin Ortadoğu'daki savaş politikalarına karşı "İşgale Karşı Komiteler" çalışması kadınlar arasında örgütlenmiş, kadınlar savaşa karşı mücadelenin içerisinde yer almışlardır. Türkiye'nin emperyalizme bağımlılığı anlamına gelen Avrupa Birliği'ne üyelik süreci ve Ortadoğu'nun işgaline karşı kurulan "Emperyalizme karşı Yurtsever Cephe" çatısı altında "Emekçi Kadınlar İnisiyatifi" kurulmuş; sömürüye, savaşa ve emperyalizme karşı mücadele örgütlenmiştir.

TKP'nin kadın çalışmalarının emekçi kadın komiteleri olarak örgütlendiği dönem boyunca her 8 Mart aynı zamanda dönemin siyasal gündemleri ile ilişkili olarak kadınların sözünü söylediği, sokağa çıktığı ve Türkiye'nin değişik bölgelerinde çeşitli eylem ve etkinlikler düzenlediği dönüm noktaları olarak örgütlenmiştir.

Emekçi Kadınlar İnisiyatifi 2007 yılında Venezuela'nın başkenti Karakas'ta gerçekleştirilen Dünya Demokratik Kadın Federasyonu'nun (UDKF) 14. kongresine katılmış, aynı kongrede UDKF üyesi ve UDKF Avrupa Yürütme Kurulu üyesi olmuştur.

1980 ile başlayan gericileşme süreci 2002 yılında AKP'nin iktidara taşınması ile sonuçlanmış, gericilik kadınların yaşamını giderek daha sıkı bir cendereye sokmuştur. Kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri gün geçtikçe artmıştır. TKP'li kadınlar

bütün bu süreç boyunca gericiliğe karşı mücadelenin de adım adım örgütleyicisi olmuşlardır. Cumhuriyet'in kazanımlarının İslamcı hareketin temsilcisi olan AKP tarafından tasfiye edilmesi, laikliğin kadük hale getirilmesi Gezi eylemleri ile somutlanan büyük bir direnişle karşılaşmış, tüm bu süreçte AKP iktidarının artan gericilik baskısı kadınların tepkilerinin büyümesine neden olmuş, farklı örgütlenme arayışları ortaya çıkmıştır.

İKD yeniden kuruluyor

2015 yılında İstanbul Maltepe'de Türkan Saylan Kültür Merkezi'nde komünist kadınların öncülüğü ve çağrısı ile ilerici kadınlar konferansı Türkiye'nin farklı illerinden 700'e yakın kadının katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Konferansta "Kapitalizm ve kadın emeği", "Kadına yönelik şiddet", "Kent, çevre politikaları ve kadınlar", "Savaş, göç, mültecilik ve kadınlar", "Gericilik ve kadınların özgürlüğü", "Sosyalizmde kadınlar" başlıkları ele alınmış, konferanstan sonra Türkiye Koordinasyonu oluşturulmuş ve ülke sathında İlerici Kadın örgütlerinin kurulması kararı alınmıştır.

Bu örgütlenme sonucunda 10 Ocak 2016 tarihinde İstanbul Kadıköy'de Barış Manço Kültür Merkezi'nde yapılan bir toplantı ile İlerici Kadınlar Derneği'nin yeniden kuruluşu ilan edilmiştir. İKD'nin yeniden kuruluşu için yayımlanan çağrı metninde: "Bugünü ve yarını kazanmak için; kapitalizm koşullarında kadına yönelik her türlü ayrımcı uygulamalara, cinsiyetçi söylemlere karşı kadınların insanca, eşit ve özgür yaşama taleplerini dile getirmek için İlerici Kadınlar Derneği kuruluşuna tüm ilerici kadınlarımızı çağırıyoruz. Gelin tarihsel olan ile günceli birleştirelim. İKD'yi hep beraber kuralım!" ifadelerine yer verilmiştir.

İKD'nin kuruluşunun hemen ardından yayımlanan "İKD Kuruluş Esasları ve Çalışma İlkeleri" broşürünün İKD'nin hedefleri bölümünde "İnsanca bir yaşam ve eşitlikçi bir düzen için örgütlenir ve mücadele eder. Kapitalizm koşullarında kadına yönelik her türlü ayrımcılığa karşı siyasal, ekonomik, ideolojik

ve toplumsal alanlarda mücadele eder. Kadınların insanca, eşit ve özgür yaşamasının, sömürü ve eşitsizliğe maruz bırakılan toplumsal kesimler ile yan yana mücadele ederek mümkün olduğunu bilir ve bunu ilke edinir.”^[25] denilerek kadın sorununa sınıfsal yaklaşımın ve sınıfsız sömürsüz bir düzen talebinin altı bir kez daha çizilmiştir. Broşürde aynı zamanda gericiliğe, emperyalizme ve her türlü cinsiyet ayrımcılığına karşı yaşamın her alanında mücadelenin önemi belirtilmiştir.

28 Kasım 2017 tarihinde toplanan İKD Türkiye Konferansı'na sunulan siyasi rapor yine İKD'nin misyonunu bugün de açıklıkla ortaya koymaktadır:

“Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini, kadına yönelik şiddeti ve benzeri sonuçların ortaya çıkmasını sağlayan, bunları besleyen bataklığı kurutmadan, bu zemini yıkmadan kadının özgürlüğü söz konusu olmaz. İKD mücadelesini, bu bataklığı kurutmak, bu zemini ortadan kaldırmak hedefiyle örgütlenmektedir. Tarihsel birikimimizin ortaya koyduğu süreçler de buraya işaret etmektedir.

İlerici Kadınlar Derneği (İKD) bu topraklarda bu tarihsel birikim ve hedefin taşıyıcısıdır. İKD bir yandan kadınların emek mücadelesinde yer almasını sağlayan, bir yandan da kadın sorununu gündeme getiren ve bu ikisini birleştirerek binlerce üyesiyle Türkiye sathına yayılmış bir örgütlülük, tarihsel bir mirastır.”^[26]

Gericiliğe karşı laiklik için mücadele

İKD, Türkiye’de yaşanan gerici dönüşüme karşı laiklik mücadelesini başa yazmıştır. “Laiklik için kadınlar mücadeleye” çağrısı ile çalışma yürütülmüş, ilk kitlesel eylem hazırlıkları yapılmış

[25] İlerici Kadınlar Derneği Kuruluş Esasları ve Çalışma İlkeleri Broşürü, s.3

[26] İKD Türkiye Konferansı, Siyasi Rapor, 28.05.2017

ancak 17 Temmuz 2016 tarihinde yapılması planlanan laiklik buluşması 15 Temmuz darbe girişimi ile ilan edilen Olağanüstü Hal uygulamaları nedeniyle iptal edilmiştir. “Laiklik için kadınlar mücadeleye” başlığı ile yayımlanan deklarasyonda şunlar söylenmektedir:

“Bugün ülkemizin gördüğü bu yozlaşma ve gericileşmenin zemini 14 yıllık AKP iktidarı tarafından şekillendirilmiştir. Bu zemin en başta ‘dini vecibeler ve yardım’ adı altında iş yaptığını iddia eden gerici tarikat, cemaat, vakıf gibi örgütlenmelerle yaratılmaktadır. Amaçları, esas olarak kendi siyasi varlıklarını sürdürecektir ortamı yaratmaktır! Bu gerici siyasi zihniyet, toplumsal ölçekteki yozlaşmanın bizzat kaynağıdır! Gericilik en fazla biz kadınların yaşamını etkiliyor. Toplumsal alanda yaratılan kadın kimliğinin sonuçları ortadadır. Artan kadın cinayetleri, şiddet, taciz ve tecavüz haberlerinin eksik olmadığı bir Türkiye’ye alışmamız isteniyor. Gerici ve yandaş basın yayın kuruluşları, bizzat devlet kaynaklarıyla desteklenen vakıflar ve ‘eğitim kurumları’ ile birlikte devlet okullarının neredeyse tamamının imam hatipleştirilmesi, dini referanslara dayalı eğitim sistemi, AKP’nin hedeflediği ‘Yeni Türkiye’nin temel dayanakları olmuştur.”[27]

Yukarıdaki tespitler yapılarak örgütlenme çağrısında bulunulmuş, eylem ve etkinlikler yapılmıştır. 17 Aralık 2017 yılında İstanbul’da Türkan Saylan Kültür Merkezi’nde yapılan toplantıya yüzlerce kadın katılmıştır.

AKP döneminde gericiliğin ideolojik işler başkanlığına dönüşen ve kadınları aşağılayıcı fetvalara imza atan Diyanet İşleri Başkanlığı’na karşı “Diyanet kapatılsın” talebi ile çalışma yürütülmüştür. Eğitimde gericileşmeye karşı “cihatçı eğitime hayır” kampanyası düzenlenmiş, imza çalışması ve Milli Eğitim Bakanlığı’na iletilen itiraz dilekçeleri ile bilimsel eğitim talep edilmiştir.

İKD’nin mücadele başlıklarından biri de çocuk istismarı olmuştur bu dönemde. Özellikle sayısı artan tarikat ve cemaat yurtlarından eksik olmayan istismar vakalarına karşı tarikat ve cemaat

[27] <https://gazetemanifesto.com/2016/ikdden-laiklikicinkadinklarmucadeleye-cagrisi-35966/>

yurtlarının kapatılması talebiyle eylemler yapılmıştır. Müftülere nikah yetkisi verilmesi ve çocuk evliliklerinin meşrulaştırılması-na karşı eylem ve etkinlikler düzenlenmiştir.

Suriye'de cihatçı çetelerin desteklenmesi ve ağırlıklı olarak Ezidi kadınlar olmak üzere kadınların köle pazarlarında satılmasına karşı hukuki girişimlerde bulunulmuş, emperyalist saldırganlığa karşı direnen Suriye Halkı ile dayanışma mesajları yayımlanmıştır.

Başkanlık rejimine karşı "Hayır Komiteleri"

Türkiye'de AKP eliyle kurulan yeni rejimin önemli dönemeçlerinden biri olan ve Başkanlık sisteminin oylandığı referandumda İKD, "Başkanlık diktatörlüktür, kadınlar hayır diyor" başlığı ile çalışma yürütmüş, bu dönemde kurulan "Hayır Komiteleri"-nin bileşeni olmuştur.

"Kadınlara yaşam hakkı tanımayan bu düzen değişecek"

Artan kadın cinayetleri ve kadına yönelik şiddete karşı dernek tarafından eylem ve etkinlikler, kadına yönelik şiddetin önlenmesine ilişkin İstanbul Sözleşmesi ve 6284 sayılı kanunun uygulanması talebiyle kampanyalar düzenlenmiştir.

25 Kasım "Kadına Yönelik Şiddete Karşı Mücadele ve Uluslararası Dayanışma Günü dolayısıyla düzenlenen etkinliklerde ayrımcılığın ve şiddetin kökenleri ortaya konulmuştur. "Yoksulluğa, sömürüye, şiddete mahkum değiliz" "Gericiliğe, yoksulluğa, şiddete boyun eğmiyoruz" belgileri ile eylemler yapılmıştır.

8 Mart Kızıldır!

8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü'nün bağlamından kopartılması çabalarına karşın, 8 Mart'ın emekçi kadınların mücadele ve direniş günü olduğu İKD'nin kırmızı çizgilerindendir. Bu çerçevede "Kadınlar Fetvalarınıza sığmaz emeğimiz ve hakla-

rımız için buradayız” ve “Eşitlik, laiklik, sosyalizm yaşasın 8 Mart”, “Başkanlığa Hayır”, “Sömürü düzenine son; yağma yok sosyalizm var” sloganları ile eylemler düzenlenmiştir. 8 Mart 2019’da düzenlenen “Emekçi Kadınlar Kurultayı”nda farklı sektörlerden işçi kadınların durumu hakkında raporlar sunulmuş, gerçekleştirilen forumda değişik sektörlerden kadınlar söz almışlardır. 2020 yılının 8 Mart’ında ise İstanbul Kartal’da miting düzenlenmiş, Türkiye’nin pek çok ilinde eylem ve etkinlikler düzenlenmiştir.

Eğitim çalışmaları

İKD’nin kuruluşunun akabinde Kadınların Sesi Bülteni aylık periyotlarla yayımlanmaya başlamıştır. Beria Onger Kadın Akademisi bünyesinde değişik başlıklarda eğitimler düzenlenmiş, verilen eğitimlerin sunumları “İlericilik Mücadelesinde Kadınlar” başlıklı kitapçıkta yayımlanmıştır. Kadınların yasal hakları konusunda “Haklarımız” başlıklı broşür basılmış ve dağıtılmıştır.

Sınıf Tavrı ve İKD

Sınıf mücadelesinin bir bileşeni olan İKD, 2019 yılında Sınıf Tavrı Derneği’nin çağrısı ile toplanan İşçi Kurultayı’na katılmış ve işçi sınıfının örgütlenme platformu olarak kurulan Sınıf Tavrı’nın bileşeni olmuştur. İKD işçi grevlerine dayanışma ziyaretleri gerçekleştirirken 1 Mayıs mitinglerinde de yerini almış, AKP’nin esnek çalışma dayatmasına karşı imza kampanyası yürütmüştür. Kadınların üretim sürecine dahil olabilmesi için en önemli şartlardan biri olan çocuk bakımının ücretsiz kamusal bir hizmet olarak sağlanması için “her mahalleye ve iş yerine ücretsiz kreş” başlığıyla kampanya yürütmüştür.

Türkiye’de sosyalist kadın hareketini ayağa kaldırma iddiası ile yeniden yola çıkan İKD, sömürüye, emperyalizme ve gericiliğe karşı sınıfsız, sömürsüz bir dünya için, sosyalizm için mücadeleye ve örgütlenmeye devam ediyor.

TKP, uluslararası komünist hareket ve yurtdışı örgütlenmeleri

Can Aykaş

“Birinci Enternasyonal (1864-1872), sermayeye karşı devrimci saldırısını hazırlamak için işçilerin uluslararası örgütünün temelini attı.

İkinci Enternasyonal (1889-1914), enlemesine gelişen proleter hareketin uluslararası örgütüydü, bu gelişme, devrimci seviyenin geçici olarak düşmesiyle, sonuçta bu Enternasyonal’in rezilce çöküşüne yol açan oportünizmin geçici olarak güçlenmesiyle gerçekleşti.

Üçüncü Enternasyonal, II. Enternasyonal’in çalışmalarının meyvelerini devraldı, oportünist, sosyal-şoven, burjuva ve küçük-burjuva pisliklerini silkeleyip attı ve proletarya diktatörlüğünü hayata geçirmeye başladı.

III. Komünist Enternasyonal’in dünya tarihindeki önemi, Marx’ın yüce şiarını, sosyalizmle işçi hareketinin yüzyıllık gelişiminden sonuç çıkaran şiarı, proletarya diktatörlüğü kavramında ifadesini bulan şiarı hayata geçirmeye başlamış olmasında yatar.” [1]

Ekim Devrimi, tüm dünyayı olduğu gibi Osmanlı İmparator-

[1] Lenin, V.I., Collected Works, Progress Publishers, [197[4]], Moscow, Volume 21, pages 35-41. <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1914/oct/x01.htm>

luğunu da birçok yönden etkilemiştir. 1910'lara gelindiğinde, kapitülasyonlar ve diğer imtiyazlar yoluyla Avrupa'nın kapitalist güçleri ile girdiği bağımlılık ilişkisi, Osmanlı'yı günden güne çöküşe götürmektedir. Emperyalizmin ağır basıncı ile Osmanlı, önce Balkan Savaşları'na ardından Birinci Dünya Savaşı'na girer. Alınan mağlubiyetler sonucunda halkın durumu özellikle büyük göçler, salgın hastalıklar ve açlıkla günden güne kötüleşmeye devam etmektedir.

Bu tabloda Osmanlı'nın özellikle 18. ve 19. yüzyıl boyunca "ezeli düşmanı" haline gelen Rusya'da gerçekleşen olaylar da yakından takip edilmektedir. Rusya'da gerçekleşen devrim ve özellikle sonrasında açıklanan gizli antlaşmalar, Osmanlı'da emperyalist güçlere karşı tepki uyandırır. Sevr Antlaşması ile Osmanlı'dan alınan toprakların geri kazanılabilmesi için yollar aranmaktadır. Bu dönemde ülke içinde birbirinden dağınık yeni örgütlenmeler ortaya çıkmaya başlar. Bu örgütlenmeler, başlangıçta kimi şehirlerde yerel olarak kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ile bir kısmı bunlara bağlı, bir kısmı ise bağımsız olarak çalışan Kuvayı Milliye milisleri ve son olarak komünistlerdir.

Yeni örgütlenmelerin en büyük sorunu bir yandan dağınık olmaları, öte yandan buna bağlı olarak ideolojik netliklerinin olmamasıdır. Bu örgütlenmeler içinde İttihatçılık, mandacılık, bağımsızlıkçılık, Bolşeviklik, İslamcılık gibi akımlar aynı anda savunulmaktadır. Bu dağınıklığın giderilebilmesi için iki birleştirme ve merkezileştirme girişimi gerçekleşir.

Birincisi, başını Mustafa Kemal Paşa'nın çektiği, Amasya Genelgesi, Sivas ve Erzurum Kongreleri sonrası şekillenen birleşmedir. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde örgütlenen Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, Sivas Kongresi sonrası Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleşir. Ardından BMM'nin^[2] kurulmasıyla Kuvayı Milliye güçleri de merkezi bir

[2] 23 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi ismiyle kurulmuştur. 8 Şubat 1921'de Bakanlar Kurulu kararıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi adını almıştır.

ordu haline getirilecektir.

İkincisi ise Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli bölgelerinde örgütlenmeye başlamış olan komünistlerin birleşmesidir. Bu birleşmenin öncülüğünü ise Türkiyeli komünistler ve Komintern^[3] yürütür. Türkiye'de ve Rusya'da çalışmalarını yürüten Osmanlı komünistleri Bakü'de düzenlenen Kongre ile birleşir ve mücadeleye başlar.

Türkiye Komünist Partisi (TKP), uluslararası komünist hareketin bir parçası olarak doğmuştur. Bu durum, TKP'nin geleceğini şekillendiren en önemli faktör olmuştur. Parti'nin, başlangıçta Komintern'e, sonrasında ise SBKP'ye teorik, ekonomik, siyasi vb. pek çok alanda bağımlı olmasının olumlu ve olumsuz etkileri, parti tarihi boyunca hissedilmiştir. Bu noktaları iyi kavrayabilmek için TKP'nin kuruluş dinamikleri ve uluslararası komünist hareketin genel politikaları iyi anlaşılmalıdır.

Osmanlı'da sosyalist hareketin doğuşu

Bir parantez açarak, TKP öncesinde, 19. ve 20. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu dönemine baktığımızda Osmanlı aydınları arasında Avrupa'da gelişen sosyalist düşünceye ilgi oluşmaya başladığını görürüz. Bu dönemde çıkan yayınlar söz konusu olduğunda, özellikle Paris Komünü ilgi ile izlenirken Enternasyonal'in ve Marksizmin etkisi görülür. Ancak Osmanlı'da aydın profili esas olarak devleti kurtaracak reçete arayışındadır ve sosyalizme yaklaşımı da bu arayışla ve adil bölüşüm başlığıyla sınırlıdır. Bu yaklaşım, 2. Abdülhamit döneminde, sosyalizmin, o dönem etkin olan İslamcılık ile ortak yanlarını öne çıkaracak bir sonucu doğurabilmiştir.

1908 yılından itibaren Osmanlı'da işçi hareketleri çok daha görünür hale gelirken kapitülasyonların da etkisiyle ülke içindeki

[3] Üçüncü Enternasyonal ve Komünist Enternasyonal adları ile de bilinir.

yabancı sermayeye karşı tepkiler ortaya çıkmaya başlar. 1910'da kurulan ve ilk sosyalist parti olan Osmanlı Sosyalist Fırkası özellikle Avrupa'da yaşanan olayları yakından takip etse de, uluslararası bağları olmayan ancak İkinci Enternasyonal çizgisindedir.

Komünist Enternasyonal'in ortaya çıkışı ve öncü rolü

Kabaca, dünyanın dört bir yanında sömürülmekte olan işçi sınıfının ortak mücadelesinin yolu olarak tarif edebileceğimiz enternasyonalizm, dünya komünist hareketi için en temel ilkelere sahiptir. İşçi sınıfının yıllarca süren mücadelesi sonucunda Rusya'da ve Çarlık coğrafyasında 1917 yılında gerçekleşen Ekim Devrimi, savaşlarla, sömürüyle, yoksullukla mücadele eden tüm dünya halklarında büyük heyecan uyandırır.

Rusya toprakları üzerinde yükselen tarihin ilk sosyalist devleti, iç ve dış pek çok engelle karşılaşsa da ilk yıllarında dünya devrimini gerçekleştirme yolunda kararlı adımlar atmayı sürdürür. Ancak gerek emperyalizmin tarihsel deneyimi ile sosyalizm karşısındaki ablukası, gerek sosyalist iktidarın Çarlık döneminden üzerine kalan yükün ağırlığı dünya devrimi hedefinin ideolojik boyutta kalmasına, siyasi önceliğin tek ülkede sosyalizmin korunması olarak şekillenmesine yol açar.

Ekim Devrimi'ni takip eden aylarda Avrupa'nın pek çok noktasında devrimci ayaklanmalar başlar. Bu devrimci hareketlerin temel hedefleri, kendi ülkelerinde sosyalist iktidarı kurmak ve ülkelerinin Rusya'ya dönük müdahalelerinin önüne geçerek Sovyet iktidarını korumaktır. Bu dönemde Finlandiya, Almanya, Avusturya, Macaristan ve Slovakya gibi ülkelerde komünistler burjuva iktidarlarına karşı ayağa kalkarken, bazılarında kısa süreli de olsa kendi sovyetlerini kurarlar. Avrupa'nın diğer ülkelerinde ise hükümetlerinin Rusya'nın işçilerine müdahale etmesini önlemek için büyük işçi eylemleri düzenlenir.

Ekim Devrimi öncesinde İkinci Enternasyonal'de Birinci Dün-

ya Savaşı üzerinden süren tartışmalar^[4] ile birlikte Ekim Devrimi sonrası uluslararası komünist hareketin ve ulusal kurtuluş hareketlerinin hızlı gelişimi, Dünya Komünist Partisi formunda oluşturulacak olan Komünist Enternasyonal'in kuruluşuna da zemin hazırlar. 2-6 Mart 1919'da Moskova'da düzenlenen Kuruluş Kongresi ile Komünist Enternasyonal (Komintern) kurulacak, Komintern'in ilk kongresi Lenin'in sunduğu "Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü" raporu çerçevesinde şekillenecektir.

Bu raporda Lenin, Avrupa'da komünist hareketin iktidarı hedefleyen ciddi bir güç haline gelmesi sonucunda komünist partilerin proletarya diktatörlüğü kurma stratejisinin tek çıkar yol olduğunu belirtir. Kapitalist ülkelerde uygulanan demokrasinin sınıfsal niteliğini burjuva demokrasisi olarak tarif eden Lenin, bu ülkelerde işçi sınıfına dönük baskının ve sömürünün eskisi gibi devam ettiğini söyler. Bu rapor doğrultusunda alınan kararlar dünya işçilerine ve komünistlerine, eski burjuva demokrasisi yerine yeni proleter demokrasiyi kurma görevi verilir.^[5]

Komünist Enternasyonal'in Temmuz 1920'de yapılan İkinci Kongresi ise tüzük ve giriş/üyelik koşullarını belirler. Bu kongre ile birlikte örgütsel yapısını netleştiren Komünist Enternasyonal, dünya üzerindeki tüm komünist partilerin belirli koşulları karşılaması şartı ile kendi birleşik önderliğine bağlı olmasını hedefleyecektir.

[4] Birinci Dünya Savaşı'na dönük yaklaşım farklılıkları, İkinci Enternasyonal'in dağılması ile sonuçlanmıştır. Günümüz sosyal demokrasisinin temelini oluşturan taraf, ülkelerinin dünya savaşına girmesi gerektiğini, işbirliğine varacak kadar savunurken, komünistlerin oluşturduğu taraf bu savaşa ve onun parçası olmaya karşı çıkmıştır. Bu konu üzerinden büyüyen tartışmalar sonucunda komünistler İkinci Enternasyonal'den ayrılmışlardır.

[5] Lenin, V.İ. (2006), *Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü*, Ankara, (Çev: M. Erdost), Sol Yayınları, s. 126-147.

Bütün bu sürece, dünyanın dört bir yanındaki komünistlerin ülkelerinde kendi partilerini kurmaya başlaması eşlik eder. İşte TKP, böyle bir sürecin içinde doğar. Ekim Devrimi'nin etkisi ve teşviki ile emperyalist işgale karşı mücadele iradesi gösteren Anadolu halkı, Avrupa ve Rusya'daki rüzgardan etkilenmiş ve kendi komünist örgütlerini kurmaya başlamıştır. Anadolu'da kurulan bu örgütler, 1920 Eylül ayında Bakü'de yapılan kongre ile birleşir.

TKP'nin doğuşu

Türkiye Komünist Partisi 1-7 Eylül 1920 tarihleri arasında Bakü'de Birinci Doğu Halkları Kurultayı'nın tamamlanmasının ardından kurulur.

Birinci Doğu Halkları Kurultayı, 18 Haziran 1920'de alınan Komintern Yürütme Komitesi kararı ile "batı proletaryası ile doğunun ezilmiş, sömürülen halkları arasında bir köprü kurmak amacıyla" düzenlenir.^[6] Bu Kurultay'ın devamında ise 10 Eylül 1920'de toplanan Birinci ve Umumi Türk Komünistleri Kongresi'nde Türkiye'deki çeşitli komünist gruplarının birleşmesi ile TKP kurulur.^[7]

Parti, Rusya'da sürgün ve esir bulunan Türk komünistlerce Mustafa Suphi liderliğinde kurulan Türkiye Komünist Teşkilatları öncülüğünde, Merkezi İstanbul'da bulunan Şefik Hüsnü liderliğindeki Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF) ve Ankara merkezli kurulan Hafı TKP'nin^[8] legal örgütlenmesi olan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'ndan (THİF) temsilcilerin katılımıyla kurulur. Ancak bu birlik sürecinde TİÇSF ve THİF varlıklarını sürdürürken, TKP bir çatı örgütü görevi görmüştür. Komintern, her üç hareketi de TKP olarak muha-

[6] Akal, E., "Bakü Birinci Doğu Halkları Kongresi" (Abstrakt Dergi, 29 Ekim 2019). <http://www.abstraktdergi.net/baku-birinci-dogu-halklari-kongresi/>

[7] İlk adıyla Türkiye Komünist Fırkası.

[8] Gizli TKP.

tap almıştır.

TKP'nin kuruluş kongresine Üçüncü Enternasyonal Yürütme Komitesi temsilcisi Mihail Pavloviç, Rusya Komünist Partisi (Bolşevik) temsilcisi Elena Stasova bizzat katılırlar. Lenin, Troçki, Zinovyev ve Stalin ise kongrenin fahri başkanlığını yaparlar. Kongre'de uluslararası komünist hareketin birliği ve merkeziliğine vurgu yapılırken kongre raporunda şu ifadeler yer alır:

“Kongre, Türkiye Komünist Partisi'nin her şeyden önce bir işçi ve köylü partisi olarak faaliyet göstermesini, dünyadaki diğer komünist partileriyle birlikte Üçüncü Enternasyonal'e katılıp, dünya burjuvazisine karşı mücadelede etkin ve aktif bir üye olarak yerini almasını, ilke olarak kabul etti.”^[9]

Buradan da anlaşılacağı üzere, Türkiye'de komünist hareket yerel dinamikler doğrultusunda oluşmuş olsa da TKP doğrudan uluslararası komünist hareketin bir parçası olarak doğmuştur. TKP'nin bu durumu, her bağımlılık ilişkisinde olduğu gibi ona avantaj sağladığı kadar bazı dezavantajları da beraberinde getirmiştir.

Birinci Doğu Halkları Kurultayı'nda ayrıca Şark Şurası^[10] adında bir kurul oluşturulur. Bu kurulun amacı “doğudaki bütün inkılapçı parti ve teşkilatlarıyla ilişkiye girerek, onların faaliyetlerini yönlendirmek ve birleştirmek amacıyla maddi ve manevi yardım göstermek” olarak belirlenir.

TKP, kurumsal olarak ilk önce Şark Şurası'na daha sonra da Komintern'e bağlıdır. Yani kararlar söz konusu olduğunda, ilk onay alması gereken merci Şark Şurası'dır. Şark Şurası'nın başında ise Mustafa Suphi'nin 1918'den beri tanıdığı ancak araları asla iyi

[9] TKP MK, Dönüş Belgeleri-1 (2004), İstanbul, (Çev: Yücel Demirel), TUSTAV, s. 19.

[10] Tam adı: Şark Halkları Tebligat ve Faaliyet Şurası.

olmamış olan Elena Stasova^[11] vardır.^[12]

Kuruluşunun hemen ardından TKP'nin ilk hedefi Anadolu'ya geçerek Kurtuluş Savaşı'na katılmak olacaktır. Parti, kuruluş kongresinde Milli Mücadele'ye bakışını şu şekilde ifade eder:

“Üçüncü Enternasyonal İkinci Kongresi'nin emperyalizme karşı milli hareketleri destekleme ve güçlendirme kararı uyarınca kongre, Anadolu hareketini destekliyor, ama partinin bağımsızlığını korumayı en önemli ve temel görevlerinden biri olarak görüyor.”^[13]

Ancak Komintern'in İkinci Kongresi'nde alınan karar gereği TKP'nin, bu hedefi Komintern kurumlarına bildirmesi ve onay alması gerekmektedir. Parti Merkez Komitesi (TKP MK) Anadolu'ya dönüş için 11 Ekim 1920'de Şark Şurası'ndan onay ve ek finansman talebinde bulunur. Şark Şurası bu talebe ret cevabı verir ve TKP'nin Anadolu'ya dönüşü durdurulur. Bunun temel nedeni TKP'nin Anadolu'da büyük bir legal parti gibi çalışma planı hazırlamış olması ve bu doğrultuda Komintern'den büyük miktarda mali destek istemesidir. Şark Şurası'na göre TKP Anadolu'da küçük ve gizli bir kadro ile çalışma yürütmelidir.

11 Ekim 1920'de TKP'nin Şark Şurası'na yaptığı başvuruya Şura tarafından verilen cevap şöyledir:

“Türk Komünist Organizasyonu'na

[11] Elena Dmitrievna Stasova, Rus komünist devrimci. 1917'de Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi, 1919'da Rusya Komünist Partisi Genel Sekreteri görevlerinde bulundu. RKP MK üyesi olarak 1920'de kurulan Şark Şurası sekreterliği görevinde bulundu. Stasova'nın Mustafa Suphi ile anlaşamamasının sebebi, Suphi'nin bir dönem Sultan Galiyev ile olan ilişkisinden dolayı onu milliyetçi olarak görmesi ve TKP'nin Türkiye'ye dönüş konusuna sıcak bakmamasından kaynaklanmaktaydı.

[12] Akal, E. (2014), İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 307.

[13] Dönüş Belgeleri-1, s. 19.

Doğu Halkları Propaganda ve Eylem Şurası Prezidyumu'nun 19 Ekim 1920 tarihli oturumunun zabtının çıktısı.

İSTİŞARE EDİLENLER:

Türkiye'deki öngörülen Türk Komünist Partisi'nin onlar tarafından gözden geçirilen bütçeleriyle ilgili faaliyetleri.

KARAR VERİLENLER:

TKP MK'nin sunulan bütçe raporlarından anlaşılıyor ki, TKP MK Komünist Parti'nin çalışma karakterini tamamen hatalı algılıyor ve Parti Merkez komitesi yerine, sadece bir ülkede Sovyet idaresinin varlığı dahilinde mümkün olabilecek büyük ve zor bir ajitasyon-organizasyonu farkındalık çalışması öngörüyor.

TKP MK organizasyonunun iddiası ile partinin Türkiye'deki gücü denk düşmemektedir.

TKP MK kendi iddialarında yapay bir yoldan ve bütçesi tepeden ödenen, profesyonel komünist ve işçi organizasyonlarını tamamen ve hatalı bir şekilde öngörmektedir. Bu işler için yapılan bütçeye göre (Sovyet göstergeleriyle) ayda bir milyar rubleyi bulan devasa bir maliyet gerekiyor.

Bu giderler Türkiye'de komünizmin gelişmesine fayda sağlamak için değil, aksine, İran'da olduğu gibi^[14], işçi-proleter hareketin düzgün gelişimini uzun bir sürece yayarak zarar getirir.

Şark Şurası Prezidyumu, Türkiye'deki devrimci hareketin bu dönemdeki gelişimini olağanüstü önemli saymaktadır. Hatalı bir adımın tüm Doğuda devrim işini yıkabileceğinden endişe ederek, TKP MK'nın Türkiye'ye gidişini geçici olarak durdurmuştur. TKP MK ve Şark Şurası Prezidyumu, yapılan hataların aydınlatılması ve organizasyonun doğru prensiplerinin tertibi için ortak toplantı düzenlemeye karar vermiştir.”^[15]

Görüldüğü üzere, TKP'nin Türkiye'ye dönüş için talep ettiği

[14] İran'daki olaylar Akal iş 305.

[15] Akal, İştirakiyuncular, s. 305.

bütçe fazla bulunmuş, TKP'nin Türkiye'deki durumu ile hedefleri arasında çok geniş bir açığı olduğu vurgulanmıştır. Bunun yanında Komintern bu dönemde dünya devrimini rafa kaldırmış ve stratejisini anti-emperyalist burjuva devrimlerini desteklemek olarak belirlemiştir. TKP'nin Türkiye'ye dönüş talebinde bulunduğu günlerde komünist partilerin görevleri yeniden tanımlanmaktadır. Ancak Komintern'in bu politika değişikliği nedeniyle TKP, Komintern'in tek muhatabı olmaktan çıkmıştır. Bu dönemde Sovyet Hükümeti ve Komintern için TBMM ve İttihatçıların TKP'ye denk muhataplar olarak görüldüğü söylenebilir.

Ancak TKP MK Anadolu'ya dönüş konusunda ısrarcı olmayı sürdürür. Aynı günlerde TKP'de Ankara Hükümeti'nin İstanbul ile anlaşma ihtimalinin arttığı görüşü oluşmaya başlar.^[16] Yukarıdaki mektubun yazıldığı günlere bakıldığında böyle bir hava oluştuğunu söylemek gerçek dışı değildir.^[17] İstanbul'da Damat Ferit Hükümeti istifa ettirilmiş, yerine Ankara'ya daha ılımlı yaklaşan Tefik Paşa getirilmiştir.

TKP'nin Anadolu'ya dönüşü, Anadolu'da yapacağı çalışmalar ve bütün bu başlıklarla doğrudan ilişkili bütçe sorunu Stalin ile yapılan toplantı sonrası çözülür. Mustafa Suphi, İsmail Hakkı, Pavloviç, Stasova ve Stalin'in bir araya geldiği toplantı sonrası TKP'nin bütçesi 2/3 oranında düşürülerek Anadolu'ya dönüşüne onay verilir. Toplantı tutanaklarına bakıldığında, o tarihe kadar Bolşeviklerin itibar gösterdiği Enver Paşa ile artık bir bağlarının kalmadığı anlaşılmaktadır. Toplantıda Stalin, Enver Paşa hakkında "dolandırıcı" ifadesini kullanmış, Ankara Hükümetini ise tehlike kabul etmeyip yardımda bulunduklarını ifade etmiştir. Stalin "bize münferid bir komünist, yirmi Kemal'e be-

[16] Dönüş Belgeleri-1, s. 120.

[17] Bugünden bakıldığında Milli Mücadele boyunca Ankara hükümetinin İstanbul'a karşı tavizsiz bir reddiye içinde olduğunu ve hiçbir koşulda yan yana bulunmak istemediği net olarak görülse de bu tip ihtimallerin her daim masada olabileceğini belirtmek gerekir.

deldir” derken, bu nedenle TKP’nin kadro yetiştirmeye önem vermesi gerektiğini de belirtmiştir.^[18]

Bu toplantının ardından Büyük Millet Meclisi (BMM) Hükümeti’ni destekleyeceğini Bolşevik Partisi’ne bildiren TKP’ye^[19] 14 Kasım 1920’de Anadolu’ya dönüş izni çıkar. Bu iznin çıktığı tarihlerde yaşanan olaylar ise dikkate değerdir:

- Kazım Karabekir komutasındaki ordunun Gümrü’yü, Iğdır’ı ve ardından Elviye-i Selase’yi^[20] alması,
- Aynı günlerde Fransa’nın Ankara ile yakın ilişki kurma çabası,
- İstanbul’da İtilaf Devletleri komiserlerinin Damat Ferit Paşa Hükümeti’yle görüşerek Ankara ile anlaşmasını istemesi. Damat Ferit’in buna yanaşmaması üzerine hükümetin devrilerek yerine Ankara’ya daha ılımlı yaklaşan Tefvîk Paşa Hükümeti’nin kurulması.

Yukarıda sıralanan ve art arda gerçekleşen olaylarla birlikte TKP’ye Anadolu’ya dönüş izni çıkması ayrıca dikkate alınmalıdır diyerek geçelim. TKP’nin durumunun Moskova-Ankara ilişkilerinden ne derece etkilendiğinin ilk örneği budur. Sovyet Hükümeti’nin TKP’ye yaklaşımının temelinde, Rusya’da iç savaş devam ederken İstanbul’daki İngiliz işgalinin hem Türkiye açısından hem de Sovyet hükümeti açısından önemli bir sorun teşkil etmesi yatmaktadır. BMM Hükümeti’nin temel sorunları, başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletleri’nin Anadolu’daki direniş hareketini baltalayacak her türlü yapıyı desteklemesi ve belki de en önemlisi, İstanbul’daki hükümetin İngilizler’den destek görmesidir. Sovyet Rusya açısından ise Güney komşusunun kendisini de tehdit eden emperyalistlerce işgal altında bulunması, bilhassa Beyaz Ordu’ya İngiliz işgali altında bulunan Çanakkale ve İstanbul Boğazları’ndan geçerek ulaştırılan silahların temin edilmesidir. Yani İngiltere, 1915’te Çanakkale’yi ge-

[18] Dönüş Belgeleri-1, s. 310.

[19] Akal, İştirakiyuncular, s. 311-12.

[20] Üç Liva olarak da bilinen Kars, Ardahan ve Batum.

çemeyerek kurulmasına engel olamadığı Sovyet Rusya'yı, Sevr Antlaşması sonrasında işgal ettiği İstanbul ve kontrolüne aldığı Boğazlar aracılığıyla yıkma çabasındadır.

Bunun yanında Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ın durumu 1920'nin ikinci yarısında Sovyet ve BMM hükümetleri açısından da oldukça kritiktir. Kısaca değinmek gerekirse, Ekim Devrimi sonrası Rusya, Birinci Dünya Savaşı'ndan İttifak Devletleri ile Brest-Litovsk Antlaşması'nı imzalayarak çekilmiştir. Antlaşma gereği Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya'nın aldığı Kars, Ardahan ve Batum Osmanlı'ya geri verilmiş, ancak Ekim Devrimi sonrası kurulan Ermenistan Demokratik Cumhuriyeti, Sevr Antlaşması'nda kendisine vaat edilen Kars, Ardahan, Batum, Iğdır ve Sarıkamış'ı işgal etmiştir. Bu dönemde Ankara ve Moskova henüz birbirlerini karşılıklı olarak tanıma dönemindeydi. Bu nedenle iki taraf da keskin adımlar atma konusunda temkinlidir.

Ancak Anadolu'nun dört bir yandan işgal edilmesi ve Ermenistan'ın Kuzeydoğu Anadolu'yu işgal etmesine karşı Sovyet Hükümeti'nin henüz net bir tavrı olmaması, BMM hükümetinin bu bölgeye müdahale etmesini gerektirmiştir. Bunun nedeni Brest-Litovsk ile belirlenen sınırların Ermenistan tarafından ihlal edilerek ve Sevr Antlaşması temel alınarak işgal edilmesidir. Bu koşullar altında Kazım Karabekir komutasındaki 15. Kolordu, Eylül 1920'de taarruza geçerek Ermenistan tarafından işgal edilen bölgeleri geri almaya başlamıştır. Ermenistan tarafından işgal edilen yerleri geri alan Türk ordusu, Gümrü'ye de girmiştir.

Konu ile ilgili Bolşevik Parti Politbüro üyesi Grigol Ordjonikidze, Ermenistan'daki durum hakkında yapılan toplantıda Ankara'nın Ermenistan ile ilgili ne planladığı hakkında Mustafa Suphi'nin görüşlerine danışır:

“Mustafa Kemal hududumuza kadar yaklaşıyor, Mustafa Kemal'in maksadı nedir? Şüphesiz komünist değildir. Antant^[21]

[21] İtilaf Devletleri.

ile ihtimal ki mukavele yapmışlar, aynı zamanda Gürcüler ile görüşüyorlar.”^[22]

Bolşeviklerin en büyük endişesi, Ermenistan'ın Kızıl Ordu kontrolüne girmesi durumunda Kazım Karabekir komutasındaki ordu ile karşı karşıya gelip gelmeyecekleridir. Bu dönemde Ankara Hükümeti ile İtilaf Devletleri arasında bir yakınlaşma olduğu endişesi vardır. Mustafa Suphi, Ordjonikidze'nin sorusuna “Ermenistan'ın sovyetize edilmesi meselesini Anadolu öteden beri arzu ediyordu” sözleriyle yanıt verirken, son dönemde Anadolu'da oluşmaya başlayan anti-komünist hareket sonucunda ve Ankara Hükümeti'nin Sovyet Hükümeti ile birlikte hareket etmesinin önüne geçmeye çalışan kesimlerin etkisiyle BMM'ye bağlı güçler ile Kızıl Ordu'nun karşı karşıya gelebileceği ihtimalinin de altını çizmiştir.^[23]

Bu durum Sovyet Hükümeti'nde olduğu kadar TKP'de de tartışma konusu olmuştur. Başta da ifade edildiği gibi, iki ülkenin birbirini tanıma süreci, BMM Hükümeti'nin Gümrü'ye girmesi ve daha da ileriye gitme ihtimali üzerinden hızlanmış, Moskova-Ankara arasında güven bağları oluşmaya başlamıştır. Moskova'nın Ankara'nın direniş hareketini desteklemesi konusunda TKP de aynı görüştedir. Ekim 1920'de yayımlanan bir belgede şu ifadelere yer verilmiştir:

“Şayet Türkiye istila olunur veya İstanbul hükümeti Anadolu'da hâkim olursa emperyalistlerin nüfuzu Türkiye'den Ermenistan ve Gürcistan'la birleşip tevessü edecek ve kolaylıkla Azerbaycan'a geçecek ve oradan halifenin iradelerini ve askerlerini elinde bulundurdukları için kolaylıkla Orta Asya'ya atılacak ve Bolşevizm etrafında müthiş bir ağ gererek Rusya inkılabını mahvedecektir.”^[24]

[22] Dönüş Belgeleri-1, s. 231.

[23] A.g.e., s. 232.

[24] A.g.e., s. 103.

Buradan anlaşılacağı üzere, Anadolu'daki direniş hareketinin kaybetmesi durumunda emperyalist güçlerin Osmanlı himayesindeki halifelik makamı vasıtasıyla Sovyet etkisinin arttığı coğrafyalarda olumsuz sonuçlara yol açacağı ve böylece Rusya etrafında emperyalizm destekli bir ağ kurulacağı düşüncesi TKP belgelerinde de dile getirilmeye başlanmıştır. Bu tarihlerde Saltanat ile BMM'nin anlaşacağı düşüncesi hâkimdir. Bu ihtimalin Sovyetler ve TKP açısından gerçekçi görüldüğü bir dönemde, yukarıda da belirtildiği gibi TKP'ye Anadolu'ya dönüş izni, bir yandan İtilaf Devletleri karşısında yalnızlaşan BMM Hükümeti'ne destek, diğer yandan ise BMM'nin bu emperyalist ittifaka yanaşmasının önüne geçmek amacıyla çıkmıştır.

Bu koşullar altında Sovyetler Birliği'nin BMM Hükümeti'ne ve daha sonrasinda Türkiye Cumhuriyeti'ne dönük politikası, sosyalist veya komünist olmadığı ve olmayacağı farkında oldukları Mustafa Kemal Paşa ve Kemalist güçleri yanına çekmektir. Buna karşılık BMM Hükümeti de Sovyetler'den yardım alabilmek için çeşitli hamlelerde bulunmuştur. Bu politika doğrultusunda, Kemalist Hükümet ile ilişkilerin bozulmaması için ülkede Osmanlı döneminden bu yana gelişmekte olan komünist hareketin likidasyonu dahi gündeme gelebilmiştir. Bu sürece bugünden bakınca Sovyetler Birliği'nin, Türk Hükümeti'ni komünistlere karşı desteklediği gibi bir anlam çıkarmak kolaycılık olacaktır. Ancak tarihsellik içerisinde bakıldığında Sovyetler'in politikası, emperyalist işgale uğrayan Osmanlı'da ortaya çıkan anti-emperyalist bir direniş gücüyle işbirliği yaparak, onu kendi yanına çekmek, böylece direniş gücünün emperyalistlerle olası bir ittifakının önüne geçerek devrimin güvenliğini sağlamaktır.

15'lerin öldürülmesi sonrası

TKP ve uluslararası komünist hareket

Ocak 1921, Anadolu'daki komünist hareket için oldukça kötü bir aydır. Kendisini Bolşevik olarak tanımlayan Çerkez Ethem komutasındaki Kuvayı Seyyare güçlerinin BMM Hükümeti'ne

dönük isyanı Ocak ayı ortalarında bastırılmıştır. Aynı dönemde Kuvayı Seyyare'nin siyasi kolu olan ve BMM'de temsil edilen Yeşil Ordu Cemiyeti de dağıtılmıştır.^[25]

Çerkez Ethem'in kendini Bolşevik olarak tanımlaması ve BMM Hükümeti'ne isyan etmesi, Anadolu'da komünistlere dönük baskı olumsuz etkilemiştir. Ocak ayının sonlarında BMM'de grubu bulunan THİF üyeleri derdest edilmiş, Anadolu'ya dönen TKP Merkez Komitesi ise Karadeniz'de dönemin anti-komünist koalisyonunun komplosu ile katledilmiştir.

Bu tarihe kadar Komintern etkisiyle de BMM Hükümeti'ne ılımlı, yer yer sıcak yaklaşan TKP'de büyük bir tepki oluşmuştur. Bu tepki, TKP MK tarafından Pavloviçe yazılan bir mektupta şu sözlerle ifade edilmiştir:

“Nasıl burjuvazi düşmanımızsa, nasıl onların elleri kanlı ise, Anadolu paşa ve beylerinin de elleri kanlıdır. Paşa ve beylerin sözleri millet meclisinde Abdülhamit siyasetine lanet ediyorlar fakat yaptıkları cinayet Abdülhamit'i sevindirdi.”^[26]

Mustafa Suphi'lerin katledilmesi sonrası, Sovyetler'in ana muhatabı, başta Komintern tarafından da tanınan THİF olmak üzere, Ankara'daki komünist çevreler olmuştur.

Tüm bu gelişmelere rağmen, Kurtuluş Savaşı'nın özellikle son anlarında Ankara-Moskova ilişkileri iyice yakınlaşır. Savaşın erken dönemlerinde Ankara'ya büyükelçi gönderen Sovyetler Birliği ile 16 Mart 1921 tarihinde de Moskova Antlaşması'yla yakınlaşan bu ilişki resmiyet kazanmıştır. Sovyetler'in mali, siyasi ve askeri desteği ile BMM Hükümeti savaştan zaferle

[25] İsyanın nedeni, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'nun çeşitli yerlerinde dağınık hareket eden Kuvayı Milliye güçlerini işgal kuvvetlerine daha güçlü direnebilmek amacıyla merkezi bir ordu haline getirme çabası ve Çerkez Ethem'in bunu kabul etmemesidir.

[26] TKP MK, Dönüş Belgeleri-2 (2004), İstanbul, (Çev: Yücel Demirel), TÜSTAV, s. 130.

çıkart. BMM Hükümeti'nin zaferinin ardından Komintern Yürütme Komitesi bir açıklama yapar. Bu açıklamada Türkiye'nin emperyalistlere karşı kazanmış olduğu zafer sevinçle karşılanır, çevre ülkelerin işçi ve köylülerine umut olduğu belirtilir. Ancak edinilen acı tecrübeler doğrultusunda uyarılar da yapılır:

“Türk hükümeti, işçilerin ve köylülerin hükümeti değildir; subayların bir kesiminin hükümetidir, aydınların hükümetidir, hiç kuşkusuz bizim amaçlarımızla uyuşmayan bir hükümettir. Bu yüzden Türkiye işçi sınıfı, Türkiye ekonomik açıdan kalkındığı ölçüde bu hükümete karşı mücadele etmek zorunda kalacaktır.” [27]

Komintern'in mesajında diğer ülkelerin işçilerine de şöyle seslenilmiştir:

“Özellikle siz İngiltere, Fransa, İtalya, Sırbistan ve Romanya işçileri! Sizin göreviniz, Türkiye'ye karşı atılacak herhangi bir askeri adıma karşı var gücünüzle ve ısrarla mücadele etmektir. Sizin göreviniz, İtilaf Devletleri'nin Boğazları kendisine açması için Türkiye'yi zorlayarak yeni savaşlar hazırlamalarını engellemek yönünde tüm gücünüzü ortaya koymaktır.” [28]

Bu mesajdan da anlaşılacağı gibi, Komintern açısından emperyalizmin yaratacağı sorunlarla uğraşmak zorunda kalmayan, uluslararası işçi hareketinin desteğini almış bir Türkiye'ye ihtiyaç vardır. Bu nedenle emperyalizme karşı güçlü bir Türkiye ile iyi ilişkiler, Türkiye'deki komünistlerin baskıya uğraması, cezaevine atılması, öldürülmesinden daha önemlidir. Bu, Komintern'e bağlı olan TKP'nin de Türkiye'deki etkinliğini durma noktasına getiren bir durumdur.

[27] Komintern Belgelerinde Türkiye (2020), İstanbul, Kaynak Yayınları, s. 91-92.

[28] Komintern Belgelerinde Türkiye, s. 91-92.

Kurtuluş Savaşı sonrası TKP

Lozan Barış Antlaşması ile Cumhuriyet'in kurulması sürecinde ve sonrasındaki dönemde uluslararası komünist hareket içinde birtakım tartışmalar yürütülmektedir. Dünya devrimi politikası ile Sovyet iktidarının korunması gündemleri neredeyse birbiriyle çelişir hale gelmeye başlamıştır. 30 Ağustos 1922'de kazanılan zafer sonrası BMM Hükümeti'nin Sovyetler'in desteğine ihtiyacı kalmamış, bu tarihten itibaren batılı devletlerle yakınlaşma adımları atılmaya başlanmıştır. Komintern ve Sovyet Hükümeti ise Türkiye'nin yeni dış politikasına rağmen başlangıçtaki tutumunu değiştirmemiştir.^[29] Birinci Dünya Savaşı ve Ekim Devrimi sonrasında dünyanın, uluslararası komünist hareketin ve Sovyetler Birliği'nin içinde bulunduğu durum, diğer komünist partileri olduğu gibi TKP'yi de etkilemiştir.

TKP'nin Anadolu'ya dönüşünü de içeren gündemleri bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Yukarıda bahsedildiği gibi TKP'nin Anadolu'ya dönüşü, Komintern'in de bizzat dahil olduğu tartışmalar sonucu kabul edilmiştir. Bu tartışmalarda Türkiye'de o dönemdeki gelişmelerin önemini ve etkisini görmek önemlidir.

Kurtuluş Savaşı'nda elde edilen zafer ile birlikte artık Mustafa Kemal Paşa'nın liderliği, TBMM hükümetinin varlığı ve geleceği sorgulanamaz bir gerçektir. Şefik Hüsnü 3 Mart 1924'te Komintern'e "Kesinlikle Gizli" ibaresiyle gönderdiği raporda, "milliyetçi partinin ülkeyi burjuva demokrasisi yönünde yenilemek için sarsılmaz bir iradeye sahip olduğu git gide daha fazla ortaya çıkıyor" demiştir.^[30] Yeni bir modern kapitalist ulus devletin kuruluşuna tekabül eden bu dönemin Komintern ve TKP üzerinde kimi olumsuz etkilerini görmek mümkündür. Bunların ilki 19 Ekim 1922'de THİF üyesi 20 kişinin tutuklanmasıdır. 5 Kasım - 5 Aralık 1922 arasında yapılan Komintern'in Dördüncü

[29] Akbulut, E & Tunçay, M. (2007), Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923), İstanbul, İletişim Yayınları, s. 233-234.

[30] Komintern Belgelerinde Türkiye, s. 275.

Kongresi'nde bu konu ele alınmıştır.

Komintern'in Dördüncü Kongresi'ne dönemin 2 TKP'si diyebileceğimiz THİF ve İstanbul Komünist Grubu olarak anılan Aydınlık çevresinden delegeler katılır. Lozan görüşmeleri başlamadan önce belli konularda taviz vereceği iddia edilen TBMM hükümetini, Misak-ı Milli sınırları ile emperyalizme karşı tavizsiz duruş sergilenmesine ilişkin başlıklarda eleştiren THİF üyelerinin tutuklanmasına Komintern bir bildiri ile tepki gösterir. "Türkiye'nin Komünistlerine ve Emekçi Kitlelerine" başlıklı bildiride, milliyetçi hükümetin büyük burjuvazinin yararına elde edeceği ödünler karşılığında emperyalistlerle anlaşmaya hazır olduğu belirtilir. Komünistlere ve sendikalara dönük baskının nedeninin "Lozan Konferansı'na gerçek bir burjuva hükümeti olarak boy gösterme hevesi" olduğu dile getirilir.^[31]

Komintern'in Dördüncü Kongresi, Türkiye'de komünist hareketin durumu açısından tartışmalara neden olmuştur. Kongrenin anti-emperyalist milli burjuva devrimlerine destek verme çizgisiyle "sınıfa karşı sınıf" çizgisi arasındaki geçişte bir ara durak olması bu tartışmaların ana nedenidir. Ülkenin içinde bulunduğu durum ve özellikle Suphilerin öldürülmesi sonrasında emperyalizme karşı mücadele veren Ankara Hükümeti'ne destek üzerinden kendini var etmiş olan Türkiye'deki komünist hareket, bu geçişle uyum sorunu yaşamıştır. Söz konusu durum 1922 yılı sonrası ayakta kalabilen tek komünist örgüt olan Aydınlık çevresi ile Komintern arasında bazı tartışmalara yol açmıştır.

Aydınlık çevresi TKP oluyor

1923 yılına gelindiğinde Ankara merkezli THİF'in varlığının kalmamış olması, Türkiye'deki komünist hareketin Şefik Hüsnü liderliğindeki İstanbul merkezli Aydınlık çevresinde yoğunlaşmaya başlamasına yol açar. 1922'ye kadar Komintern'in mesafe-li durduğu Şefik Hüsnü ve Aydınlık çevresi, Dördüncü Kongre

[31] Komintern Belgelerinde Türkiye, s. 166.

sonrasında Komintern'in bir seksiyonu haline gelir.^[32] Ancak bu durum da Aydınlik ile Komintern arasındaki anlaşmazlıkların önüne geçemez.

1920-1925 yılları arası Komintern açısından da milli burjuvaziye ilişkin yaklaşımda netleşmenin sağlanamadığı, dalgalanmaların yaşandığı yıllardır. Bu belirsizliğin etkisi, söz konusu başlıkta net veriler sunan Türkiye'de açıkça görülür. Komintern de Türkiye'deki komünist hareket de tutarlı bir siyaset izleyemezler. Bu tutarsızlığın üzerine yeni kurulan Cumhuriyet'in ve Hükümet'in içerisinde etkinliğini artıran burjuvazinin baskıları da eklendiğinde, TKP için bu 5 yıllık süreç oldukça zor atlatılır.

Komintern, Kurtuluş Savaşı ve Lozan Antlaşması sonrası ortaya çıkan tablo neticesinde Türkiye'ye dönük politikasını değiştirmeye başlar. TKP'yi yeniden toparlaması ve harekete geçirmesi için Şefik Hüsnü'yü görevlendirir. Şefik Hüsnü, 1925 yılında, İstanbul Akaretler'de bulunan evinde toplanan TKP Kongresi ile ülkedeki komünist grupları birleştirir ve genel sekreter seçilir. Kongre'den sonra başlayan Şeyh Said isyanı ve sonrasında ilan edilen Takrir-i Sükun Kanunu TKP'yi de etkiler. Yayınları kapatılan TKP'nin üyeleri tutuklanır.

Bu gelişmeler Komintern'in ve TKP'nin Kemalist Hükümet'e bakışını netleştirir. Parti'nin 1926 yılında toplanan Viyana Konferansı ile yeni eylem programı ve tüzüğü kabul edilir. Bu program ile Komintern politikasına paralel olarak, Halk Fırkası Hükümeti'ne karşı mücadele kararı alınır. Şefik Hüsnü'nün yurtdışında yaşadığı yıllarda TKP içerisinde Genel Sekreter Vedat Nedim ve Şevket Süreyya'nın etkinliği artar. İki isim de Ko-

[32] Komintern'in Aydınlik çevresine olumsuz yaklaşmasının nedeni büyük ölçüde İstanbul'daki gayrimüslim işçilerden oluşan Beynelmül İşçiler İttihadı örgütünün Aydınlik çevresi hakkında ulusal bağımsızlığı savunması nedeniyle enternasyonalizmden saptığı şeklinde bilgilendirmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak Komintern'in Dördüncü Kongresi sonrası İstanbul'a gelen görevliler, durumun böyle olmadığını anlamış ve bu hareketi kabul etmiştir.

mintern'in bu politikasına muhalefet ederler.

Bu durum karşısında Şefik Hüsnü, 1927 yılında bir kez daha TKP'yi toparlamak amacıyla Türkiye'ye gönderilir. Ancak ülke sınırları içinde TKP'nin yönetiminde bulunan Vedat Nedim ve Şevket Süreyya bu hamleyi kabul etmezler. Şefik Hüsnü'yü ihbar ederek, TKP'nin Ankara, Eskişehir, Adana ve İzmir örgütlerinin üye listelerini polise bildirirler. Gıyabında 15 yıl ağır hapis cezası bulunan Şefik Hüsnü, 1925 yılında cezaevine girer.

Bu olayın ardından Komintern sert bir bildiri yayınlar ve TKP'nin mücadelesinin yeni bir döneme girdiği ilan edilerek partinin yeni görevleri belirlenir:

Tutuklanan Türkiyeli komünistlerin serbest bırakılması için bir kampanya açmak.

Tutuklanan komünistlere işkence yapan, onları ölüm cezasıyla tehdit eden ve iftira atan Kemalist hükümetin işlediği suçları ortaya çıkarmak.

Türkiye Komünist Partisi'nin gerçek hedeflerini ve görevlerini tanıtmak.

Kemalistlerin gericilikle ve emperyalizmle uzlaşma çabalarına karşı mücadelesinde, Türkiye Komünist Partisi'ni sonuna kadar desteklemek.

Kemalistlerin feodal gericilik ve emperyalistlerle uzlaşma çabalarına karşı, bütün ülkelerin işçilerinin devrimci birleşik cephesini çıkarmak.

Türkiye Komünist Partisi ve Türkiye işçi sınıfı, Kemalist hükümetle olan ilişkilerini yeniden gözden geçirme zorunluluğuyla karşı karşıyadır. Kemalist hükümetin şu anda Türkiye Komünist Partisi'ne karşı başlattığı azgın saldırı, onun artık kesinlikle gericiliğin ve emperyalistlerin safına çark etmekte olduğunu, hatta çoktan ettiğini göstermektedir.^[33]

[33] Komintern Belgelerinde Türkiye, s. 512.

1927 sonrası Komintern'deki bu tavır değişikliği fazla uzun sürmemiş, Türkiye'de komünistlere dönük baskının devam ettiği 1929 yılında Büyük Buhran nedeniyle Türkiye-SSCB ilişkilerinin iyiye gitmesi ile birlikte Parti'nin dağıtılması dahi gündeme gelmiştir.

1929'da serbest bırakılan Şefik Hüsnü, yurtdışına gider. Bu tarihten itibaren Parti'yi yurtdışından yönetecektir. Bu süreçte Parti içerisinde oluşan başını Nâzım Hikmet'in çektiği ve TKP'nin daha sonraki genel sekreterleri Zeki Baştımar ile İsmail Bilen'in de dahil olduğu muhalefet hareketi^[34] "Troçkist" suçlaması ve Komintern'in de onayıyla partiden tasfiye edilirler. Ancak bu durum uzun sürmeyecektir. 1932 yılında yapılan TKP Dördüncü Kongresi'nde muhalefet ve muvafakat olarak adlandırılan taraflar bir araya geleceklerdir.

1932 sonrası Türkiye'deki ve dünyadaki gelişmeler TKP'nin de 1930'lu ve 1940'lı yıllardaki durumunu doğrudan etkiler. 1930'lu yıllarda Almanya ve İtalya'da yükselmeye başlayan faşizme karşı, Komintern 1935 yılında yapılan Yedinci Kongresi ile "sınıfa karşı sınıf" politikasından "faşizme karşı birleşik cephe" politikasına geçiş yapar. Bununla birlikte Türkiye'de 1930'lu yıllarda uygulanmaya başlayan devletçilik politikası, SSCB ile işbirliğini güçlendirir. Bu dönemde SSCB - Türkiye ilişkileri son derece olumlu seyredecektir. İki ülke arasındaki ilişkilerin olumlu seyri ile Avrupa'da yükselen faşizme karşı birleşik cephe oluşturma kararlarına ek olarak TKP ile Komintern arasında süren anlaşmazlıklar, 1935 yılında Komintern'in Yedinci Kongresi'ndeki karar uyarınca TKP'nin lağvedilmesini getirecektir.

Desantralizasyon Kararı sonrası TKP

TKP'nin lağvedilmesinin ardından 1939'da patlayan İkinci Dünya Savaşı, Türkiye'deki komünistlerin çalışmalarında önemli bir duraksamaya neden olur. Dünyada yükselen faşizmin etkileri

[34] Muhalefet hareketi temel olarak TKP'nin desentralize edilmesine karşı olmasından dolayı bu isimle anılmaktaydı.

Türkiye'de de görülmeye başlanır. Ancak bu dönemde gerek Anti-Faşist Halk Cephe'leri kurulması, gerekse Türkiye'de SSCB'nin tepkisini çekecek bir hamlede bulunma konusunda komünistler ihtiyatlı davranmışlardır.

Türkiyeli komünistler için anti-faşist cephe, iktidardaki CHP'nin faşist çizgiye kaymasının önüne geçmek ve halk arasında etkisini artırmaya başlayan Türkçü - Turancı hareketlere karşı propaganda yürütmek üzere yapılan çalışmalardır. Özellikle 1943 sonrasında çıkarılan broşürler yoluyla bu hamleler daha belirgin hale gelmiştir. En Büyük Tehlike ve Niçin Sovyetler Birliği'nin Dostuyum? başlıklarıyla yayınlanan broşürlerde "Türkiye'nin Nazi Almanyası'yla ittifak halinde savaşa girerek Türk kökenli halkları Sovyet boyunduruğundan kurtarmasını ve büyük Türkiye çatısı altında birleştirmesini savunan Türkçü propaganda'nın içerdiği büyük tehlikeye" dikkat çekilir. Türkiye'nin Sovyet karşıtı etkiden kurtularak Kurtuluş Savaşı'nın ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında uygulanan Sovyetler Birliği ile dostluk politikasına dönmesi çağrısı yapılır.^[35]

Komintern'in 1943'te sona ermesi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Churchill'in 1946'da ABD'de "Demir Perde çekildi"^[36] ifadesiyle karşılığını bularak emperyalizm tarafından ilan edilen

[35] Detaylı bilgi için bkz. TÜSTAV Arşivi, 1940'lı Yıllar Kitaplığı.

[36] Dönemin İngiltere Başbakanı Winston Churchill'in, 1946 yılında ABD'nin Missouri eyaletinde Fulton Westminster Koleji'nde yaptığı ve ABD liderliğindeki emperyalist kampın SSCB ve Sosyalist ülkelere karşı yürüteceği Soğuk Savaş'ın sinyallerini verdiği konuşmasıdır. "Baltık'taki Stettin'den Adriyatik'teki Trieste'ye kadar kıta boyunca demir bir perde çekildi. Doğu ve Orta Avrupa'nın tüm kadim ülkelerinin başkentleri, bu hattın arkasında kalmış durumda. Varşova, Berlin, Prag, Viyana, Budapeşte, Belgrat, Bükreş ve Sofya; tüm bu görkemli şehirler ve halkları, Sovyet etkinlik sahası olarak isimlendirmek zorunda kaldığımız alanda kalıyorlar. Öyle ya da böyle, sadece Sovyet etkisine açık değil; aynı zamanda, oldukça yüksek ve bazı durumlarda giderek artan bir Moskova kontrolü ile karşı karşıyalar." ifadesi Soğuk Savaş'a adeta işaret eder.

Soğuk Savaş'ın başlaması ve 1953'te Stalin'in ölümü sonrasında Hruşçov'un başını çektiği "Stalin ile hesaplaşma" süreci sınıf uzlaşmacılığı ile birlikte destalinizasyon ve barış söylemlerinin öne çıkmasını getirir. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP) 1956 yılındaki Yirminci Kongresi bu sürecin etkili bir köşe taşıdır. Özellikle Avrupa komünist partilerinden başlamak üzere sınıf mücadelesini dışlayan, sosyalist devrimi parlamenter ve barışçıl geçiş modelleriyle ikame eden, giderek özgürlükçü liberal çizgiye oturan siyasi ve ideolojik bir sürece kapı açılır.

TKP, 1958 yılında Bizim Radyo yayınlarını başlatır. 1950 yılında başlayan Kore Savaşı'na ve Türkiye'nin bu savaşa asker göndermesine karşı barış mücadelesi başlatılır. Bu dönemde çıkarılan Barış ve Barış Yolu dergileri aracılığı ile sürdürülen mücadeleye dönemin Demokrat Parti (DP) Hükümeti kapatma ve tutuklamalarla karşılık verir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'nin Marshall Planı'ndan faydalanmak isteyen Türkiye burjuvazisi ve DP Hükümeti, 1950'li yıllarda komünistlerin üzerindeki baskıyı daha da artıracaktır.

Atılım'a hazırlık dönemi

1960'lı yıllara gelindiğinde 1961 Anayasası'nın yaratmış olduğu siyasi ortamda Türkiye solu yeni bir canlanma dönemine girmiştir. Bu dönemde TKP, TİP'in önünü kesmemek için yurt içinde fazla görünür olmamayı tercih etmiştir. Ancak başta Almanya olmak üzere, çeşitli sebeplerle yurt dışına giden işçilerin ve öğrencilerin örgütlenmesi için çalışma yürütmüştür.

1957 yılında gerçekleşen Komünist ve İşçi Partileri Toplantısı'nda Hruşçov'un başlattığı "Stalin ile hesaplaşma" politikası doğrultusunda, SSCB çizgisindeki uluslararası komünist hareket, emperyalizme karşı uzlaşmacı bir hatta yönelir. 81 parti-den temsilcinin katıldığı toplantıda "Dünya Halklarına Çağrı" ve "Barış Manifestosu" metinleri kabul edilir. TKP de Nisan 1962'de Dış Büro'yu oluşturarak merkezini yurtdışına taşır.^[37]

[37] Babalık, N. (2005), Türkiye Komünist Partisinin Sönümlenmesi,

TKP'nin yurtdışındaki örgütlenme çalışmaları 1960'lı yılların sonu ile 1970'li yılların başında hız kazanır. Federal Almanya, İngiltere ve Fransa'da yürütülen çalışmalarla Türkiye'den Avrupa'ya gelen işçilerin örgütlenmesi, 1973 Atılım sürecinin en önemli ayağını oluşturacaktır. Bu süreçte 1969 yılında yapılan Dünya Komünist ve İşçi Partileri Toplantısı önemlidir.

5-17 Haziran 1969'da Moskova'da toplanan Uluslararası Komünist ve İşçi Partileri Toplantısı, TKP'nin Atılım Dönemi'ne dönük hazırlıklara başlamasında önemli bir yere sahiptir. Bu toplantı, TKP'nin Atılım hazırlıklarına başlamasına önayak olur.

Toplantının bildirisinde "Emperyalizme karşı savaşta çağımızın üç büyük gücü -dünya sosyalist sistemi, uluslararası işçi hareketi ve milli kurtuluş hareketi- birleşiyor. Şimdiki dönem devrimci ve ilerici güçlerin ileriye doğru yeni hareketi olanaklarının artmasıyla karakterize edilir." denmektedir..^[38]

1968 yılında dünya genelinde yaşanan olaylar ve komünist hareketlerin yukarıdaki bölümlerde değindiğimiz yönelimleri bu politikanın belirlenmesinde etkili olur. Vietnam'da Viet Cong güçlerinin ABD karşısında elde ettiği zafer, Avrupa'daki öğrenci hareketleri, İtalya ve İngiltere'deki grevler, ABD'de eşitlik yurttaşlık talebinde bulunan siyahilerin direnişi gibi dünya çapındaki gelişmeler "barış uğrunda savaşmak" çizgisini ortaya çıkarır.^[39] Bunlarla birlikte 1968 yılında Varşova Paktı'nın Çekoslovakya'ya müdahalesi ile Soğuk Savaş kapsamında sosyalist sisteme dönük hamlenin sosyalist ülkelere saldırılar olarak gerçekleşmesi askeri müdahalelerin de yolunu açacaktır.

Emperyalizme karşı direniş, dünyanın bazı bölgelerinde faşizm karşı direnişle eşgüdümlü ilerlemektedir. Faşizmin, emper-

Ankara, İmge Kitabevi, s. 62

[38] Bugünkü Aşamada Emperyalizmle Mücadelenin Ödevleri, Komünist ve İşçi Partilerinin Bütün Antiemperyalist Güçlerin Hareket Birliği (1969), Sofya, Narodna Prosveta Yayınevi, s. 1.

[39] A.g.e. s. 31.

yalizmin işçi sınıfı hareketini bastırma araçlarından biri olduğu ve bu nedenle Portekiz, İspanya ve Yunanistan'daki faşist yönetimlere karşı mücadelenin emperyalizme karşı mücadeleden ayrılmaması gerektiği de bu bildiride vurgulanır.^[40]

Toplantı sonucu ortaya çıkan tablo, 1970'li yıllarda Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) ile Sovyetler Birliği'nin Türkiye, İran, Irak, Suriye gibi çevre ülkelerinde komünist partileri canlandırma kararı almasını sağlar. 1970'li yıllarda Türkiye toprakları da TKP'nin örgütlenmesine oldukça elverişli koşullara sahiptir. Buna dönük hazırlıklar, Avrupa'da bulunan TKP örgütleri tarafından başlatılır. Parti'nin bu dönemde Avrupa'da biri Demokratik Almanya'nın Leipzig diğeri İngiltere'nin Londra kentleri olmak üzere iki önemli merkezi vardır. Bunun yanında Fransa'da da TKP, Türkiye'den gelen işçiler ve öğrenciler arasında oldukça aktif bir çalışma yürütmektedir.

Almanya, Fransa ve İngiltere'de TKP örgütlenmeleri

1960'lı yıllarda Almanya'ya göç etmeye başlayan Türkiyeli işçiler, TKP etrafında örgütlenmeye başlarlar. Federal Almanya'daki Türkiyeli işçiler Türk Toplumcular Ocağı, Avrupa Türkiyeli Toplumcular Federasyonu (ATTF) gibi örgütler aracılığı ile işçi sınıfı mücadelesi ve TKP ile tanışır. Özellikle 12 Mart sonrası TİP'li işçiler de Avrupa'ya gitmeye başlamış ve Almanya'daki örgütlenmenin önemli unsurları haline gelmişlerdir. Bu dönemde Avrupa'ya giden ve TKP ile ilişkiye geçen işçiler, Bulgaristan'ın başkentinde bulunan Sofya Sosyal Bilimler Akademisi'nde eğitime gönderilirler. Burada politik-ekonomi, parti yapısı, sosyal psikoloji, SBKP tarihi, Bulgaristan Komünist Partisi Tarihi vb. konularda eğitim alırlar. Bu kadroların önemli bir kısmı, 1973 Atılımı'nda Türkiye'de Gebze ve Zonguldak gibi işçi havzalarında parti örgütlenmesinin başını çekeceklerdir.^[41]

Aynı dönemde Fransa'da TKP, işçiler ve öğrenciler arasında ol-

[40] A.g.e. s. 37

[41] Babalık, s. 99.

dukça etkin bir çalışma yürütmektedir. Burada Türkiyeli Öğrenciler Birliği, önce Türkiye'den gelen TİP'li öğrencilerin yönetimi alması, daha sonra İlericiler Birliği adında yeni bir kuruluş oluşturması ile çalışmalarını sürdürmektedir. ATTF aracılığıyla TKP ile tanışanlar da Fransa Komünist Partisi (FKP) içinde çalışma yürütmektedir. Bunun yolunu açan ise, FKP ve bugün hâlâ Fransa'nın en önemli sendika konfederasyonu olan CGT^[42] bünyesindeki göçmen işçiler komisyonlarının içerisinde TKP'li işçilerin etkin rol oynamasıdır. Buna ek olarak aynı dönemde FKP'nin İşçinin Dostu gazetesi de TKP'lilerin kontrolüne geçmiştir. Normal koşullar altında başka ülke komünist partilerinin kendi içinde örgütlenmesine sıcak bakmayan FKP, yeni yeni var olmaya başlayan TKP'lilere hoşgörü ile yaklaşmaktadır.^[43]

TKP, Fransa'da ayrıca Türkiyeli İşçiler Derneği'ni ve Fransa-Türkiye Dostluk Derneği'ni kurar. Bu derneklerin amacı, "Türkiyeli işçilere yönelmek, TKP'ye eleman kazandırmak ve uluslararası dayanışma" olarak ifade edilmiştir.^[44] TKP Fransa'da hem kendi örgütlenme çalışmalarını yürütmektedir, hem de Fransa'da işçi sınıfı mücadelesi ile dayanışma içindedir. Bu dayanışmanın en önemli göstergelerinden birisi de FKP için örgütlenen Nâzım Hikmet'in 75. Doğum Yılı etkinliğidir. 1980 yılında Türk-Yunan Dostluk Derneği'nin Paris'te düzenlediği etkinlikte Ruhi Su ve Timur Selçuk konserleri de büyük ses getirir.^[45]

İngiltere'de ise Nihat Akseymen ve Merih Kutsal Akseymen 1971 yılında gittikleri Londra'da TKP örgütlenmesini yürüttüler. İTÖF^[46] çalışmalarına katılan Akseymenler, daha sonra ATTF'nin bileşeni haline gelecek olan İTİB'i^[47] ve Londra İşçi Birliği'ni kuracaklardır. İngiltere'deki Türkiyeli işçi ve öğrenciler

[42] Confédération Générale du Travail (Genel Emek Konfederasyonu).

[43] Babalık, s. 103.

[44] Babalık, s. 104.

[45] Babalık, s. 105.

[46] İngiltere Türkiyeli Öğrenci Federasyonu.

[47] İngiltere Türkiyeli İlericiler Birliği.

arasında çalışmalarını sürdüren TKP, aynı zamanda İngiltere’de de işçi sınıfı mücadelesine katılır. 1973 yılında Wimpy adındaki lokanta zincirindeki grevi, aynı lokantanın bir şubesinde alışan Nihat Akseymen  rg tler. Türkiyeli ve Kıbrışlı işçilerin uzun saatler, kötü koşullarda çalıştırılmaları grevin ana nedenidir. Sendikasız işçiler İngiliz Genel Işiler Sendikası’nda örgütlenmiş, Wimpy’nin 100’e yakın işyerinde 400 işçi sendikalı yapılmıştır. Bu, İngiltere tarihinde gıda sektöründe gerçekleşen ilk grevdir ve TKP’nin İngiltere  rg t n n çalışmalarının büyümesini ve etkinleşmesini sağlamıştır.^[48]

Avrupa’da TKP  rg tlerinin Türkiyeli işçiler arasında etkin çalışmaları ve  rg tlenmesi, Türkiye’deki Atılım’ı destekler. Ancak aynı zamanda 1980 sonrası partideki ayrışmanın da temellerinin bu dönemde atıldığının altını çizmek gerekir. Almanya ve İngiltere örgütlerinin ortak bir amaç için fakat kendi şartları ve koşulları altında alışmaları, İsmail Bilen ve Nihat Akseymen’i partinin etkili önderleri haline getirmiştir.

Atılım Dönemi

Atılım döneminde TKP’nin uluslararası komünist hareketin bir parçası olmasının kuruluşundan itibaren olduğu gibi avantajlarının yanında dezavantajları da olmuştur. TKP’nin SBKP ile yakınlığı, ona Türkiye içindeki komünistler arasında itibar sağlamış, ancak diğer yandan SBKP’nin örgütsel ve ideolojik çizgisine bağlılığı nedeniyle zaman zaman  n  tıkanmıştır.

SBKP’nin genel hatlarıyla TKP için biçtiği rol, devrimci ve savaşkan olmayan, dış büro haricinde faaliyet yürütmeyen bir partidir. Ancak TKP’ye dönük ilginin artması ve Sovyetler Birliği’nin evre ülkelerde komünist partileri destekleme kararı alması sonrasında Parti, Türkiye’de faaliyete başlamıştır.

TKP’nin Atılım Dönemi, Türkiye - ABD ilişkilerinin tarihteki en gergin olduğu yıllarda başlar. 1974 yılında haşhaş ekiminin

[48] Babalık, s. 107.

serbest bırakılması ve Ecevit Hükümeti'nin Kıbrıs'a müdahalesi ile başlayan gerginlik sonucu ABD Türkiye'ye silah ambargosu uygular. Buna karşılık Türkiye'de bulunan bütün Amerikan üs ve tesisleri Türk Silahlı Kuvvetleri'nin "kontrol ve gözetimi" altına alınır. Türkiye-ABD ilişkilerinin bu denli problemlili hale gelmesi, Türkiye'de ABD karşıtlığını artırır. Bu dönemde TKP de Türkiye'de yükselen sol dalganın hem öncüsü hem de en önemli parçası olur. Parti 1970'lerde, Ulusal Demokratik Cephe (UDC) çalışması başlatır, toplumda ilerici olarak adlandırdığı kesimlere faşist Milliyetçi Cephe Hükümetleri'ne karşı bir arada mücadele etme çağrılarında bulunur.

TKP'nin UDC politikası, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ve İkinci Dünya Savaşı sırasında yürüttüğü faaliyetlerle benzerlik gösterir. TKP'nin siyaseti yine SBKP'nin Türkiye'ye dönük politikaları etrafında şekillenir. Bu durum partide bazı tartışmaların başlamasına neden olur. TKP'deki ayrımlar yavaş yavaş gün yüzüne çıkmaya, İngiltere örgütü ile Almanya örgütü arasındaki (veya bir diğer ifadeyle Nihat Akseymen ve İsmail Bilen arasındaki) anlaşmazlıklar yavaş yavaş kendini göstermeye başlar. Bu ayrımın en önemli nedenlerinden biri de TKP'nin SBKP ile olan ilişkileridir.

Bu duruma ilişkin, Nihat Akseymen'in Moskova'daki Parti Okulu'nda yaşadıkları olayların özeti, örnek olarak aktarılmaktadır. 1974 - 1976 arası Parti Okulu'nda bulunan Nihat Akseymen ve eşi M. K. Akseymen'in aktardıkları, bu dönemde diğer partiler ile yaşanan bazı tartışmaların TKP içinde yaşanacak olan tartışmaların da fitilini ateşlediği yönündedir. Portekiz Komünist Partisi ve İtalya Komünist Partisi'nin, Sovyetler Birliği'ne emperyalizmin saldırma olasılığı nedeniyle kısıtlanması rahatsızlık yaratmıştır. Akseymen, daha sonra, Sovyetler Birliği'nin çöküşünü buna dayandıracaktır.^[49]

Eğitime giden başka TKP'liler de benzer sorunlarla karşılaşır, öğretmenler arası görüş ayrılıklarından yakınan kimi parti üye-

[49] Babalık, s. 140.

leri, “Hocalar konuşuyorlar, ne parti anlayışı kalıyor bizde, ne teori, ne politika. Bir yenilenme ağzı...”^[50] sözleriyle rahatsızlıklarını dile getirirler.

12 Eylül

12 Eylül faşist darbesi ile TKP içindeki tartışmalar daha karmaşık bir hal alır. Parti tarafından kınansa da darbenin karakteri konusunda uzun bir tartışma dönemi yaşanacaktır. TKP darbeyi işbirlikçi burjuvaziye dayanan ve emperyalizmin çıkarlarını savunan Amerikancı bir askeri diktatörlük olarak tanımlar. Darbeye ve cuntaya karşı tavır alan ve buna karşı çalışma yürüten TKP’nin 12 Eylül’ü faşist olarak tarif etmesi yaklaşık 1 yıl sürer. Bu konuda da TKP içindeki tartışmalar kadar SBKP’nin tavrı da belirleyici olacaktır.

12 Eylül’den sonra TKP’nin Avrupa örgütleri yoğun bir çalışmaya başlar. Avrupa Konseyi’ne dönük olarak Türkiye’deki olaylara tepki gösterilmesi gerekliliği dile getirilmektedir. Eylül ayı sonunda yapılacak olan Avrupa Konseyi toplantısı öncesi Türkiye’li İşçiler Birliği, Türkiyeli Öğrenciler Birliği ve FİDEF’in^[51] katılımıyla Avrupa Konseyi önünde darbe karşıtı büyük bir protesto gösterisi düzenlenir.

Türkiye’deki cuntanın temsilcileri de aynı sırada Avrupa Konseyi’nde kendi görüşlerini dile getirmektedir. Bir tarafta TKP, diğer tarafta dönemin Tercüman Gazetesi’nin başını çektiği ve içinde Oktay Ekşi, Nazlı Ilıcak gibi isimlerin bulunduğu SİSAV^[52] Avrupa Konseyi’nin Türkiye’ye bakışını etkilemek için

[50] Babalık, s. 141.

[51] Federal Almanya İşçi Dernekleri Federasyonu.

[52] Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı (SİSAV): 1980 faşist darbesi döneminde kurulan ve cuntanın sermaye tarafından finanse edilen en önemli düşünce kuruluşudur. 12 Eylül döneminde Türkiye’nin Avrupa’da darbe almış olan prestijini düzeltme misyonuna sahiptir. Türkiye’nin o dönemde Avrupa kurumlarındaki temsilini güçlendirebilmek üzere faaliyet yürüten bu kuruluş kısa sürede “kamu yararına çalışan

faaliyet yürütmektedir.^[53]

TKP'nin darbeyi ve cuntayı faşist olarak tanımlama konusundaki gecikişinin nedeni, darbenin başlangıcında cunta içerisinde iki kanat olduğuna dair istihbarat almış olmasıyla açıklanacaktır. Buna göre Parti kadrolarının ordu, emniyet, yargı ve Dışişleri Bakanlığı içerisindeki bağlantıları ile diğer ülkelerdeki kardeş partilerden gelen bilgiler 12 Eylül'ü gerçekleştiren "Milli Güvenlik Konseyi" cuntasının "Kemalist" ve "tipik faşist" olmak üzere iki kanattan oluştuğu yönündedir.

Bununla birlikte cuntanın teorik olarak faşist tanımlamasına uyup uymadığı da ayrı bir tartışma başlığıdır. TKP yöneticilerinin önemli bir bölümü darbenin faşist olarak tarif edilmesinden yanadır, ancak Genel Sekreter İsmail Bilen konuya daha temkinli yaklaşır. Buna rağmen darbenin hemen ardından yayınlanan Atılım'da darbe faşist olarak nitelendirilir. İstanbul İl Örgütü başta olmak üzere bazı parti örgütleri de açıklamalarında ve yayınlarında darbeyi faşist olarak tanımlasa da Parti Merkezi bu tanımlamayı bir süre kullanmaz.^[54]

12 Eylül sonrası TKP içindeki sorunlar büyür. Tutuklamalar ve yurt dışına çıkışlar nedeniyle Parti dağılma noktasına gelir. Bu süreçte TKP'de Genel Sekreter değişimi gündemdedir. SBKP, TKP Genel Sekreterliği'ne Nabi Yağcı'nın seçilmesini önermiştir. Bu tercihteki en önemli etkenlerden birisi, Sovyetler Birliği'nin ve SBKP'nin 1980'li yıllarda geçirdiği dönüşümdür. Sovyetler Birliği'ni çözülmeye götüren süreçteki ideolojik gerilemeler, TKP yönetiminde de bu dönüşümle uyumlu bir değişikliği gündeme getirmiş, buna uygun olabilecek bir isim olan Nabi Yağcı'nın TKP Genel Sekreteri olması önerilmiştir. Nitekim TKP, 1932'de gerçekleşen 4.Kongresi'nden 51 yıl sonra, 1983 yılında 5.Kongresi'ni toplayacak ve Nabi Yağcı Genel Sekreter seçilecektir.

kuruluş" sıfatını alarak vergi muafiyetinden yararlanmıştır.

[53] Babalık, s. 167.

[54] Babalık, s. 169-173.

TBKP Dönemi

Beşinci Kongresi'nin ardından TKP'nin TİP ile birleşmesi gündeme gelir. Bu süreçte de TKP ve TİP'in yurtdışı örgütlerinin önemli bir yeri olmuştur. Ancak, gözden kaçmaması gereken önemli bir diğer gelişme de, birleşme görüşmelerinin yoğunlaştığı 1985'in, Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov'un liderliğinin başladığı yıl olmasıdır.

Bu süreçte de dönüşüm içinde olan SBKP ve Almanya Sosyalist Birlik Partisi (ASBP), TKP-TİP birleşmesi için oluşturulan komisyona katılır. İki partinin de temsilcileri, Milli Demokratik Devrim (MDD) ve Sosyalist Devrim anlayışının artık geçersiz olduğunu, bu anlayışların yerini mutabakat anlayışının aldığını belirtirler. Buna göre hem TKP'nin hem de TİP'in programlarını eskimiştir ve ideolojik birlik sağlandığı için bu birleşmenin mümkün olduğu ifade edilir.^[55]

1987'de TKP lideri Nabi Yağcı ve TİP lideri Behice Boran Brüksel'de basın toplantısı düzenleyerek birleşmenin tamamlandığını açıklarlar. Bu toplantıdan kısa bir süre sonra Behice Boran hayatını kaybeder, TBKP ise kuruluşunu tamamlar. Behice Boran'ın ardından TİP Genel Başkanlığı görevini devralan Nihat Sargın ve Nabi Yağcı, 6 Kasım 1987'de Ekim Devrimi'nin 70. Yılı kutlamaları kapsamında Moskova'ya ziyarette bulunurlar. İki lider Moskova'da Silahlı Kuvvetler Komutanlık Okulu'nda Sovyetler Birliği'nin dünya komünist hareketi için önemini belirten ve SBKP'nin Glasnost ve Perestroika^[56] politikalarının önemini vurgulayan konuşmalar yaparlar.^[57]

Bu sırada Türkiye'deki komünist parti yasağı sürmektedir. Sargın ve Yağcı'nın Türkiye'ye dönüşlerinde gözaltına alınacakları kesindir. Ancak iki lider 16 Kasım 1987'de Almanya'nın Münih kentinden kalkan uçakla Ankara Esenboğa Havalimanı'na

[55] Babalık, s. 246.

[56] Açılım ve Reform.

[57] Babalık, s. 266.

gelirler ve uçaktan inmeden gözaltına alınıp Ankara Emniyet Müdürlüğü'ne götürülürler. Sargın ve Yağcı'yla birlikte Almanya, Fransa, İspanya, Danimarka, Yunanistan ve diğer pek çok ülkenin komünist partilerinden milletvekilleri ve temsilciler de aynı uçakla Ankara'ya gelmiştir. Uğur Mumcu, 17 Kasım 1987 tarihli köşe yazısında Sargın ve Yağcı'nın Türkiye'ye gelişlerini SBKP'nin talimatı olarak yorumlamıştır.^[58] Bu sırada Demokratik Almanya'dan da TKP'nin Leipzig'deki bürosunu kapatması ve kadroların Federal Almanya'ya veya Türkiye'ye giderek legale çıkmaları talebi gelmiştir.

TBKP liderleri Mayıs 1990'a kadar cezaevinde tutulurlar. 1987-1990 yılları arasında sosyalist devletlerde yaşanan olaylar, Türkiye solunu da etkiler. Doğu Avrupa'daki sosyalist devletlerde ve Sovyetler Birliği'nde karşı devrim süreçleri tüm hızıyla devam etmektedir. Gorbaçov'un liderliğinde ortaya çıkan Glasnost ve Perestroyka politikaları, sosyalizmin dünya genelinde geri çekilişini ve sosyalist devletlerin çözülmesini hızlandırır. Bu süreçte Sargın ve Yağcı'nın cezaevinden çıkmalarıyla TBKP'nin feshedilmesi arasında neredeyse 1 yıl vardır.

Günümüz ve Sonuç

TKP kuruluşundan dağılışına kadar her zaman uluslararası komünist hareketin bileşeni olarak varlığını sürdürmüştür. Komintern'in bir parçası olarak kurulan TKP, ilerleyen yıllarda SBKP çizgisinde varlığını devam ettirmiştir.

Türkiye'de verilen sosyalizm mücadelesinin Sovyetler Birliği'nin çıkarları ile ters düştüğü koşullarda, TKP neredeyse istisnasız olarak kendi mücadele hattından ödün vermiştir. Bu politikanın doğruluğu bugün halen tartışılmaktadır. Söylenecek şey, söz konusu tartışmanın mutlaka tarihsel materyalizm anlayışıyla yürütülmesi gerekliliğidir.

[58] Mumcu, U. "Başbakan ve TKP" (Cumhuriyet Gazetesi, 17.11.1987. s.13)

24 yıllık varlığı boyunca Komintern'in, tartışılan başlıklar bir yana bırakılacak olursa, gerek uluslararası komünist hareket, gerekse dünya işçi sınıfı ve emekçi halkları için sağladığı kazanımlar göz ardı edilemez. Lenin tarafından vurgulanan ve Marksist programatığın ana ilkelerinden olan işçi sınıfı enternasyonalizmi ve anti-emperyalizm en can alıcı kazanımlardandır. Birçok ülkede işçi sınıfının ve komünist partilerin mücadelelerinin örgütlenmesinde desteği azımsanamaz.

Bir diğer önemli kazanımı faşizme karşı verilen mücadelede oynadığı roldür. Emperyalist bilgi kirliliğine rağmen gerçek olan, faşizme karşı sosyalizmin zaferidir ve bu zafer Komintern'in gücü ve mirasıyla ilgilidir. Sovyet halklarının zaferinin yanı sıra faşizmin işgali altındaki ülkelerdeki direniş hareketlerinin merkezinde bulunan partizan birliklerinin örgütlenmesinde komünistlerin ve Komintern'in varlığı ve önderliği belki de en önemli güçtür.

Diğer yandan, gerek nesnellik, gerekse Komintern kararları ve kuralları, mensubu olan partilerin Sovyetler Birliği'ni savunmasını öncelikli kılmıştır. Bu da Komintern üyesi partilerin kimi zaman kendi ülkelerindeki siyasi ve örgütsel öncelikleri ile bu genel siyaset arasında açılışla sonuçlanabilmiş, Komintern içerisindeki tartışmalarda olumsuz etkilere yol açabilmiştir.

Ancak, Komintern'in 1943 yılında kendini feshetmesine bugünden, tarihsel ve nesnel koşulları dışlayarak bakmak Sovyetler Birliği ve dünya komünist hareketi ile Komintern'in kazanımlarını bir kalemde silip atmaya kadar götürebilecek riskler barındırır. Bu başlık başka bir yazının konusu olacak kadar kapsamlıdır. Komintern'in tarihsel misyonu ve kazanımları ise özellikle bugünden bakıldığında açıktır.

Not edilmesi gereken önemli bir diğer konu ise Sovyetler Birliği'nin gerek Sovyet halkları gerekse bütün ülkelerin işçi sınıfı ve insanlık için tarihsel varlığıdır.

Stalin'in Komintern'in yürütme komitesi'nin yedinci genişletilmiş genel kurulunda yaptığı konuşmada SBKP içerisindeki an-

laşmazlıklara ilişkin sözlerinde işaret ettiği, bugün yaşadığımız karanlığı adeta tanımlamaktadır:

“Sermaye Sovyetler’i dağıtmayı başarsaydı ne olurdu? Bütün kapitalist ve sömürge ülkelerde en karanlık gerici dönem başlar, işçi sınıfı ve ezilen halklar gırtlaklarından tutularak ele geçirilir, enternasyonal komünizm kaybolurdu.” [59]

Bugün, dünyada sosyalizmin bir güç olarak var olamaması, sosyalist ve komünist harekette özellikle 1960’lar ve ‘70’lerle başlayan ve 1990’lardaki geri çekilmeyle birlikte gidererek yayılan tasfiye sürecine eşlik eden revizyonist ve oportünist eğilimler, gerek tek tek ülkelerde, gerekse uluslararası komünist harekette etkisini göstermiştir. İşçi sınıfı mücadeleleri ve komünist hareket zayıflamıştır. Uluslararası komünist hareketin tarihsel gücüne kıyasla, bugün gücünün ve etkisinin olmadığını tespit etmek gerekir. Komünist hareketin ilkelerine dair dahi görüş ayrılıklarının yaşanmasına ek olarak, bu durumu aşma çabasına ilişkin ipuçları ve girişim gözlenmemektedir. Belli periyotlarla bir araya gelinen toplantılar ve ikili görüşmeler, durum değerlendirmeleri, deklarasyonlar ve temennilerden öteye ne yazık ki geçilememektedir.

Uluslararası komünist hareketin bugüne ve geleceğe yönelik ilkel ve devrimci bir strateji kurabilmesinin koşulları ise güncel ve önemli bir konu olarak önümüzde durmaktadır.

[59] Stalin, J. V., Works, Vol. 9, December 1926 - July, 1927, Foreign Languages Publishing House, Moscow, 1954 <https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1926/11/22.htm>

Kaynakça:

- Akal, E., "Bakü Birinci Doğu Halkları Kongresi" (Abstrakt Dergi, 29 Ekim 2019)
- Akal, E. (2014), *İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri*, İstanbul, İletişim Yayınları
- Akbulut, E & Tunçay, M. (2007), *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, İstanbul, İletişim Yayınları
- Babalık, N. (2005), *Türkiye Komünist Partisinin Sönümlenmesi*, Ankara, İmge Kitabevi
- Bugünkü Aşamada Emperyalizmle Mücadelenin Ödevleri, Komünist ve İşçi Partilerinin Bütün Antiemperyalist Güçlerin Hareket Birliği (1969), Sofya, Narodna Prosveta Yayınevi
- Komintern Belgelerinde Türkiye (2020), İstanbul, Kaynak Yayınları
- Lenin, V.İ. (2006), *Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü*, Ankara, (Çev: M. Erdost), Sol Yayınları
- Mumcu, U., "Başbakan ve TKP", Cumhuriyet Gazetesi, 17.11.1987.
- TKP MK, Dönüş Belgeleri-1 (2004), İstanbul, (Çev: Yücel Demirel), TÜSTAV
- TKP MK, Dönüş Belgeleri-2 (2004), İstanbul, (Çev: Yücel Demirel), TÜSTAV
- Stalin, J. V., Works, Vol. 9, December 1926 - July, 1927, Foreign Languages Publishing House, Moscow, 1954
- Lenin, V.I., Collected Works, Progress Publishers, [197[4]], Moscow, Volume 21, pages 35-41.

TKP ve barış mücadelesi

Bilgütay Hakkı Durna

Barış Derneği (2003) Kurucu Genel Başkanı

İşitan Gündüz'e

Koca yürekli, güzel gülüslü komüniste

Barış (esasen de barış mücadelesi) sol açısından her zaman tartışmalı bir alan olmuştur. Barış ve barış mücadelesi kavramlarının deforme edilmesinin de bu durumun oluşmasına katkı sunduğunu söylemek gerekiyor.

Marksistler soyut bir şekilde savaş karşıtı olmadıkları gibi yine soyut bir şekilde barış yanlısı da olmamışlardır. Savaşı kaçınılmaz olarak görmesek de insanlık tarihi kadar eski olduğunu da biliyoruz. Clausewitz'in çok bilinen "savaş sadece politikanın başka araçlarla devamıdır"^[1] sözü, "Sosyalizm ve Savaş" broşü-

[1] Clausewitz C.V. (1999), *Savaş Üzerine*, (Çeviren H. F. Çeliker), Özne Yayınları, s.35. (İlgili paragraf tam olarak şöyledir: O halde, harbin yalnız bir politik eylem olmayıp gerçek bir politik araç, politik ilişkinin bir devamı, politikanın başka araçlarla uygulanması olduğunu görüyoruz. Harbin kendine özgü özelliği, sadece araçların özelliğinden ibarettir. Bu araçlarla politikanın yönü ve amacının çelişkiye düşmemesini genellikle

ründe Lenin'in ifade ettiği gibi, Marksistler tarafından her sa-
vaşın özelliğini kavramada teorik bir temel olarak görölmüştür.

Sanırım bu yazının içeriği itibarıyla Lenin'den bir alıntı ile baş-
lamak doğru olacak:

“Sosyalistler, halklar arasındaki savaşları daima barbarca ve
canavarca bulmuşlar ve kötülemişlerdir. Bizim savaşa karşı tu-
tumumuz gene de aslında burjuva pasifistleri ile anarşistlerden
farklıdır. Her şeyden önce, biz, bir yanda savaşlar ile öte yanda
bir ülke içindeki sınıf savaşımları arasındaki ayrılmaz bağıllığı
sınıflar ortadan kaldırılmadan ve sosyalizm kurulmadan savaş-
ların ortadan kaldırılmasının olanaksızlığını ve iç savaşların,
örneğin, ezilen sınıfın ezene, kölenin köle sahiplerine, serflerin
toprak beylerine, ücretli işçilerin burjuvaziye karşı verdikleri
savaşların haklılığını, ilerici niteliğini ve gerekliliğini tamamen
kabul ederiz. Biz marksistler, her savaşın ayrı ayrı, (Marx'ın di-
yalektik materyalizmi görüşü açısından) tarihsel bir incelenme-
si gereğini kabul ederek hem pasifistlerden hem anarşistlerden
ayırırız.”^[2]

Bir alıntı da 1977 yılında kurulan Barış Derneği'nin Genel Baş-
kanı emekli büyükelçi Mahmut Dikerdem'in İstanbul 2 No.lu
Sıkıyönetim Mahkemesinde Savcılık İddianamesine karşı yap-
tığı savunmasından:

harp sanatı sağlar; komutanlar da her durumda bunu isterler; bu istek,
gerçekte pek de küçük bir istek değildir; hatta bazı hallerde politik amaç
üzerinde o kadar kuvvetli bir tepki meydana getirir ki, askeri isteklerin
sadece politik amacın bir mucip nederi olarak düşünölmesine yol açar.
Çünkü, politik niyet amaç, harp ise araçtır ve araç, hiçbir zaman amaç-
sız düşünülemez.)

[2] Lenin, V. İ (1992), Sosyalizm ve Savaş, Rus Sosyal – Demokrat İşçi
Partisinin Savaşa Karşı Tutumu, (Çeviren: N. Solukçu), Sol Yayınları,
s.11. (Sosyalizm ve Savaş adlı broşür Eylül 1915'te Almanya'da basıl-
mış, Zimmerwald Sosyalist Konferansı delegelerine dağıtılmıştır.).

“İddia makamınca Marksist-Leninist ideolojinin bir propaganda aracı gibi gösterilen “Barış İçin Mücadele Doktrini” 1949 yılında Paris’te ve 1950’de Varşova’da genel çizgileri saptanıp bugün 100’ü aşkın ülkeyi kapsayan “Bağılantısızlık Hareketi’nin nüvesini teşkil eden 1955 Bandung Konferansı’ndan sonra tüm Asya, Afrika ve Latin Amerika halklarınca özümseyen dünya barış hareketinin temel ilkeleridir. Bu ilkeler, değişik siyasal ve sosyal sistemlerle yönetilen devletlerin barış içinde bir arada yaşamalarını ve uluslar arasındaki anlaşmazlıkların kuvvete başvurmada çözömlenmesinin öngördüğü kadar, her çeşit sömürgeciliğin, ırk ayrımının tasfiyesini emperyalist ilişkilerin yok edilmesini de dünya barışının vazgeçilmez koşulu olarak kabul etmiştir. Bunun açık anlamı, barış için mücadelenin edilgen (pasif) bir direniş olmadığıdır. Barış yalnız onu istemekle gerçekleşmez, onun uğrunda çaba harcamak, uğraş vermek, önüne çıkan engelleri aşmak gerekir. Bunun içindir ki, barış için mücadele ile emperyalizme, faşizme, ırkçılığa, şovenizme, savaş kışkırtıcılığı ve saldırganlığa karşı mücadele ayrılmaz bir bütün oluşturur.”^[3]

Solda geniş bir toplam ise bu yazılanların ötesinde, uzunca bir süredir, sınıfsal niteliği bulanık politikalar geliştiriyor, bir kısmı da “küreselleşme karşıtı” hareketler içinde devinmeye çalışıyor. Bu durum küreselleşme karşıtları içinde bir alan kapsayan “savaş karşıtı” hareket ile kurulan ilişkide de aynı. Bu hareketlerin niteliği ve emperyalizmle kurduğu ilişki bu yazının konusu değil. Yalnızca, özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) sonrası gelişen/öne çıkan bu “kendiliğinden” hareketlere işaret etmek istiyorum. Ne de olsa SSCB’nin var olduğu dönemde güçlü bir etkiye sahip olan barış örgütlenmelerine yönelik “dünya sosyalist sisteminin savunmasını güçlendirme kaygısıyla barış savunuculuğunun ilkeselliğini, etik tutarlılığını zedeliyorlardı” iddiasını hararetle dillendiriyorlar. Köpeksiz köyde...

[3] Dikerdem, M. (1990), Direnenler-Barışın Savunmasıdır, Cem Yayınevi, s.24.

Bununla birlikte, “barış içinde bir arada yaşama” politikasının mutlaklaştırıldığını ifade etmek gerekiyor.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne bağlı Toplumsal Bilimler Akademisi'nin 1988 yılında yayımlanan “Günümüz Dünyasında Toplumsal İlerleme” başlıklı “tartışma için tezler”^[4] girişi şöyle başlıyordu:

“İnsanlık sarp bir tarihsel geçitte bulunuyor. Tarihte ilk kez silahlanma yarışını geriye döndüren bir belge imzalanmış durumda. Yeni politik düşünce, genel insanlık çıkarlarının mantığı dar anlamda anlaşılan ulusal ve sınıfsal çıkarları merkezkaç etkisi karşısında ilk kez böylesine net bir biçimde ağır bastı (...)”^[5]

Tezler barış ve toplumsal ilerleme mücadelesinin somut sorunlarına teorik ve pratik yanıtlar verilmesi gerçekliği ile karşı karşıya olduğunu ifade etmekte ve “kapitalist ve sosyalist sistemin barışçıl yarışması ve iş birliği sırasında bu sistemlerin geçirdiği derin değişimlere ilişkin teorik sorunlarla karşı karşıya bulunduğu”ndan bahsetmektedir. Yaşanan “nükleer felaket” ile bağlantılı olarak tüm insanlığın varlığını tehlike altına sokan bir “uygarlık krizi”nden bahsedilmekte, bununla bağlantılı olarak da ifade ettiği yönelimlerle emperyalist sistem varlığını korurken barışın da kurulabileceği sonucuna varmaktadır. Barışın kurulması sosyalizmin kurulmasına bağlı olmak zorunda değildir(!)

Kapitalist sistemin o dönem silahlanmasının esas nedeninin

[4] Tezler “Yeni Açılım” dergisinin Ağustos 1998 tarihli 4. Sayısında yayımlanmıştır. Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı (TÜSTAV): <https://www.tustav.org/sureli-yayinlar-arsivi/yeni-acilim/> (erişim tarihi:14.08.2020) (Yeni Açılım Dergisi, 1988 yılında Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP) çevresince yayınlanmaya başlayan aylık siyasi dergidir).

[5] Yeni Açılım Dergisi, Sayı: 4, Ağustos 1998, s.35. <https://www.tustav.org/sureli-yayinlar-arsivi/yeni-acilim/> (erişim tarihi:14.08.2020).

sosyalizmin varlığı olduğu gerçeğini yadsıyan “tartışma için tezler” emperyalizmin var olduğu bir dünyada “gerçek” barışa ulaşılabileceği düşüncesine ulaşarak, bu anlamı ile de esasen emperyalizmin yapısal bir özelliğini, militarist özelliğini pas geçiriyor.

Nihayetinde, bu sorulara verilen cevapları, tartışma için tezlerin ulaştığı noktayı uzun zamandır biliyor ve yaşıyoruz. Emperyalizme karşı mücadeleyi önce erteleyen, sonrasında ise “yok sayan” yaklaşımlar, SSCB’nin çözülüşünü getirmiştir.

Oysa “barış içinde bir arada yaşama” politikasının II. Dünya Savaşı sonrasında, sosyalizmi kurma hedefinde yol almak isteyen SSCB’nin döneme ilişkin taktiksel bir açılımı olduğu (Kominform örneği) unutulmasa, bu politikanın çerçevesi içinde emperyalizme karşı mücadele ertelenip sosyalizm iddiası bir kenara bırakılmasa idi bu tezlere de gerek olmazdı. İdeolojik olarak durağanlaşan yapı sınıf mücadelesinin sosyalizmde de devam ettiği gerçeğini bir kenara bırakmış, “barış içinde bir arada yaşama” politikası da mutlaklaştırınca nihayetinde bu tezlere ulaşılmıştır.

Başka bir yanılsama ise soğuk savaş sonrasında barışın güçleneceği düşüncesidir. Bu yaklaşım da militarizmin emperyalizmin yapısal bir özelliği olduğunu atlamaktadır. Kaldı ki, SSCB sonrası askeri harcamalar kısılmak bir yana daha da artırılmış, emperyalizm tarafından hedefe bu sefer de “terörist” ülkeler konulmuş, “terörizme karşı savaş” yeni dönemin politikası olmuştur.

Tüm bu ifade edilenlere rağmen barış mücadelesinin “pozitif” olarak tanımlanması, tanımlamaya da mücadelenin hedefinden başlanması gerektiğini düşünüyorum. Barış mücadelesi barış taleplerine neden olan koşulların ortadan kaldırılmasını hedeflemek zorunda:

“Barıştan yana olmak ‘teslimiyetçilik’ değildir. Savaşa, silahlanma yarışına, kitle kırım araçlarına karşı olmak başka, barış düzenini

emperyalizmin dayattığı koşullara uydurmak başka şeylerdir.”^[6]

Bunun dışında bir barış mücadelesi verilemez mi? Elbette verilebilir. Ancak merkeze barış taleplerine neden olan koşulların kaldırılmasını koymayan, başka hedefler ile “uğraşan” bir mücadelenin elde ettiği kazanımların (kazanım elde ettiğini varsayarsak) niteliği oldukça tartışmalıdır. Bu nedenledir ki, barış için verilen mücadele, insanların eşitlikçi ve özgür bir toplumda barış içinde birlikte yaşayacağı bir dünyanın yaratılması için verilen mücadeleye katkıda bulunabilmelidir. Bu esasen hem barış mücadelesini güçlendiren hem de hedefe yaklaştıran bir noktadır. Bu nedenledir ki, barış başlı başına bir amaç olarak tanımlanamaz ve bu nedenle de “özgün” bir barış teorisi “geliştiril(e)memiştir”. Barış bir türev olarak ortaya çıkar.^[7] Bu nedenle, Marksizmin başlı başına bir barış teorisi geliştir(e)memiş olmasından hareketle bu başlıkta “yetersiz” kaldığı sonucuna ulaşılması “yetersiz” bir saptamadır.

Yukarıda ifade ettiklerimin “doğal” bir de sonucu bulunmaktadır: Barış mücadelesi örgütlü olmalıdır. Örgütlü bir biçime bürünmeyen barış mücadelesinin sürekliliği ve inandırıcılığı mutlaka bir noktada kesintiye uğrayacaktır. Barış bilincinin geniş halk kesimlerinde yayılmasının başlangıç noktası bu mücadelenin örgütlü gücü olacaktır. Bu “örgütlülük”, alana dair sistematik bir üretim yapılmasını da sağlayacaktır. Dünya Barış Konseyi’ni (DBK) bu anlamda, barış mücadelesinin en kapsamlı, etkili ve anlamlı örneği olarak ifade edebiliriz.

20. yüzyıl: Barış mücadelesi yola çıkıyor

II. Dünya Savaşı sonrası emperyalizmin doğrudan SSCB’yi ve

[6] Dikerdem, M. (1991), Barış, Sosyalizm yazıları, 10 Eylül Yolu Yayıncılık, s.46.

[7] Maga, İ. (2003), Savaş, Barış ve Mücadelesi (“Neden Savaş?” broşürü içinde), YGS Yayınları, s.70.

dünya komünist hareketini hedef alması bu güçlerin de konumlanışının belirlenmesinde etken oldu. 5 Ekim 1947 tarihinde Sovyetler Birliği Komünist Partisi, Polonya İşçi Partisi, Bulgar İşçi Partisi, Çekoslovakya Komünist Partisi, Romanya Komünist Partisi, Macaristan Komünist Partisi, Yugoslavya Komünist Partisi, Fransa Komünist Partisi ve İtalya Komünist Partisi tarafından kurulan “Kominform” tarafından yayımlanan deklarasyonda, savaşın bitmesinin ardından taraflar arasındaki farklılıkların derinleştiği ve birbirine zıt iki yönün kristalize olduğu ifade edilmektedir: Bir kutupta, emperyalizmi zayıflatmayı ve demokrasiyi güçlendirmeyi hedefleyen SSCB ve demokratik ülkelerin politikası; diğer kutupta, emperyalizmi güçlendirme ve demokrasiyi boğma amacını taşıyan ABD ve İngiltere’nin politikası. Deklarasyon yaptığı değerlendirmeden hareketle de komünist partilere özel bir görevin düştüğünü ifade etmektedir: Barışı isteyen güçlerin barışı savunmada kararlı ve sağlam duruşu.^[8]

[8] Kominform deklarasyonundan: “(...) İkinci Dünya Savaşı sonucunda ve savaş sonrası dönemde, uluslararası durumda esaslı değişiklikler ortaya çıktı (...) Savaş boyunca, Almanya ve Japonya’ya karşı ittifak kuran devletler, ortak hareket ediyor ve bir kamp oluşturmuyorlardı. Bu arada müttefikler kampında, gerek savaşın hedefleri, gerekse dünyanın savaş sonrası düzenine ilişkin görevler, savaş dönemindeyken de farklı değerlendiriliyordu. Sovyetler Birliği ve demokratik devletler, savaşın ana hedefleri olarak; Avrupa’da demokratik koşulların yeniden yaratılmasını ve pekiştirilmesini, faşizmin tasfiye edilmesini, yeni bir Alman saldırganlığı ihtimaline karşı önlem alınmasını ve Avrupa halklarının süreklilik arz eden çok yönlü işbirliğinin sağlanmasını görüyorlardı. ABD -ve onunla görtüş birliğinde olan İngiltere- savaşta başka bir hedefi önlerine koymuşlardı: Pazar uğruna mücadelede kendilerine rakip olanların (Almanya ve Japonya) uzaklaştırılması ve kendi egemenliklerinin kurulması. Gerek savaşın hedeflerinin, gerekse savaş sonrası düzenlemenin görevlerinin belirlenmesindeki bu farklılık, savaşın bitmesinin ardından derinleşti. Birbirine zıt iki yön kristalize oldu: Bir kutupta, emperyalizmi zayıflatmayı ve demokrasiyi güçlendirmeyi hedefleyen SSCB ve demokratik ülkelerin politikası; diğer kutupta, emperyalizmi güçlendirme ve demokrasiyi boğma amacını taşıyan ABD

Kominform 1949 yılında yayımladığı “barışın korunması ve savaş kışkırtıcılarına karşı mücadele” başlıklı bildiri ile de tam bir halk hareketine dönüştüğü ifade edilen barış yanlısı hareketin (DBK ve ülkelerdeki barış komiteleri) yayılması ve güçlenmesi için yapılacak çalışmalara işaret etmekteydi.

Gerçekten de, Dünya Aydınlar Kongresi'nin 1948 yılında tüm dünya aydınlarına yaptığı çağrı kısa zamanda bu hareketi dünyanın en güçlü yapılanmalarından birine dönüştürdü. Bu kongreye üyelerinin toplamı 200 milyonu bulan 18 uluslararası ve 105 ulusal kuruluşu temsilen 2000 delege katıldı. 5 gün süren

ve İngiltere'nin politikası. SSCB ve yeni demokrasinin ülkeleri, dünya egemenliği uğruna mücadeleyi ve demokratik hareketlerin dağıtılmasını içeren emperyalist planlara engel teşkil ettikleri için, SSCB ve yeni demokrasinin ülkelerine karşı, ABD ve İngiltere'nin saldırgan emperyalist politikacıları tarafından yeni bir savaş tehdidiyle de desteklenen bir kampanya ilan edildi. Böylece iki kamp oluştu: Bir tarafta, ana hedefi Amerikan emperyalizminin dünya egemenliğini kurmak ve demokrasiyi yıkmak olan emperyalist ve antidemokratik kamp; diğer tarafta, ana hedefi emperyalizmin zayıflatılması, demokrasinin güçlendirilmesi ve faşizmin kalıntılarının tasfiyesi olan antiemperyalist ve demokratik kamp. (...) Buradan çıkan sonuç, komünist partilere özel bir görevin düştüğüdür. Komünist partiler, ülkelerinin ulusal bağımsızlığını ve egemenliğini savunma bayrağını kendi ellerine almalıdırlar. Komünist partiler; duruşlarını kararlılıkla savunur, gözdağı ve şantajlara prim vermez ve demokrasiyi, ülkelerinin ulusal egemenliğini, özgürlüğünü ve bağımsızlığını cesaretle korur, ülkelerinin ekonomik ve politik boyunduruk altına alınması girişimlerine karşı mücadelelerinde, onurunu ve ulusal bağımsızlığı savunmaya hazır tüm güçlere önderlik etmeyi bilirlerse, işte o zaman Avrupa'nın ve Asya'nın köleleştirilmesini amaçlayan hiçbir plan hayat bulamayacaktır. Bu şimdi, komünist partilerin ana görevlerinden birisidir. Şu göz önünde tutulmalıdır: Emperyalistlerin yeni bir savaş çıkartma istekleriyle, böylesi bir savaşı örgütlenme olanağı arasında çok büyük bir fark vardır. Dünya halkları savaş istemiyor. Barışı isteyen güçler öyle büyük ve önemlidirler ki, saldırganların planları tam bir fiyaskoyla sonuçlanmak zorundadır; yeter ki, bu güçler, barışı savunmada kararlı ve sağlam dursunlar; yeter ki, sebat ve yüreklilik gösterebilirler. (...)”

kongrenin sonrasında Dünya Barış Konseyi'nin kurulmasına karar verildi. 1950'de Varşova'da kurulan DBK'nın ilk başkanı Frederic Joliot-Curie idi.^[9] DBK'da Einstein, Allende, Bernal, Neruda ve Picasso gibi yüzlerce aydın görev almıştır.

Türkiye'de de barış mücadelesi bu gelişmelerin ışığında yola konulmuştur. Bununla birlikte ifade etmek gerekiyor ki, ülkenin içinde bulunduğu politik ortam (her dönem farklılıklar barındırsa da) barış hareketini ve yürütülen barış mücadelesini etkilemiştir. Bu etkilenme hali Türkiye'de barış mücadelesine dönem dönem bir dizi "farklı" görevler de yüklemiştir. Barışçılar bu görevleri de üstlenmiş, bedelini de ödemişlerdir.

Türk Barışseverler Cemiyeti

Halklar barışın değerini, I. Dünya Savaşı sonrası II. Dünya Savaşı'nı ve faşizmi yaşayarak öğrenmişlerdi. II. Dünya Savaşı sonrasında atom bombası tekeli elinde tutarak bir anda dünyanın en büyük askeri gücü haline gelen, bunun yanında savaştan sağlam bir ekonomiye sahip olarak çıkan ABD, artık kendi düzenini ve kendi barış anlayışını (Pax Americana) dayatıyordu. Bunların yanında faşizme karşı en ön saflarda mücadele eden partizanlar, savaşta milyonlarca yurttaşını kaybetmiş ama Nazileri yenilgiye uğratmış SSCB, sosyalizmi halklar nezdinde (bir kez daha) kapitalizme karşı bir alternatif haline getirmişti.

Böylesi bir tabloda savaş sonrası emperyalizmin doğrudan SSCB'yi ve dünya komünist hareketini hedef almasından daha "doğal" ne olabilirdi? Truman doktrini, Marshall yardımı ve kontrgerilla örgütlenmeleri bu dönemin çıktıkları oldular.

Yalta Konferansı'nda 1 Mart 1945 tarihine kadar Almanya ve Japonya'ya savaş ilan eden devletlerin San Francisco'da yapılacak

[9] Nobel Kimya Ödülü alan bir fizikçi olan F. J. Curie Nazilerin Fransa işgali sırasında Ulusal Cephe üyesi olarak Fransız Direnişi'nde aktif bir rol almıştır. Fransa Komünist Partisi Merkez Komite üyesi olan F. J. Curie DBK Başkanlığı çalışmaları nedeniyle 1951 yılında Lenin Barış Ödülü'nü aldı.

konferansa katılmalarına ve Birleşmiş Milletler (BM) örgütüne kurucu üye olabilmelerine karar verildi. Türkiye savaş sonrası kurulacak bu örgüte üye olabilmek için fiilen savaşa katılmaksızın 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya ve Japonya'ya resmen savaş ilan etmiştir.

1947'de ABD Başkanı Truman'ın "komünizmle mücadele"yi dış politikalarının temel ilkesi olarak açıklaması ile "Soğuk Savaş Dönemi"ne girilmiştir. Daha önce Türkiye'ye çok da yakın durmayan ABD, politika değişikliğine gitmiş ve ünlü "Marshall Planı" ile ekonomik ve askeri yardımda bulunmaya başlamıştır. Bu süreç, Kore Savaşı'nda Türkiye'nin ABD'ye destek veren ilk ülke olması ile devam etmiştir.

ABD, Birleşmiş Milletler Örgütü aracılığı ile üye ülkelerin, bu savaşta saldırıya uğrayan Güney Kore'ye yardım etmeleri çağrısında bulunmuştur. Bu çağrıya olumlu cevap veren ilk ülke Türkiye olmuştur.

1945 yılında *Tan* gazetesi baskını, 1946 yılında çok partili sisteme geçiş, Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) bu seçimlere yönelik boykot çağrısı, 2 Temmuz 1946 yılında TKP sempaticileri gençlerin dönemin en kitlesel oluşumlarından İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'ni kurması, yine TKP'nin çağrısı ile bir dizi legal sosyalist partinin kurulması, 1948 yılında Sabahattin Ali'nin katli, 1950 yılında Behice Boran, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav ve bir dizi öğretim üyesinin komünizm propagandası yaptıkları gerekçesiyle üniversiteden uzaklaştırılmaları ve aynı yıl Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ise, o dönemin Türkiye'sinden yalnızca bir kısım örnek.

Bu süreçte Türkiye Komünist Partisi politik faaliyetlerinin yanında dünya komünist hareketinin geliştirdiği "barış içinde birlikte yaşama" politikası doğrultusunda da faaliyetlerini yürütmüştür.

Türk Barışseverler Cemiyeti bu dönem, böylesi bir ortamda, 14 Temmuz 1950 tarihinde İstanbul'da kurulmuştu. Oldukça kısa bir ömrü, ama ömür süresini kat kat aşan etkisi olan bir dernek

olmuştur.

“Türkiye gibi soğuk savaşın en önemli üssü haline getirilecek olan bir ülkede Barış Derneği kurmak, Ortaçağ’da kilisenin karşısına cadı çadırı açmak gibi bir şeydi.”^[10]

Amacını “demokratik yolda gelişmeye ve terakki yolunda ilerlemeye çalışan memleketimizin geleceği bakımından şerefli bir barışın idamesini hayati bir zaruret sayan, sivil halka karşı kitle halinde imha silahlarının kullanılacağı bir harpte bütün milletler gibi, Türk milletinin de bu silahların kanun dışı edilmesini acil bir dava kabul eden” sözlerinde ifade eden Cemiyetin kurucuları sosyolog Behice Boran (Başkan), felsefe öğretmeni Adnan Cemgil (Genel Sekreter), yüksek mimar Nevzat Özmeriç, iç mimar Reşat Sevinçsoy, ev kadını Muvakkar Güran, avukat Osman Toprakoğlu ve avukat Vahdettin Barut idi.

Dernek barış sorununu ekonomik, sosyal ve siyasal bir sorun olarak ifade ediyordu. Behice Boran gerek dünyanın gerekse memleketin durumu bakımından barış davasını günün en başta gelen davası olarak tanımlıyor, iç kalkınma ve gelişme davasının da buna bağlı olduğunu ifade ediyordu.

Türk Barışseverler Cemiyeti’nin oldukça kısa bir ömrü olduğundan bahsetmiştim. Öyle ki, Barış Dergisi’nin de^[11] son sayısı

[10] Selek P. (2004), *Barışamadık*, İthaki Yayınları, s. 209.

[11] “Politika Fikir Sanat” alt başlığı ile yayınlanan Barış Dergisi TKP yöneticileri tarafından yayınlanan “Nuhun Gemisi”nin devamı olarak çıkmıştır. Derginin amacı barış mücadelesinin düşünsel ortamının oluşturulmasıydı. Dergi, okurlarını günün memleket ve dünya ölçüsünde en önemli hayati meselesi olan barış davasını desteklemeye davet ederken aynı zamanda Nazım Hikmet’in hapisten çıkarılması kampanyasına katılmaya çağırıyordu. Bunun yanında dergide politik analizler de yer almakta idi. Nisan-Ağustos 1950 tarihleri arasında 15 günde bir olarak, 8 sayı yayınlanmıştır. Sahibi ve fiilen yöneticiliğini, Rifat Pelvan yapmıştır: <https://www.tustav.org/sureli-yayinlar-arsivi/baris/> (erişim tarihi:14.08.2020).

olan 1 Ağustos 1950 tarihli 8. sayısında Derneğin tüm tarihini okumak olanaklıdır. "Kore nere?" kapağı ile yayınlanan derginin 3. sayfasında yer alan "Barış yolunda bir hamle" başlıklı yazı memlekette barış hareketinin yeni bir hamle yaptığını ve Barışseverler Cemiyeti'nin kurulduğunu haber vermekte. 4. sayfasında yer alan Cemiyetin basına tebliğinde ise çalışmalara destek çağrısı yapılmaktadır. Derginin 5. sayfasında Behice Boran'ın bir açıklamasına yer verilmiştir. Ancak aynı sayfada bu haberin hemen yanında yer alan "Barış davamıza indirilen bir darbe" başlıklı yazı, bu sefer Cemiyetin kurucularının tutuklandığını haber vermektedir. Yine Derginin 11. sayfasında Türk Barışseverler Cemiyeti'nin TBMM Başkanlığı'na çektiği, Kore'ye asker gönderilmesi kararının Anayasa'ya ve BM Anayasası'na aykırı olduğunu ifade eden Behice Boran ve Adnan Cemgil imzalı telgrafına yer verilmiştir.

Derneğin ömrü ve faaliyetleri bu kadardır. Gerçekten de Cemiyet kurulduktan 11 gün sonra, 25 Temmuz 1950'de, Adnan Menderes başbakanlığındaki Demokrat Parti hükümetinin Kore'ye asker gönderme kararı alması akabinde, Türkiye'nin Kore Savaşı'na asker gönderme kararını protesto etmek amacıyla Dernek, TBMM Başkanlığı'na Başkan Behice Boran ve Genel Sekreter Adnan Cemgil'in imzasını taşıyan bir telgraf çekti. Sonra da İstanbul'da bir bildiri^[12] dağıtarak Kore'ye as-

[12] Barışseverler Cemiyetinin 28 Temmuz 1950 tarihinde İstanbul'da dağıttığı bildiri:

"Aziz Türk Halkına;

Adnan Menderes Hükümeti, Kore'de harp etsin diye 4500 Türk çocuğunu General Mac Arthur'un emrine veriyor.

Adnan Menderes Hükümetinin bu kararı Türk Milletine nasıl gösterilirse gösterilsin Amerikan menfaatleri uğruna harbe katılmamız demektir. Hükümet bu kararını Amerika'nın zoru ile vermiştir. Çünkü: 15 Temmuz'da Birleşmiş Milletlerden gelen telgrafla hükümet, Birleşmiş Milletler Anayasasının bu gibi işlerde üyelere tanıdığı haklara dayanarak doğrudan asker gönderemeyeceğini ima yollu bir karşılık vermişti. Zaten Birleşmiş Milletlerin bu müracaatını 52 üye devletten en az 12'si cevap-

ker gönderilmesine itiraz etti. Bildiri 28 Temmuz günü Ga-

landırmış ve onlar da bir tek kara askeri göndermemişlerdir.

Dahası var: Kore'de harp etmek için gönüllü toplamaya kalktığı zaman Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü bir Fransız gazetecisine mülakat vererek bazı komşularımıza karşı bir tahrik olur diye gönüllü gönderme hükmüne razı olamayacağını söyledi. Demek oluyor ki Adnan Menderes Hükümeti kara askeri göndermeyi ilk önceleri doğru bulmuyor, kendisini buna mecbur saymıyordu.

Derken, Amerikan senatörü Cain 23 Temmuz'da Ankara'ya geldi. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Milli Savunma Bakanı Refik İnce ve Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut ile konuştu. Bu konuşmalardan sonra memleketin muhtelif yerlerinde bulunan Bakanlar alelacele Ankara'da toplanarak Kore'ye 4500 Türk çocuğunu göndermeye karar verdiler. Ardından da senatör Cain gazetecilere verdiği bir mülakatta "Bu harpte piyade kuvvetlerinin rolü büyüktür. Diğer milletlerden kara kuvveti istememizin tek sebebi Amerika'nın yıpranmamasının teminidir." diyerek işin içyüzünü meydana koydu, yani bu işin Amerika'nın zoru ile yapıldığını açıkladı.

Kore'deki savaşa, Türk Milletinin katılmasında istikbalimiz ve güvenliğimiz bakımından hiçbir fayda yoktur. "Biz şimdi Kore'ye asker göndermezsek, bizim başımız dertte kaldığı zaman Amerika da bize yardım etmez" diyenlere yakın zamana kadar Dışişleri Bakanlığı yapmış ve milletler arası işleri içinden takip etmiş olan Necmeddin Sadak cevap veriyor: "Bu işler bir menfaat işidir, hissi sebepler rol oynamaz, eğer o gün Amerika'nın çıkarı varsa bize yardım eder, yoksa etmez" diyor.

Kaldı ki, bugün karşılaştığımız hadise de gösteriyor ki, mesele bize Amerika'nın "yardım" edip etmemesi değil, fakat bir üçüncü cihan harbine yol açacak maceralara sürüklemek istemesidir. Bundan da anlaşılıyor ki, Kore'ye asker göndermekte Türk Milletinin herhangi bir menfaati yoktur. Türk Milletinin istiklali ve güvenliği dünya barışına sıkı sıkıya bağlıdır. Kore'ye asker göndermek ise Türk Milletine nasıl bildirilirse bildirilsin, herhalde yanlış bir hareket değildir. Bütün dünya milletleri ve bu arada Türk milleti de yanlışseverdir. Türk halkının menfaati dünya barışının bozulmamasındadır. Bu barışın bozulmaması için de Kore'de ki iç savaşın yanlış yollar bulunarak hemen sona erdirilmesi gerekir. Türk Milletine yaraşan ve gerçek menfaatlerine uygun düşen Şeymasala Hindistan Başbakanı Nehru'nun yaptığı gibi yanlış teklifler yapmaktır.

Biz Türk Yanlışseverler Cemiyeti, bunları tüm halk efkârına bildirirken onun en samimi düşüncelerini belirttiğimize, her Türk vatanseverinin bizimle aynı fikirde olduğuna inanıyoruz. Adı söylenmeden, bir harp ilanı

lata Köprüsü'nün başında Behice Boran, Beyoğlu'nda Adnan Cemgil, Samatya'da Nevzat Kemal Özmeriç, Eyüp ve Fener'de Reşat Sevinçsoy ve Beşiktaş ile Ortaköy'de ise Naci Ormanlar tarafından dağıtıldı. Bildiri bu topraklarda dağıtıldığı bilinen ilk barış bildirisiydi.

Polis, ertesi gün Behice Boran ve Barışseverler Cemiyeti yöneticileri ile bildiriye basan matbaacı Cemal Anıl'ı tutukladı. Barışseverler Cemiyeti'nin etkinliklerine de son verildi.

Başbakan Adnan Menderes, Barışseverler Cemiyeti'nin milletlerarası kökü olduğunu, Dışişleri Bakanı ise barışı savunmanın amacının milletlerin mukavemetlerini içinden yıkmak olduğunu ifade ettiler.

Askeri mahkemede yargılanan Cemiyet yönetici ve üyeleri nihayetinde 15 aya mahkum oldular. Bu davada esasen "barış" ve "antiemperyalist mücadele" yargılanmıştır. Mahkumiyet gerekçesi "tüzüğünde siyasetle ilgilenilmeyeceği belirtilmesine karşın, siyasal amaçla Türkiye'nin ABD ile dostluğunun bozulmaya ve halkın hükümete olan güveninin sarsılmaya çalışılması" idi.

Cemiyetin ardından siyasi iktidar bu kez *Barış* dergisine yöneldi. Dergiye de aynı nedenlerle baskın yapıldı ve tutuklamalar oldu. Bayrağı *Hür Gençlik* dergisi aldı.^[13] Derginin 5 Ağustos 1950 tarihli 10. sayısı "Gençliği Barış Mücadelesine Çağırıyoruz" manşeti ile çıkmıştı. Yine ilk sayfada yer alan "Barışçı Gençlik Protesto Ediyor!" başlıklı yazıda Türk Barışseverler Cemiyetine karşı girilen anti-demokratik hareketi hür gençliğin şiddetle

demeye gelen Adnan Menderes hükümetinin bu kararını, Türkiye Büyük Millet Meclisinin reddedeceğini umuyoruz. Çünkü anayasamıza göre, gerekince harp ilan etmek yetkisi sadece Büyük Millet Meclisine aittir. Milli menfaatlerimize ve dünya barışının korunmasına tamamen aykırı olan bu kararı şiddetle protesto ederiz."

[13] *Hür Gençlik*, İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'nin (İYTGD - 1946-1951) yayın organıdır. 1949 Ekim'inden başlayarak tutuklanana kadar sahipliğini ve yayın yönetmenliğini Nihat Sargın yapmıştır. <https://www.tustav.org/sureli-yayinlar-arsivi/hur-genclik/> (erişim tarihi:14.08.2020).

protesto ettiği ifade ediliyordu. Bu sayı sonrası Hür Gençlik yöneticisi de tutuklandı.

Tüm bunların yanında, 1951 yılında, TKP'ye yönelik geniş çaplı bir tutuklama hareketinin başlatıldığı da hatırlanmalı. Türk Barışseverler Cemiyeti yönetici ve üyelerinin çoğu 1951 Tevkifatı'na dahil edildiler.

Türk Barışseverler Cemiyeti'nin yönetici ve üyelerinin uğruna bedeller ödeyerek karşı çıktığı Kore Savaşı sonrası Türkiye, 18 Şubat 1952 tarihinde NATO üyesi oldu.

Barış Derneği

Barışseverler Cemiyeti'nin kapatılmasından sonra, bazı denemeler olsa da uzunca bir süre, Barış Derneği'nin kuruluşuna kadar, barış hareketi Türkiye'de kendine bir örgütlenme alanı bulamamıştır.

70'li yıllarda Türkiye Milliyetçi Cephe hükümetlerinin yönetimi altındadır. Emperyalizmin saldırganlığı ise devam etmektedir. NATO'ya bağlı ülkelerde kontrgerilla örgütlenmeleri güçlenerek "faaliyetlerini" sürdürmektedir. Savaş tehlikesi dünyanın birçok noktasında kendini göstermektedir. On yıllar süren "Vietnam Savaşı" 1975 yılında ABD'nin yenilgisi ile sonuçlanmıştır. Ancak bu savaşın bedeli Vietnam halkı için oldukça ağır olmuştur. ABD savaşta napalm bombası kullanmıştır. Ülke yıkılmış, toprakları zehirlenmiş, milyonlarca insan ve komünist gerilla hayatını kaybetmiştir. Yine on binlerce ABD askeri de hayatını bu savaşta kaybetmiştir.

Bu gelişmeler yaşanırken, 70'li yılların ortalarında soğuk savaşta yumuşama (detant) olarak ifade edilen döneme girilmiştir. Helsinki Nihai Senedi 1 Ağustos 1975 tarihinde, içlerinde SSCB'nin de bulunduğu 33 Avrupa ülkesi ile ABD ve Kanada tarafından imzalanmıştır.^[14]

[14] Helsinki'de, 15 Ocak 1973 tarihinde, Avrupa Güvenlik ve İş birliği Konferansı düzenlenmiştir. Konferans iki yılı aşkın bir süre boyunca de-

Türkiye Cumhuriyeti de imzacılar arasındadır. Dünya barış hareketi Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanmasını, savunduğu anlamdaki barış kavramının ilk kez yaşama geçirilmesi ve pozitif hukuka girmesi olarak değerlendirmiştir.

“Barış içinde yan yana yaşama tarihsel koşullarında uluslararası güvenlik ve iş birliğinin geliştirilmesi yönünde toplu aranın en belirgin ifadesi olmuştur.” [15]

Ancak tüm taraflar döneme aynı şekilde bakmıyordu. Emperyalizm Afganistan'da iç savaşı tetiklerken, Batı Avrupa'ya da nükleer başlıklı füzeler yerleştirme gayreti içerisinde idi.

Barış Derneği böylesi bir ortamda, 18 Nisan 1977 tarihinde İstanbul'da kuruldu. Derneğin kuruluşunu önceleyen toplantı ise aynı yılın 3 Nisan'ında İstanbul Barosu bünyesinde, baronun barış komisyonunun çağrısı ile yapılan “Ülkemizde Barış Hareketinin Birliği Ulusal Konferansı” idi. Konferans 100 hukukçu, bilim insanı, aydın ve sanatçının katılımı ile yapılmış ve toplantı sonunda “Ülkemizde Barış Hareketinin Birliği Ulusal Konferansı'nın Barışsever Halkımıza Çağrısı” başlığı altında bir metin yayınlanmıştır^[16]:

vam etmiş ve 1 Ağustos 1975 tarihinde, 35 devletin katılımıyla Helsinki Nihai Senedi imzalanmıştır. Helsinki Nihai Senedi'nin amacı (iddiası) Avrupa'da karşılıklı güven anlayışının güçlendirilmesine, barış ortamına elverişli şartların geliştirilmesine ve demokrasi ile insan haklarının temel alınmasına katkıda bulunmaktır. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansları kapsamında 1990 yılında düzenlenen Paris Zirvesi'nde, “Yeni Bir Avrupa için Paris Şartı” kabul edilmiş ve Soğuk Savaşa simgesel olarak son verilmiştir(!) 1994 yılında düzenlenen Budapeşte Zirvesi'nde ise, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı bugünkü statüsünü kazanmış ve Avrupa İşbirliği ve Güvenlik Teşkilatı'na dönüşmüştür.

[15] Görsev, G. D. (2006), T. Barış Komitesi Derneği Sertüveni Üzerine, Dünya Yayıncılık - Barış Derneği Kitaplığı, s.11.

[16] İmzacılardan bazıları şu isimlerdir: Orhan Apaydın, Sadun Aren, Aytaç Arman, Erdal Atabek, Bedir Aydemir, Cüneyt Başbuğ, Fakir Baykurt, Ataol Behramoğlu, Enis Coşkun, Mahmut Dikerdem, Aydın

“Türkiye’de barış hareketinin örgütsel birliğini sağlamayı amaçlayan ve İstanbul Barosu’nun çağrısı ile 3 Nisan 1977 günü yapılan toplantıda Barış Derneği’nin kurulması kararlaştırılmıştır (...) Dünyada savaş isteyen güçler vardır. Bunlar dar sınıf çıkarlarını zora başvurarak korumak isteyen, tarih sahnesinden çekilip gitmelerini saldırgan bir politika izleyerek geciktirmeye çalışan emperyalistlerdir, gerici güçlerdir. (...) Bunların işbaşına getirdiği faşist ırkçı hükümetler insanlığa karşı suç işlemeyi sürdürmektedir (...) Dünyada kalıcı ve adil bir barış kurmak için; nükleer silahların yasaklanması, silahlanmaya son verilmesi, tüm askeri ittifakların kaldırılması, yabancı üslerin kaldırılması, yabancı askeri birliklerin geri çekilmesi, değişik politik sistemleri olan ülkelerin barış içinde bir arada yaşaması, ırkçılığa, sömürgeciliğe, yeni sömürgeciliğe son verilmesi, (...) Tüm zenginliklerin yaratıcısı emekçileri, ülkemizin tüm aydınlarını barış için dayanışmayı yükseltmeye ve eylem birliğine çağırıyoruz.”

Barış Derneği amacını tüzüğünde “adil ve kalıcı bir barışın gerçekleşme koşullarının araştırılması, geliştirilmesi, savunulması ve tanıtılması” olarak ifade etmişti. Dernek temel olarak nükleer silahların yasaklanmasını savunurken, BM kararlarına ve Helsinki Nihai Senedine de saygı gösterilip uyulmasını talep ediyordu. Barış Derneği temel politikaları “barış içinde bir arada yaşama” ve “silahsızlanma” doğrultusunda olan Dünya Barış Konseyi’ne 1979 yılında üye kabul edildi. Dernek, Türkiye’nin NATO’dan çıkması için faaliyetlerde de bulundu. Derneğin barış mücadelesine ilişkin yaklaşımını Genel Başkan Mahmut Dikerdem 1978 yılı Temmuz ayında 15. Antalya Sanat Şenliği’nde düzenlenen “Barış Gecesi” etkinliğinde şu şekilde ifade etmişti (sonrasında bu konuşma açılan davada gerekçeli karara dayanak yapılmıştır):

Engin, Bahtiyar Erkul, Doğan Görsev, Vedat Günyol, Gencay Gürsoy, Kadir İnanır, Ahmet İsvan, Reha İsvan, Turgut Kazan, Zülal Kılıç, Uğur Kökten, Kemal Kumkumoğlu, Aziz Nesin, Beria Onger, Rasim Öz, Coşkun Özdemir, Ali Özgentürk, Sırrı Öztürk, Talip Öztürk, Vecdi Sayar, Medet Serhat, Ali Sirmen, Orhan Taylan, Mina Urgan, Can Yücel.

"(...) Adil ve kalıcı bir barış dünya halklarının parolası olmuştur. Ama insanların bu bilince erişmesi hiç kolay olmadı. Yüzyıllar boyunca egemen sınıflar halk kitlelerini savaşların kaçınılmaz bir doğa yasası olduğuna inandırmak için ellerinden geleni yaptılar (...) Ne var ki, dünya halkları bilinçlenmeye ve işçi sınıfı bilimi ile aydınlanmaya başlayınca, ne uluslar arasında savaşların kaçınılmaz, ne de insanın insanı sömürmesinin bir doğa yasası olmadığını anladılar (...) İşte o zamandan beri sömürsüz ve savaşırsız bir dünya özlemi insanlık için erişilmez bir hayal, bir ütopya olmaktan çıktı. Emekçi sınıfların tarihsel görevini simgeledi (...) Günümüzde farklı rejimlerle yönetilen ulusların barış içinde bir arada yaşama istemleri ile ezilen ulusların bağımsızlık savaşları ve emekçi yığınların sömürü düzenine direnişleri özdeş eylemler haline gelmiştir. Artık biliyoruz ki, barış için savaşım ile savaşı doğuran emperyalizme ve onun desteğindeki faşizme, gericiliğe, ırkçılığa, şovenizme ve militarizme karşı savaşım ayrılmaz bir bütündür (...)"^[17]

Kurucu Merkez Yönetim Kurulu (MYK) Mahmut Dikerdem, Enis Coşkun, Bedir Aydemir, Zülal Kılıç, Reha İsvan, Ali Sirmen, Bahtiyar Erkul, Cüneyt Başbuğ'dan oluşmuştu. Derneğin 1. Genel Kurulu ise 3 Mart 1978 tarihinde yapıldı. Genel Kurul'da Türkiye Barış Derneği adının alınması ve kamu yararına dernek statüsüne geçilmesi, Dünya Barış Konseyi'ne üyelik, 1 Eylül Dünya Barış Gününü Kutlama, 1 Mayıs'a katılma, Barış Derneği'nin kuruluş yıldönümü olarak 3 Nisan'ın kutlanması, merkezi bir yayın organının yayınlanması (Barış Haberleri) ve "Nötron Bombasına Hayır!" kampanyası kararları alındı. Bu Genel Kurul'da MYK üyelerinin sayısı da 5'e indirildi ve daha geniş bir Genel Yönetim Kurulu (GYK) oluşturuldu. Seçilen MYK şu isimlerden oluşuyordu: Mahmut Dikerdem (Genel Başkan), Enis Coşkun (Genel Sekreter), Mehmet Karaca, Reha İsvan ve Bedir Aydemir.

26-27 Ocak 1980 tarihinde yapılan Barış Derneği'nin genişletilmiş GYK toplantısına Türkiye İşçi Partisi (TİP) Genel Başkanı

[17] Görsev, G. D. (2006), T. Barış Komitesi Derneği Serüveni Üzerine, Dünya Yayıncılık - Barış Derneği Kitaplığı, s.185.

Behice Boran ve Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP) Genel Başkanı Ahmet Kaçmaz ile bu partilerden çeşitli kişiler de katıldı. Bu bir anlamda politik birlik sürecinin de bir adımı idi. Toplantıya ayrıca CHP'li 7 milletvekili ile aydınlar, sendika ve demokratik kitle örgütü temsilcileri de katılmıştır. Sonuç bildirgesi "Barış Derneği ve aşağıda adları bulunan temsilci ve kişiler, tüm barış ve demokrasi güçlerinin emperyalizme ve faşizme karşı, her alanda kalıcı, etkin ve örgütlü bir cephe birliğinin ivedilikle oluşturulması gereğini vurgularlar" ibaresi ile birlikte imzalanmıştır.

"T. Barış Derneği Genişletilmiş GYK (Genel Yönetim Kurulu) toplantısının 27.1.1980 günlü Sonuç Bildirgesi iki bakımdan tarihsel önem taşıyor. Birincisi ülkemizde faşizmin tırmanmakta olduğunu, demokratik hak ve özgürlüklerin son kertesine kadar kısıldığı ve üstelik bunun, ABD emperyalizminin bölgesel ve evrensel saldırı planları içinde olduğu, bu belgede görece erken bir teşhis olarak netlikle ifade edilmiştir. İkincisi, bu belgenin, GYK'nın iki gün süren bu sıra dışı toplantısına, emperyalizme ve faşizme karşı bir cephe birliği oluşturulması gereği duyarak katılan, o zamana kadar en geniş bir politik yelpazeden ve görüşlerden temsilcilerin ortak görüşü olarak benimsenmiş olmasıdır." [18]

3-5 Nisan 1980 tarihinde ise Derneğin 2. Genel Kurulu yapıldı. Bu Genel Kurul'da bir tür "yeniden yapılanma" ve "örgütsel atılım" gerçekleştirildi. Toplantıda MYK yerine Başkanlık Divanı adlı bir üst organ oluşturuldu. O zamana kadar dernek yönetimi TKP çizgisinde olanlar ile bir dizi sosyal demokrat ve sosyalistten oluşmakta iken, yönetimine TİP ve TSİP üyesi kişiler de girdi. Yönetim Mahmut Dikerdem (Genel Başkan), Enis Coşkun (Genel Sekreter) ve Orhan Apaydın, Erdal Atabek, Reha İsvan, Mehmet Karaca, Aykut Göker, Gültekin Gazioğlu, Yavuz Çizmecici, Tektaş Ağaoğlu, Kemal Anadol, Nedim Tarhan, Oya Baydar ve Medet Serhat'dan oluştu. Bu Genel Kurul'da ayrıca derne-

[18] A.g.e., s.193.

ğın adı Barış Komitesi Derneği olarak değiştirildi.

12 Eylül Darbesi'nden hemen önce Derneğin İnsan Hakları Komisyonu, 11-13 Temmuz 1980 tarihlerinde gerçekleştirilen GYK'ya kapsamlı bir rapor sundu. Raporda 12 Mart döneminden daha vahim günlerin kapıda olduğunun yadsınamaz bir gerçek olduğu ifade ediliyor ve demokratik kazanımları savunmak ve faşizm tehlikesini geriletmek için tüm ulusal barış ve demokrasi güçlerinin en geniş eylem ve cephe birliğinin sağlanmasının bir zorunluluk olduğu ifade ediliyordu. İki ay sonra da darbe oldu.

Barış Derneği 12 Eylül 1980'deki askeri darbenin hemen ardından diğer birçok dernekle birlikte yasaklandı. Dernek ile ilgili soruşturma 27 Ekim 1980 tarihli bir bültenden dolayı başladı ancak daha sonra Derneğin kuruluşundan itibaren bütün çalışmalarını kapsayacak biçimde genişletildi. Darbe sonrası Dernek hakkında Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 141 ve 142. maddeleri uyarınca dava açıldı ve dernek yöneticileri 27 Şubat 1982 tarihinde tutuklandılar. 17 Mayıs 1982 tarihinde ise iddianame hazırlanarak tarihe "Türkiye Barış Derneği Davası" olarak geçecek dava açıldı. İddianamede özetle, Derneğin SSCB yanlısı olduğu, Türkiye'deki meşru düzene ve bu düzeni sağlayan ittifaklar ile NATO'ya karşı olduğu, mevcut düzeni yıkarak yerine Marksist bir düzen getirmeyi amaçladığı ileri sürülüyordu. Ardından 2. Barış Derneği davası açıldı ve bu davalar birleştirildi. İlk davada avukat olan Halit Çelenk, Turgut Kazan, Atilla Coşkun, Nezahat Gündoğmuş, Rasim Öz, Mustafa Özkan ve Ali Şen ikinci davanın sanığı oldular. Ayrıca bu davaların sanıkları arasında Müşir Canpolat, Sadun Aren, Aziz Nesin, Gülsen Tuncer, Asum Bezirci, Rutkay Aziz, Tarık Akan, Genco Erkal, Vedat Türkali de bulunmakta idi. Oldukça uzun süren yargılamalar sonunda Dernek yöneticilerinin çoğu ceza aldılar. Ancak, nihayetinde 1991 yılında Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddeleri kaldırılınca dava düştü. Dava sürerken, Avrupa Parlamentosu sosyalist ve komünist gruplarından 130 kadar parlamenter tarafından Türkiye Barış Derneği yöneticilerinin 1984 Nobel Barış Ödülü için aday gösterilmesi yönünde girişimlerde bulunuldu. Davada yargılananlardan İstanbul

Barosu eski Başkanı Orhan Apaydın ve CHP milletvekili İsmail Hakkı Öztoran dava bitmeden hayatlarını kaybetmişlerdir.

Barış Derneği Davası tarihsel bir davadır. Bu davaya “tarihsel” olma niteliğini kazandıran özellik ise bir hukuk olayı olmanın sınırlarını oldukça aşmasıdır. Bu dava “barışın yargılanması” olarak tanımlanmıştır. Mahmut Dikerdem yargılanması sırasında yaptığı savunmasında: “Dünyanın döndüğünü kanıtladığı için mahkum edilmek istenen bir bilim adamının yargıçlarına ‘Ne yapayım ki, dünya dönüyor’ dediği gibi bizi de ‘Ne yapalım ki, dünya halkları barış istiyor!’ demeye zorlamayınız. Dünyanın döndüğü nasıl tartışmasız bir gerçek ise, tüm dünya halklarının barış içinde yan yana yaşamak istedikleri ve topluca intihar demek olan savaşı reddettikleri de o kadar açık ve kesin bir gerçektir”^[19] demiştir.^[20]

Barış Derneği (2003)

Darbenin ardından Türkiye Barış Derneği’nin kapatılması sonrası barış hareketi uzun bir süre örgütlü bir yapıya kavuşmadı. Kuşkusuz ülkede savaş karşıtı ve antiemperyalist bir mücadele sol ve komünist partiler tarafından yürütülmeye devam edildi.

ABD’nin Irak’ı işgalinden kısa bir süre önce AKP Hükümeti tarafından TBMM’ye sunulan “Türk Silahlı Kuvvetleri’nin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye’de

[19] Dikerdem, M.(1990), Direnenler-Barışın Savunmasıdır, Cem Yayınevi, s.42.

[20] Mahmut Dikerdem Barış Derneği’ne verdiği değeri 18 Temmuz 1983 tarihli savcılığın esas hakkında mütelaasına karşı yaptığı savunmada şöyle ifade etmiştir: “İçtenlikle inanıyorum ki, beni yetiştiren ve her şeyimi ona borçlu olduğum halkuma yaşamım boyunca mütevazı bir hizmette bulunabilmişsem, bunu otuz yedi yıllık mesleki görevimden çok, üç buçuk yıllık Barış Derneği başkanlığında yerine getirebildim.” Mahmut Dikerdem’den bahsedilince, O’nun 10 Eylül Dergisinin Şubat 1990 tarihli 6. Sayısında yer alan “Tüm Korotç’lere açık mektup”unu hatırlamamak olmaz (<https://www.tustav.org/sureli-yayinlar-arsivi/10-eylul/> erişim tarihi:14.08.2020).

bulunması için Hükümet'e yetki verilmesine ilişkin başbakanlık tezkeresi", 1 Mart tarihinde Meclis'te gizli olarak yapılan oturumunda reddedilmişti. Tezkere görüşülürken 100 bine yakın kişi de Ankara'da "Savaşa Hayır" mitingi düzenlemişti.

Hazırlıkları bir süredir devam eden Barış Derneği böylesi bir ortamda, 1 Mart eylemini takiben, 3 Mart 2003 tarihinde kuruldu. Derneğin amaç maddesi tüzüğünde: "insanların eşitlikçi, özgür bir toplumda barış içinde yaşayacağı bir dünyanın yaratılmasına katkıda bulunmaktır. Dernek, bu amaç doğrultusunda, dünya halklarını tehdit eden savaşçı politikaların kaynağı konusunda toplumu bilgilendirici etkinlikler düzenler; barış bilincinin geniş halk kesimlerinde yerleşmesi için çalışmalar yapar; faşist, savaş yanlısı, şovenist, militarist, emperyalist propagandaya karşı barışın sesini yükseltir" şeklinde tanımlanmıştı.

Kurucu Genel Başkanı Bilgütay Hakkı Durna (avukat), Genel Sekreteri Orhan Aydın (tiyatro sanatçısı) olan Barış Derneği'nin kuruluşunda bilim insanları, hukukçular, aydın ve sanatçılar yer almıştı. Gerek Türkiye'de gerekse de dünyada güçlü bir barış hareketine acil olarak ihtiyaç duyulduğunu ifade eden Dernek, bütün sıcak savaşların sona ermesi durumunda bile barış mücadelesine gereksinim duyulduğunu belirterek, "barış" dileğinin kurumsallaştırılması amacı ile yola çıkıldığını ifade etmekte idi.

1950'de kurulan Türk Barışseverler Cemiyeti'nin ve 1977'de kurulan ve 12 Eylül Cuntası tarafından kapatılan Türkiye Barış Derneği'nin siyasi sürdürücüsü olan Barış Derneği sonrasında Dünya Barış Konseyi'nin de üyesi oldu. Kuruluşunu takiben ilk iş olarak ABD'nin Irak işgaline karşı kapsamlı bir eylem programı oluşturan Barış Derneği, Filistin gündemi, NATO'nun dünya genelindeki saldırganlığı, Ortadoğu'daki emperyalizm destekli silahlı çetelerin faaliyetleri ve özellikle Suriye gündemi ile ilgili faaliyetler yürütmüştür. Bu doğrultuda Adalet İçin Hukukçular ile birlikte Suriye halkına karşı işlenen savaş suçlarının bir hukuksal girişime konu olmak üzere raporlanması çalışması yürütülmüş ve "Suriye Halkına Karşı İşlenen Savaş Suçları Raporu" hazırlanmıştır. Rapor 22 Aralık 2013 tarihinde yapılan Barış

Derneği 5. Olağan Genel Kurulu'na sunulmuştur.

Barış Derneği'nin faaliyetleri 11 Kasım 2016 tarihinde OHAL kapsamında durdurulmuştur.

Sonuç yerine

Bu yazıda tarihini oldukça özetleyerek aktardığım üzere, aslında uzun geçmişi olmayan bir hareketten bahsediyoruz. Ancak yazı içerisinde de bahsettiğim gibi, barış hareketi bu topraklarda ömür süresini kat kat aşan bir etki bırakmıştır. Düşünün, Barışseverler Cemiyeti'nin bir ayı bul(a)mayan bir ömrü olmuştur. Kurucuları daha örgütlenme faaliyetine başlayamadan militan bir mücadele içine girmişlerdir. Bunun yanında, bu topraklarda ilk barış bildirisini dağıtma onuru da onlarındır.

Kuşkusuz günahı ve sevabıyla Türkiye Komünist Partisi'nin bu mücadelede inkâr edilemez bir katkısı bulunmaktadır. Katkı olarak ifade etmek de yeterli değildir. 20. yüzyılın ikinci yarısında bu topraklarda yürütülen barış mücadelesinde esasen TKP'nin, onun kadrolarının emeği bulunmaktadır. Kurucusu ve yürütücüsü o kadrolardır.

Türkiye'de barış hareketi yığınsal bir halde örgütlenmemiştir. Bu bir tercih midir? Barışseverler Cemiyeti'nin zaten böyle bir şansı olmamıştır. Ardılı örgütler de yüksek üye sayılarına ulaşmamıştır. Çalışmaları üretime yönelik ve kamuoyu oluşturmaya dönük olmuştur. Bu bir başarısızlık mıdır? Kişisel olarak böyle düşünmüyorum. Çalışma alanları, hedefleri düşünüldüğünde bu tarz bir örgütlenme ile yol alınması mümkündür.

Sonuç olarak, bu topraklarda bir barış mücadelesi geleneği yaratıldığını düşünüyorum. Barış örgütleri bugünlere her açıdan önemli bir deneyim devretmiş bulunmaktadır.

Behice Boran'ın ve Mahmut Dikerdem'in şahsında tüm barışçıları saygı ile anıyorum...

TKP ve aydınlar

Cengiz Kılçer

Günümüzde aydın tanımı etimolojik kökenine bakılmaksızın akademisyen, tarihçi, bilim insanı, yazar, sanatçı vb. kişileri nitelendirmede kullanılmaktadır. Türkiye Komünist Partisi'nin kuruluşundan beri azımsanamayacak sayıda aydın parti üyesi ve dostu olmuştur. "TKP ve Aydınlar" başlığı üzerinden bu makalede parti ve aydınlar ilişkisinden ya da partili aydınlardan bahsedileceği akla gelecek olsa da böyle bir yol izlemeyeceğiz. Bu makalede hem "teorik" hem de tarihsel olarak daha ufuk açıcı olacağını düşündüğümüzden, Türkiye Komünist Partisi'nin ilk Başkanı Mustafa Suphi ile ilk Genel Sekreteri Ethem Nejat'ın II. Meşrutiyet aydınından komünist aydına dönüşümlerindeki aşama ve uğrakları işlemeye çalışacağız.

Osmanlı aydınları

Türkiye'de aydın geleneğinin/hareketinin öncüleri Yeni Osmanlılar/Jön Türkler, İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Kemalistler olarak sıralanır. Sosyalist bir aydın kuşağının doğuşuna, gelişimine dair değerli araştırma ve çalışmalar bulunmakla birlikte günden

güne yeni belgeler ve bilgiler gün ışığına çıkmaya devam ediyor. 20. yüzyıl başlarında, yarı sömürge durumunda olan Osmanlı İmparatorluğu'nu iktisadi ve toplumsal yıkımdan kurtarma adına Türk aydınlarının arayış içinde olduğu görülür. Aydınların önlerinde; Batıcılık, Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük, Adem-i Merkezîyetçilik ve (cılız da olsa) Sosyalizm gibi siyasal seçenekler ve akımlar bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda aydınlar arasındaki sosyalist düşüncenin "yaygınlaşması" 19. yüzyılın sonlarına denk düşer.

Sultan Abdülaziz'in ve Sadrazamı Ali Paşa'nın baskıları üzerine Namık Kemal, Ziya Bey, Ali Süavi, Kayazâde Reşat Bey, Menâpirzâde Nuri Bey, Agâh Efendi, Mehmet Emin Bey, Rıfat Bey ve Hüseyin Vasfi Paşa gibi muhalif aydınlar Paris'e kaçmışlardır. Egemenlerle göbek bağıını hiçbir zaman kesmemiş olan Osmanlı aydını, halkı egemenlerin ve tepeden inmece bakış açısıyla ele alır. Görünüşteki güçlerine karşın bu bir avuç aydın belli bir toplumsal temele yaslanmaz; ağaların ve eşrafın çektiği demir perdenin gerisinde, kapalı üretim şartlarında kitleler bitkin, ümitsiz ve durağan bir haldedir. Sömürücülerine sığınmaktan başka bir çıkar yol göremiyorlardır. Doğrusu bu bir avuç aydın da halkın nasıl ve hangi koşullarda yaşadıklarının farkında bile değildir. Zaman zaman kullansalar da düşsel ve soyut bir kavramdan başka bir şey değildir halk. En somut haliyle bu kavram, Müslüman tüccar, toprak sahibi ve eşraftan öteye gitmez. "Halk" derken aydınların tasavvurlarında yoksul köylü ve işçi bulunmaz^[1]. Dönemin aydınları kendilerine ikili bir misyon biçmişlerdir: Devleti korumak-devleti kurtarmak... Dolayısıyla "Yeni Osmanlılar" ve "Jön Türkler", kapitalistleşmeyi, özlemini duydukları burjuva demokratik kurumların, özgürlüklerin ve parlamenter yönetim biçiminin temeli, altyapısı olduğu için istemişlerdir. 19. yüzyılın koşulları ve o günün Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu durum göz önünde tutulursa,

[1] Avcioğlu, Doğan. 1976. Türkiye'nin Düzeni. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1976. s. 231-232. Cilt 1.

bundan daha doğal ve tutarlı bir tavır da olamazdı.^[2] Sürgündeki bu aydın grubu 30 Ağustos 1867'de Mustafa Fazıl Paşa'nın Paris'teki evinde gerçekleştirilen toplantıda Genç/Yeni Osmanlı Cemiyeti'ni kurarlar; Cemiyetin tüzüğü'nün yazılmasında iki ilginç kişinin katkısı olur. Bunlardan birincisi Wladyslaw Plater, Polonyalı bir milliyetçi, bir burjuva devrimcisi; ikincisi ise Simon Deutsch'tür. Deutsch, 1848 devrimine katılmış, idama mahkum edilmiş ve Paris'e kaçmak zorunda kalmıştır. Paris'teyken, Londra'da Marx'ın da öncülüğüyle kurulmuş olan I. Enternasyonal'e üye olur. Yeni Osmanlılar Derneği'nin tüzüğü Fazıl Paşa, Namık Kemal, Plater ve Deutsch tarafından imzalanır.

Paris Komünü'nde üç aydın

Yurt dışına kaçanlar arasında bulunan Mehmet Emin Bey, Kayazâde Reşat ve Menâpirzâde Nuri Bey'ler, 1871 Paris Komünü'ne katılırlar. Bir yıl öncesinde, Fransa-Prusya Savaşı'nda Paris'in kuşatılması sırasında da şehri terk etmemişlerdir. Prusya ordusunun Paris duvarlarına kadar yaklaşmaya başladığı günlerde, Ulusal Savunma Başkanlığı'na getirilen ve ayrıca Paris Valiliği'ni de üzerine alan General Louis-Jules Trochu savunma gücünden yoksun bulunanların Paris'i derhal terk etmeleri emrini verir. Yerli ve yabancı, birçok kişi Paris dışına çıksa da yirmi iki, yirmi dört ve yirmi altı yaşlarında olan Nuri, Reşat ve Mehmet beyler şehirde kalırlar. Bu üç Yeni Osmanlı aydını Ulusal Savunma Komitesi'ne gönüllü olarak yazılırlar. O zamanın Eğitim Bakanı Victor Duruy'nin yanında, istihkâmlara gönderilmişlerdir.

“Birbirlerinden hiçbir şekilde ve hiçbir zaman ayrılmayan bu üç arkadaşla Fransızlar tarafından ‘Üç Türkler’ adı takılmıştı. Çünkü nereye bir obüs ya da bir şarapnel düşüp de birçok kimseyi yaralayacak olsa bu üç arkadaş derhal orada beliriyor, yaralıları tedavi için ellerinden geleni yapıyor, onları hastane çadırlarına

[2] Çavdar, Tevfik. 1982. Türkiye'de Liberalizmin Doğuşu. İstanbul: Uygarlık Yayınları, 1982. 86-87.

götürüyorlardı. Bunların kıyafetleri de bir tuhaftı. Üzerlerinde Fransız askerî elbiseleri vardı. Amma başlarında -doğru bir deyimle püsküllü belâımız olan- fesleri olduğu gibi durmaktaydı. Bu tuhaf kıyafet kendilerini asıl Fransız gönüllülerinden ayırıyordu. Zaten 'Üç Türkler' diye anılmalarının bir sebebi de bu kılıklarıydı. Ancak, yaralılara yardım konusunda öyle değerli hizmetleri görülmüştü ki, istihkâmların her tarafında onların adı 'Şefkat'in karşılığı olarak değerlendirilmekteydi."^[3]

Yeni Osmanlıların Avrupâda yaşadıkları olaylar göz önüne alındığında bu aydınların cumhuriyetçi ve sosyalist düşüncenin etkisinde oldukları düşünülebilir. Bu fikirler, daha sonra ilk Türk meşrutiyetçilerinin politik eylemlerine doğrudan yansımasa da Paris Komünü'ne/Paris'in savunmasına katılmaları ya da I. Enternasyonal'de sosyalistlerle ilişkileri Türklerin dünya görüşünde hiç bir iz bırakmadan geçemezdi.^[4]

Bununla beraber Osmanlı aydınlarında sosyalizm, komünizm, komünistlik algısı ve bilincinin hangi düzeyde olduğuna dair kısa bir değinmemiz elzemdir. Osmanlı zamanında sosyalizm fikri kimi çevrelerce "İştirak-i Emval ve İyal" yani "mal ve kadın ortaklığı" olarak tasavvur ediliyordu. Paris Komünü'nde yer alan üçlüden Reşat Bey'e göre Komünarlar'ın amaçları cumhuriyeti yaşatmaktı; Komünarlar'ın ne komünizmle ilgileri ne de "iştirak-i emval ve iyal" [mallarda ve kadında ortaklık] gibi bir hedefleri bulunmuyordu. Reşat Bey'in İbret gazetesindeki (18 Haziran 1872) bu konuyla ilgili makalesi ilginçtir. Makalede "Bunlar [komünarlar] iki ay kadar Paris'te hükümet ettiler. İştirak-i emval kaide-i fâsidesini [mallarda ortaklık gibi bozuk kuralları] icra eylemek şöyle dursun parasını peşin vermeden kimseden bir habbe [tahıl tanesi] aldılar mı? Ve Fransa Banka-

[3] Tevfik, Ebüzziya. 1973. Yeni Osmanlılar Tarihi. İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973. s.383

[4] Petrosyan, Yuriy Aşatoviç. 1974. Sovyet Gözüyle Jöntürkler. [çev.] Mazlum Beyhan ve Ayşe Hacıhasanoğlu. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1974. s.80

si'nda milyonlarca akçe mevcut ve idaresi kendi ellerinde iken bir akçesine dokundular mı? Para lazım oldukça Paris şehri namına senet vererek cüzi bir şey aldılar. Onun da cümlesi idare-i belediyeye ve askere sarf eyledikleri divan-ı harpte muhakeme olundukları zaman sabit oldu. Hal böyle iken onlara iştirak-i emval taraftarı demeğe hakkaniyet razı olur mu?"^[5] diye sorar.

Reşat Bey'in övgüyle bahsettiği Komünarlar'ın Fransa Bankası'nda milyonlarca akçe mevcutken ve idaresi kendi ellerinde iken bir akçesine dokunmamasını Marx ve Engels büyük bir hata olarak görmüşlerdir. Engels'e göre: "Kavranması en güç olan şey, kuşkusuz Komün'ü Fransız Bankası'nın kapıları önünde durduran o kutsal saygıdır. Ayrıca ağır bir siyasal yanlışlıktır bu. Komün'ün elindeki banka, on bin rehineden daha değerliydi. Komün'le barış imzalanması için, Versailles Hükümeti üzerinde baskı yapan tüm Fransız burjuvazisi demektir."^[6] Marx da Fransız Ulusal (Merkez) Bankası'na el koyamama meselesi hakkında Engels'ten farklı düşünmüyor; Paris Komün'ünün ezilmesinden on yıl sonra, 1881'de Karl Marx, Ferdinand Domela Nieuwenhuis'ye yazdığı mektupta "Komün çoğunluğu hiçbir zaman sosyalist değildi ve olamazdı da. En küçük bir sağduyu sonucu, o gene de Versailles ile tüm halk yığını için yararlı olacak bir uzlaşma sağlayabilirdi: o zaman yapılacak tek şey buydu. Fransa bankasına el konması, Versailles palavracılarının gözünü korkutmaya yeterdi."^[7] diyordu.

Mustafa Suphi: Sol başlangıç

Mustafa Suphi hakkında hiç bilinmeyen şeyler söylemeyeceğiz; bunlar araştırmacıların alanına giriyor. Kısıtlı bilgiler dahilinde bir meşrutiyet aydını olarak Mustafa Suphi hakkında yazılmış

[5] Cerrahoğlu, Ahmet. 1975. Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı. İstanbul: May Yayınları, 1975. s. 81-82.

[6] Marx, K.(1991). Fransa'da İç Savaş (Çev. K.Somer) Ankara: Sol Yayınları. s.17

[7] A.g.e., s. 165

çalışmaları karşılaştırarak hangi bilgilerin gerçek ve gerçeğe yakın ya da tam tersi olabileceği üzerinde duracağız. Mustafa Suphi, Mekteb-i Hukuk talebesi iken Bâbîâli Evrak Odası'ndaki ilk memuriyetine başladığı zaman kendisi tarafından doldurduğu hal tercümesinde (özgeçmiş) şunları yazmış:

“İsmim ve şöhretim Mevlevîzâde Mustafa Suphi, pederim Erzurum vilâyeti mektupçusu ulâ sınıf-i sâni ashâbından Ali Rıza Efendi'dir(...)Bin iki yüz doksan dokuz sene-i Hicriyesi Şabanü'l-muazzamının yirmi ikinci cumartesi gününe müsadif olan fi 23 Temmuz sene 1298 (4 Ağustos 1882) tarihi Rumisinde Giresun kasabasında tevellüd ettim(...)Lisan-ı mader-zâdım [ana dilim] olan Türkçeyi ve Fransızca ile Arapçayı gerek mektebde ve gerek hususî suretteki tahsilim sayesinde tekellüm ve kitabet eylediğim [konuşup ve yazdığım] gibi Farisi dahi okurum.”^[8]

Mustafa Suphi, babası Ali Rıza Bey'in görevi gereği Osmanlı'nın farklı vilayetlerinde çalışmasından dolayı ilk eğitimini Kudüs ve Şam'da, orta öğrenimini ise Erzurum'da görür. Yükseköğrenimini İstanbul'daki Mekteb-i Hukuk-i Şahane'de (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi) yapar. Fransa'da Paris l'Ecole Libre des Sciences Politiques'de (Paris Siyasal Bilimler Okulu) “Osmanlı Ülkesinde Tarımsal Kredi, Osmanlı Ziraat Bankası Üstüne Önemli Bir Rapor” adlı bitirme tezi ile yükseköğrenimini tamamlar. Suphi'nin bu tezine, 1911'de toplanan Fransız Kredi Kurumları Kooperatifleri Kongresi yüksek bir değer biçer ve daha sonraları tezin önemli kısmı Roma'da Uluslararası Tarım Enstitüsü'nce yayınlanır.

Mustafa Suphi'nin Paris'te sosyalist literatürü yakından tanıma olanağı bulduğu, II. Enternasyonal'in Uluslararası Sosyalist Bürosu üyeleriyle ilişkiler kurduğu, Fransız sosyalist politikacı

[8] Birinci, Ali. (25-27 Ekim 2017). Bolşevik İhtilâli Arefesinde Mustafa Suphi Vesikalar ve Bilgiler. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Dü.), 100.Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası Sempozyumu içinde, (s. 211). Ankara.

Jean Jaurès ile sık sık görüştüğü meselesi kimi “siyasi tarihçiler” arasında gerçekliği tartışılan bir konu olsa da bu tartışmanın bir anlamı yoktur.

Mustafa Suphi'nin sosyalizme olan ilgisini görmek açısından Servet-i Fünûn dergisinde kaleme aldığı iki makalesi önemlidir. Mustafa Suphi'nin (5 Ocak 1911) “İktisâd-ı İçtimâîyye” (Sosyal İktisat) başlıklı yazısında Batı üniversitelerinde son zamanlara kadar iktisat ile iktisâd-ı içtimâîyenin karıştırılmakta olduğundan bahsetmektedir. İktisâd-ı içtimâîyenin konusunun sefalet, gayesinin ise insanların refahı olduğunu ifade eden yazı, Montesqu, Russo ve Didero gibi çeşitli yazarların görüşlerine başvurarak eşitsizliğin nasıl giderileceği üzerinde durur.^[9]

Mustafa Suphi'nin Servet-i Fünûn'daki ikinci makalesi ise [13 Temmuz 1911] “İktisâd-ı İçtimâî: Fikr-i Teâvün ve İştirâk” adı altında yayınlanır. Makalesinin içeriği veya özeti şöyledir:

“Âilede Fabrikada Cemiyetde Hükûmetde fikr-i iştirâk, Teâvün ve İştirâk-ı gayr-i irâdî, İrâdî Sosyalizmde fikr-i iştirâk, Kuvve-i fikriyye Kuvve-i nakdiyye ve Kuvve-i adliyyede iştirâk, Medeniyet-i hâzırada fikr-i iştirâk, Sermâye ile sa'y [emek] ve amelin münâsebeti, Dûr-ı kadîmede, Fransa İnkılâbı'ndan sonra, Esnaf ve sanayi loncalarının ilgası, Şapalye Kanunu ve İmparatorluk derûnunda cezâ kanunu gibi alt başlıklardan oluşan yazı, işlerin fikir, sermâye, sa'y [emek] ve gayretin ortak ürünü olduğundan bahisle emeğin son zamanlarda hakkının yendiğinden bahsedilmektedir.”^[10]

Mustafa Suphi'nin Sinop'tan Rusya'ya kaçması ile komünist olmasının arasında üç dört yıl bulunuyor. Türkiye Komünist Fırkası Birinci Kongresi'nde (10-16 Eylül 1920) yaptığı konuşma-

[9] Göçer, K., & Çetin, C. (2017). Servet-İ Fünûn Dergisindeki İktisada İlişkin Makale Ve Yazıların Açıklamalı Bibliyografyası (1891-1928). Turkish Studies <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.11541>, 12 (3), 201 - 234.

[10] A.g.e., s. 220

da, İştirakiyün Teşkilatı'nın gelişimini anlatırken bu süreci iki zamana ayırır, biri tenevvür [aydınlanma], diğeri ise teşkilattır. Mustafa Suphi'nin bu aşamaları ikiye bölmelerinden hangi yıllarda meşrutiyet aydını, hangi yıllarda komünist aydın olduğunun, yani ideolojik politik olarak meşrutiyet aydınından komünist aydına dönüşümünün özetini görebiliriz:

“İştirakiyün Teşkilatı'nın geçmiş zaman[lar]daki faaliyetlerini anlamak için yalnız Rusya'da içtimai inkılâbın başladığı son senelere değil, belki muharebeler senelerine de göz geçirmek lazımdır. Bunun için meseleyi [Merkezi Heyet'in faaliyetini] iki devreye ayıracağız. Bunlardan biri tenevvür, diğeri teşkilat devridir [...] Teşkilatın esasını anlamak için 1915 senesine kadar rücu etmek lazım gelir.”^[11]

Mustafa Suphi'nin bir aydın olarak başından beri ülkede yaşanan politik ekonomik meselelerin, tartışmaların içinde sürekli yazarak çizerek var olduğu görülür. Prens Sabahattin Türk siyasal yaşamında liberal “Teşebbüs-i Şahsi ve Âdem-i Merkeziyet” düşünce geleneğinin öncülerinden kabul edilir. Son tahlilde iktisadi, toplumsal, politik, yönetsel alanlarda özel girişimci (teşebbüs-ü şahsî) ruhuna sahip bireyler arzular. Prens Sabahattin'e göre sermaye birikimi verimliliği ve üretimi artıracaktır; girişimci ruhlu insanların yetişmesi için, bürokrasinin kaldırılması, burjuva sınıfının oluşturulması, mülkiyetin özelleştirilmesini savunur.

O dönemde Teşebbüs-i Şahsi ve Âdem-i Merkeziyetçilik akımına yönelik eleştiri getiren aydınlardan biri de Mustafa Suphi'dir. Toplumbilimle ilgilenen Mustafa Suphi, Fransız solidarizmin-den etkilenmiş, Charles Gide'in kooperatifçilik üzerine görüşlerini benimsemiştir. Mustafa Suphi'ye göre, bir toplumda sermaye

[11] Atasoy, Emel Seyhan, & Bayülgen, Meral. (Dü). (2018). Türkiye İştirakiyün Teşkilatlarının Birinci Kongresi (TKP Kuruluş Kongresi) Bakü/ 10-16 Eylül 1920 Tutanaklar Belgeler. İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları. s. 89.

ye sınıfının küçük tasarruf sahiplerinin paralarını “teşebbüs-i şahsi” adı altında işletmesi sonucu toplumsal dengenin bozulması kaçınılmazdır. Osmanlı toplumunda ancak çalışanların ve küçük üreticilerin “teşebbüs-i içtimai”leriyle oluşturacakları kooperatifler (tesai cemiyetleri) servet ve gelir bölüşümünden doğacak çarpıklıkları giderebilecektir. Üretim kooperatiflerinin (tesai istihsal cemiyetleri) yanı sıra kredi kooperatifleri (tesai itibar cemiyetleri) ve tüketim kooperatifleri (tesai istihlak cemiyetleri) toplumsal düzenin dengeli bir biçimde gelişimi için zorunlu iktisadi örgütlerdir.^[12]

İttihat Terakki’den kopuş, Türkçülük ve Mustafa Suphi

Mustafa Suphi’nin düşünce evrimi açısından İttihat ve Terakki’den kopuşu hakkında tartışmalı konulardan birkaçına değinmek gerekiyor. Sultan Galiyev “Emperyalist dünya savaşı yıllarında, İttihat ve Terakki partisinin çabaları sonucu Türkiye savaşa itildiği zaman, Suphi yoldaş, çarpıcı ve kamuoyunda alabildiğine yankı uyandıran bir eleştirisini yapar Türk emperyalistlerinin. Türk Hükümeti onu ‘Anglofil’ isnadıyla tutuklar ve tutumunu ‘devlete suikast’ diye niteleyerek bir kaleye hapseder” der^[13]. Galiyev, büyük olasılıkla Millî Meşrutiyet Fırkası’nı, İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne muhalif olan Hürriyet ve İtilâf Fırkası ile karıştırıyor olabilir.

Mustafa Suphi ile İttihat ve Terakki ilişkisinde Galiyev’in “yanlışına” “28-29 Ocak 1921’i Unutma; Mustafa Suphi ve Yoldaşları” kitabında da rastlıyoruz. Burada da Mustafa Suphi’nin 1912’de “Milli Meşrutiyet[perver] Fırkası’nın tesis maksadıyla İfham Gazetesini çıkartmaya başladığı”^[14] söylenir ki, bu bilgiye ih-

[12] Toprak, Zafer. (1995). *Türkiyede Ekonomi ve Toplum (1908 1950)* Milli İktisat Milli Burjuvazi, İstanbul: Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı. s.128

[13] Galiyev, S. (1971, Ocak). Mustafa Suphi ve Yapıtı. *Ant* (182/9), s. 50-52.

[14] Yazıcı, Ali. (1975). 28-29 Ocak 1921’i Unutma. Mustafa Suphi ve

tiyatla yaklaşmak gerekir. Mustafa Suphi'nin Millî Meşrutiyet Fırkası'nın kurucuları arasında bizatihi yer aldığı açık değildir. Mustafa Suphi 1911'de İttihat ve Terakki'nin kongresine Anadolu delegesi olarak katılır ve bu kongre sonrasında Cemiyet'ten kopar. İttihatçılardan kopuşunun hangi koşullarda ya da hangi siyasi nedenler üzerinden yaşandığına dair bilgiye tam olarak sahip değiliz. Bu kopuşun ardından Millî Meşrutiyet Fırkası'yla ilişki kuran Mustafa Suphi, fırkanın yayın organı İfham Gazetesi'nin sorumlu müdürü olur.

Suphi'nin Millî Meşrutiyet Fırkası'nın kurucuları arasında yer alıp almadığına ilişkin en nesnel bakış açısını Tarık Zafer Tunaya'nın çalışmasında görmek mümkün. Tunaya'ya göre Millî Meşrutiyet Fırkası kurucuları şu isimlerden oluşuyor: eski Kütahya meb'ûsu Ferit [Tek], siyasi tarih müderrisi Akçoraoğlu Yusuf, maliye ve iktisat müderrisi Zühdü [İnhan], belediye meclisi reisi Mehmet Ali ve eski Fizân meb'ûsu Câmi beyler... Ayrıca Tunaya, Millî Meşrutiyet Fırkası'nın iki kurucu üyesiyle yıllar sonra yaptığı görüşmeyi sayfanın altına düştüğü dip notta: "Bu isimler Sayın Ferit Tek ile 19 Haziran 1948 ve Sayın Prof. Zühdü İnhan ile 24 Temmuz 1951 tarihli notlarından alınmıştır"^[15] sözleriyle belirtir. Mustafa Suphi'nin adı Millî Meşrutiyet Fırkası'nın ne kurucuları ne de yöneticileri arasında geçer.

Mustafa Suphi'nin entelektüel gelişiminde Fransız felsefeci Célestin Bouglé'nin "İlmi İçtimai Nedir?" (Sosyoloji Nedir?) adlı kitabını çevirmesi, üzerinde durulması gereken önemli bir aşamadır. Hilmi Ziya Ülken'e göre bizde sosyolojiden ilk önce bahsedendenlerden biri Mustafa Suphi'dir.

"Daha 1911 Genç Kalemli çevresinde Durkheim'ın adı işitilmediği sırada C. Bouglé'den. Qu'est-ce que la Sociologie adlı eseri Türkçeye çevirmişti. Mustafa Suphi bu eseri, Durkheim sosyoloji

Yoldaşları. Brüksel: Info-Türk Ajansı. s. 15

[15] Tunaya, T. Z. (1988). Türkiye'de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi (Cilt 1). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları. s. 351

ekolüne mensup bir profesörün bu ekolü en iyi anlatan elkitabı diye tanıtıyordu. Mustafa Suphi önsözünde şöyle diyor: Şu son zamanlarda İctimaî ilimlerden o kadar bahis olundu ki ciddi bir eser vücuda getirmek isteyenler bu tâbirleri kullanmadan kaçınıyor. Şüphesiz bir Arnavut, bir Arap ve bir Türk cemiyeti vardır. Bu cemiyetler bazı manevî özelliklerle ayrılmıştır. Türkler, Araplar vb.'nin kolektif şartlarını tetkik etmek doğru olacaktır. Her unsurun hayatî şartları bu suretle anlaşılırsa Osmanlı İmparatorluğu'nda yerleri belirmiş olur.”^[16]

Mustafa Suphi'nin Célestin Bouglé'nin “Sosyoloji Nedir?” kitabına yine kendisinin yazdığı önsözle ilgili Hulki Aktunç'un düştüğü notlar kıymetli ve kayda değerdir. Çeviriye eklediği önsözde Osmanlı'da en önemli iç sorunun etnik sorun olduğuna değinir. Aktunç'a göre Mustafa Suphi'nin toplumsal düşüncesi ve eylemlerindeki gelişme, olağan bilinç aşamalarından geçmiştir. Sonuçta ulaştığı yer, tüm dünya, öncelikle de doğu ulusları için bir sömürülen, etkisi kırılmaya çalışılan sınıflar ve ülkelerin antiemperyalist ve antikapitalist birliği düşüncesidir. Mustafa Suphi'nin bu çeviriye yaptığı yıllarda henüz sosyalist bilinç aşamasında olmasa da çağının düşünsel akımlarına (Garpçılar, Türkçüler, İslamcılar, Meslek-i İctimacılar) göre ayakları ülkesinin toprağına basan bir aydın olduğu hemen sezilmektedir. “Qu'est-ce que la sociologie?” gibi sığ bir kitabı çevirirken, sosyolojinin içerdiği bilimsel olanakları Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli iç sorununa (etnik sorun) uygulayabilmiştir. Aktunç'a göre:

“Mustafa Suphi, hemen hemen tüm Osmanlı aydınlarının kendilerini bilinçli ya da bilinçsizce bir Dağılış Çağı Düşüncesi'nde buldukları o yıllarda, dağılışçı olmayan bir düşünce platformu içinde yer alır. Batı emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki etnik unsurlar üstünde giriştiği uzun vadeli [milliyetçi!] parçalama programına karşı bir çözüm önerir, hükümetin 'her

[16] Ülken, H. Z. (1992). Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi (3 b.). İstanbul: Ülken Yayınları. s. 302

unsurun şerait-i hayatiyesini [hayat şartlarını] sosyolojik veriler yoluyla anlayıp, onların ülke içindeki mevkilerini tayin ederek program düzenlemesini ileri sürer. Mustafa Suphi'nin toplumsal düşüncesi ve eylemlerindeki gelişme, olağan bilinç aşamalarından geçmiştir. Ve sonuçla ulaştığı yer, tüm dünya, öncelikle de doğu ulusları için bir sömürülen, etkisi kırılmaya çalışılan sınıflar ve ülkelerin antiemperyalist ve antikapitalist birliği düşüncesidir. Bu açıdan kesinlikle söylenebilir ki, bir araştırmacının [Mete Tunçay] coğrafyacı kaygısıyla belirttiği gibi Mustafa Suphi 'dışarıdan gelen sol' değil, tersine, ülkesinin sorunlarıyla yoğrularak ve bu sorunların bağrından doğarak gelişmiş bir 'sol başlangıç'tır." [17]

Ethem Nejat

II. Meşrutiyet döneminin önemli aydınlarından ve eğitimcilerinden Ethem Nejat Üsküdar İdadisi ve Ticaret Mektebi Âli'sinden mezun olur, Mutlakiyet döneminde gazetecilik yapar. Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi'nde düzenli yazıları yayınlanan Ethem Nejat, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile irtibat kurduğu için II. Meşrutiyet öncesinde mecburî olarak yurt dışına çıkar, bir süre ABD ve Fransa'da bulunur. Ülkeye döndükten sonra I. Balkan Savaşı sırasında Yunanistan'a kalan Alasonya Hususi İdadisi'ne müdür olarak atanır ve Ferid Bey (Tek) ile çalışır. 1909-1910 yıllarında Alasonya'da kalan Ethem Nejat, Ferid Bey ile birlikte Manastır Erkek Öğretmen Okulu'na atanır. Okulun müdürlüğünü yapan Ethem Nejat, bu okulda tarım ve ticaret eğitimi üzerinde durmuş ve tarım dersi öğretmenliğine atanan Ferid Bey ile birlikte "Terbiyevî Yeni Fikir" isminde bir dergi yayınlamıştır. Aynı süreçte Manastır'da okul içerisinde bir rasathane kuran Ethem Nejat, ölçümler yaparak bölgenin iklimine yönelik raporlar hazırlar; spor karşılaşmaları, yürüyüşler, bilimsel geziler, izci birliklerinin kurulması gibi daha birçok etkinlik

[17] Aktunç, Hulki. (1974). Birkaç Açıklama; Türkiye Tarihsel Çerçeve; Mustafa Suphi İfade 1911. Türkiye Defteri (9), s. 4

düzenler. İsmail Hakkı Tonguç, Köy Enstitüleri'ne ilham veren Ethem Nejat'ın eğitim alanındaki düşüncelerini ve çalışmalarını şöyle anlatır:

“Ethem Nejat meşrutiyet devri eğitiminin gelişmesine, eğitime batı uygarlığı zihniyetin göre bir şekil verilmesi meselesine en çok hizmet edenlerden biridir (...) Ethem Nejat, pedagoji tarihimizin dönüm noktasında gelen, eski okulu yeni okula çevirmek için sağır ve kör bir muhitin içinde okuldan okula, köyden köye koşan, en ıssız şehirlerimizde idman şenlikleri, okul bayramları ve müsamereleri, toplantılar, konferanslar vasıtasıyla hareket yaratan, yeni okul binaları yaptıran, öğretmenler arasında tesanüt yaratan bir eğitmendir.” [18]

Ethem Nejat eğitimci olarak Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli yerlerinde görevler almış, ziraat ve ticaret eğitimi, öğretmen yetiştirilmesi, köye dayalı kalkınma, izcilik, eğitici gezi ve yürüyüşler konusunda önemli fikirler ileri sürmüştür. Ethem Nejat'ın halkın eğitimi için nasıl önlemler alınması gerektiğine dair önerilerini örnek vermek yeterlidir:

“1) İlköğretim müfettişlerine konferanslar verdirmek 2) Sinema ve projeksiyonlardan yararlanmak 3) Seyyar halk okulları açmak 4) Halk Eğitiminde müzik, tiyatro, bahçe, müze, anma töreni, gezinti, sergi, koşu, mektep bayramları, ağaç bayramı, spor müsabakaları, yürüyüş, umumi sinema gibi vasıtalarından faydalanmak. Vilayetin mühim merkezlerinde terbiye ve tedris müzeleri vücuda getirme pek lazımdır. Şimdilik İzmir, Aydın, Manisa, Denizli, Kasaba, Akhisar vesaire gibi yerlerde tesis edilebilir. Bu müzenin planlarına göre şu daireler bulunacaktır: 1) 300-500 kişilik anfiteatr salon 2) Sahne ve Sinema 3) Hususi kimya ve umumi kimya laboratuvarları 4) Hususi ve umumi fizik laboratuvarları 5) Kitaplık 6) Tabiat ziraat ve sanayi eşyasını teşhire mahsus salonlar 7) Beden terbiyesi salonu 8) Talebe için banyo

[18] Tonguç, İsmail, Hakkı. (1947). Canlandırılacak Köy. İstanbul: Remzi Kitabevi. s. 176-178

daire 9) Elishleri daire 10) Oyun alanları 11) Memur odaları ve yatakhaneler 12) Spor meydanları.”^[19]

Ethem Nejat, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası tarafından 1919 genel seçimlerinde Eskişehir’den mebus adayı (mebus seçilemese de, en çok oy alan üçüncü aday olmuştur) gösterilir. Ethem Nejat’ın seçim broşüründe Eskişehir’de eğitim ve öğretim alanına dair yaptığı köklü ve ileri değişiklikler 24 maddede anlatılır. Bu 24 madde içerisinde örnek verecek olursak: Eskişehir’deki bütün ana mekteplerinin, çocuk yuvalarının kurucusu ve yapıcısı Nejat Bey’dir. Umum İlkokullarını iyi hale getirmiştir ve dışarıdan pek çok iyi eğitim görmüş ve erkek öğretmen okullarından diplomalı, bugün övündüğümüz öğretmenleri toplamıştır. Yaptığı beş senelik program ile bütün köylerin okullarının kâğır (taş ve tuğladan) olarak yeniden inşasına ait giderleri bankalarda toplamaya başlamıştı. Onun programı takip edilseydi bugün Eskişehir sancağının bütün köyleri bir mektep yaptıracak tahsisata sahip olacaktı. Harp içinde Avrupa’dan gerek merkez okullarına ve gerek merkeze bağlı olanlara ders âletleri getirtmiştir. Halka özgü kitaplar bastırarak ücretsiz dağıtmıştır. Özellikle Çocuklarımızı Nasıl Yetiştirmeliyiz ve Mektep Müsabakaları isimli kitapları anımsamaya değer. Nejat Bey halk eğitimi ile de uğraşmış ve bunun için özellikle halka özgü bir kütüphane kurmuştur.^[20]

Ethem Nejat ve kooperatifçilik

II. Meşrutiyet yıllarında kooperatifçilik meselesine ilk eğilenlerden biri de Ethem Nejat’tır. Ethem Nejat, kooperatif şirketlerin Osmanlı İmparatorluğu’nun ekonomik sistemine çok müsait olduğunu yazılarında ısrarla ifade eder. Ocak 1910’da, Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi’nde yayımlanan “Memleketimiz ve

[19] A.g.e., s.183

[20] Erkek, M. Salih. (2009). II. Meşrutiyet Döneminde Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler ve Ethem Nejat Bey Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir. s. 294-295

Kooperatif Şirketler” başlıklı yazısında Osmanlı topraklarında ticaret ve sanayi alanlarında büyük girişimlere gerek duyulduğuna, bunların ise ancak yoğun sermayelerden oluşacak şirketlerce gerçekleştirilebileceğini savunur.

II. Meşrutiyete değin ülkede sermaye birikiminin yeterli düzeye ulaşamaması nedeniyle yerli anonim şirketler kurulamamış, Osmanlı Devleti’nde demiryolu, tramvay, rıhtım, liman, maden işletmeleri Avrupa sermayelerinin oluşturdukları anonim şirketler kanalıyla gerçekleştirilmiştir. Osmanlı topraklarında kooperatif şirketler (şirket-i muavene, şirket-i a’mâl ya da şirket-i mütekaile) kurarak sermaye birikiminin oluşturulabileceğini ileri süren Ethem Nejat, kooperasyon aracılığıyla halkın tasarrufa özendirilebileceği kanısındadır. Nitekim 1908 Devrimi’yle birlikte halk birtakım “mahalle şirketleri” oluşturmaya başlamıştır. Çoğunluğu mahalle bakkal dükkânı olan ve “ittihat ticaret şirketleri” diye adlandırılan bu ortaklıklar Osmanlı toplumunda tüketim kooperatifçiliğinin ilk örnekleridir. Ethem Nejat bu girişimlerin boyutlarının genişletilmesini, komşu mahalle şirketleriyle birleşmelerini, salt bakkallıkla yetinmemelerini, üretim kooperatifçiliğine yönelip, örneğin çorap yapmak için “ufak fabrika” ya da konservecilik için “küçükten fabrikacılığa” başlamaları gerektiğini savunur. [21]

Ethem Nejat sadece makaleler yazmakla kalmamış ziraat ile ilgili öyküler de kaleme almıştır. “Ethem Nejat’ın ikisi uzun öykü olmak üzere toplam altı öyküsü mevcuttur. ‘Çiftlik Müdürü’ ve ‘Yiğit Türkler’ ismini taşıyan uzun öyküler müstakil kitap olarak yayınlanırken; ‘Kahraman Nuri’, Çocuk Dünyası, ‘Bal Bahçesi’ ve ‘Zengin Böcekçi’ öyküleri Yeni Fikir; ‘O Zengin ve Mesut Oldu’ öyküsü Toprak dergisinde yayımlanmış. Ethem Nejat’ın adı geçen öykülerinde de ziraatın, millî üretimin, ülke refahı ve içinde bulunulan zor şartlardan kurtulmak için en önemli çı-

[21] Toprak, Z.(1995). Türkiye’de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) Milli İktisat Milli Burjuvazi. İstanbul: Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı. s.127-128.

kış yolu olduğunu savunur.”^[22] Ethem Nejat'ın bir aydın olarak Türk Ocakları kökenli olması, ilk yazılarını Türk Yurdu'nda kaleme alması^[23] ya da Mustafa Suphi'nin Türkçü Millî Meşrutiyet Fırkası'nın yayın organı İfham'ın sorumlu müdürlüğünü yapmasında dönemsellik açısından garipsenecek bir durum yoktur. Üretken bir aydın olarak Ethem Nejat, diğer meşrutiyet aydınları gibi politik açıdan durağan bir düşünsel yapıda olmamıştır.^[24] Ethem Nejat ve Mustafa Suphi sadece Türkçü-Turancı mecralarda değil İstanbul'da yayınlanan; emekten yana tutumlarıyla, ülkenin ve emekçilerin sorunlarına, sanayi, ziraat ve ticaretin nasıl geliştirileceğine kafa yorup çözümler arayan Say ü Amel (1910-1911) dergisinde de yazmışlardır. Bu iki aydının yolları on yıl sonra Bakü'de Türkiye Komünist Fırkası Birinci Kongresi'nde (1920) yeniden kesişecektir.^[25]

Genelde II. Meşrutiyet dönemi aydınlarının, özelde Ethem Nejat ve Mustafa Suphi'nin önlerine koydukları en temel başlık behemehâl memleket nasıl kurtulur sorusuna sürekli cevap aramaktır. Türkçülük konusunda Abidin Nesimi'nin yazdığına göre 1908 Meşrutiyet Devrimi'nden sonra öğrenci dernekleri ve öğrenci olayları almış yürümüştür. 1908'den sonrasında öğrenci

[22] Ulu, Y. S. (2019). Türkçü ve Eğitimci Bir Aydın Ethem Nejat'ın Bilinmeyen Öyküleri Üzerine. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , Cilt: 12 (67).

[23] Türk Yurdu dergisinde yazarlar arsında birçok aydın bulunuyor. Ahmet Mithat, Akçuraoglu Yusuf, Ahmet Agayef, Sadri Maksudi, Halit Ziya, Abdullah Cevdet, Rıza Tevfik, Nâfi Atuf, Parvus Efendi, İvan Manulef, Ahmet Zeki Velidi, Yakup Kadri, Reşit Galip, Burhan Asaf, Afet İnan, Selim Sırrı, Mimar Kemalettin, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Halide Edip vb.

[24] Erkek, M. S. (2009). II. Meşrutiyet Döneminde Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler ve Ethem Nejat Bey Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir. s. 312

[25] Odabaşı, İ. Arda. (2013, Aralık). II. Meşrutiyet Döneminde Emekten Yana ve “İlmî Sosyalizm” Yönelimli Bir Yayın: Say ü Amel. 9-22. Antalya: Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi.

dernekleri ve olayları kesin olarak ya İttihat ve Terakki niteliğini ya da Türk Ocağı damgasını taşırlar. Türk Ocağı çizgisinde olan öğrenci dernekleri ve öğrenci olayları, yine İttihat ve Terakkici olma nitelikleri saklı kalma koşuluyla Türkçü, Turancıdır. Abidin Nesimi, 1908'den sonra Aleksandr Parvus'un (1867-1924 namı diğer Parvus Efendi) İttihat ve Terakki liderleriyle anlaşmasını ve Türk dünyasını birleştirici bir hareketin öncüsü olduğunu söyler.

Abidin Nesimi, Parvus için bu itibarla Türk Ocakları'nın, Teşkilat-ı Mahsusa-i Hariciye'nin, İslam İhtilal Cemiyetleri'nin ve mütareke yıllarında ortaya çıkan Pantürkist sosyalizmin "öncü" ismi sayılabilir der. Parvus, Çarlık Rusya'sında bir sosyalist devrimin gerçekleşebilmesi için oradaki Türkler'in ayaklanmasını ve Osmanlı Devleti'nin bu ayaklanacak Türkler'e yardımcı olmasını zorunlu görür. Abidin Nesimi Türkiye'nin ilk komünistlerinin doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak Türk Ocaklarıyla ilişkili kişiler olduğuna dikkat çeker ve şu isimleri sayar:

"Türk Ocağı mensuplarının dışında Osmanlı İmparatorluğunun Almanya ile yakın dostluğu dolayısıyla devlet büyükleri çocuklarını okutmak üzere Almanya'ya yollamışlardı. Ayrıca Osmanlı devleti de yetenekli gördüğü gençleri ve işçileri Almanya'ya yollamıştı. 1. Dünya Savaşı sonunda Almanya'da patlak veren Spartakist hareketleri orada öğrenimde bulunan gençleri ve işçileri de etkilemişti. Bu etki altında pek çok gençlerimiz ve işçilerimiz sosyalizme, komünizme meyletmişlerdir. Örneğin Vehbi Sarıdal, Nurullah Esat Sümer, Sadık Eti, Ahmet Cevdet Dursunoğlu gibi. Biz de sosyalizme yukarıda adı geçenler gibi irredentist^[26] yoldan geldik."^[27]

[26] Irredantizm: Dil, gelenek-görenek, kültürel değerler bakımından belirgin bir türdeşlik gösterdiği halde anayurt sınırları dışında kalmış toprakların anayurtla birleştirilmesi gerektiğini savunan milliyetçi hareketlerin genel adı.

[27] Nesimi, A. (1977), Yılların İçinden, İstanbul, Gözlem Yayınları, s.156

"Türkçülükten" 3. Enternasyonal'in inkılapçı kızıl bayrağı altına

Marksistler olaylara tarihsel bir arka plan, güncel zemin, verili durum ve belli bir nesnellik üzerinden bakarlar. Ethem Nejat'ın "Türkçülüğü" ve sosyalistliği üzerine Ziynettullah Nevşirvanov'un yaklaşımının olabildiğince doğru ve nesnel bir bakış açısına sahip olduğunu düşünüyoruz. Nevşirvanov, Suphiler'in katledilmelerinin ardından yazdığı yazıda (1923) Ethem Nejat'ın, çok eski bir sosyalist olmadığını, sosyalistliğinin ancak 1919 yılından itibaren başladığını ve sosyalizme vakıf oluşunun, genel olarak o günkü Türk sosyalist ve komünistlerinin çoğunluğunda olduğu gibi çok derin ve âlimane olmadığını ifade eder.

Nevşirvanov, Nejat'ın, çeşitli ve geniş bilgisinin, mücadele ve örgüt işlerinde kazanmış olduğu görgünün, farklı ülkelere olan inceleme seyahatlerinden edindiği gözlem ve izlenimlerinin, onu Türkiye'nin genç münevverleri arasında, yetenekli bir sosyalist yaptığını söyler. Ethem Nejat, (Parti'de) Suphi'den sonra en münevver, en değerli ve umumuna nispeten de daha eski inkılapçıdır. Ziynettullah Nevşirvanov sözü geçen yazısında Ethem Nejat'ın "Çerkez" kökenli olduğu halde, 1917'ye kadar mutaassıp bir "Türkçü" olduğunu; Türkçülüğe, Türkçülük eğitime ilişkin de birkaç kitapçık bile yazmış ve yayınlamış olduğundan bahisle, Ethem Nejat'ın Türkçülüğünde de bir yenilik ruhu, yeniye doğru koşmaya eğiliminin mevcut olduğu düşüncesindedir:

"Ethem Nejat bir milliyetperver olduğu halde, sosyalizm ve komünizm hareketlerine karışmış bir 'yabancı' gözüyle bakabilmek ihtimalinden uzak tutulmalıdır. Nejat'ın 1914'den beri kadın ve erkek öğretmenler arasında örgüt işlerine dair propaganda yapması ve 'sanatkârların' 'mesleki' uyuşmaları için eskiden beri çalışması gösteriyor ki, Ethem Nejat'ın eskiden beri bir 'milli sosyalizm' eğilimi vardır. Bu 'milli sosyalizm' meselesine dair nasıl bir görüş beslemiştir, bilemeyiz. Fakat bizzat biyografisi gösteriyor ki, eğer adlandırmak mümkün ise: eski bir 'milli sosyalist'(!) karşısında bulunuyoruz. Çünkü o, 1918 senesine kadar hem bir

‘Türkçü’ ve hem bir ‘milli sosyalist’tir(...) Ethem Nejat Yoldaş’ı biz artık bir ‘proletarya mücadelecisi’ anlamında ‘sosyalist’ kabul edebiliyoruz. Ve sonradan ‘proletarya diktatürası’ esasını da kabul ediyor, kendisine ‘komünist’ unvanını iftiharla seçerek, 3. Enternasyonal’in inkılâpçı kırmızı bayrağı altına giriyor”.^[28]

Sonuç yerine...

Marx ve Engels entelektüeller/aydınlar üzerine düzenli bir inceleme “yazmadılar”. Yine Marx, entelijansiya üyeleri hakkında yorum yaptığında da ‘eğitilmiş insanlar’ ifadesini veya onları tanımlamak için ‘literati’^[29] kelimesini kullanma eğilimindedir. Marx, entelijansiyanın devrimci potansiyeli hakkında ihtiyatlıdır ve aydınların, kendilerine bir kimlik duygusu veren elitist kültürle hesaplaşmaları ve kararlı bir şekilde kopmaları koşuluyla sosyalist harekete kabul edilmesi gerektiğine inanır. Lenin, Alman Marksist Karl Kautsky’nin bir makalesinden doğrudan alıntı yapar:

“Bilimin taşıyıcısı ise proletarya değil, burjuva aydın tabakasıdır. Çağdaş sosyalizm de bu katmanın tek tek üyeleri arasında doğmuş ve bu üyeler aracılığıyla düşünsel açıdan son derece gelişkin proleterlere aktarılmıştır ve onlar da koşulların izin verdiği yerde onu proletaryanın sınıf mücadelesine taşımışlardır. Yani sosyalist bilinç, proletaryanın sınıf mücadelesine dışarıdan taşınan bir şeydir, sınıf mücadelesinden kendi kendine çıkan bir şey değildir.”^[30]

[28] Nevşirvanov, Ziynettullah. (1975). Mustafa Suphi ve Yoldaşları: 28-29 Ocak 1921’i Unutma. Brüksel: Info Türk Ajansı. s. 67

[29] Marx Literati sözcüğünü ironik/alaysama olarak kullanır: Mütnevverler sınıfı: edipler. Edebiyatçılar, aydınlar. Bakınız: Marx’tan Heinrich Heine’ye, 12 Ocak 1845. “Genç Almanya” başlıklı mektup. Marx, Engels, ve Lenin. Sanat ve Edebiyat. Çeviren Aziz Çalışlar. İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 1996. s.165

[30] Lenin, V. İ. (2011). Ne Yapmalı? Hareketimizin Acil Sorunları. (A.

Bu sav tek başına ve bağlamı dışında ele alındığında Lenin'in bu saptaması elitizm olarak okunmaya müsait gibi görünse de burada tuhaf ve paradoksal bir durum yoktur. Bu saptama bilimsel ve nesnel bir tutarlılık taşıması anlamında önemlidir. Aydınların, tarihte ideolojik-politik hegemonya bağlamında ikili bir rolü söz konusudur. Bunlardan birincisi, egemen sınıfın çıkarlarını teorize eden/yansıtan ve bunları bir evrensel hakikatmış gibi takdim eden, egemen düşüncelerin üreticisi ve taşıyıcılığı rolüdür. İkincisi ise politiktir ki, sömürülen sınıflar üzerinde kurulu ideolojik hegemonya zincirinin kırılması, onlara doğru sınıf bilinci kazandırmayı amaçlayan düşünsel ve pratik görevdir. Gerçek aydın, proletaryaya angaje olan ve onun safında yer alıp dönüştürücü ve devrimci eyleme yönelik bir düşünümSELLİK yaratan insandır.

Kuşkusuz 20. yüzyılın en önemli olayı Rusya'daki 1917 Bolşevik Ekim Devrimi'dir. Dünyada muazzam bir etki yaratmış ve derinden etkilemiştir. İnsanlık tarihinde yeni bir çağın sayfaları açılırken, evrenin insan tarafından fethinin ilk adımı atılmaktadır. Ekim Devrimi, tüm dünyadaki sosyalistlere ilham vermiştir. Devrimin Rusya'nın sınırlarının ötesine yayılması hayati önem taşır. Rus Devrimi, yalnızca kapitalizmin iç çelişkilerinin değil, aynı zamanda önceki dünya düzenini merkezden sarsan Birinci Dünya Savaşı'nın da kaçınılmaz bir sonucudur. 19. yüzyılın sonunda komünizm fikri çok özel bir tarih tahayyülü ile ilişkilidir ve devrim bu tahayyülün anahtar sözcüğüdür. Ekim Devrimi dolayımı olarak TKP'nin kuruluşunu, kurucularını ileriye doğru itmiştir, ideolojik cephaneliğini, sosyalist bileşimini güçlendirmiş, kadrolar yaratmış ve toplumsal dönüşüm için tarihsel bir referans sağlamıştır. Günümüzden tam 100 yıl önce iki Türk aydını Mustafa Suphi ve Ethem Nejat, üzerinde uzlaşmış mevcut entelektüel, münevver, mütefekkir vs. gibi aydın kabulünü ve tanımını sözün tam anlamıyla parçalayıp yıkmışlardır. Bütün bilgilerini, deneyimlerini, becerilerini, birikimlerini, uzmanlıklarını ve hakikatle olan ilişkilerini sosyalist iktidar, sosyalist

Türkiye mücadelesi için kullanmış ve genç yaşlarında katledilmişlerdir. Bambaşka öncü komünist aydınlar olarak ateşlerin ve savaşların içerisinde gerçekleştirmişlerdir bunu. Arthur J. Vidich'in şu tespiti tam da Mustafa Suphi ve Ethem Nejat için söylenmiş gibidir:

“Karl Marx, entelektüeli, kendi sınıf deneyiminin sınırlarını sadece yaklaşan devrim anında aşabilen, üst sınıfların yabancılaşmış bir üyesi olarak algılar. Bu eylem entelektüelin aynı anda toplumun gerçekliğine ulaşmasını ve proletaryanın lideri olmasını sağlar.”^[31]

[31] Vidich, A.J. “Foreword”, Sadri, A. (1992), Max Weber’s Sociology of Intellectuals, New York, Oxford University Press, 1992. Aktaran: Fırat, Ali Haydar. Türkiye’de Gazeteci Aydın Kimliği: Attila İlhan (Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı. Ankara, 2012.

Kaynakça

- Aktunç, H. (1974). Birkaç Açıklama; Türkiye Tarihsel Çerçeve; Mustafa Suphi İfade 1911. Türkiye Defteri (9), 4-5.
- Atasoy, E. S., & Bayülgen, M. (Dü). (2018). Türkiye İştirakiyun Teşkilatlarının Birinci Kongresi (TKP Kuruluş Kongresi) Bakü / 10-16 Eylül 1920 Tutanaklar Belgeler. İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.
- Avcioğlu, D. (1976). Türkiye'nin Düzeni (Cilt 1). İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Birinci, A. (25-27 Ekim 2017). Bolşevik İhtilâli Arefesinde Mustafa Suphi Vesikalar ve Bilgiler. H. Ü. Enstitüsü (Dü.), 100.Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası içinde, (s. 211). Ankara.
- Cerrahoğlu, A. (1975). Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı. İstanbul: May Yayınları.
- Çavdar, T. (1982). Türkiye'de Liberalizmin Doğuşu. İstanbul: Uygarlık Yayınları.
- Erkek, M. S. (2009). II. Meşrutiyet Döneminde Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler ve Ethem Nejat Bey Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.
- Galiyev, S. (1971, Ocak). Mustafa Suphi ve Yapıtı. Ant (182/9), s. 50-52.
- Göçer, K., & Çetin, C. (2017). Servet-İ Fünûn Dergisindeki İktisada İlişkin Makale Ve Yazıların Açıklamalı Bibliyografyası (1891-1928). <http://www.turkishstudies.net/DergiTamDetay.aspx?ID=11541> adresinden alınmıştır
- Lenin, V. İ. (2011). Ne Yapmalı? Hareketimizin Acil Sorunları. (A. Berberoğlu, Çev.) İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Marx, K. (1991). Fransa'da İç Savaş. (K. Somer, Çev.) Ankara: Sol yayınları.
- Nesimi, A. (1977). Yılların İçinden. İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Nevşirvanov, Z. (1975). Mustafa Suphi ve Yoldaşları: 28-29 Ocak 1921'i Unutma. Brüksel: İfo Türk Ajansı.
- Odabaşı, İ. A. (2013, Aralık). II. Meşrutiyet Döneminde Emekten

Yana ve “İlmî Sosyalizm” Yönelimli Bir Yayın: Say ü Amel. 9-22. Antalya: Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi.

- Petrosyan, Y. A. (1974). Sovyet Gözüyle Jöntürkler. (M. Beyhan, & A. Hachasanoğlu, Çev.) Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tevfik, E. (1973). Yeni Osmanlılar Tarihi. İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Tonguç, İ. H. (1947). Canlandırılacak Köy. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Toprak, Z. (1995). Türkiyede Ekonomi ve Toplum (1908-1950) Milli İktisat Milli Burjuvazi. İstanbul: Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Tunaya, T. Z. (1988). Türkiye’de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi (Cilt 1). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Tunçay, M. (1991). Sol Kemalizme Bakıyor. İstanbul: Metis Yayınları.
- Ulu, Y. S. (2019). Türkçü ve Eğitimci Bir Aydın Ethem Nejat’ın Bilinmeyen Öyküleri Üzerine. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , Cilt: 12 (67).
- Ülken, H. Z. (1992). Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi (3 b.). İstanbul: Ülken Yayınları.
- Vidich, A. J. (1992). Max Weber’s Sociology of Intellectuals. New York: Oxford University Pres.
- Yazıcı, A. (1975). 28-29 Ocak 1921’i Unutma. Mustafa Suphi ve Yol-
daşları. Brüksel: Info-Türk Ajansı.

Mustafa Suphi:

Bir yaşam bir büyük miras

Gökmen Kılıç

Türkiye henüz cumhuriyet kurulmadan sosyalizmle tanıştı. 1917 Ekim Devrimi'nin büyük rüzgarı, emperyalizmin ve saltanat düşkünlerinin marifetiyle parçalanmakta olan Osmanlı coğrafyasına çoktan ulaşmıştı. Ortaçağın feodal devletleri birer birer yıkılırken, uluslaşma sancısı çeken birçok ülkede olduğu gibi Osmanlı coğrafyasında da sosyalizm seçeneklerden biri olarak ortaya çıkıyordu.

Türkiye'de sosyalist mücadelenin ortaya çıkışı, savaşa ve işgale karşı ülkeyi kurtarmaya dönük bir refleks ile paralel gelişti. Mustafa Suphi'yi bir Osmanlı aydını olarak sosyalizmle buluşturan şey de bu dürtü olmuştur. Suphi, ülkenin içinden geçtiği çalkantılı sürecin ancak sosyalizmle nihayete ereceğini ve memleketin bu şekilde kurtulacağını düşünüyordu. Bu düşünce kendisini 1920'de TKP'nin kuruluşuna öncülük etmeye kadar götürecekti.

Burada, Mustafa Suphi'nin yaşam öyküsünü tarihsel bir gelişim içinde ele almaya ve onun sosyalizm mücadelesine eşsiz katkısını incelemeye çalışacağız. Çünkü onun yaşamı sıradan bir anlatıdan

öte Türkiyeli komünistlerin de tarihi olarak görülmelidir.

* * *

Mustafa Suphi ya da tam adıyla Mehmet Mustafa Suphi, 14 Mayıs 1883 tarihinde Giresun'da^[1] dünyaya geldi. Aile kökleri Sam-sunlu olan Suphi, bir Osmanlı bürokrati olan babasının^[2] görevi nedeniyle ilköğrenimini Kudüs ve Şam'da, liseyi ise Erzurum'da tamamladı. Tanınmış bir aileye mensup olan Mustafa Suphi'nin babası Osmanlı'da valilik yapmış, hatta cumhuriyet döneminde de bu görevini sürdürmüştür.

Mustafa Suphi, İstanbul Hukuk Mektebi'nde Yüksek Ticaret Hukuku, Galatasaray Lisesi'nde ise iktisat okudu. 1905 yılında Paris'e giderek Siyasal Bilgiler Okulu'nu bitirdi. Suphi'nin bu döneme ait biri çeviri olmak üzere iki kitabı olduğu bilinmektedir. Bunlar "Sosyoloji nedir?" ve "Uygarlaşma Görevi" isimli çalışmalardır.

Tanınmış bir valinin oğlu olması Mustafa Suphi'nin de bilinen, tanınan biri olmasını kolaylaştırmıştır. Suphi, öğrencilik yıllarından başlayarak belirli cemiyetlerin içinde yer aldı. O yıllarda Mustafa Suphi henüz sosyalizmle tanışmamış hatta mesafeli diyebileceğimiz bir düşünce dünyasına sahipti. Suphi'nin fikirleri daha çok dönemin moda akımlarından ulusçuluk ile tanımlanabilecek düzeydeydi. Bu nedenle Mustafa Suphi'nin düşünsel yaşamına dair dönemsel farklar bulmak mümkündür. Özellikle gençlik yıllarını da içeren 1908-1916 dönemi ile 1916-1921 dönemleri Mustafa Suphi'nin düşünce dünyası açısından temelden farklı dönemlerdir.

Bu farkın oluşmasında Ekim Devrimi'nin etkisi ile dünyada oluşturduğu havayı hesaplamanız gerekiyor. Suphi'nin düşünce dünyasının şekillenmesinde Ekim Devrimi'nin ve Bolşeviklerin

[1] Giresun o yıllarda Trabzon'a bağlı bir kazadır. Bu nedenle bazı kaynaklarda Trabzon olarak geçmektedir.

[2] Mustafa Suphi'nin babası Mevlevizade Ali Rıza Efendi (Özütürk), annesi ise Memnune (Özütürk) Hanımdır.

doğrudan etkisi olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Fakat buraya geçmeden önce, Mustafa Suphi'nin ilk dönemi olarak tanımlayabileceğimiz 1908-1916 dönemine ve o dönemdeki siyasi gelişmelere bakmalıyız.

1908 yılında İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte II. Abdülhamid'in 33 yıllık istibdat rejimi yıkılmış, 1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi (Anayasa) ve 1878 yılında kapatılan Meclis-i Mebusan yeniden yürürlüğe girmişti. Bu durum Jön Türkler başta olmak üzere Osmanlı aydınları arasında coşkuyla karşılanmıştı. Mustafa Suphi de henüz Paris'teyken İttihat ve Terakki kadrolarıyla tanışmış ve bir İttihatçı gazetesi olan Tanin gazetesinde muhabirlik yapmaya başlamıştı. 1908'de ülkeye geri dönen Suphi, daha önce Tefvik Fikret, Hüseyin Cahit Yalçın, Recaizade Mahmut Ekrem, Ahmet Reşit Rey, Halid Ziya Uşaklıgil gibi dönemin önde gelen edebiyatçı ve yazarlarının bulunduğu Servet-i Fünûn gazetesinde yazılar yazmaya başladı. Bunun yanında İstanbul Yüksek Ticari ve Zirai Bilimler Enstitüsü ve Mekteb-i Sultani'de (Galatasaray Lisesi) iktisat ve sosyoloji dersleri verdi.

Diğer yandan savaş kazanı kaynamaya başlamış; Bulgaristan'ın 1908 yılında bağımsızlık ilanından sonra Balkanlar'daki tüm uluslar bağımsızlık yarışına girişmişti. Ülkenin hızla savaşa girmesi Osmanlı'da ulusçuluk düşüncesinin giderek güçlenmesine neden oldu. Bu gelişmeler, ülkenin içinden geçtiği duruma müdahale etmek isteyen birçok aydın ve siyasetçi gibi Suphi'yi de etkiliyordu. Mustafa Suphi o dönem İttihat ve Terakki'ye daha yakın bir pozisyon alarak 1911 yılında yapılan Selanik Kongresi'ne delege sıfatıyla katıldı.

Tüm bu anlattıklarımız Mustafa Suphi'nin ilk dönemi olarak adlandırabileceğimiz dönemin nesnelliğini anlamamız açısından önemlidir. Başlı başına Meşrutiyet'in yeniden ilanı bile tüm entelektüel ve devrimci dinamiğinin canlanmasına neden olan önemli bir hadisedir. Bunların yanında yaşanan siyasi gelişmeler de Suphi'nin fikirsel anlamda 1908'in izlerini taşımasına neden olmuştur.

Mustafa Suphi'nin o tarihlerde yazdığı "İlk yazılar" kitabında da anlattığımız izlere rastlamak pekala mümkündür. Yine Hak Gazetesi'nde yazdığı şu cümleler sosyalizmle arasındaki mesafeli ilişkiyi göstermektedir:

"...gelecekteki biçimi ancak yıkıldıktan sonra belirlemek iddiasında olan sosyalizm gibi belirsiz bir toplumsal doktrine taraftar olmaktansa, var olan doğrulanan 'toplumsal kötülüklerin' giderilme çarelerini aramak akla daha yakındır."^[3]

Görüldüğü gibi, sosyalizm o dönem için düşünsel dünyada tartışılabilir de henüz ete kemiğe bürünmüş değildir. Doğal olarak Suphi için belirsiz ya da henüz yeterince bilinmeyen sosyalizme bağlanmak yerine, "toplumsal kötülüklerin" kaynağı olarak görülen, günün yakıcı sorunlarını çözmeye çabalamak çok daha gerçekçi görünmektedir. Suphi'nin bu çabası ülkenin ve dünyanın önemli bir kavşaktan geçtiği ve zamanın çok daha hızlı aktığı bir dönemin ürünü olarak görülmelidir. Sosyalizmin görece zayıf olduğu ve ülkenin parçalanmak üzere olduğu yıllarda buna benzer görüşlerin yaygınlık kazanması nesnel bir durumdur.

Dünya bölgesel çatışmalardan daha büyük savaşlara doğru hızla ilerlerken, Osmanlı'nın batı sınırında büyük bir hezimet yaşanıyordu. 1912 yılıyla birlikte Osmanlı'nın yetişmiş insan kaynağının merkezi durumundaki Balkanlar tamamen elden çıkmıştı. Balkan Savaşı'nın trajik sonuçlarının Osmanlı aydını üzerinde şok etkisi yarattığını belirtmeliyiz. Bu sarsıcı duruma ilave olarak, eski başkent Edirne'nin dahi Bulgaristan'a terk edilmesi gibi önemli bir konu gündemdeydi. Tüm bu gelişmeler yenilginin nedeni olarak gördükleri Sadrazam Kamil Paşa'ya karşı İttihatçıların "Bâb-ı Âli Baskını" ile iktidara el koymalarına neden oldu. Geline nokta İttihat ve Terakki'nin fiili iktidar dönemi başlamış oldu. Fakat İttihatçıların kaybedilen toprakları yeniden kazanmak için savaşa girme hevesi yaklaşan Dünya Sava-

[3] Rasih Nuri İleri (2005), Sempozyum İstanbul 18 Aralık 2004, 1920-21'ler Türkiye'si ve Mustafa Suphi'lerin Dönüşü, Tüstav Yayınları, s. 95

şı'na Osmanlı'nın doludizgin dahil olmasıyla sonuçlanacaktı.

Siyasi mültecilikten Bolşevik devrimciliğe

Mustafa Suphi ülkeyi hızla savaşa götüren İttihat ve Terakki'den bu dönem hızla uzaklaşacaktır. Aslında Suphi'nin kopuşu 1911 Selanik Kongresi'yle başlamıştır ancak savaşın seyri İttihatçılardan içindeki farklı eğitimlerin açığa çıkmasını bir süre ötelemiştir. Fakat 1912 yılına gelindiğinde Mustafa Suphi İttihat ve Terakki'den ayrılarak, Ahmet Ferit Tek, Cami Baykurt^[4] ve Yusuf Akçura'nın da aralarında bulunduğu Milli Meşrutiyet Fırkası'na ait İfham gazetesinde çalışmaya başlayacaktır.^[5] Mustafa Suphi, İttihat ve Terakki ile yollarını ayırmakla kalmamış aynı zamanda muhalefete de geçmiştir.

Aynı dönemlerde İttihatçılara yakınlığıyla bilinen Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın bir suikast ile öldürülmesi muhalifler üzerindeki baskının artmasına neden olmuştur. İttihatçılar kısa süre içerisinde fiili saldırılara girişerek muhalif gördükleri tüm çalışmaları yasaklamışlardır. Neticede 1913 yılı sonlarına doğru Mustafa Suphi ve arkadaşları tutuklanarak Sinop Cezaevi'ne gönderilir. Suphi Sinop'taki birinci yılında, 14 kişilik bir grupla kaçarak bir Rus gemisiyle önce Yalta'ya, oradan da Sivastopol'e gitmiştir. Bir gazete çıkarmayı düşünen Suphi, daha sonra Kazan Türkleri için mücadele yürüten Gaspıralı İsmail'e destek vermek üzere Kafkasya'ya geçecektir. Bir mülteci olarak Rusya'ya geçen Suphi'yi orada yeni bir siyasal iklim beklemektedir. Fakat gidişinden kısa bir süre sonra başlayan Osmanlı-Rus savaşıyla birlikte Çarlık Rusyası'nda bulunan diğer Osmanlılar gibi o da Sibiry'a sürgüne gönderilir.

[4] İlerleyen yıllarda Mustafa Kemal'in kurduğu hükümette Ahmet Ferit Tek Maliye, Cami Baykurt ise Dâhiliye Vekilliği yapacaklardır.

[5] Mustafa Suphi'nin Milli Meşrutiyet Fırkası'na katılıp katılmadığı tartışmalı bir konudur. Kimi kaynaklarda parti yöneticisi olduğu iddia edilirken, kimi kaynaklarda ise yalnızca İfham gazetesinin yazı işleri müdürü olduğundan bahsedilir.

Mustafa Suphi sürgünde geçen günlerinde Anadolu'dan gelen Türk savaş esirleriyle yakın ilişki içerisinde bulunur. Bolşeviklerle ilk gerçek teması da bu döneme denk düşmektedir. Rusya'nın çalkantılı siyasi iklimi, Çarlık yönetimi altında ezilen onlarca ulusun çözüm arayışlarına sahne olmaktadır. Türk ve Müslüman topluluklar da bu gruplardan biridir. Mustafa Suphi Rusya'da esir bulunan Türk ve Müslümanlar için bir cemiyet kurmak ve örgütlü hareket etmek istemektedir. Suphi'nin bu faaliyetleri sürgün yerinin sık sık değiştirilmesine neden olmuştur; önce Sibirya'ya, sonra Moskova yakınlarındaki bir kente sürgün edilir. Eylül 1915'ten sonra ise sürgün yeri yeniden değiştirilerek Ural bölgesine gönderilir.

Sürgünlerin ve siyasi mülteciliğin yaygın olması, farklı siyasi görüşten kişi ve gruplarla temas etmeyi çok daha kolay hale getirmiştir. Suphi bunu bir avantaja çevirerek sürgündeki Türk ve diğer milletlerden Bolşeviklerle tanışma imkanına kavuşur. Bolşevikler dışında İttihat ve Terakki bağlantılı Türk esirlerle de ilişki içerisindeydi. Ural bölgesi tahminen Mustafa Suphi'nin ilk olarak kendisini Bolşevizme yakın hissettiği, kendini onlardan biri gibi gördüğü yerdir. Suphi'nin 1915 yılı sonlarına doğru Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP) ile bağlantı kurduğu tahmin edilmektedir.^[6] Bu tarihten sonra Mustafa Suphi'nin arayışının nihayete erdiğini söyleyebiliriz. Suphi, dönemin ruhunu yakalamak ve devrimci olanı aramakla geçirdiği zamanın artık sonuna gelmiş, aradığını Rusya'da bulmuştur.

Mustafa Suphi Bey'den Suphi Yoldaş'a

Artık bir Bolşevik olan Mustafa Suphi, Çarlık Rusyası'nın son günlerine bizzat tanıklık etmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nın kanlı çatışmaları devam ederken, Rusya'daki yüzlerce yıllık Çarlık otokrasisi yıkılmıştır. 1917 Şubat'ında oluşan "ikili iktidar"

[6] Kimi kaynaklarda Mustafa Suphi'nin RSDİP'e üye olduğu belirtilmektedir. Fakat üyeliğine ilişkin kesin bir bilgiye sahip değiliz.

kısa zamanda Bolşeviklerin öncülüğünde yeni bir devrimle sonuçlanır. Devrimin lideri Vladimir Lenin, dünyanın ilk işçi devleti olan Sovyetlerin kuruluşuna da öncülük etmektedir. Devrimle birlikte Rusya ve hinterlandında bulunan geniş coğrafyalarda iç savaşlar ortaya çıkar. Mustafa Suphi, öncülüğünü üstlendiği ve ağırlığını Türk savaş esirlerinden oluşan bir birlik kurarak iç savaşa aktif olarak katılır.

Diğer yandan Osmanlı coğrafyasında Alınan müttefiklerle yürütülen savaş kaybedilmek üzeredir. Memleketin durumu 1918'de İstanbul Hükümeti tarafından imzalanan Mondros Mütarekesi ile felakete dönüşmüştür. Kanlı savaş Osmanlı'nın geniş topraklarını açık işgal ile karışı karşıya bırakır. İngiliz, Fransız ve İtalyan kuvvetleri Osmanlı'nın Balkanlar, Arap coğrafyası ve Kuzey Afrika topraklarını parçalamışlardır. Zaten mütareke karşılıklı silah bırakmadan çok tek taraflı bir teslim belgesi niteliğindedir. Osmanlı orduları büyük ölçüde dağıtılmış, Anadolu'da kalan kısmi kuvvetler de tamamen silahsızlandırılmak üzeredir. İngiltere mütareke maddelerine dahi bakmaksızın keyfi uygulamalarda bulunmaktadır.

Mustafa Suphi bu koşullarda hem memlekete dönmenin yollarını aramış hem de Bolşevik Devrimi ile dünyayı sarsan sosyalizm düşüncesini yaymak için çareler aramıştır. Dönem, ihtilalciliğin giderek dünyada yayıldığı ve eski düzenin yenisi ile yer değiştirdiği tarihsel bir kesite denk düşmektedir. Mustafa Suphi yıllardır aradığı ilerici değerleri sosyalizm düşüncesi ile hayata geçirebileceğine bizzat Rusya topraklarında şahit olmuştur.

Hem Rusya'daki gelişmeleri hem de Anadolu'dan gelen haberleri Suphi ve yoldaşları yakından takip ederek devrimin "mazlum milletler" faydasına yaygınlaşması için çaba sarf ederler. Bu amaçla 1918'de Moskova'da Yeni Dünya gazetesini çıkarmaya karar verirler. Mustafa Suphi gazetenin editörlüğünü yürüterek Türkler arasında Bolşevik Devrimi propaganda eden etkili yazılar yazar. Gazete devrimi yaymak amacıyla bir süre sonra Kırım'a bağlı Simferopol'a taşınır ve

oradan dağıtımına devam edilir.

* * *

1919 yılında Birinci Dünya Savaşı sonra ermesine rağmen Osmanlı coğrafyasındaki kargaşa devam etmektedir. İngiliz, Fransız ve İtalyan kuvvetlerinin yanı sıra açıktan desteklenen Yunan Ordusu da 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkarak Anadolu'nun işgaline ortak olur. Saltanatın başkenti İstanbul adım adım İngiliz kuvvetlerinin işgaline uğrarken, orduları dağıtılmış Anadolu toprakları da Yunan Ordusu'nun işgaliyle karşı karşıya kalır.

Diğer yandan, Ekim Devrimi'nin etkisiyle İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde sosyalizmin popülerliği ve örgütlülüğü artmaktadır. Birçok gazetede Bolşevik Devrimi'ni destekleyen yazılar çıkmaya başlar.^[7] Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkarak Anadolu'yu örgütlemeye karar vermesinin ardından tüm Bolşevik örgütlenmeler de Anadolu'daki ulusal bağımsızlık mücadelesine destek verirler. Yeni kurulan Sovyetler ise Anadolu'daki hareketi yakından takip ediyor ve aynı Türk Bolşevikleri gibi Anadolu direnişini destekliyordu. Bir süre sonra kurulacak olan Ankara Hükümeti'ne en büyük destek de Sovyetlerden gelecekti: Osmanlı'nın Çarlık döneminde çözemediği doğu sınırı meselesi Sovyetler tarafından hızla çözülecektir. Sovyetler, Ankara Hükümeti'ni tanıyarak önce Gümrü Antlaşması, ardından Moskova ve Kars Antlaşmalarıyla Türkiye'nin doğu sınırını belirlemiş oldu.

Kırım'da bulunan Mustafa Suphi ve yoldaşları ise çıkardıkları Yeni Dünya gazetesi ile Anadolu'ya seslerini duyurmaya çalışıyorlardı. Buradaki örgütlenmelerinin sonucunda ileride Türkiye komünist hareketinin ilk kadroları olacak olan birçok komünisti İstanbul'a ve Türkiye'nin diğer şehirlerine gönderdiler.

[7] Bu yayınlardan bazıları: Trabzon'da İkbal, Ankara'da Yeni Gün, İstanbul'da İleri, Erzurum'da Albayrak, Eskişehir'de İşçi ve Arkadaş gazeteleridir. Çev: Yücel Demirel (2004), TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri - 1. cilt, Tüstav Yayınları, s. 17

Bakü’de komünist teşkilatlanma için mücadele

Mustafa Suphi, Kırım’ın Sovyet kuvvetlerince alınmasına destek olmak için Bölge Komitesi’ne bağlı Tatar Bürosu lideri olarak önemli işler yapmıştı. Ancak Kırım ve Odesa’daki durum Sovyetler aleyhine dönünce 1919 Mayıs’ında henüz Sovyetleşmeyen Azerbaycan’a geçerek faaliyetlerini Bakü’de sürdürme kararı aldı.

Bakü, siyasi mültecilerin ve çeşitli siyasi grupların fazlaca bulunduğu bir şehirdi. Mustafa Suphi burada küçük komünist gruplarla ve İttihatçıların kurduğu Türk cemiyetlerle karşılaştı. Hatta İttihatçıların idaresi altında kurulmuş düzmece bir Türk komünist teşkilatı bile vardı. İttihatçılar Kafkasya’daki Türklerin ve Sovyetlerin desteğini alarak Anadolu’da yeniden güçlenmek niyetindelerdi. Mustafa Suphi ilk iş olarak buradaki düzmece komünist gruplara karşı mücadele yürüttü ve gerçek bir komünist teşkilatı örgütledi. Enver Paşa’nın da aralarında bulunduğu İttihatçılara karşı Bolşevik Partisi Merkez Komitesi’ne sert raporlar gönderdi. Raporda Enver Paşa ve arkadaşlarını “turneye çıkmış sanatçılara” benzetiyordu. Oluşturulan “Türk Komünist Örgütleri Merkez Bürosu” orada bulunan tüm komünist grupları örgütlüyor ve Anadolu’da var olan diğer komünist gruplarla ilişki kuruyordu.

Ankara Hükümeti ise Büyük Millet Meclisi’nin açılışını yapmış ve Anadolu direnişi başka bir boyut kazanmıştı. Bakü’deki komünistler de bir an önce teşkilatlanarak Anadolu’daki mücadeleye katılmak istiyordu.

Bunun ilk adımı Temmuz 1920’de Komünist Enternasyonal’in 2. Kongresi’nin toplanmasıyla atıldı. Kongre, Eylül ayı başında Bakü’de bir kongre toplanmasına karar verdi. Yapılacak kongre “Doğu Halkları Kurultayı” adıyla toplanacak ve tüm mazlum ulus temsilcilerinin bulunması sağlanacaktı. Komünist Enternasyonal toplantısına delege olarak katılan iki Türk temsilciden biri de Mustafa Suphi idi. 1-7 Eylül 1920 tarihlerinde yapılan Doğu Halkları Kurultayı Alexander Zinovyev’in başkanlığın-

da toplandı. Toplantıya Türkiye, İran, Mısır, Hindistan, Afganistan, Çin, Japonya, Kore, Arabistan, Suriye, Filistin, Buhara, Dağıstan, Ermenistan, Gürcistan gibi ülkelerden toplam 2000'e yakın delege katıldı. Azeri Türkleri dahil olmak üzere Türk delegasyonu 235 delegeyle kurultayın en kalabalık delegasyonunu oluşturdu. Delegasyonda Ankara'dan gelen Büyük Millet Meclisi Hükümeti temsilcileri, Enver Paşa'nın da içinde bulunduğu İttihatçı kadrolar ve Mustafa Suphi'nin önderliğindeki Türk komünistleri ağırlıktaydı.

Doğu Halkları Kurultayı'nın belki de en önemli başlığını Osmanlı-Türk meselesi yani "Şark sorunu" oluşturuyordu. Kurultay öncelikle emperyalist yağmaya karşı ulusal kurtuluş mücadelesini destekleme kararını ilan etti. İkinci olarak, Mustafa Suphi önderliğindeki komünist grubu tanıyarak, özellikle İttihatçıların desteklediği diğer grupların tasfiye olmasına neden oldu. Artık Mustafa Suphi ve yoldaşlarının önünde Türkiye'yi temsilen komünist bir teşkilat kurma görevi bulunuyordu.

TKP Bakü'de kuruluyor!

Doğu Halkları Kurultayı'nın en etkili grubu olan Türk seksiyonu artık komünistler tarafından temsil ediliyordu. Kurultayın hemen ardından, 10 Eylül 1920 tarihinde Bakü'de Kızıl Ordu salonunda Türkiye Komünist Teşkilatı'nın ilk kongresi başlamış oldu. Kongreye tam oy hakkına sahip otuz iki temsilci ve kırk iki danışma temsilcisi katıldı. Katılan temsilcilerin temsil güçleri tam olarak belirlenemese de, kurulan komisyonun incelemesi sonucunda, yaklaşık dört bin komünistin ve yirmi beş bin kadar da işçi ve köylünün temsil edildiği tahmin edilmektedir.^[8]

Kongre ayrıca, Antant Devletleri'nin baskısı ve Anadolu'daki askeri olaylar neticesinde Türkiye'deki temsilcilerin sınırlı sayıda gelebildiğine vurgu yaptı. Buna rağmen Kongre'ye İstanbul,

[8] Çev: Yücel Demirel (2004), TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri - 1. cilt, Tüstav Yayınları, s. 16

Zonguldak, Ereğli, İnebolu, Samsun, Trabzon, Bayburt, Erzurum, Sivas, Konya, Ankara, Eskişehir, Vezirköprü, Şarki Karahisar (Şebinkarahisar) ve Ordu'dan yirmi iki komünist grubun temsilcileri katılım sağladı. Ayrıca Kongre'ye gelemeyen beş temsilci de yazılı raporlar sunarak kongreye katkı sundu. Toplanan 1. Kongre 16 Eylül tarihine kadar devam etti. Birinci Kongre'nin en önemli sonucu, Komintern öncülüğünde dağınık birçok komünist grubun TKP'ye katılması oldu. Kongre raporunda şu şekilde anlatılmaktadır:

“Türkiye tarihinde yepyeni bir dönem açan bu forumun en değerli ve en önemli sonuçları şunlardı: Kongrede, Üçüncü Enternasyonal [Komünist Enternasyonal] platformunu kabul eden, ancak değişik olgular ve koşullar sebebiyle düzensiz ve birbirinden habersiz faaliyet gösteren Türk komünist grupları birleşti ve yekpare Türkiye Komünist Partisi'ni kurdu.”^[9]

Bu tarihi bir adımdı ve o zamana kadar yürütülen tüm komünist faaliyetlerin zirvesi olarak kabul edildi. Kongre'nin bir diğer önemli çıktısı da “Birinci Kongre Raporu”nda değinilen, Türkiye'deki gelişmeler hakkındaki detaylı sunumdur.

Anadolu'daki hareketin Kongre tarafından desteklenmesine ilişkin bölüm, hiçbir şüpheye yer bırakmayacak netliktedir:

“Kongre'de, Türkiye'nin iç sorunlarıyla sıkı ilgisi olan milli sorunlar ve sömürgecilik sorunları üzerine önemle ve dikkatle duruldu. Değişik milletler arasındaki anlaşmazlık ve kaygıları, tüm milletlerin kapitalist sınıflarının çıkarları arasındaki farkların neticesi olarak değerlendiren kongre, Türkiye'de yaşanan milletlerin kan akıtılmasına bile yol açan sorunların çözümünü, sosyal devrimin zaferinden bekliyor. Bu ülkeye ulaşmak için partinin kapitalist yönetici ve hükümdarları, dini ve milli önyargıların temsilcilerini alaşağı etme, Türkiye topraklarındaki tüm millet-

[9] Çev: Yücel Demirel (2004), TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri - 1. cilt, Tüstav Yayınları, s. 16

lerin proleter ve yarı proleter sınıflarını birleştirme uğruna elden geldiğince yoğun faaliyet göstermesini son derece zorunlu buluyor. Bununla birlikte, Üçüncü Enternasyonal [Komünist Enternasyonal] İkinci Kongresi'nin emperyalizme karşı milli hareketleri destekleme ve güçlendirme kararı uyarınca kongre, Anadolu hareketini destekliyor, ama partinin bağımsızlığını korumayı en önemli ve temel görevlerden biri olarak görüyor.”^[10]

Kongre Raporu'nda, “dini ve milli önyargıları” alaşağı etme konusunda net bir tutum alınırken, son cümledeki önemli bir kararın da altı çizilmektedir: Anadolu hareketi desteklenecek ancak partinin bağımsızlığı korunacak!

16 Eylül'de Kongrenin kapanış konuşmasını Mustafa Suphi şöyle yapacaktır:

“Zaman oldu ki, Türkiye amele ve rençperleri, müstebit vali, hâkim ve paşalar karşısında söz söylemek cesaretini bile gösteremezler; fakat son vekayi gösteriyor ki, İstanbul Hükümeti'nin ve padişahın İngilizlerle birleşerek memleketi sattıklarını halk pekiyi anlıyor. Türkiye'nin mazlum amele ve rençperler ve askerler, bu alçaklığa, bu hıyanete karşı, süngüsünü oradaki ağa ve paşaların göğsüne çevirmiş, muharebe ediyorlar. (...) Komünist Fırkası için memlekete musallat olan harici düşmanları kovmak nasıl bir vazife ise, dahilde halkın sırtından geçinen yağmacı tufeyli sınıflarını da hazıryiyicilik halinden çıkarıp yumruk altında işletmek de o derece esaslı bir vazifedir. Bu iki cihetin temini iledir ki, Komünist Fırkası mazlum amele ve rençper halka karşı hizmetini ifa etmiş ve ortadan sınıflar farkı kalkarak heyet-i içtimaiye [toplum], adalet-i hakikiyeye [gerçek adalet] nail olmuş olacaktır.

Onun için son söz olarak diyelim ki: Yaşasın Türkiye Komünist Fırkası!”^[11]

[10] Çev: Yücel Demirel (2004), TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri - 1. cilt, Tüstav Yayınları, s. 19

[11] 28-29 Ocak 1921'i Unutma: Mustafa Suphi ve Yoldaşları, 1977 3.

Kongre Suphi yoldaşın bu sözleriyle kapanırken, 17 Eylül'de TKP Merkez Heyeti (Komitesi) ilk toplantısını yaparak aralarında işbölümü yapar: Riyasete (başkanlığa) Mustafa Suphi, Reis Vekâletine Mehmet Emin, Kâtip yani Genel Sekreter olarak da Ethem Nejat yoldaşlar uygun görülür.

Anadolu'ya dönüş hazırlığı

Merkez Komitesinin ilk kararları arasında Türkiye'deki işçilere, Türk, Kürt ve Ermeni halklarına, ayrıca Rus ve Avrupa proletaryasına dönük bildirilerin kaleme alınması kararlaştırılır. Anadolu'ya geçecek bir heyetin kurularak iki hafta içinde gönderilmesi ve Yeni Dünya gazetesinin yeniden yayına başlamasına karar verilir. TKP Merkez Komitesi'nin 18 Eylül'de yaptığı ikinci toplantıda ise, Türk savaş esirlerinden oluşturulan Türk Kızıl Alayı'nın Anadolu'daki direnişe katkı koyması için on gün içinde Türkiye'ye gönderilmesi ve Kazım Karabekir Paşa'ya bilgi vermek üzere bir kuryenin gönderilmesi kararlaştırılır. Anlaşılacağı üzere Mustafa Suphi'nin önderliğindeki TKP daha kongre biter bitmez Anadolu'daki direnişe destek vermek için seferber olmuştur.

Mustafa Suphi'nin 19 Eylül'de Kazım Karabekir'e gönderdiği mektupta TKP'nin niyeti açıkça ifade edilmektedir:

“Rusya'da kalmış olan esirlerimizin Türkiye'ye izamı [yollanması] için ehemmiyetle çalışılmaktadır. Keza esirlerden mürekkep [oluşan] bir kıta-yı askeriye Nahcivan tarikiyle [yoluyla] Anadolu'ya kariben [yakında] gönderilecek ve Kazım Karabekir Paşa ordusu emrine verilecektir.”^[12]

Diğer yandan ülkede komünist siyaseti yaymak amacıyla TKP kadroları da Anadolu'ya gönderilir. TKP'den Rusya Komünist

basım. Güncel Yayınlar s. 113

[12] Yavuz Aslan (2005), Sempozyum İstanbul 18 Aralık 2004, 1920-21'ler Türkiye'si ve Mustafa Suphi'lerin Dönüşü, Tüstav Yayınları, s. 106

Partisi'ne (RKP) gönderilen raporda, 1920 yazında; Nahcivan, İstanbul, Rize, Erzurum, Beyazıt, Samsun, Sivas, Tokat, Amasya, Ankara, Konya, Ereğli ve Zonguldak'a TKP kadrolarının propaganda ve örgütlenme faaliyeti yapması için gönderildiği belirtilmektedir.

Ayrıca, o zamanda kadar Ankara Hükümeti ile görüşmeler ağırlıkla Erzurum üzerinden yapıldığı için, Salih Zeki yoldaş başkanlığında bir heyet Erzurum'a gönderilerek Kazım Karabekir ile irtibata geçmesi istenmiş; Süleyman Sami ise Ankara'ya gönderilerek Mustafa Kemal ile doğrudan temasa geçmiştir. Burada görülüyor ki, TKP açık ve gizli olmak üzere iki ayrı koldan Anadolu'ya müdahale etmek üzere harekete geçmiştir.

TKP Merkez Komitesi'nin 21 Eylül'deki toplantısında Anadolu'ya geçişle ilgili bir komisyon kurulmasına karar verilir. Komisyonda Mehmet Emin, Ethem Nejat, İsmail Hakkı yoldaşlar Anadolu'ya gidecekleri belirlemek ve gerekli hazırlıkları yapmakla görevlendirilir. Bunun üzerine Mustafa Suphi, Merkez Komiteden üç kişinin askerlerle birlikte gitmesini, geri kalanların ise Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Sovyeti Başkanı Yelena Stasova'dan^[13] gelecek habere göre Anadolu'ya hareket etmesini önerdi. Suphi'nin üç kişilik isim önerisi şöyleydi: Mustafa Suphi, Mehmet Emin, Ethem Nejat ya da İsmail Hakkı yoldaşlardan biri.^[14]

1 Ekim'de Mustafa Suphi'nin önerisi uygun görüldü ve Anadolu'ya Türk Kızıl Alayı ile birlikte Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve Mehmet Emin yoldaşların gönderilmesine karar verildi. İsmail Hakkı ise Bakü'deki ikinci bir katile ile kalarak Anadolu'ya geçenlere gerekli desteği sağlamakla görevlendirildi. 4 Ekim'deki son toplantıda üç Merkez Komite üyesine ilave olarak on iki yol-

[13] Stasova dışında bu kurulda; Eliava, Pavloviç, İsmail Hakkı, Korkmazov, Taciyeve, Narbutabekov, Kubayev bulunmaktadır.

[14] Yavuz Aslan (2005), Sempozyum İstanbul 18 Aralık 2004, 1920-21'ler Türkiye'si ve Mustafa Suphi'lerin Dönüşü, Tüstav Yayınları, s. 107

daşın daha heyet ile Türkiye'ye nakline karar verildi.^[15]

Fakat maddi zorluklar nedeniyle süreç uzamak zorunda kaldı. Sorunun çözümü için Stasova'ya yeniden müracaat edildi. Ancak yardımla ilgili kısa sürede çözüm üretilemeyeceği bilgisi alındı. Maddi güçlükler dışında heyetin Anadolu'ya geçiş zamanı hakkında da bazı görüş farklılıkları doğunca, alınan kararlar ilk etapta uygulamaya koyulamadı. Türkiye'nin doğu sınırındaki gelişmeler ve Ermenistan'ın Kasım 1920'de Sovyetlere dahil olma sürecinin başlaması da heyetin bir süre daha beklemesine neden oldu.

Mustafa Suphi hem heyetin sağlıklı bir şekilde Anadolu'ya gönderilmesi için çabalarken hem de Ankara Hükümeti ile temaslarını sıklaştırmakla güvenli bir geçiş sağlamaya çalışıyordu. Ankara'dan ve Erzurum'dan gelen bilgiler genel olarak olumlu bir tabloya işaret ediyordu.

Burada bir parantez açarak, "TKP Ankara tarafından davet edildi mi?" sorusunu sormak faydalı olacaktır. Ankara'nın resmi olarak bir daveti ya da açık bir davet belgesi şimdiye kadar tespit edilebilmiş değildir. Ancak Mustafa Suphi ile Mustafa Kemal arasındaki mektuplaşmalar, Kazım Karabekir'in mektupları ve o dönem için yazılan hatıratlarda bu konu geçmektedir. Birçok kaynak Mustafa Suphi'nin davet edildiğini yazmaktadır. Mustafa Suphi'nin de Kazım Karabekir'in kendisini davet ettiğine yönelik açıklamaları olmuştur. Ayrıca Mustafa Kemal ile yazışmalarındaki olumlu hava Suphi'nin bunu bir davet çağrısı olarak kabul ettiği yönündedir.

Fakat durum pek de öyle gelişmemiştir. Davet niteliği taşıyan çağrıların daha çok bireysel ya da küçük heyetlere yönelik olduğu dikkatten kaçmamalıdır. TKP'nin geniş bir heyetle ve Türk Kızıl Alayı'ndaki askerlerle ülkeye gelecek olması Ankara tarafından korkuyla karşılanacaktır. Suphi'nin Mustafa Kemal

[15] Bu isimler şöyle: Mustafa Suphi, Mehmet Emin, Ethem Nejat, Salih Zeki, Lütfi, Salih Toktamuş, Meryem Suphi, Baha Ali, Meryem Emin, Naciye, arabacı, mesul aza ve memurlar.

tarafından davet edilmesi daha çok Ankara'da komünistlerin kontrol altında tutulmasını kolaylaştıracak bir önlem olarak düşünülmüştür.

“Bu arada Mustafa Suphi'nin kontrol altında tutulması kanaati de oluşmaya başlamış olmalıdır. Çünkü Mustafa Suphi Azerbaycan'da Türkler arasında seferberlik ilan ettiriyor, askeri bir kuvvet hazırlıyor ve birçok propagandacıyı Türkiye'ye göndermeye devam ediyordu. Bu aşamada Mustafa Suphi'nin Anadolu'ya getirilerek, TBMM Hükümeti'nin kontrolü altında tutulmasının daha uygun olacağının düşünülmüş olması gerekir.”^[16]

Bu kısmı son bölümde devam etmek üzere şimdilik kapatıyoruz.

Anadolu'ya geçişin imkanlarının tam olarak sağlanması Aralık ayına kadar sürmüştür. Mustafa Suphi ve TKP heyeti 19 Aralık 1920'de Bakü'den ayrılarak Türkiye yolculuğuna başlamışlardır.

Suphi ve TKP heyeti Anadolu'da

TKP Merkez Komitesi'nin ilk almış olduğu karar gelişen şartlardan dolayı yeniden gözden geçirilmiş ve yolcuğa iki grup halinde devam etme kararı alınmıştır. Mustafa Suphi'nin de içinde bulunduğu ilk grup, Ermenistan üzerinden 28 Aralık günü Kars'a ulaşmıştı. İkinci grubun da gelmesiyle tahminen 25 kişilik bir heyetin Kars'a ulaştığı düşünülmektedir. TKP heyetinin yanında Sovyetler'in Ankara Elçisi Polikarpe Mdivani de bulunuyordu. Heyet Kars'ta Kazım Karabekir tarafından merasimle karşılandı ve ziyaret şerefine yemek verildi.

Buraya kadar her şeyin normal seyrettiğini söyleyebiliriz. Ancak TKP heyetinin gelişinden önceki kimi gelişmeler Ankara Hükümeti'nin heyete dair korku ve kaygı beslediğini ortaya koymaktadır. Kaygı duyulan konularda biri Türk Kızıl Alayı'yla ilgilidir. İsmet İnönü'nün Kazım Karabekir'e gönderdiği şifreli telgrafta

[16] Yavuz Aslan (2005), Sempozyum İstanbul 18 Aralık 2004, 1920-21'ler Türkiye'si ve Mustafa Suphi'lerin Dönüşü, Tüstav Yayınları, s.116

bu kaygı dile getirilmiştir:

“Mustafa Suphi Yoldaş’ın Türk Kom n st Fırkası’nı memleketimize nakletmekte olduğu malumdur. Haber alındığına göre fırkanın teşkilatından başka biçare esirlerimizin tav’an [isteyerek] ya da kerhen [zoraki] teşkil olunmuş bir kırmızı alayı da beraber getirmektedir. Mustafa Suphi’nin mahiyetinde bir kuvvet bulundurmasına katıyen cevaz ve müsaade verilmemesi takarrür etmiştir. Getireceği alayın tarafımızdan doğrudan doğruya emir verilerek, onun maiyetinden ayrılması ve cepheye sevk edilmesi lazımdır.”^[17]

Silahlı Türk Kızıl Alayı Ankara Hükümeti için tedirgin edici bulunmuş ve Suphi’nin maiyetinden onların ayrılarak Ankara’nın emrine verilmesi istenmiştir. Gerçi Kızıl Alay, yola çıkmasına rağmen Türkiye’ye Ermenistan’daki savaş hali nedeniyle ulaşmamış ve yeniden Bakü’ye dönmek zorunda kalmıştır.

Diğer bir mesele, Ankara Hükümeti’nin onayıyla kurulan resmi Türkiye Kom n st Fırkası’ndaki (TKF) gelişmeler olmuştur. TKP’nin kuruluşundan kısa bir süre sonra, 18 Ekim 1920’de kurulan resmi TKF Ankara’nın başına dert olmuş görünmektedir. Ankara’da yasal olanakların açılması Ankara’daki komünistlerin başka bir hamle yaparak Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (THİF) adıyla bir parti kurmasına sebep olmuştu. Bu durum Ankara’nın daha fazla telaşlanmasına neden olmuştur. Mustafa Suphi ve heyetin Ankara’ya ulaşması halinde THİF ile birlikte faaliyet yürütüleceği hesaba katıldığında, komünistlerin önemli bir güç haline gelmesi kuvvetli bir ihtimaldi. İstanbul’da örgütlenen üçüncü bir komünist örgüt ise Türkiye İşçi ve  ift i Sosyalist Fırkası’dır. Tİ SF de o dönemde işgal altındaki İstanbul’dan Anadolu’ya geçmenin yollarını aramaktadır. Ankara Hükümeti    koldan kendisini sıkıştıran komünist teşkilatlardan ciddi bir basıncı yemektedir.

[17] Yavuz Aslan (2005), Sempozyum İstanbul 18 Aralık 2004, 1920-21’ler Türkiye’si ve Mustafa Suphi’lerin Dönüşü, Tüstav Yayınları, s.119

Mustafa Suphi'yi bu kaygılarla karşılayan Ankara Hükümeti, TKP heyetinin Ankara'ya ulaşmaması konusunda görüş birliği içine girmiştir. Kazım Karabekir ile Ankara'nın yazışmaları da bu görüşü destekler niteliktedir.

Kars'ta bulunan TKP heyeti burada yaklaşık üç hafta kalmıştır. Kaldıkları süre içerisinde bir kıskırtmaya neden olmamak için dikkatli davranışlar da, kendileri için örgütlü bir tezgâh çoktan kurulmuştur. Oysa Mustafa Suphi ve TKP heyeti, emperyalizme karşı verilen ulusal kurtuluş hareketine destek vermek, Rusya'daki esir Türklerden oluşturulan bir alay ile Ankara'ya giderek, memleketin geleceğinde söz sahibi olmak niyetindeydi.

Yüzlerce yıldır fukaralıktan ve hastalıktan kırılan Anadolu haklı, yıllarca süre savaş boyunca neredeyse her şeyini kaybetmiş durumdaydı. Sosyalizmin ülke topraklarında örgütlenmesi, emekçi Anadolu insanının kurtuluşunun anahtarıydı. Komünist Enternasyonal'de alınan kararlar, emperyalizme karşı milli kurtuluş mücadelesi veren halklarla dayanışma içinde olma şiarından bir an olsun vazgeçmeyen TKP, partinin bağımsızlığı saklı kalmak kaydıyla Anadolu mücadelesine destek vermek istiyordu.

Fakat bu niyet Ankara'da karşılığını bulmadı. Ankara Hükümeti kontrolün kendilerinde olmadığı hiçbir iktidar alternatifine müsaade etmek istemiyordu. Hele bu, ülkede ilgi uyandıran ve hızlı bir gelişim göstereceği kesin görünen sosyalizm düşüncesiye...

Ankara'da tedirginlik, TKP heyeti için ise belirsizlik hakimdi. Tedirginliğin gerçek nedenlerinin bulunduğu ise kuşku götürmez bir gerçektir. O dönem Türkiye'deki siyasi yelpazede Ankara Hükümeti'ne alternatif oluşturabilecek yegane gücün komünistler olduğu bir abartı sayılmamalıdır. Kısaca değinecek olursak, İstanbul Hükümeti'nin ve Saray'ın siyasi ömrü çoktan dolmuş, yalnızca sureti kalmıştı. Meclisteki muhalefet grubunun ise ortak bir programa sahip olmadığını biliyoruz. Ankara'yla daha sonraları kavgaya tutuşacak Çerkez Ethem ise silahlı adamları dışında ülkeye dair bir perspektif ve program taşımıyordu. Eski

İttihatçı liderler, iktidardan düşmenin verdiği çöküşü durdura-
bilecek durumda değildiler. Komünist siyasete gelince, Bolşevik
Devrimi'nin ardından dünyada yankı uyandırmış, Kafkasya'dan
Avrupa'ya kadar önemli bir alanı etkilemişti. Kaldı ki, Türki-
ye'nin mevcut durumu Sovyetlerin yaklaşımıyla paralellik içeri-
yor, Anadolu yoksulları sosyalizme çabuk adapte oluyordu.

Görüldüğü üzere TKP heyeti böyle bir siyasi tabloda ülkeye dö-
nüş yapmıştı. Suphi ve yoldaşları Bakü'deyken ülkeye dönmenin
riskleri üzerine birçok kez fikir alış verişi yapmış hatta bu konu-
da kimi görüş ayrılıkları yaşanmıştı. Bu tartışmaların hepsinde
özellikle Mustafa Suphi'nin ülkeye dönmek konusunda ısrar et-
tiği bilinmektedir.

Mustafa Suphi tüm tehlikeleri bilerek ve ölümü göze alarak çık-
tığı yolculukta yoldaşlarıyla aynı sona doğru yürüyordu. TKP
heyeti bir süre sonra Kars'ta örgütlü olduğu belli olan gruplar
tarafında taciz edilmeye başladılar. Bu taciz ve engellemeler
gün geçtikçe artıyordu.

Katliam: Son mu başlangıç mı?

Suphi ve yoldaşlarının Anadolu'ya geçişlerini engellemek için
Kars'ta gösteriler düzenlenmeye başlanmıştır. Heyet Kars'ta
daha fazla duramaz ve buradan Erzurum'a doğru trenle yola çı-
kar. Fakat Erzurum'da da benzer bir tablo vardır ve gösteriler
giderek büyür. Halk arasında "Türkiye Bolşevikleri kadınları
açacaklar, malları alacaklar, ticareti kapatacaklar"^[18] gibi söy-
lentiler propaganda edilmektedir. Suphi yoldaş tüm bunlara
rağmen, "Türkiye'ye gitmeliyim. Ne olursa olsun"^[19] diyerek
geri dönmeyeceğini ve ülkede kalacağını belirtir.

Heyetin bulunduğu trende Suphi yoldaş halka dönük bir ko-

[18] Çev:Yücel Demirel (2004), TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri - 2. cilt, Tüstav Yayınları, s.132

[19] Çev:Yücel Demirel (2004), TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri - 2. cilt, Tüstav Yayınları, s.132

nuşma yaparak heyetin onlara muavenete (yardıma) geldiğini söyleyerek topluluğu yatıştırır. O gece tüm heyet açık havada yatmak zorunda kalır. Ertesi gün heyet güvenlik nedeniyle yolunu değiştirerek Bayburt'a doğru yoluna devam eder. Bayburt'ta da örgütlenmiş bir gösteriyle karşılaşırlar. Heyet burada fiziki saldırıya uğrar ve ellerindeki eşyalar yağmalanır. Bir gün sonra gittikleri Trabzon'da daha büyük bir saldırıya maruz kalırlar. Trabzon'daki limana sığınan Suphi ve yoldaşlarının zorla elleri bağlanarak bir motora bindirilirler.

TKP heyetine bu saldırılar yapılırken, daha sonra hain olarak anılacak Mehmet Emin ve Süleyman Sami hastalık bahanesiyle Erzurum'da kafileden ayrılmışlardır^[20]. Mustafa Suphi ve yoldaşları "ateşi ve ihaneti" aynı anda yaşıyorlardı. 1921 yılının 28 Ocak'ını 29 Ocak'a bağlayan gece, bindirildikleri motor Sürmene açıklarına geldiğinde içinde silahlı 30 kişinin bulunduğu ikinci bir motor Mustafa Suphi ve 14 yoldaşının bulunduğu motora yetişerek kanlı bir katliama imza attılar.

Katliama ilişkin elimizde hâlâ yeterli belge ve bilgi bulunmuyor. Katliamın tetikçisi olan kaykçılar kahyası Yahya'ya kimin doğrudan talimat verdiği belirsizliğini bugün de sürdürmektedir.

Ankara Hükümeti'nin, Kazım Karabekir'in, Erzurum Valisi Hilmi'nin ya da Trabzon Valisi Deli Hamit'in katliamdaki rolüne dair birçok şey söylemek mümkündür. Hatta Enverci güçlerin Trabzon bölgesindeki anti-Bolşevik propagandanın kaynağı olduğu da bilinmektedir. Katliam öncesinde Anadolu'ya gönderilen Salih Zeki'nin raporunda buna değinilmiştir:

"Trabzon'da Bolşevizm'e karşı yoğun propaganda faaliyeti yürütüldüğü anlatılıyor. Bu propagandayı Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa tarafından subay ve yedek subay, Enver Paşa'nın da-

[20] Bu iki kişinin TKP'ye sızmış olan İttihatçılar olduğu düşünülmektedir. Kafileden Maçka'da hastalanarak ayrılan bir kişi de Tevfik olmuştur. Çev:Yücel Demirel (2004), TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri - 2. cilt, Tüstav Yayınları, s.163

madı, Erzurum Doğu Cephesi eski kurmay başkanı Albay Kazım Bey, Trabzon'da ise Enver Paşa'nın eski yaveri Şükrü Bey ve başkaları yürütüyor.”^[21]

Fakat bir yerden sonra isimler üzerinde durmanın kriminal bir çabadan öteye pek bir anlamı bulunmuyor. Bizim için katliamın siyasi tarafları ve sonuçları çok daha belirleyici olmalıdır.

Mustafa Suphi ve 14 yoldaşımızın katledilmesi, büyük bir tasfiye hareketinin parçası olarak görülmelidir. Anadolu'nun kurtuluş mücadelesine katılmak için gelen komünistler, iktidarı kaybetme korkusu taşıyan kurucu hükümet tarafından doğrudan engellenmek istemiştir. TKP dışında sol yelpazenin tüm kanatları da bundan nasibini almış durumdadır. THİF'in başına gelenler, Resmi TKF'nin kapatılması, Çerkez Ethem ve birinci meclisin muhalif kanadının dağıtılması bu tasfiye operasyonunun parçalarıdır.

Türkiyeli komünistler henüz kuruluş günlerinde yaşadığı bu katliamı unutmadılar. Ancak siyasetin ve sınıf mücadelesinin yalnızca geriye dönük işletilmesinin mümkün olmadığına da bilincindeyiz. Mustafa Suphi ve yoldaşlarının mirasından çıkarılacak dersler vardır. Türkiyeli komünistler dün olduğu gibi bugün de anti-emperyalisttir, yurtseverdir ve işçi sınıfının yolundan yürümektedir. Bu nedenle Mustafa Suphi ve yoldaşları bizler açısından katliam mağdurları olmalarının ötesinde anlamlar taşımaktadır.

Şanslıyız ki, işçi sınıfı ve memleket için hayatlarını kaybedenler bizlere bir son değil, aydınlık bir gelecek ve komünist bir miras bırakmışlardır.

[21] TKP MK raporu - Çev:Yücel Demirel (2004), TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri - 1. cilt, Tüstav Yayınları, s. 115

Ethem Nejat:

Ayın Karanlık Yüzünden

Aydınlık Yüzüne Geçen Bir Önder

Gazi Can

TKP mirasını sahiplenmek, üzerinde yaşadığımız bu coğrafyada bir bütün olarak sosyalist – komünist mücadeleyi salt direngenliği, azmi ve tüm koşullardaki mücadele kararlılığıyla sahiplenmek olduğu kadar, doğru ya da yanlış, tam ya da eksik üretkenliği ve aranılcılığıyla da sahiplenmektir. Elbette tarihsel önderlikler, kişilikler de bu yanlarıyla bu sahiplenmenin bir parçasıdır. Bu açıdan bugün 100 yıllık TKP mirasını sahiplenene ve ülkede gerçek, sınıfın öncüsü olacak bir komünist parti kurma iddiasındaki Türkiye Komünist Hareketi, 100 yıllık geçmişine kompleksiz yaklaşmaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde kendi özgün dinamikleriyle seyreden artık eskimiş, köhnemiş Osmanlı İmparatorluğu ekonomik temelleri ve onun üst yapısal oluşumlarıyla tarihin çöplüğündeki yerine doğru hızla yuvarlanırken, dönemin Osmanlı tebaasındaki aydınlar bu özgünlükte kendi düşünsel ve eylemsel dünyaları için bir çıkış yolu aramışlardır. Bu aranılcılıkta pek tabi olarak kâh İslamcılık, kâh Türkçülük, kâh Batıcılık ve hatta mandacılık yer almıştır. TKP'mizin ilk genel sekreteri olacak

olan Ethem Nejat yoldaşın da bir meşrutiyet aydını olarak bu aranıştılıktan nasibini almaması mümkün değildi. Onun Marksizm ile tanışmadan önceki uçlarda salınan millici – Türkçü çare arayışı, yeni bir devlet ve ona uygun yeni bir toplum inşası arayışı bizim kompleks yapmadan yaklaşmamız gereken bir olgudur. Yoldaşımızın, tarihin bu özgün döneminde ortaya koyduğu üretimlerden hareketle ondan bugüne sarkan ne “Turancı sosyalizm” anlayışı, ne “köylü-işçi ittifak stratejileri” olabilir; böylesine bir doğrusal yaklaşım negatif ya da pozitif bir kompleksin ürünüdür.

Ethem Nejat'ı var eden toplumsal koşullar, o henüz 1882'de doğmadan önce olgunlaşmaya başlamıştı. Taa 1699 yılında Karlofça Antlaşması sonrasında tarihsel-toplumsal ilerleme süreçlerinin dışına doğru patinaj yapmaya başlayan Osmanlı, 1877 yılında önce Ayestefenos Antlaşması, sonrasında Berlin Antlaşmasını imzalamıştır. Sonrasında Balkan ülkelerinin bağımsızlık ilanları peş peşe gelmiş ve Balkan toprağı olan Manastır 1912 yılında Osmanlı hakimiyetinden çıkmıştır. O tarihte Ethem Nejat da Manastır'da eğitim müdürü olarak bulunacak ve Balkan Savaşı'na katılarak Sırlara esir düşecektir.

Öte yandan 1876'dan 1909'a kadar devletin tek ve mutlak hâkiminin padişah II. Abdülhamid ve onun istibdat rejimi olduğunu da not etmeliyiz. 1908 devrimiyle meşrutiyet ikinci kez ilan edildiğinde Ethem Nejat 26 yaşında genç bir İttihatçı ve aydındır. Dönemin diğer aydınları ve İttihatçılarınca da çözülmekte ve dağılmakta olan devletin dağılıp yıkılmaması için çok çaba sarfedilmiştir. Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük hep bir tutkal olarak görülmüştür. 26 yıllık istibdat karanlığından sonra ülke çözülüş ve çöküştedir, ayın bu karanlık yüzünde Ethem Nejat da diğer İttihatçıların ve aydınların karakteristik çizgilerine sahip olmuş, heyecanı, mücadelesi ve toplum bilimsel meraklarıyla tipik bir meşrutiyet aydını olarak savaşlar, yıkımlar içinde hiç durmadan üretmeye çalışmıştır.

1882 yılında İstanbul'da doğan Ethem Nejat'ın çocukluğu Üsküdar'da geçer. Önce Üsküdar idadisinden (lise) ardından da

Ticaret Mektebi'nden (Ticaret Mekteb-i Âlisi) mezun olur. Devrimci fikirlerle çocuk yaşta tanışan Ethem Nejat, Jön Türk hareketinin aktif bir üyesidir. Abdülhamit istibdatında bir ihbar sonucu tutuklanacağı zaman yurtdışına çıkan Ethem Nejat, ABD ve Fransa'da yaşar bir süre. Osmanlı gazetelerine ticaret, siyaset, eğitim, kültür ve toplumla ilgili aydınlatıcı yazılar yazar. Üretim, toplumsal yaşam, toplumun örgütlenme biçimi ve eğitim konularında birçok yeni fikir ve uygulamayla tanışarak entelektüel cephaneliğini zenginleştirir. Bu cephaneliğini ilerleyen yıllarda yeri geldiğinde dergi ve gazeteler çıkararak, yeri geldiğinde dernekler ve kulüpler kurarak değerlendirecektir. Entelektüeldir, Ethem Nejat.

İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla (23 Temmuz 1908) ülkeye döner ve eğitim alanında görevler alır. Balkan Savaşları'nda Manastır'da öğretmen okulunda müdürlük yaptığı sırada izci öğrencileriyle birlikte savaşa katılır, esir düşer, kısa süren esirlikten sonra kaçarak İstanbul'a gelir ve sırasıyla Bursa, İzmir Öğretmen Okullarında (Darulmuallimin) yöneticilik; beden eğitimi, pedagoji öğretmenliği; Muğla, Eskişehir, Adana, İzmir'de İl Milli Eğitim Müdürlüğü (Maarif Müdürlüğü) yapar. Muhalif bir Jön Türk iken gösterdiği örgütçülüğü, bu kez başka boyutlarıyla öğretmenler arasındaki örgütlenme çalışmalarıyla gösterir. Eğitimle ilgili çeşitli derneklerin kurulmasına öncülük etmiş ve onları örgütlemiştir. Bu örgütçülüğü, Almanya deneyimi sırasında Marksist fikirlerle tanışıp Marksizmi benimsemesiyle yıkıcı devrimci bir boyut kazanacak Türkiye İşçi ve Çifçi Sosyalist Fırkası'nın kurulup örgütlenmesinde, dokuma ve tersane işçileri arasında örgütlenme faaliyetlerinde ve Mustafa Suphi ile birlikte Bakü'de TKP'nin kurulmasında kendini gösterecektir. Örgütçüdür, Ethem Nejat.

Birinci Dünya Savaşı devam ederken, Eskişehir'de İl Milli Eğitim Müdürü olarak görevlidir ama gönüllü olmuş ve İngilizce, Fransızca, Almanca bilmesi nedeniyle de "Şark ve Garp Cephesi"nde savaşa katılmıştır. Bu son savaşı da olmayacaktır, daha Spartakist ayaklanmada Alman burjuvazisine karşı savaşıacak,

emperyalistlere karşı savaşmak için Anadolu'da öne de atılacaktır. Savaşçıdır, Ethem Nejat.

Birinci Dünya Savaşı bitimine kadar Ethem Nejat'ın kişisel tarihindeki ana uğraklar bunlardır. Savaşın bitimi onun hayatında bambaşka bir sayfanın açılmasının başlangıcıdır aslında. Ama bu ana uğraklar arasında o kadar çok şey üzerine düşünmüş o kadar çok üretmiştir ki egemenler onun adını bu topraklar silmeye çalışmış olsalar da -bizdeki yoldaşlık yeri hariç tutulsa bile- büyük bir aydın büyük bir eğitimci olarak adını unutturamışlardır.

Her şeyden önce eğitimin çağdaşlaştırılmasına dönük çalışmaları yok sayılamayacak kadar büyük olmuştur ki, kabullenmeden ya da içerip başkalaştıramadan edememişlerdir.

Ethem Nejat kendisi mesleki olarak bir eğitimci olmasından dolayı değil, ülkenin gerilemesindeki asıl nedenin Osmanlı'nın geri kalmış eğitim sisteminin olduğunu düşündüğü için eğitim alanına fazlasıyla eğilmiştir. Onun eğitim teorisinin kökleri insanı merkeze alan Aydınlanma filozoflarına kadar gider. İnsanın sorgulayıcı, araştırıcı ve sorun çözücü bir bakış açısı kazanmasını; kendi pratiği ve somut iş temelinde yetiştirilmesini sağlayan bir eğitim metodunu önerir özünde. Bu öz; eğitim, halk, üretim bütünlüğünde kendini çeşitli önerme ve uygulamalarda gösterir. Kimi araştırmacılara göre bu metodun özü sonraki yıllarda Köy Enstitüleri ile vücuda kavuşacaktır, yani Köy Enstitülerinin fikri temelini Ethem Nejat atmıştır. Hatta döneminde geliştirdiği Mesut Köy projesinin, gerçekte Köy Enstitüleri'nin ilk kurusu sayılabileceği, ilk örneğinin bizzat inşa ettiği Turan Örnek Okulu olduğu söylenir. Bu tespitler esasında hiç de temelsiz değildir; nitekim Köy Enstitülerinde de görüldüğü gibi okul için tarımsal aletlerin yanı sıra her türden alet edevatın, atölyeler ve deney odalarının yaptırıldığı, birçok çalgı aletinin öğretildiği müzik kursları düzenlendiği görülür. Ayrıca okul bünyesinde kurdurduğu izci kolu da onun ta Manastır'daki görevinden itibaren görev aldığı her yerde gerçekleştirdiği bir uygulamadır. Bu açıdan da Türkiye'de izciliğin kurucu figürlerinden birisi ola-

rak da sayılmaktadır.

Araştırmacı, sorun çözücü, uygulayıcı ve üretken bir eğitim modeli tüm vatanda inşa edilirse toplumsal-ekonomik gelişmenin, tarımsal ilerlemenin sağlanabileceğini, meşrutiyet fikrinin daha ileriye doğru gelişebileceğini, milletin kaderi haline gelen bazı hastalıklardan kurtulunabileceğini ve ordunun da ancak yeni bir eğitim modeliyle güçlenebileceğini düşünmektedir. Birbirinden farklı gibi duran sorunların çözüm yeri olarak da okul'u gösterir. "Müdafaa-i milliyenin beşiği, esası mekteptir"^[1] der. Bunlar için de ilk adım olarak dönemin Osmanlı okullarında uygulanan Fransız eğitim sisteminin terk edilmesini önerir. Ona göre bu sistem kokuşmuştur ve köhnemiş gençler yaratmaktan başka bir işe yaramamaktadır. Gençlerin kendine, vatanına ve toplumuna karşı sorumluluk duygusuna sahip, özgüveni yüksek, zevk ve estetik anlayışa sahip bireyler olarak yetişmesini sağlayacak bir eğitim anlayışına sahip olunmalıdır. Bunun içinde eğitim kurumları ilköğretimlerden başlayarak tüm kademelerde ıslah edilmelidir. Okullarda milliyet hissi telkin edilmeli, dersler kabiliyete hitap etmeli, öğrenciler küçük yaşlarda ziraat, ticaret, sanayi gibi meslek gruplarına yönlendirilmeli, ilköğretim kurumlarında ziraata önem verilmeli, köy hayatını medenileştirecek yönde yetiştirilmeli, halkın bilgi ve kültürü yükseltilmeli, tüm toplum aydınlatılmalıdır. Diğer yandan okulların, öğrencilerin hem fiziki hem zihinsel gelişimini olumsuz yönde etkileyen kötü fiziksel koşulları düzeltilmelidir. Hatta okul mekanı dışında yapılan faaliyetler artırılmalı, sık sık doğa ve kır yürüyüşleri yapılmalı, beden derslerinin ağırlığı artırılmalı, çocukların eğitimin bir parçası olarak oyun oynamaları teşvik edilmeli ve böylece onların fiziksel ve zihinsel gelişimleri desteklenmelidir.

Eğitim sistemindeki baştan aşağı köklü bir düzenleme içinse

[1] Altın, H., Ethem Nejat ve Eğitim Tarihimizdeki Yeri, sy.76., <http://www.bingol.edu.tr/tr/akademik-personel/c24e5ff8-7f45-4fc9-ab17-c2e3077f724d/uluslararası-hakemli-dergilerde-yayınlanan-makaleler>

bu kez yine insana yönelir ve esas olarak eğitimcileri yani öğretmenlerin nitelikli biçimde yetiştirilmesi gerektiğini, var olan öğretmenlerin ekseriyetle her türlü olumlu nitelikten uzak olduklarını düşünür. Yeni bir eğitimci kuşağının yaratılmasını savunur. Var olan öğretmenler öğrencileri aydınlatmamakta, onlara çağdaş bilgi ve dünyayı değiştirme yöntemi kazandırılmakta, sorgulamayı öğretmeyip ezberi dayatmaktaydılar. İhtiyaç duyulan nitelikteki öğretmenler, en başta, sadece gençleri eğitmekle kalmamalı, kendilerini geliştirerek tarımda halka en yeni üretim yöntemini öğretmeli; halkı aydınlatmak için hayvancılık, ipekböcekçiliği, arıcılık, demircilik, marangozluk gibi başka beceriler de kazandırmalıdır. Köy hayatının uygarlaştırılması, tüm toplumun bilgi ve kültürünün yükseltilerek aydınlatılması ilkin iyi eğitilmiş bir eğitimciler kuşağının yaratılması ile gerçek anlamıyla mümkündür. Öğretmenler sosyolojiyi iyi bilmeli, tıptan anlamalıdır.

Bunlar içinse, öğretmen yetiştiren okullar gerek fiziki yapıları gerekse öğretim metotları ve gerekse de müfredatıyla yeniden kurgulanmalıdır. Ethem Nejat'ın öğretmen yetiştirme ile fikirleri için başvurulacak en önemli eserlerinin başında 1331 (1915) yılında yayınlanan Terbiye-i iptidai islahatı isimli eseri gelir. Aslında bu eser İzmir'de Maarif Müdürü olarak görev yaparken Aydın vilayeti yöneticilerinin talebi üzerine Aydın için hazırlanmış bir rapor (eğitim reform taslağı) mahiyetindedir. Fakat düşünceleri ve öğretmen yetiştirmek için ileri sürdüğü fikirler ülke geneli içindir. Kadın öğretmen yetiştiren okulları da erkek öğretmen yetiştiren okullar kadar önemser. Çünkü bu okullardan yetişen kadın öğretmenler ülkenin genç kadınlarını eğiteceklerdir.

Bir tek İstanbul'da, o da sadece bir tane, olan kadın öğretmen okulunun yetersiz kaldığını her vilayet merkezinde acilen bir adet kadın öğretmen okulunun açılması gerektiğini tespit eder. Ha keza, genel olarak kızlar için var olan okulların sayısının da hızla artırılmasını önerir.

Ayrıca, eğitim faaliyetlerinden olumlu sonuçlar alabilmek için

önce “Valideyi” yani anneleri eğitmek gerektiği tezini ortaya atar. Annelerin bilgisizliği nedeniyle çocukların yalnız terbiye alanında olumsuz yetişmediğini aynı zamanda sağlıklı, tembel, beceriksiz ve korkak nesillerin de yetişmesine yol açıldığını söyler. Bu nedenle de Ethem Nejat, daha önce okula gitme imkanı bulamayan kadınların eğitimi için seyyar kadın mekteplerinin kurulmasını önerir. Tüm bu yaklaşımlar Ethem Nejat’ı daha 30’lu yaşlarında eğitim tarihimizin, özelde öğretmen yetiştirme tarihimizin önemli kişiliklerinden biri yapmaya yetip de artmıştır bile.

Ethem Nejat eğitime dair bu köklü fikirlerini aynı zamanda adına da çok uygun olarak çıkartmış olduğu *Yeni Fikir* isimli dergide de sıkça kaleme almıştır. Ayrıca bu dergide, yeni fikirlerden, sağlık, üretim ve kültür üzerine yeni yöntemlerden de bahseder. Toplumsal alanın çeşitli yönlerine elementlerine el atar ve bunlar hakkında incelemeler yazar. Ülkede görülen ve bir türlü baş edilemeyen çeşitli hastalıklara dair çareler üretir, hijyeni halkın gündemine sokmaya çalışır. Akıllı, değişim ve ilerlemenin siyasal yönleriyle de meşguldür elbet. Daha derginin ilk sayısında “milleti baskı rejiminden kurtarmanın ve özgürlük sancağını dalgalandırmanın”^[2] önemini vurgular.

Broşürler bastırıp dağıtarak vatandaşlarına seslenir, sonuçta onların ilerleme için aynı zamanda özne olduğunun da farkındadır; örneğin: “Vatandaş! Vatanını seviyor musun? Esir olmak istemiyor musun? Yerli malı kullanımı için seferber ol!” diye seslenir^[3] ve bunun için Yerli Malı Haftası düzenler.

Ethem Nejat, ithalatın azaltılıp ihracatın artırılmadan Osmanlı ekonomisinin düzelmeyeceğini, Batılı ülkelere bağımlılığının devam edeceğini belirtir. Ekonomi politikaları arasında ordunun yığinsal olarak üretime dahil edilmesi gerektiğini, böylece ordunun toplum tarafından beslenmesi gereken bir yük olmak-

[2] Usta, S., <https://sadikusta.com.tr/turkculer-en-buyuk-vatanseverlerden-olan-ethem-nejati-neden-bilmiyor/?amp>

[3] Usta, S., a.g.y.

tan çıkarılarak toplumsal ekonomiye katkı sağlayan bir işlev de kazanması gerektiği ileri sürmesi de dikkat çekicidir.

Ethem Nejat'ın adını *Türk Kadını* ve *Çocuk Dünyası* adlı yayın organlarında da görürüz. Öncelikle ebeveynlerin ve özellikle de annelerin eğitilmesinin gerektiğine dair görüşlerini bu yayınlardaki yazılarıyla zenginleştirmiştir. Hatta bu amaçla "Çocuklarımızı Nasıl Büyütmeliyiz" ve "Okul Yarışmaları" adlı kitapçıklar hazırlar, kurslar düzenler.

Ziraat üzerine yapmış olduğu çalışmaları ise bizzat kendisinin çıkarmış olduğu *Toprak* isimli dergide yayınlamıştır Ethem Nejat. Bu dergide özellikle üzerinde durduğu şey ise Osmanlı'nın güçlü ve zengin bir ülke olabilmesi için modern tarımın geliştirilerek bilimsel yöntemlerle sürdürülmesi gerektiğidir. Bu aynı zamanda verimli ve aydınlanmış bir köylü "sınıfı"nın da gelişmesini sağlayacaktır. Bunun ilk adımı olarak bir Ziraat Müzesi dahi kurmuş, fidanlık kurarak ormancılığı teşvik etmek istemiştir.

Ethem Nejat hem bir aydın olup gerektiğinde yazarak, hem bir asker olup gerektiğinde cephede savaşarak, tükenmiş olan Osmanlı Devleti'nin kırk derdine kırk deva arayıp devleti çözülüşten kurtarmak ve yeni bir toplum inşa etmek isterken nihayet Birinci Dünya Savaşı bitmiştir. Savaş bittiğinde ise İstanbul'da Eğitim Bakanlığı'nda (Maarif Nezareti) görevlidir.

Osmanlı Devleti'nin Almanya ile ittifak yıllarıdır ve Ethem Nejat, Eylül 1918'de Milli Eğitim Bakanlığı'nın tavsiyesi üzerine eğitim alanındaki birikimini derinleştirmek için Berlin'e gönderilir. O dönem Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılmasının da etkisiyle Almanya'da krallık son bulmuş, cumhuriyet kurulmuş ve Alman Sosyal-Demokrat Partisi iktidara gelmişti. Sosyalist devrimde ısrar eden Spartakistler Birliği, Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht önderliğinde, Sosyal Demokrat Partiden ayrılmış ve iktidar tarafından yasadışı ilan edilmişlerdi. Spartakist hareketle tanışan Ethem Nejat Marksizmi benimsemiş ve sosyalist mücadele içerisinde yerini

almıştır.

Meşrutiyet aydını bir eğitimci olarak başladığı mücadele ve üretim dolu hayatında yeni bir sayfa açıyordu böylece. Zihninde artık yıkılmakta olan köhnemiş bir devleti nasıl olup da yenisinden ayakları üzerinde doğrultulacağı ve buna uygun modern bir toplumun inşası sorunsalı, yerini sınıfsız ve sömürsüz yeni bir toplumun nasıl kurulacağı ve bu toplumun devlet örgütlenmesinin nasıl olacağı sorusu ile yer değiştirmiştir. Ayın aydınlık yüzüne geçiştir bu; gerçek aydınlık için yeni bir ülkede, aydınlanmış bir toplum için yaratılacak aydınlık bir mücadeledir bu.

Bu mücadeleye hemen orada, Berlin’de koyulur. Berlin merkezli *Kurtuluş* dergisinin yayınlanmasında görev alır. *Kurtuluş*’un Almanya’daki sayısında şunlar söylenmiştir:

“Bütün memleketlerin proletaryası! Türkiye’deki kardeşleriniz hak ve insanlık uğrunda mukaddes savaşında sizin yardımınızdan sizin himayenizden emindir... Bütün memleketlerin proletaryası! ...Emperyalist, kapitalist ve şoven nasyonalist hırslar bugün çoğunluğu Türk olan toprakları yutmak parçalamak istiyorlar.”^[4]

Bu derginin kapağında “İşçi ve Çiftçi Partisi’nin Yayın Organı”-dır yazar^[5]. Parti örgütlenmesinin içindedir. Spartakist ayaklanmada yer alır diğer arkadaşlarıyla, yoldaşlarıyla birlikte. Ancak 15 Ocak 1919’da ayaklanma Alman Sosyal Demokrat Partisi ve Alman ordusunca bastırılıp işçiler, Spartakistler ve önderleri Luxemburg ve Liebknecht katledilecektir.

Aynı yıl, 1919’da Ethem Nejat İstanbul’a döner. Onun dönüşüyle *Kurtuluş* dergisi ile kurdukları Türkiye İşçi Çiftçi Partisi de memlekete taşınır. *Kurtuluş*, Çiftçi Kitabevi’nde çıkarılır. Kitabevi aynı zamanda adı artık Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası

[4] Işık, A., <https://abdullahabdurrahman.wordpress.com/2015/04/02/ethem-nejat-alintidir/> amp/

[5] Usta, S., a.g.y.

(23 Eylül 1919) olan partinin de merkezidir. Çalışmalarda parti genel sekreteri olarak Dr. Şefik Hüsnü'nün de adı vardır artık. Parti, Kurtuluş Savaşı için bütün üyeleriyle birlikte seferber olup Anadolu'ya kadro, silah ve çeşitli savaş malzemeleri gönderir.

Ethem Nejat ve yoldaşı Hilmioğlu Hakkı İstanbul'dan Bakü'ye Komintern'nin II. Kongresine katılmak üzere giderler.^[6] 10 Eylül Kongresinde iki yoldaş "Türkiye'de Komünist Teşkilatlarının Birleşmesi Hakkında Bir Teklif" verip, burada "İstanbul Komünist grubunun Türkiye Komünist Fırkası ile birleşmeye âmâde olduğunu ilân ve diğer teşkilâtların da aynı veçhile hareket eylemelerini büyük gayemiz nâmına teklif ve rica ederiz"^[7] derler. Sonuçta 10 Eylül 1920 tarihinde TKP kurulur ve Ethem Nejat, Merkez Komite içinde yapılan görev bölüşümü doğrultusunda, parti genel sekreteri olur.

Ethem Nejat, 14 yoldaşı ile birlikte Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere yola çıkar. 15'lerden biri olarak Karadeniz'de katledilir. 28 Ocak 1921; henüz 38 yaşındadır, bir aydın, bir öğretmen, bir komünisttir.

[6] Akbulut, E., Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet, Tüstav yay., İstanbul, ekim 2002 içinde, s.12

[7] Tunçay, M., Türkiye'de Sol Akımlar - I (1908-1925), BDS yay., 2. baskı, İstanbul, Ağustos 2000, s. 309)

Kaynakça:

- 1919 seçimlerinde sosyalistlerin adayları, KATKI içinde, sy 14-16, Tüstav Arşivi, http://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/katki_70_77/katki_70_77_sayi_11.pdf
- Abdullah Işık, <https://abdullahabdurrahman.wordpress.com/2015/04/02/ethem-nejat-alintidir/amp/>
- Ekim İsmi, <https://gazetemanifesto.com/2016/ethem-nejati-nasil-bilirdiniz-17831/amp/>
- Erden Akbulut, Komintern Belgelerinde Nazım Hikmet, Tüstav yayınları, İstanbul, Ekim 2002 içinde "İlk Söz"
- Hamza Altın, Ethem Nejat ve Eğitim Tarihimizdeki Yeri, <http://www.bingol.edu.tr/tr/akademik-personel/c24e5ff8-7f45-4fc9-ab17-c2e3077f724d/uluslararası-hakemli-dergilerde-yayınlanan-makaleler>
- Mehmet Salih Erkek, Bir Meşrutiyet Aydını Ethem Nejat, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2012
- Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar - I (1908-1925), BDS yay., İstanbul, Ağustos 2000
- Ozan Akar, <https://haber.sol.org.tr/blog/serbest-kursu/ozan-akar/koyleri-uyandıran-ethem-nejatin-balikci-ogretmenleri-235249>
- Sadık Usta, <https://sadikusta.com.tr/turkculer-en-buyuk-vatan-severlerden-olan-ethem-nejati-neden-bilmiyor/?amp>

Şefik Hüsnü: 100 Yaşın inadı, üretkenliği, direngenliği

Hakan Yerlikaya

Dünümüz, bugünümüz, yarınımız, en büyük ustalığımız, en ince hünerimiz, aklımız, yüreğimiz ve yumruğumuz diyerek övündüğümüz partimiz, yüz yıllık anlı şanlı mücadele tarihini geride bırakıyor...

Dile kolay, katliam, baskı, işkence ve tutuklamaların eksik olmadığı, inişler çıkışlarla, zorlu dönemeçlerle, ateşten günlerle dolu bir asırdır geride bırakılacak olan...

Parti, Cumhuriyetin ilanından öncesine uzanan kökleriyle bir asır boyunca Türkiye işçi sınıfının sosyalist iktidar mücadelesinin en ön saflarında oldu. Burjuvazi, henüz kurulur kurulmaz daha gelişip serpilmeden kökleriyle birlikte söküp atmaya çalıştı partiyi...

Gerek 29 Ocak 1921'de ki ilk hesaplaşmada gerekse yüz yıla yayılan diğer hesaplaşmalarda parti defalarca kez kavgaya davet edilmişti. Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) toprağın derinliklerine inen öylesine sağlam kökleri oldu ki, koca bir yüzyıl geride kalıyorken o kökler bugünümüze güç vermeye, geleceği-

mize ise güvenle bakmamızı sağlamaya devam ediyor.

Bu büyük tarihin sayfaları geriye doğru çevrildiğinde Türkiye komünist hareketinin, devrim ve sosyalizm mücadelesi boyunca yaratıcı, üretken, çalışkan ve saygın birçok kadroyu bağrından çıkarmayı başardığı görülür. Bu saygın ve üretken kadroların başarıları, başarısızlıkları, eksiklikleri dünyada ve ülkemizde büyük savaşların ve altüst oluşların yaşandığı, sınıf mücadelelerinin keskinleştiği zorlu nesnel koşullarla birlikte değerlendirilmelidir.

Bu kadrolar içinde neredeyse 30 yıl TKP'nin liderliğini yürüten Dr. Şefik Hüsnü Deymer önemli bir yer tutar.

Türkiye komünist hareketinin henüz olgunlaşmaya başladığı ilk dönemlerde ortaya çıkan komünist örgütlenmeler içinde en önemlilerinden birinin, komünist formasyonla donanmış, Avrupa eğitilmiş ve Spartakist kadroları da içinde barındıran Şefik Hüsnü grubunun olduğu görülür.

Şefik Hüsnü komünist hareketin siyasallaşma sürecinin başat aktörü olmakla beraber, teorik ve ideolojik gelişiminde de çok önemli bir rol üstlenmiştir. Ciddi bir Marksist formasyona sahip olan Şefik Hüsnü, Türkiye'de sınıflar mücadelesi tarihinde geçmişten bugüne süregelen teorik, ideolojik ve siyasal hattın en önemli temsilcilerinden biri olmuştur. Şefik Hüsnü'nün kavgası, Ekim Devrimi'nin henüz gerçekleştiği, devrimin dünyada yarattığı rüzgarların şiddetini koruduğu, Anadolu'da ulusal kurtuluş mücadelesinin olanca şiddetiyle devam ettiği, komünist örgütlenmelerin parçalı ve etkisiz olduğu çok zor bir siyasal iklimde başlıyordu.

Şefik Hüsnü anlatılacaksa sadece "saygınlığı" teslim edilerek tarihteki yerine oturtmak gibi bir kolaycılığa kaçmak mümkündür, doğru olansa bundan kaçınmak olmalı. Parti tarihinin neredeyse 30 yılını kapsayan bir dönemin öyle kolayca üzerinden atlanması bu açıdan çok mümkün değil. Genç yaşlarında girdiği ve ömrünün sonuna kadar yürüttüğü mücadele süreci aynı zamanda sosyalist hareketin gelişim diyalektiği açısından

da yakından bakılmayı, incelenmeyi hak etmektedir.

Hem dünya hem de ülke siyasetinde çok radikal kırılmaların gerçekleştiği bir dönemdir karşımızda duran. İlk proleter iktidarın kurulduğu, Birinci Paylaşım Savaşı'nın yaşandığı, ulusal kurtuluş mücadelesi, cumhuriyetin ilanı, komünistlerin karşı karşıya kaldığı kıyım ve baskılarla dolu bir dönemin nesnelliğinin komünist hareket üzerinde yarattığı basınç asla göz ardı edilemez. Öncelikle dönemin bu özgünlüğünün altı kalınca çizilmelidir.

Siyasal ve toplumsal olarak çok ciddi alt üst oluşların yaşandığı bu dönemin Şefik Hüsnü'nün devrimci karakterinin olgunlaşmasını hızlandıran ve biçimlendiren bir itki yarattığı ise açıktır.

Doktor Şefik Hüsnü'nün Türkiye komünist hareketi tarihinin öne çıkan en değerli isimlerinin başında gelişinin birçok nedeni var. Teorik, ideolojik, örgütsel alanlarda gösterdiği titizlikle beraber bilimsel sosyalizmin ilkelerine sıkı sıkıya bağlı Marksist bir öncü olması onun öne çıkmasını sağlayan ve en başa yazılması gereken özelliklerinden biridir. Şefik Hüsnü, Marksist bakış açısıyla ülkeye dair siyasi analizler yapmış, sosyalizm programları yazmış, Türkiye komünist hareketinin kurulmasını ve dünya komünist hareketinin bir parçası haline gelmesini sağlamıştır. Mihri Belli ondan bahsederken tarihin onu "bilimsel sosyalizmi Türkiye'ye getiren adam" olarak yazacağını belirtir ve şunu ekler:

"Ama Şefik Hüsnü, yalnız bundan ötürü büyük değildir. O, yalnız Türkiye'de sömürülen ve ezilen sınıfların eylem kılavuzu olacak teoriyi Türkiye'ye taşımakla kalmadı, ömrü boyunca o kılavuzun gösterdiği çetin yolda en önde yürüdü. Şefik Hüsnü, devrimci eylem kılavuzunu Türkiye gerçeklerine yaratıcı ruhla uygulayabilen ve böylelikle doğru devrimci çizgiyi saptayabilen kişiydi."^[1]

[1] Dr.Şefik Hüsnü Deymer Yaşam öyküsü, Vazife yazıları (2010), İstanbul, (Derleyen: E.Akbulut), Sosyal Tarih Yayınları, s.117

Tam adıyla Mehmet Şefik Hüsnü Deymer, 1887'de Selanik'te doğdu. 7 Nisan 1959'da sürgün edildiği Manisa'da hayatını kaybetti. Şefik Hüsnü'nün babası Makedonya'nın toprak sahibi bir ailesinden gelen hukuk eğitimi almış, avukatlık yapmış, ailesinden kalan toprakları büyütmüş olan Hüsnü Paşa'dır. O dönem Osmanlı toprakları içerisinde olan bununla beraber Avrupa'da ki burjuva demokratik devrimlerinin etkisinin oldukça yoğun hissedildiği, pek çok siyasi fikir akımına da kaynaklık eden bir kenttir Selanik.

Şefik Hüsnü, ilk ve orta öğrenimini doğduğu bu kentteki ünlü bir yatılı Fransız okulunda Fransızca eğitim diliyle tamamladı. 1905 yılında öğrenimini "pekiyi" dereceyle tamamlayıp bachelorya (*ortaöğretim bitirme sınavı sonrası alınan diploma-YN*) aldı. Bu yıllarda romanlara ilgisi oldukça yoğundu. Özellikle Emile Zola'nın birçok romanını okuyup bitirmişti. Bu okumalar onun toplumsal sorunların siyasetle ilişkisi hakkındaki düşüncelerini berraklaştırıyor, dönemin kitle hareketlerine ilgisini yoğunlaştırıyordu. Yakından takip ettiği Rusya'daki gelişmeler ve 1905 devriminin yarattığı etki kendi deyimiyle Şefik Hüsnü'nün "muhayyilesini tepetaklak etti".^[2] Nitekim dönemin kitle hareketleri, kurulu düzenleri de fikirleri de yerinden sarsıyordu.

Şefik Hüsnü'nün tıp alanında öğrenimine devam etme arzusu kendisine mülkiye kariyeri yaptırmak isteyen babasının sert engeliyle karşılaşılıyordu. Babası tarafından Mekteb-i Mülkiye'ye kayıt yaptırmak üzere İstanbul'a gönderilen Şefik Hüsnü, babasının dayatması karşısında kendi iradesinin ve yüreğinin sesini dinlemeye karar veriyor, bir miktar para temin eder etmez babasından habersiz gizlice Paris'e kaçılıyordu. Babası bu durumu öğrendikten sonra oğluna en ufak bir maddi destekte bulunmadı. Şefik Hüsnü Paris'te uzunca bir süre parasızlıkla baş etmek zorunda kalıyor, yükseköğrenim hayatı boyunca bu maddi zor-

[2] A.g.y., s.55

Şefik Hüsnü bu ifadeyi Enternasyonal VII. Kongresi sonrası hazırladığı otobiyografide kullanıyor.

luklar yakasını bırakmıyordu.

Paris Sorbonne Üniversitesi'nde öncelikle fizik, kimya, biyoloji bölümünü bitirip sertifikasını aldı. Daha sonra 21 Temmuz 1906'da Tıp Fakültesi'ne kabul edildi. Tıp fakültesindeki öğrenimini yıl kaybı yaşamadan 27 Haziran 1912'de sinir ve ruh hastalıkları uzmanı olarak ve pekiyi dereceyle bitirdi.

Şefik Hüsnü, öğrenimi sırasında Fransa'daki sosyalist hareket ile sıkı bağlar da kurmaya başlamıştı. Paris'te sosyalist fikirlerle tanışması Birleşik Sosyalist Parti'nin yayınlarını takip etmesiyle başlayıp Jean Jaurès, Marcel Sembat ve Francis de Pressense gibi sosyalist liderlerin öncülük ettiği mitinglere katılmasıyla geliyordu. Bu süreçte "Büyük Fransız Devrimi tarihini" okumuş, *L'Humanité*'nin^[3] ise düzenli okuru haline gelmişti. Türkiye'deki siyasal gelişmelere ilişkin yorumuyla gazetenin yazı işlerine katkıları oluyordu.

Paris'teki tıp eğitimini tamamlayan Şefik Hüsnü, yine Paris'te tanıştığı ve ileride eşi olacak olan nişanlısı Leokadya'nın ailesiyle tanışmak üzere Varşova'ya gitti. Daha sonra Varşova'dan Selanik'e geçen Şefik Hüsnü, henüz devam eden Balkan Savaşı nedeniyle burada Türk ordusunca askere alındı. Balkan Savaşı boyunca Selanik'te Kızılay'a bağlı bir hastanede gönüllü hekim olarak görev yaptı. Balkan Savaşında Türkiye mağlup olunca İstanbul'a döndü ve mesleğini icra edebilmek için girdiği sınavı başarıyla verdi. 1914 Ocak ayında Büyükder'e yıllık 84 Lira'ya bir ev kiraladı ve aynı yıl Leokadya ile evlendi. İstanbul Tıp Fakültesi öğretim kadrosuna girmek üzereyken 1914'te Birinci Dünya Savaşı patlak verince yeniden hekim olarak askere alındı. Savaş boyunca Çanakkale'deki merkezi askeri hastanede ve siperlerde görev yaptı. Altı yıla yakın bir süre boyunca askeri tabip olarak çalışması Şefik Hüsnü'ye hem toplumsal tecrübe hem de gözlemlene yeteneği kazandırıyordu. Ülkenin her bölgesinden ve her kesiminden gelen halk çocukları cephede çarpı-

[3] 1904 yılında Jean Jaurès tarafından Fransız Komünist Partisi'nin yayın organı olarak kurulan günlük gazete.

şırken normal şartlar altında edinemeyeceği birçok bilgiyi savaş boyunca geçirdiği bu yıllarda ediniyordu.

Şefik Hüsnü askerdeyken 1915'te kızı Meryem doğdu. 1917 Ekim Devrimi gerçekleştiğinde Şefik Hüsnü 30 yaşındaydı ve Çanakkale'de emperyalist güçlere karşı savaşılan askerlerin arasındaydı. Öte yandan Çanakkale'de emperyalist güçlere geçit verilmemesi, Bolşevikler açısından güneyden gelebilecek tehlikeler karşısında önemli bir güvence olurken Anadolu'da gelişen ulusal kurtuluş hareketi ise en büyük desteğini kuzeyinde gerçekleşen Ekim Devrimi'nden alıyordu. Ekim Devrimi'nin etkisiyle ortaya çıkan nesnellik itici bir güç gibi Türkiye'deki komünist harekete de can veriyordu.

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanınca beş yıllık askerlik görevini yüzbaşı rütbesiyle tamamlayan Şefik Hüsnü, sivil hayata dönünce İstanbul'da özel bir muayenehane açtı. İstanbul'da işçiler içinde politik çalışmalarını yoğunlaştırmaya başladı. Etrafında kümelenen bir dizi unsur ve Almanya'da Spartakist Devrime katılmış birkaç işçi ve aydınla birlikte devrimci bir proletarya partisi kurmak üzere teşkilat kurma çalışmalarını hızlandırdı. 22 Eylül 1919'da Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF) kuruldu ve Şefik Hüsnü genel sekreterlik görevini üstlendi. TİÇSF bilimsel sosyalizmi sahiplenen ve işçi sınıfı örgütlenmesini merkeze koyan bir teşkilatlanmaya sahip olması bakımından Türkiye sosyalist hareketi içinde bir ilk olma özelliği de taşıyordu. TİÇSF ilk militan işçi sendikası olan Türkiye İşçi Derneği'ni kontrol ediyor, bu dernek 1919'da 1300 işçinin katıldığı tersane grevini örgütleme başarısı gösteriyordu.

Şefik Hüsnü 20 Eylül 1919'da ilk Türkçe Marksist yayın olan ve ilk sayısı Almanya'da yayımlanan aylık *Kurtuluş* dergisinin çıkarılmasına öncülük etti.^[4] Dergi, TİÇSF Anadolu'da başlayan bağımsızlık savaşına silah ve cephane desteğiyle katılınca, İşgal Güçleri Kumandanlığı tarafından kapatıldı. TİÇSF 1920'de ille-

[4] 1 Mayıs 1919'da Berlin'de yayımlanmaya başlayan *Kurtuluş* için bkz. Rasih Nuri İleri, *Kurtuluş* (İstanbul: TUSTAV, 2007).

gal çalışmaya geçmek zorunda kaldı. Parti kapatıldıktan sonra Şefik Hüsnü, işçiler arasında illegal olarak çalışmalarını devam ettirirken, ideolojik çalışmalarını da yoğunlaştırıyordu.

1920 Mayıs'ında TİÇSF içinde Üçüncü Enternasyonal Grubunu (İstanbul Komünist Grubu) oluşturdu. Bu grup içinden oluşturulan bir delegasyonun Moskova'ya gitmesiyle Komünist Enternasyonal ile bağlantı kuruldu. Bu grup ilerleyen süreçte Türkiye Komünist Fırkası'nı (TKF) oluşturan ana gruplardan biri olacaktır.

Şefik Hüsnü, 1919'da yayımlanan *Kurtuluş* dergisinden sonra, parti faaliyetleriyle birlikte yazarlık çalışmalarına da devam ediyordu. 1920 yılında Fransa Tours'da Fransa Komünist Partisi kuruluş kongresine katıldı. Haziran 1921-Şubat 1925 arasında Sadrettin Celal ile Marksist yayın *Aydınlık* dergisini çıkardı. 1922 yılında "Komünist Parti Manifestosu"nu Türkçe'ye çevirdi. Yine aynı yıl içinde Sofya'da Bulgaristan Komünist Partisi'nin son legal kongresinde ve Balkan Komünist Federasyonu Konferansında bulundu.

1922'de toplanan Komünist Enternasyonal 4. Kongresinin aldığı kararla TKF, Komünist Enternasyonal seksiyonu adını aldı.^[5]

1923 yılında legal siyasi gazete *Vazife*'yi çıkardı ama gazete kısa bir süre sonra kapatıldı. 1 Mayıs 1923'te propaganda faaliyeti yapmak, işçi gösterisi düzenlemek ve vatana ihanet suçlamasıyla tutuklandı. Ancak Lozan Anlaşması imzalanınca hükümetin tüm siyasi tutsakları ve sanıkları affetmesi sonrası serbest bıraktı. 17 Haziran-8 Temmuz 1924 tarihinde gerçekleşen Komintern 5. Kongresinde Enternasyonal Kontrol Komisyonu üyeliği-

[5] Dr.Şefik Hüsnü Deymer Yaşam öyküsü, Vazife yazıları (2010), İstanbul, (Derleyen: E.Akbulut), Sosyal Tarih Yayınları, s.30

İlgili sayfadaki 22 no'lu dipnotta verilen bilgiler şu şekilde: "Komintern 4. Kongresi, Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nin kurulması için bir Teşkilat Bürosu oluşturmuş ve Dr. Şefik Hüsnü'yü de bu Büro'nun Sekreterliğine getirmiştir. Nitekim 1923 başlarında Komintern'e gönderdiği raporlarda Dr. Şefik Hüsnü TKP Teşkilat Bürosu ve İstanbul Komünist Grubu Genel Sekreteri olarak imzalamaktadır.

ne seçildi.

Şefik Hüsnü 1925'te Akaretler'de kendi evinde yapılan kongrede TKP Genel Sekreteri olarak seçildi. 21 Ocak 1925'te haftalık **Orak-Çekiç** adlı gazeteyi kurdu. Gazete Tahrir-i Sükûn kanunu sonrası aynı yıl kapatıldı.

Yasaklanan komünist gazetelerin yayınlanması, komünizm propagandası yapılması ve komünist parti kurma çalışmaları nedeniyle Ankara İstiklal Mahkemesi Şefik Hüsnü'yü gıyabında 15 yıl ağır hapse mahkum etti. Fakat tutuklamalar başlamadan birkaç gün önce Şefik Hüsnü yurt dışına çıktı ve çalışmalarını Nisan 1925'ten sonra yurtdışında sürdürdü. 1925 sonlarında ise Moskova'ya geçti ve 1926 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) üyesi oldu. SBKP üyeliği 1954 yılına kadar sürdü.

Mayıs 1926'da TKP'nin ülke içindeki siyasi faaliyetlerini toparlamak için Viyana'da Parti Konferansı toplandı. Bu konferansta Şefik Hüsnü, Dış Büro Sekreterliği ve Komintern nezdinde TKP Temsilciliğine gelirken, Vedat Nedim Tör ise genel sekreterlik görevini üstleniyordu. Parti tarihinin en talihsiz kararlarıyla birlikte yönetici pozisyona gelen Vedat Nedim Tör ve Şevket Süreyya Aydemir'in içinde olduğu Merkez Komitesi, Partinin komünist hattan uzaklaşarak Kemalizme yönelmesine yol açıyordu. Bu yönetici kadro aynı zamanda pratik olarak parti çalışmalarını sekteye uğratarak etkisizleştiriyordu. Bu gelişmeler karşısında Doğu Sekreterliği'nin de değerlendirmelerini alan Şefik Hüsnü, Parti yönetimine müdahale için Komintern Yürütme Kurulu izniyle 1927 Ağustos'unda Moskova'dan ayrılarak İstanbul'a döndü.

İstanbul'a döndükten sonra İsmail Bilen ve Hüsamettin Özdoğu gibi isimlerle yeni bir merkez oluşturup partiyi yeniden etkili bir noktaya taşımak üzere çalışmalara başladı. Eylül 1927'de TKP'ye yönelik tutuklamaların Vedat Nedim Tör'e ulaşması ve onun da elinde bulunan parti bilgi ve belgelerini polise vermesi sonucunda Şefik Hüsnü ve diğer Merkez Komitesi üyelerini de kapsayan geniş bir tevkifat gerçekleştirildi. 1928 yılında TKP

davası açıldı. Şefik Hüsnü, 1925 yılında aldığı mahkumiyet ile birlikte toplam bir buçuk yıl cezaevinde kaldı. Parti'nin siyasi çalışmalarını İstanbul'da kaldığı cezaevinden yönettiği gerekçeyle Yozgat Cezaevine gönderildi. Nisan 1927'de cezaevinden tahliye olduktan sonra Moskova'ya geri döndü.

1928 yılında Komintern'in 6. Kongresi'nde Stalin, Togliatti, Buharin, Thaelmann, Thorez ve Molotof'la birlikte gıyabında Komintern Yürütme Kurulu (KYK) üyeliğine seçildi. Bu görevini 1939 yılına kadar sürdürdü. Yurtdışında olduğu 1930-33 yılları arasında TKP'nin teorik yayın organı olan *İnkılâp Yolu*'nu çıkardı.

Şefik Hüsnü 1925-1930 yılları arasında Komünist Enternasyonal dergisinde bir dizi makale yayımladı. 1931-1933 yılları arasında Berlin'de Batı Avrupa Bürosu ve Anti-Emperyalist Liga'da Georgi Dimitrov'a bağlı olarak çalışmaya başladı. Anti-Emperyalist Liga'nın yayın organı olan *The Anti-Imperialist* dergisinin kuruluşuna katıldı ve bu dergide uzun makaleleri yayımlandı. Anti-Emperyalist Liga'nın haber bülteni Şefik Hüsnü'nün katkıları ile çıkıyor onun denetimden geçiyordu. Mart 1933'te Almanya'da Reichstag yangınıyla ve Dimitrov'la ilişkili olduğu iddiasıyla Dimitrov ve Almanya'da bulunan diğer Komintern üyeleriyle birlikte tutuklandı. Hakkındaki iddiaları reddetti. Almanya'dan sınır dışı edilmek koşuluyla aynı yılın temmuz ayı sonlarında serbest bırakıldı. Almanya'dan sınır dışı edilmeden hemen önce bir bankanın kasasında bulunan Komintern belgelerini Nazilerden kaçırmayı başardı. Moskova'ya döndü ve 1937 yılına kadar burada kaldı.

Şefik Hüsnü 1933'te Almanya'da tutukluyken Türkiye'de TKP'ye yönelik operasyon ve tutuklamaların ise ardı arkası kesilmiyordu. Neredeyse her yıl büyük tutuklamalarla karşılaşan parti içinde bir muhalefet hareketi ortaya çıkıyordu. Nâzım Hikmet'in başında olduğu ve işçi muhalefeti adıyla bilinen bu muhalif örgütlenmeye karşı harekete geçen Şefik Hüsnü Komintern'den aldığı destekle muhalefeti etkisiz hale getirdi. Parti tarihinde Defterdar Konferansı olarak bilinen, Zeki Baştınar'ın

Haliç Defterdar'daki evinde gerçekleşen TKP 4. Kongresi'nin (1932) ardından başlayan tutuklamalar Komintern görevlisi Greta Wilda'nın yakalanmasına kadar vardı. Tutuklamaların ve yaşanan karmaşanın sonucu olarak hem Komintern Yürütme Kurulu Şefik Hüsnü'ye "gizliliğe daha çok uyması gerektiğini" tembihledi hem de Şefik Hüsnü'nün, 1932'de yaptığı başvuru dikkate alınarak TKP MK faaliyetlerinin desantralize edilmesi kararı alındı.

Komintern bu süreçte hem Parti'yi hem de Şefik Hüsnü ve diğer partilileri çok yakından takip ediyor, çeşitli soruşturmalar açıyor, gerekli gördüğü durumlarda parti ve parti kadroları ile ilgili kararlar alıyordu. Almanya'da gerçekleşen tutuklamalar ve Türkiye'deki tutuklamalarla ilgili Şefik Hüsnü hakkında soruşturmalar açılarak ilgili belgeler Komintern'deki şahsi dosyasında kayıt altına alınıyordu.

Cumhuriyetin 10. yıldönümünde 29 Ekim 1933'te çıkarılan bir afla ülkedeki tutuklu parti yöneticileri serbest kaldı. Bunun üzerine Şefik Hüsnü TKP'nin siyasal ve örgütsel olarak yeniden canlanması için çeşitli girişimlerde bulundu. 1934 yılında TKP MK'nin genişletilmiş dış büro toplantısını düzenledi ve bu toplantıda TKP Merkez Komitesi Teşkilat Sekreterliği'ne Reşat Fuat Baraner [Sıtkı] getirildi, Şefik Hüsnü de [Ferdi] Parti'nin Komintern nezdindeki temsilcisi oldu.^[6]

Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde (KUTV) Türkiye'den eğitime gelen öğrencilere öğretmenlik yaptı. Zeki Baştımar ile birlikte Komintern'in 1935'teki VII. Kongresine temsilci sıfatıyla katıldı ve Kontrol Komisyonu üyeliğine seçildi. Hakkında açılan soruşturmalar sonucunda Komintern'deki görevi sonlandırıldı.

Komintern 1937 yılında TKP hakkında ikinci kez desantralizasyon kararı aldı. Ardından Şefik Hüsnü ve Reşat Fuat'a Türkiye'ye dönmeleri konusunda alınan karar tebliğ edildi. Ayrıca

[6] [Sıtkı] Reşat Fuat Baraner'in, [Ferdi] Şefik Hüsnü'nün parti isimleridir.

Şefik Hüsnü'ye herhangi bir örgütsel görev almayacağı kararı da bildirildi. Komintern yöneticilerinin Şefik Hüsnü hakkında verdiği bu kararın arka planında bir süredir raporlaştırılan ağır eleştirilerin önemli bir payı vardı. 15 Nisan 1937'de Komintern tarafından kaleme alınmış "çok gizli" bir rapor'da Şefik Hüsnü hakkında şunlar yazılıyordu:

"... işinde çok ağır biridir, en basit teşkilatçı yeteneğinden ve yığın çalışması alışkanlığından yoksundur, şöhret düşkünüdür, liberaldir, sekterdir ve geçmişte parti yönetiminde tekel iddialarında bulunmuş, böylece aktifleri kendinden uzaklaştırmıştır. ... Bütün bu nitelikleri partiyi son derece fena etkilemiş ve parti içindeki zorlukları katmerlendirmiştir. Kuşkusuz ki onun müsamahakârlığı sayesinde fraksiyoncular ve doğrudan polis ajanları uzun yıllar boyunca TKP'yi devamlı çökertmiştir. (...)

Ferdi, KEYK Kadro Şubesi'nce ve KEYK Sekreteri Pik yoldaş tarafından onaylanan 8 kişilik yeni TKP MK üyelerinden biridir. Ferdi ülkede partinin doğrudan teşkilat yönetimine bırakılmayacaktır. Bunu kendisi bilmektedir ve parti aktifi bu konuda uyarılmıştır. (...) Partiyi doğrudan Marat, Sıtkı yönetecektir. Ferdi'nin TKP MK'ne alınması, yine de bu aşamada doğru sayılmalıdır".^[7]

Komintern'deki dosyasına eklenen bu raporlarda Şefik Hüsnü ile ilgili düşünceler, ideolojik, teorik ve siyasi olarak yetkin, politik konularda araştıran ve merak eden, illegalite ve örgütsel çalışmalar konusunda ise zayıf ve yetersiz olduğu şeklindedir.

Moskova'dan ayrıldıktan sonra bir süre Fransa'da kalan Şefik Hüsnü, 1 Kasım 1939'da Türkiye'ye döndü. Yurda döndükten sonra Reşat Fuat Baraner ile yeniden iletişime geçerek çalışmalarını illegal olarak sürdürdü. Bu süreçte kızı Meryem'in Türkiye'ye gelebilmesi için yaptığı girişimlerden bir sonuç alamadı. Meryem, İkinci Dünya Savaşı'nda Polonya'nın yenilgisinden

[7] Dr.Şefik Hüsnü Deymer Yaşam öyküsü, Vazife yazıları (2010), İstanbul, (Derleyen: E.Akbulut), Sosyal Tarih Yayınları, s.64-65

sonra Alman işgaline karşı 1 Ağustos 1944'te başlayıp ekim ayına kadar süren Varşova ayaklanmasında savaşı binlerce direnişçiyle birlikte hayatını kaybetti.

Şefik Hüsnü, Nisan 1940'ta Sağlık Bakanlığı'ndan aldığı ruhsatla Şişli'de bir muayenehane açarak yeniden hekimlik yapmaya başladı. 31 Ocak 1941'de Sivas'ta askere alındı. Eylül 1941'de geçirdiği ağır mide rahatsızlığı nedeniyle terhis edildi. Desant-ralizasyon kararı sonrası TKP içinde herhangi bir yöneticilik görevi kalmayan Şefik Hüsnü için Nisan 1941'de düzenlenmiş bir bilgi notunda "partiyle bağlantı kurmaktan ısrarla kaçındığı" yazıyordu. 1943 baharından sonra Şefik Hüsnü TKP ile yeniden bağlantı kurdu. Tüm şiddetiyle süren II. Dünya Savaşı'nda yeni gelişmeler yaşanırken Alman ordularının Sovyet topraklarındaki ilerleyişi durduruluyor ve savaşın seyri değişmeye başlıyordu.

Şefik Hüsnü 1943'te "TKP Platformu" adlı taslağı kaleme aldı.^[8] Platform taslağı, Türkiye emekçilerinin Mihver karşısında aktif bir şekilde yer alması gerektiğini belirtiyordu. Bu aynı zamanda dönemin Saraçoğlu hükümetinin devrilmesini hedefleyen bir mücadele anlamına geliyordu. 1943 Haziran ayında Şefik Hüsnü, Reşat Fuat Baraner, Dede Ahmet, Zeki Baştınar, Mihri Belli'nin katılımıyla Parti Merkez Komitesi toplandı. Süren savaşın ve yaşanan yeni gelişmelerin ışığında parti politikaları değerlendirildi ve görevler belirlendi. Platform taslağı da bu toplantıda Merkez Komitesi kararıyla kabul edildi. Bu toplantıyla üyelere "toplumdaki bütün ilerici yurtsever güçlerle dayanışma halinde, faşizme ve vurgunculuğa karşı mücadeleyi" yükseltme çağrısı yapılıyordu. Parti giderek aktif hale gelmeye başlıyor, 1943 ve 1944 yıllarında TKP faaliyetleri yükselişe geçiyordu.

TKP'nin faaliyetlerini hızlandırması, hükümetin de TKP'ye odaklanmasına neden oluyordu. Dış politikada, hassas dengele-re oynanan bir dönemde hükümet kendisini uluslararası alanda

[8] Belli, M. (2000), *İnsanlar Tanıdım*, İstanbul, Doğan Yayıncılık, s. 235. Mihri Belli Taslak hakkında "Yazarın ülke ve dünya sorunlarını derinle-mesine kavrayış yeteneğinin kanıtıydı" değerlendirmesini yapıyor.

zorda bırakacak eylemlere müsamaha göstermek istemiyordu. Türkçü-Turancılara karşı 1944 Mayıs'ında harekete geçmeyi planlayan hükümet, 1944 başında Yedek Subay Okulu öğrencisi Ziya Nur Ergün'ün okulda bir TKP bülteni ile yakalanmasının ardından TKP'lilere karşı tutuklamalara başladı. Bu tutuklamalar çerçevesinde 71 sanıklı TKP davası başladı ve 3 Mart 1945'e kadar sürdü. Yaşanan bu tutuklamaların dışında kalan Şefik Hüsnü, çalışmalarını üniversite gençliği üzerinde yoğunlaştırmaya başladı. Üniversite çalışması Tarihçe'de şu şekilde anlatılıyor:

"Bu tevkifatı takib eden safha esnasında faaliyet zerre kadar sekteye uğramamış, (...) sarih olarak geniş bir demokratik savaş cephesi kurmak istikameti tutulmuş (...) Yeni baştan siyasi durum gözden geçirilmiş... bilhassa üniversite muhitinde hiçbir zaman hareketimize nasip olmayan küşayış ve süratli bir serpilme kaydedilmiş, üç ay gibi kısa bir zaman içinde 150'si teşkilatlı gruplara mensup olmak üzere 500 kadar genci şiarımız etrafında harekete geçirmek imkânı elde edilmiştir."^[9]

Üniversite alanındaki bu çalışmalar Ekim 1945'te polisin üniversiteyi kuşatması ve akabinde başında Mihri Belli'nin bulunduğu İlerici Gençlik Birliği'ne dönük tutuklamalarla sona erdi. Mihri Belli'nin de içinde bulunduğu 29 sanıklı İlerici Gençler Birliği Davası da 25 Şubat 1946'da tamamlandı.

Haziran 1946'da Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklikle sınıf esasına dayalı örgüt kurma yasağının kalkmasının ardından Esat Adil Türkiye Sosyalist Partisi'ni (TSP) kurarken, Şefik Hüsnü Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'ni (TSEKP) kurdu. Partinin merkezi İstanbul idi. Parti kurucuları arasında Şefik Hüsnü, İstefo Papodopulas, Habil Amado, Hariç Akman, Fuat Bilege, Ragıp Vardar, Aydın Vatan, Müntekim Ökmen gibi isimler yer alıyordu. TSEKP, politik teşkilatlanmaya hız verdi.

[9] 1947 TKP Davası (2003), İstanbul, (Derleyen R.N.İleri), TÜSTAV, s.156

Partinin 39 maddelik bir Ana Nizamnamesi, 45 maddelik bir Faaliyet Programı, ayrıca da 4 sayfalık Parti Ana Nizamnamesi'nin izahı vardı. Parti *Sendika* ve *Yığın* adlarında iki yayın organına sahipti. Kısa süre içinde Kocaeli, Adana, Ankara ve Gaziantep illerinde örgütlenerek güçlendi ve kadrolarını genişletme imkanı buldu. Bu gelişmeler sonrası sermaye düzeninin hamlesi geliyordu. 16 Aralık 1946'da TSP ve TSEKP, bu partilere bağlı sendikalar ve yayın organları, Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatıldı. Yapılan yargılamada mahkeme heyeti TSEKP'nin ülkedeki "gizli komünist teşkilatın devamı olduğu" sonucuna vardı. Tutuklanan Şefik Hüsnü'ye maddi ve manevi ağır işkence yapıldı ve 141-142'ye göre 5 yıl ağır hapis cezası verildi. 14 Temmuz 1950'de çıkan af sonrası serbest bırakıldı.

Ancak çok geçmeden yeniden mahkeme karşısına çıkacaktı. 26 Ekim 1951'de Sevim Tarı Galata rıhtımından demir alıp Marsilya'ya gidecek bir gemiye binmek üzereyken gözaltına alındı. Bu gözaltı sonrası Ekim 1951'de büyük TKP tevkifatı başladı. Partili 187 kişi mahkemeye çıkarıldı. MK üyesi Şefik Hüsnü, Cihan-gir'de yapılan Merkez Komitesi toplantısına katıldığı iddiasıyla 28 Şubat 1952'de yeniden tutuklandı. 1953 yılına kadar süren dava sonucunda dört yıl iki ay hapis ve bir yıl on bir ay on gün Manisa'da sürgün cezasına çarptırıldı. 1957 yılında tahliye edildikten sonra İstanbul'a döndü. 1958 sonbaharında ise sürgün cezasını çekmek üzere Manisa'ya gönderildi. Bu son mahpusluğu ve son sürgünü olacaktı. Doktor Şefik Hüsnü 7 Nisan 1959'da 72 yaşında iken hayata veda etti.

Dr. Şefik Hüsnü 1919'da başladığı komünizm mücadelesini yaşamının son anına dek inatçılığı, üretkenliği ve direngenliğiyle sürdüren, sadece Türkiye komünist hareketinin değil dünya komünist hareketinin de önemli devrimcilerinden biri olmuştur.

Sekterlikle, liberallikle, elitlikle, liderlik tutkusuyla suçlanmış fakat o sürgünde son nefesini verene kadar ideolojisine bağlı bir komünist olarak bazen acımasız bir boyuta varan bu eleştirilere yaklaşık kırk yıllık mücadele yaşamıyla yanıt vermiştir.

Tarihsel materyalist bir bakış açısı, çeşitli dönemlerin öne çıkan devrimcilerini içinde bulundukları dönemin ihtiyaçlarına ne ölçüde cevap verebildikleri ve tarihin tekerleğinin ileriye döndürülmesine verdiği katkılarla değerlendirmeyi gerektirir. Türkiye komünist hareketi içerisinde başka bir dizi sosyalist öncü için söylenebilecekler Dr. Şefik Hüsnü içinde söylenebilir; Şefik Hüsnü'nün farklı siyasal dönemeçlerdeki öngörülerinin boşa çıktığı ve alınan kimi kararların politik, siyasal ve örgütsel alanda yarattığı tahribatlar olmuştur. Bu da bizim tarihimizin yok sayılamayacak gerçeklerindedir. Bu yüzden komünist hareketimiz içindeki onlarca kadronun başarısızlıklarını, eksik bıraktıklarını değerlendirip bunlardan gerçek dersler çıkarmak istiyorsak, tarihsel materyalizm rehberi elden düşürülmemelidir. Bu rehberin bir kenara bırakılması, tarihten edineceğimiz gerekli derslerin ve deneyimlerin geleceğe taşınmasını da başından inkar etmek anlamına gelecektir.

Dile kolay, büyük fırtınaların, savaşların, ihanetlerin, tutuklamaların, işkencelerin yıldıramadığı yaklaşık kırk yıllık bir mücadele öyküsü, deneyimi ve mirasıdır karşımızda duran...

Komintern'de uluslararası birçok toplantıya TKP'yi temsilen katılan, kurullarında başarıyla görev yürüten, birçok ülkeden genç komünistleri eğiten, enternasyonalist bir komünisttir karşımızda duran...

72 yaşına 8 yıl cephe de askerlik, 20 yıl illegal mücadele, 11 yıl hapis ve sürgün sığdıran inatçı bir komünist önder, tek çocuğu Meryem'i Varşova'da Alman faşizmine karşı yiğitçe savaşırken kaybetmiş bir babadır karşımızda duran...

Dr. Şefik Hüsnü Deymer, çetin geçen yaşamı, ürettikleri, eylemleri ve mücadelesiyle mirasımızın önemli bir parçası olarak TKP tarihinin sayfalarında hak ettiği yere yazılmaya devam edecektir...

Reşat Fuat Baraner: Parti'nin 'Çelik' savaşçısı

Vedat Altan

TKP'nin önde gelen isimlerinden birinin hayatını yazmak zor, özellikle bu isim Reşat Fuat Baraner gibi biri ise daha da zor... Zorluğun birinci adımı geriye kendi ağzından ve kaleminden çok bir şey bırakmamış olmasından geliyor. İlegal çalışma koşullarının yarattığı bir kültür olmasından ileri geliyor olması muhtemeldir. Örgütü önemsemesi ve kendisini geriye çekmesi kendisine dair az doküman bırakmasına da neden oldu. Bıraktıkları ise çeviri çalışmaları, dönemin sol dergilerine verdiği yazılar ve broşürlerden oluşuyor. Dönemin durumunu göz önünde bulundurursak daha fazla hatıralar ile kendisi üzerine fikir sahibi oluyoruz. Galiba en dikkat çekici özelliği yaşadığı dönemdeki herkes üzerinde iz bırakmış olması.

1902 yılında Selanik'te doğdu, babası Ahmet Fuat Bey adliye-de memur; annesi Zeynep Hanım Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım ile kardeşir. Mustafa Kemal ile teyze çocukları oluşları her ne kadar Türk basınında magazinsel ele alınsa da bu uzak akrabalıktan hiçbir zaman çıkar elde etmemiş, işkence odalarında bile bu akrabalığı dile getirmemiştir. Önce komünist kimliği

gelmiştir.

Balkan Savaşı sonrası aile Konya'ya taşınır. Ortaöğrenimini Konya Lisesi'nde yapar. Lise yıllarında anti-emperyalist bir öğrenci birliği kurmuş ve yerel mitingler düzenlemiştir. Liseyi bitirdikten sonra bir süre Anadolu-Bağdat Demiryolu Merkez İdaresi'nde çalışır. Devamında 1922 yılında İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde matematik bölümüne kaydolar. Aynı yıllarda Şefik Hüsnü'nün lideri bulunduğu Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası ve *Kurtuluş* dergisi aracılığıyla Marksist düşünce ile tanışır. Okulundaki başarısı ile yurtdışına gönderilecek öğrenciler arasına girer. Almanya'da öğrenimine devam ederken Spartakistlerden etkilenir. Daha sonrasında ise SSCB'ye gider ve Moskova'da Lenin Akademisi'nde Marksist kuram ve ekonomi politik okur.

Mücadele içerisinde her zaman tartışmaların merkezinde yer alır Reşat Fuat. Yaptıkları ile ya da yapmadıkları ile. Mücadelenin sadece karşı sınıfa dair verilmediğini "içeride" bazı düşmanlar ile mücadele edilmesi gerektiğini ilk olarak Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi (KUTV)'nde Troçkistlere yardım suçlaması ile öğrenecekti. Verdiği savunmasında bu duruma ilişkin şunları yazmıştır;

"...Şunu da duydum ki, diğer öğrenciler ile birlikte Franklin, Troçki'nin kim olduğunu hatırlayamadığım en yakın akrabalarının birinin de bulunduğu bir eve gitmiş. Bu olguları yazılı olarak tasfiye heyetine bildirdim (o mektupta şimdi tam hatırlayamadığım olay ve kişiler hakkında daha ayrıntılı bilgi var). Ben bu olguları değişik zamanlarda duydum ve her ayrı durumda bunları gereği gibi önemsemedim ve bu bilgileri hücre bürosuna duyurmadım. Oysa bu arada bunlar çok önemliydi ve bir partili olarak Franklin'in niteliklerini göstermekteydi. Tasfiye sırasında ben bu olguları toplayıp tasfiye heyetine bildirdim. O zamana kadar Franklin ile ilgili olguları hücre bürosuna bildirmediğim

için Tasfiye Heyeti bana sert kınama cezası verdi...”[1]

Değerlendirmesinde ve takip eden süreçte ise üzerinde hiçbir leke bırakmayacak bir yoldaş olarak tarif edilerek değerlendirilmesi verilecektir;

“3) Aldığı politik tavrın doğruluğu görülmüştür

4) Marksist-Leninist metodu iyi uygulamaktadır.

Teorik materyali pratik çalışmalarda iyi kullanabilmektedir

Disiplinli ve iyi bir yoldaştır...”[2]

Genç sosyalist cumhuriyetin kuruluşunda içerdeki çürümeye karşı verilen mücadelenin ciddiyetinin, dünyadan gelebilecek saldırıların ve her türlü bilgi ve belgenin öneminin anlaşılması için belki de bu gibi vakaların yaşanması gerekiyordu. Tek ülkede sosyalizmi yaşatmanın önemini ve ciddiyetini Türk heyeti kısa sürede anlamış oldu.

Reşat Fuat Baraner hakkında Sovyetler Birliği döneminde tutulan kayıtlarda ve orada bulunduğu yıllar hakkında kendisine ait biyografisinde şu notlar vardır:

- 1928’de SSCB’ye gelmiştir.
- 1928-1930 Moskova’da Uluslararası Lenin Okulu’nda (ULO) okumuştur.
- 1930’da ULO’yu bitirdikten sonra ülkesine dönmüştür.
- Takip eden yıl ise Türkiye’ye dönmüş ve komünist faaliyetlerde bulunmaktan 4 yıl hüküm giymiştir. 1933 yılında Cumhuriyetin 10. yılı dolayısı ile çıkartılan aflu serbest kalmıştır.
- 1933 Aralık ayında SSCB’ye gelmiş, Moskova’daki KUTV

[1] Tosun Ersin, Reşat Fuat Baraner Yaşamı Çalışmaları, Anılar 2019 , Sosyal Tarih Yayınları, s. 16.

[2] A.g.e, s.1418.

Türk sektörü başkan yardımcısı olarak çalışmaya başlamıştır.

- 1934 Aralık ayında Türkiye'ye dönmüştür.
- 1935-1936 TKP MK sekreteridir.

Böyle bir yaşamın sahibinin Türkiye'nin en önemli ismi olan Mustafa Kemal ile akrabalığının olması da doğal olarak sorgulanmıştır. Bağlı olduğu sekreterlikte gelen ihbarlar ve değerlendirmeler üzerine ilgili sekreteri tarafından çağırılan ve Mustafa Kemal ile akrabalığı sorulan Baraner gerekli açıklamayı yapar ve sekreteri tarafından aşağıdaki rapor ilgili birime gönderilir:

“Sıtkı'nın (Baraner) Mustafa Kemal ile olan akrabalığı sorunu açıkça Sıtkı'nın itibarını düşürmek amacı ile Fahri tarafından ortaya atılmıştır. Bu durumda gerçek şudur ki Sıtkı'nın babası dahil, bütün yakın akrabaları basit insanlardır ve hiçbiri Kemal ile uzak akrabalığından hiç bir zaman faydalanmamıştır.”^[3]

Anlaşılan odur ki, bu akrabalık ilişkisi, Baraner'den bağımsız olarak, iç tartışmalarda ve Baraner'in üstlendiği sorumlulukların değerlendirilmesinde bir parametredir.

Türkiye'ye dönüş

Kendi ağzından aktardığı tarihçesinde ise 1930 yıllarını şu şekilde tarif eder:

“...1930 yılının ilkbaharında Türkiye'ye gittim, orada İstanbul vilâyet komitesi sekreterliğini üstlendim ve aynı zamanda merkezi boyutta irtibat işlerini yönetiyordum. İstanbul'daki sekreterliğim sırasında İstanbul vilâyet komitesi organı olarak Kızıl İstanbul gazetesini çıkardım. Birkaç fabrika hücresi ve mühendis okulunda bir öğrenci hücresi, ayrıca 1 Ağustos 1930 tarihinde militarizme karşı başarılı bir çalışma gerçekleştiren ve askerler

[3] A.g.e, s.19.

arasında özel bildiri ve gazete dağıtan askeri bir hücre kurdum. Halim [Hasan  li Ediz] yoldaş ve diğerleri tutuklandıktan sonra Muvakkat MK'ya koopte edildim ve merkezi olarak teşkil tlandırma işlerine sarıldım, ama kadro yetersizliği yüzünden aynı zamanda İstanbul vilâyet sekreterliği görevimi de korudum..."[4]

Türkiye'ye döndükten sonra 1930'da, "Komünizm lehinde faaliyetlerde bulunması" nedeniyle 4 yıl ağır hapse mahkûm edildi. Ankara ve İstanbul cezaevlerinde 2 yıl hapis yattıktan sonra, 1933'te Cumhuriyet'in 10. yılı affıyla tahliye oldu. şubat 1932'de Merkez Komite  yeliğine seçildi.

KUTV'da geçirdiği yıllar kendisine yarar sağlamasına rağmen aklı vatanındadır. Türkiye'den gelen haberler iyi değildir. Ayağa kalkması gereken bir parti teşkilatı vardır. Aldıkları eğitimler, uluslararası yoldaşlıklar ve dayanışma ile örülen yıllardan sonra şimdi ülkesine geri dönmek zorundadır. 1937'de gelen mektup ile görevi devralmanın ve memlekete gidişin yolu açılır. Daha sonra Türkiye'de tutuklanması ile de sonuçlanan süreç üzerine kurulan araştırma komisyonu  yeleri şu şekilde notlamışlardır:

"21 Aralık 1936 tarihinde MARAT (Bilen)  lkeden şunları yazmıştır: 'Elimde tek kuruş yok. Hastayım. Hastalığım böyle devam edecek olursa, beni hastaneye kaldıracaklar [tutuklayacaklar]. Tamamen parasızım, sen de yardım etmiyorsun, senden bir yardım [para] geleceğine de inanmıyorum. Vallahi, şaşırmış durumdayım. Ama, elden ne gelir. Eğer  lmek zorunda kalmam da seninle karşılaşırsak, seni bir güzel paylayacağım.' MARAT'ın bu mektubunu SITKI Moskova'da aldı. Ben mektuptan haberdardım. Bu mektuptan sonra SITKI son derece heyecanlıydı ve MARAT'ın işini üstlenmek, onu kurtarmak üzere ülkesine gitmek için can atıyordu. O bunu MARAT'a yapabileceği tek yardım şekli olarak görüyordu. Bunun yanı sıra SITKI ülkeye para gönderilmesi için çırpınıyordu. SITKI Mos-

[4] A.g.e, s.13.

kova'dan 19 Mart günü hareket etti.”[5]

Ülkeye gelir gelmez parti teşkilatını aramış, tutuklamalar dolayısı ile fazla kaynağa erişememiş, eski ilişkileri üzerinden partiyi yeniden toparlama işine başlamıştır. Eskiden kurulan yanlış ilişkiler, olanakların azlığı sayıları az olan parti üyelerinin açığa çıkmasına, evinde kaldıkları partilinin güvenilmez kocası tarafından ihbar edilmelerine kadar varmış, kısa bir süre sonra tutuklanması ile geliş son bulmuştur.

Desantralizasyon kararı uyarınca faaliyetlerini ağırlıklı olarak legal çalışma alanına kaydıran Reşat Fuat Baraner, 2. Dünya Savaşı'nın da başlaması ile ülkede esmeye başlayan Alman faşizmi destekleyicilerine karşı anti-faşist bir yayın faaliyetini merkeze alan karşı mücadele hattına girdi. *Yeni Edebiyat* dergisinde Ali Rıza mahlası ismi ile yazılar yayınlamaya başladı. Bu yıllarda yaşamını idame ettirmek için bir Alman şirketinde tercüman olarak çalışmaya başladı.

1939 yılında Tan Yayınları'nın cep kitaplığından 2 adet broşür çıkardı. Bu broşürlerden “İspanya'da İstiklal Savaşı” (28 numaralı cep kitabı) başlıklı broşür Ali Rıza Çelik mahlası ile yayınlanmış, broşürün içeriğinde İspanya'nın Kartacalıların saldırısından nasıl korunduğundan 1871 yılında burjuva oluşumlarına kadar hem tarihi bilgiler verilmiş hem de İspanya'da sınıflı toplumların oluşumu bir bütün içerisinde anlatılmaya çalışılmıştır. Diğer broşürü ise 1938 Ağustos ayında kaleme almış, başlığını ise “Çin'in Kurtuluş Kavgası” (24 numaralı broşür) olarak isimlendirmiştir. Mahlas olarak yine Ali Rıza Çelik ismini kullanmıştır. Çin tahlilini ve tarihini uzun uzadıya yapan Baraner, Çin'de 25-27 İnkılabı olarak geçen uygulamaların önemine vurgu yaparken akabinde gelen Japon istilasının uluslararası ilişkilerde nasıl yorumlanması gerektiğini okuyucusuna açıklamıştır.

1941 yılında askere alınan, 1942 yılında da firar eden döne-

[5] A.g.e, s.23.

min parti genel sekreteri Reşat Fuat asker kaçağı olduğu için saklanır, fakat tutuklamalar başladıktan bir süre sonra eşi Suat Derviş'le birlikte yakalanır. Reşat Fuat 9 yıl, Suat Derviş ise 8 ay hüküm giyerler.

Yeni Edebiyat dergisi

Her nasıl başladığı tam biçimi ile bilinmese de Suat Derviş ile evliliğe giden ilişkisi bu dönemin başına tekabül eder. Öyle anlaşıyor ki Suat Derviş ile Reşat Fuat Baraner arasındaki ilişki, her ikisi de TKP'nin legal yayın organı arayışlarından *Yeni Edebiyat* dergisi için çalışırken başlamış. Derginin imtiyaz sahibi, Neriman Hikmet'tir ve 15 Ekim 1940-15 Kasım 1941 yılları arasında 26 sayı yayınlanabilecektir.

Kimler yoktur ki *Yeni Edebiyat*'ın kadrosunda: Abidin Dino, Zeki Başımar (sonradan TKP Genel Sekreteri), Naci Sadullah, Hasan İzzettin Dinamo, Sabahattin Ali, Orhan Kemal, A. Kadir, Mehmet Seyda, Attila İlhan, Suat Derviş... Gizli TKP'nin Merkez Komite üyesi Reşat Fuat ise, dergide Ali Rıza Çelik takma adıyla yazıyordu. 1930-1933 arasını "komünistlik"ten cezaevinde geçiren bu eski dost, Suat Derviş'in çalkantılı yaşamına güvenilir bir liman gibi gelmiş olmalı... Derviş ile Baraner, kısa sürede derginin fiilen sorumlusu olurlar. 1941'de de evlenirler.

Aynı yıllar İkinci Paylaşım Savaşı dünyayı kasıp kavurmaktadır... İktidardaki tek parti yönetimi, Nazi Almanyası'nın nihai zaferine kesin gözle bakmakta, Almanyaya ile ilişkilerini sıkı tutmaya çalışmaktadır. TKP saflarında ise savaşın gerçek yüzünü teşhir etmek, kafası karışan aydınları safına çekmek gibi görevler doğrultusunda broşürler yayınlama kararı alınır. Bu amaçla Mihri Belli, Suat Derviş ve Hulusi Dosdoğru'nun içinde bulunduğu bir komite oluşturulur. Komitenin ilk yayını Reşat Fuat Baraner'in kaleme aldığı, Faris Erkman imzasıyla yayımlanan, "En Büyük Tehlike- Milli Türk Davasına Aykırı Bir Cereyanın İçyüzü" başlıklı, faşizm tehdidine dikkati çeken broşürdür. Broşür, Nazizm hayranı milliyetçi çevrelerden çok sert tepkiler alır

ve toplatılması yönünde müdahalelerde bulunulsa da idari olarak kovuşturmayla uğramaz. Daha çok ses getiren esas broşür ise, Suat Derviş'in yazdığı, Kurtuluş Savaşı'ndan bu yana Türkiye-SSCB ilişkilerini anlatan "Niçin Sovyetler Birliği'nin Dostuyum?" broşürüdür.

1962 Konferansı

2-6 Nisan 1962'de Leipzig'de yapılan memleket dışındaki parti grupları aktifinin müşterek toplantısında veya kısa adıyla 1962 Konferansı'nda Zeki Baştımar'ın sekreterliğinde İ. Bilen, Nâzım Hikmet ve A. Saydan'ın içinde bulunduğu yeni Merkez Komitesi Dış Bürosu seçildi. Eski tutuklamaların alevlendirdiği hizipleşmeler ve bölünmelerin etkisiyle Reşat Fuat, Hikmet Kıvılcımlı gibi ülke içinde bulunan TKP önderleri konferansa katılmadılar.

1962 Konferansı merkezine Baraner'in konulduğu ve üzerinden geçmiş hesaplaşmaların yaşandığı ve hatta mahkum edilmeye çalışıldığı konferans olarak anılır. Baştımar'ın yazdığı konferans metni yapılan ilk toplantıda durumdan ve tartışmalarda haberi olmayanlar üzerinde soğuk bir etki bırakır. Baraner'in yanında ve yakınında bulunan ve sonrasında cezaevinde birlikte kaldığı Baştımar'ın bu metni kaleme alması iç tartışmaları ve bölünmeleri anlamak açısından da kritiktir. Merkezinde bulunduğu edebiyatçı-aydın örgütlenmesi ile kendi etrafında ciddi bir toplama erişen Baraner'in örgütün kalanı için desantralizasyon ve ağır baskı koşullarında ne yapabileceği bu gün bile tartışmalıdır. Etrafına topladığı aydın toplamının ciddi bir kısmını örgütleyip, partiye kazandırır, fakat zamanın ulaşım ve iletişim kanallarının zayıf olmasının da etkisiyle İstanbul dışı parti çalışmalarını istenilen seviyeye getiremez.

Yayınlar ve çeviri

Ömrünün 18 yılını cezaevlerinde hükümlü olarak geçiren Reşat Fuat Baraner yazdığı yazılar, yaptığı çevirilerle döneminin toplumsal ve siyasal yaşamını önemli konularda tanıklık ederek

belgelemiş ve düşüncelerini bu bağlamda belirterek fikir yaşamına da önemli katkılarda bulunmuştur.

Yayımcılığını Faris Erkman'ın üstlendiği "En Büyük Tehlike" adlı kitapçıkta II. Dünya Savaşı yıllarında Alman faşizminin etkisiyle Türkiye'de yükselen ve örgütlenmesini geliştiren "Pantürkist, turancı, ırkçı, Türkçü kuklaları" eleştirerek günümüze dek uzanan ve belli yıllarda önemli rol oynayan bir siyasal düşünce ve harekete karşı yoğun bir savaşım vermiştir.

27 Mayıs Anayasası'nın getirdiği kısmi özgürlük ortamında yükselen devrimci mücadelenin sol yayınlar açısından zenginleştiği 1960'lı yılların ortalarında F. Engels'in Anti-Dühring (Sol Yayınları-1966), Henri Lefebvre'in Karl Marx - Hayatı ve Eserleri'ni (Anadolu Yayınları-1968) dilimize çeviren Reşat Fuat Türkiye'nin sosyal, siyasal durumu üzerine olan düşüncelerini *Türk Solu* dergisinde de yazarak devam ettirdi.

12 Ağustos 1968 günü kaybettiğimiz Reşat Fuat ile ilgili tanımlamalardan belki de en iyisini Hikmet Kıvılcımlı yapmıştır. *Türk Solu* dergisinin 40.sayısında yazdığı yazıda şunları söylüyor Kıvılcımlı:

"Müslüman Türkiye'nin fakir fukara emekçi yığınlarının gerçek ülküsü, temel direklerinden birini yitirdi. Fakir fukaranın kurtuluş yolunda yani PROLETARYA SOSYALİZMİ yolunda Reşat Fuat BARANER kardeşimizin GELGEÇ varlığı toprağa verdik.(...) Namık Kemal: 'Dünyaya geliş hüner değildir' demiş. Doğru gelişte hiç kimsenin 'hüner'i yok. Ama 'GİRİŞ' elbette hünerdir. Tutulacak yolu seçmek hünerdir. Seçilen yoldan hiç sapmadan yürümeyi bilmek hünerdir. İnanç yolunun sonuna dek dağları göğüsleye göğüsleye cöngül ormanlarını aç aç ilerlemek hünerdir

Atina kentinin peygamberi Solon, bizim vaktiyle Karya adını almış Ege toprağımızda Dünya hazinelerine sahip Kaarun'a 'Sonunu bilmiyorum' demişti. Ve Kaarun alevler içinde yanarken: 'Solon! Solon!' diye inlemişti. Sonuna dek, gözünü budak-

tan sakınmaksızın inanç yolunda ŞAŞIRMAMIŞ, kimseyi ŞAŞIRTMAMIŞ ve KÜÇÜLMEMİŞ insanlara, bu ülkünün temel direği denir. Reşat kardeş fakir fukara emekçi yığınlarımızın o temel direklerindendi.”^[6]

Feriköy mezarlığı bir kuşağın yattığı mezarlık olarak anmalar-
da çokça ziyaret ettiğimiz bir mezarlıktır. Neredeyse aramızda
bu mezarlığa gitmeyenimiz yoktur. Her gittiğimizde bir başka
devrimcinin mezarını ziyaret ederiz. 41 ada ise bir çok devrim-
cinin yeridir. Kimler yoktur ki bu Ada'da!.. TKP'nin sürgünde
ölen lideri Dr. Şefik Hüsnü Bey, Suat Derviş, Mustafa Özçelik,
Şevki Akşit, İbiş Aydınlatan, Neriman Hikmet, Muammer Ağbi,
Congo Ali, Cemil Ağbi, Kerim Sadi ve aklımıza gelmeyen bir
çok isim...

[6] A.g.e, s.209.

Zeki Başımar:

Bir aydın ve Parti emekçisi

Cemal Fırtına

Komünist mücadelede birçok militan, aydın, önder ve parti emekçisi yetişti. Bu insanlardan bazıları kendi parti ya da geleceklerini aşp, toplumsal anlamda etki kazanırken, bazıları ise toplum tarafından tanınmasa da, mücadelede birçok deneyim, tecrübe ve gelişimde önemli bir mihenk taşı olarak bizler tarafından biliniyor, örnek alınıyor ve yine mücadele içerisinde yaşatılmaya çalışılıyor.

Devrimci kişiliklerin partisini (içerisinde bulunduğu örgütsel toplamı) ve geleneğini aşp toplum tarafından tanınan, izlenen, önemsenen bir düzleme geçişi şüphesiz mücadelenin nesnelliğine, örgütün gücüne ve yöntemine bağlıdır. Devrimci mücadelede kişiliklerin süreçlerden ve yukarıda tanımladığımız parametrelerden bağımsız ele alınması mümkün değildir, ötesinde bu yaklaşım Marksist yaklaşımın zıttını da içeren bir düzleme kapı aralamaktadır.

Bu açıdan bakıldığında birçok hareketin tarihinde olduğu gibi, TKP tarihinde de toplum tarafından tanınmasa da, ürettikleriyle, mücadelede açtığı yeni mevzilerle, yarattığı araçlarla do-

laylı yoldan tanınan, biraz altı kazıldığında açığa çıkan isimler mevcuttur. Zeki Baştımar, parti adıyla Yakup Demir yoldaş da böylesi bir parti emekçisi olarak çözümlenebilir.

Yine, mücadelenin evresi ya da koşulları, mücadelede uygulanan yöntem kimi devrimcilerin hayatları hakkında bilgi edinmemizin önünü kapamış, taşların yerine oturması için ya yaşayan ve bu kişilikleri tanıyanların bilgisi gerekmiş (ne oranda objektiftir tartışılabilir) ya da örgütsel kimi belge ve dökümanların açığa çıkması gerekmiştir.

Bu açıdan da bakıldığında, mücadele hayatı illegal koşullarda geçen, 1925-1973 yılları arasındaki partililik yaşamına, hücre sorumluluğu, MK üyeliği, Politbüro üyeliği, Dış Büro üyeliği, cezaevi süreci, Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde (KUTV) eğitim süreci ve bir dizi örgütsel çalışmayı sığdıran Zeki Baştımar'ın (Yakup Demir) hayatı ve mücadele süreci henüz yeni kimi belgelerin açığa çıkmasıyla birlikte tarafımızca bilinen bir düzleme oturuyor.

Kitapta TKP tarihi, partinin dünya komünist hareketiyle kurduğu ilişkiler, işçi sınıfı, kadın, gençlik, aydın hareketi içerisindeki rolü ve misyonu bölüm bölüm ve bütünlüklü olarak sunulduğundan bu yazıda ayriyeten işlenmeyecek, fakat partinin üst kurullarında çalışan sorumlu kişilerin hayatlarının, parti tarihi ve yaşadıkları süreçteki parti hedeflerine içkin olduğunun da belirtilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Sosyalizmle tanışıklık Parti'yi öncelemiştir

Zeki Baştımar, 1905 yılında Trabzon Sürmene'nin ilçesi olan ve soy ismini de aldığı Baştımar'da dünyaya gelmiştir. 10 yaşında Samsun'a, 12 yaşında ise ailesiyle birlikte İstanbul'a gelmiş, burada daha çocuk yaşlarında çalışmaya başlamıştır. 17 yaşında tekrar Trabzon'a dönen Zeki Baştımar'ın mücadele ve parti ile tanışıklığı yine Trabzon'da olacaktır. Çocukluğunun ve gençliğinin geçtiği dönemin özellikleri içerisinde Rusya'da Bolşeviklerin öncülüğünde gerçekleşen Ekim Devrimi'nin etkisinin fazla

olduğu, Osmanlı'da ise kurtuluş mücadelesinin çetin bir şekilde ilerlediği, dolayısıyla toplumun bütünüyle memleket meselelerine ilgi duyduğu parametrelerini sayabiliriz.

1922 yılında Öğretmen Okulu'na girmesiyle birlikte, çevresi de genişlemeye başlar Zeki Baştımar'ın. Yazdığı şiirlerin gazetelerde çıkmasıyla birlikte gazeteciler ve yazarlarla tanışma fırsatı bulur. Zeki Baştımar'ın bahsettiği gazeteler arasında, komünist hareketle bağlantısı olan, ilerleyen yıllarda Sovyetler Birliği'ne gitmesinde önemli bir rol üstlenecek öğretmeni Esat Ömer Eyyubi'nin "Kahkaha" gazetesi de vardır. Zeki Baştımar'ı öğretmeni Esat Ömer Eyyubi ile tanışıklığı mı şiire yönlendirmiş, yoksa şiir mi onları yan yana getirmiştir bilmiyoruz. Fakat komünist hareketin öğretmenler arasındaki etkisinin, lise çağındaki bir genci mücadeleyle tanıştırma ve yönlendirmedeki katkısını bu örnekten dahi çıkarabiliriz.

Sosyalizm ile yine bu yıllarda Haydar Rıfat'ın Sosyalizm kitabıyla birlikte tanışmıştır. Bu tanışıklık sonrası, kendi anlatısıyla okulda örgütlenme çalışmalarına başlar ve ilk hücrelerini kurar. Fakat partiyle herhangi bir bağlantısının olmadığını, hatta Türkiye'de komünist partisinin olup olmadığına dair bilgisinin de olmadığını ifade etmiştir. Eşine az rastlanan bir örnekle karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Sosyalizme ya da genel olarak bilince kitaplardan ulaşılabilir, bu bilgi asgari seviyede olsa da dünyayı, toplumu, içinden geçilen süreci kavramaya ışık tutabilir fakat bu bilincin örgütlenmesinin parti olmaksızın ortaya konulan bir iradeyle hayata geçirilmeye çalışılması ise dikkat çekicidir. Kişisel özelliği itibarıyla girişken, içine bulunduğu alanlarda öne çıkan ve sözcülük konumunda bulunan bir yapıya sahip olduğu fikriyatını, parti olmadan dahi bulunduğu ortamda bir örgütlenme uğraşı içerisinde olmasından çıkarabiliriz.

Aşağıdaki alıntı bu süreci bütünüyle açıklıyor.

"1905 yılında Trabzon vilayetinin bir köyünde dünyaya gelmişim. Bir köylü ailesi olsak da, babam kaza devlet maliye idare-

sinde veznedardı. Babam vefat ettiğinde ben 6 yaşındaydım. Babamın vefatından sonra yine küçük bir memur olan amcalarda yaşamaya başladım. İptidai mektepte iki sene okudum ve derslerden sonra ev işleriyle uğraşıyordum ki akrabalarımın yanında hemen hemen kendi emeğimle geçiniyordum.

Çar Ordu'su Trabzon vilayetini işgal ettiği 1915 senesinde Samsun'a göç ettik ve ben orada sokaklarda kibrit, sigara, kâğıt ve saire satıyordum ve kazandığım paraları kaldığım akrabalarımaya teslim ediyordum.

1917 senesinde İstanbul'a gittik ve ben amcamın dükkânında çıraklık yapmaya başladım. 1919'da memleketime döndüm.

1919-1920 yıllarında ayda 12 liraya bir devlet dairesinde müstahdem olarak çalıştım. 1920-22 senelerinde kaza mahkemesinde kâtiptim. 1922 senesinin sonunda bu işi bıraktım ve Trabzon'a gidip imtihana girdikten sonra, tedrisatın ve iâşenin parasız olduğu muallim mektebine girdim.

O vakitler şiir yazdığım ve şiirler gazetelerde mecmualarda çıkmaya başladığı için yerli gazeteci ve muharrirlerle tanışma ve sıkı temas kurma fırsatı buldum.

1924 senelerinin ortalarına doğru Haydar Rifat'ın Sosyalizm kitabı elime geçti ki, bu kitap sosyalizme dair Türkçe çıkan ilk kitaptı ve benim kılavuzum oldu.

Aynı yıl ben mektepte ilk komünist hücreyi kurdum, ama bizim komünist partisiyle henüz hiçbir temasımız yok ve hatta böyle bir parti var mı, yok mu bilmiyoruz, Türkiye'de işçi hareketinin teşkilatlı olduğundan haberimiz yok..."[1]

Zeki Başımar'ın 1925 yılında parti ile tanışmasıysa, Moskova'dan dönen bir parti üyesi üzerinden sağlanmıştır. Aydın kod adını kullanan Zeki Başımar, partinin yönlendirmeleriyle Sovyetler Birliği'ne gitmiş, 1926-29 yılları arasında Doğu Emekçile-

[1] Akbulut E. (2009), Zeki Başımar Yaşam Öyküsü, Mektuplar, Yazılar, S. 11.

ri Komünist Üniversitesi'nde (KUTV) eğitim görmüştür. TKP tarihi açısından önemli bir yer tutan Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nden onun da yolu geçmiş ve sonrasında ülkede partinin örgütlenmesi için dönüş yapmıştır. O süreçte parti içerisinde muhalefet olarak nitelendirilen hareketin İstanbul'daki konferansına katıldığı, hakkında yazılan raporda ifade ediliyor. 1931-1932 yıllarında Merkez Komite üyeliğine seçiliyor ve Politbüro üyesi olarak çalışmalarını sürdürüyor.

Tevkifatlarla dolu bir yaşam

Baştımar, 1932 yılı Şubat ayında partiye yönelik yapılan tevkifatta tutuklanır, 1 yıla yakın bir süre tutuklu kalır. 1932, 1944, 1951 yıllarında gerçekleşen tevkifatlar ve tutuklamalarla dolu yaşamı, onu mücadeleden geri düşürmemiş, tam tersi bulduğu her fırsatta partiyi örgütlemenin yollarını aramıştır.

1933 yılında tahliye olduktan sonra tekrar Sovyetler Birliği'ne gider ve ikinci eğitim sürecini başlatır. 1937 yılında Türkiye'ye döner ve Ankara'ya yerleşir. Ankara'da parti çalışmaları yürütürken aynı zamanda kimi çeviriler de yapar. Lev Tolstoy'un Savaş ve Barış, Puşkin'in Hacı Murat ve Erzurum Yolculuğu, Çehov'un Mujikler, Maske, Sayfiyede eserlerini Türkçeye çevirir. Bu çevirileriyle birlikte Ses, Yeni Edebiyat, Adımlar, Söz dergilerinde yazılar da yazmıştır.

TKP ile tanışmadan ve fırtınalı bir yaşama başlamadan önceki uğraşı ve ilgi alanı olan şiir ve edebiyatla bağıını hiç koparmamıştır. Tutuklamalarla geçen bir yaşamı, illegal yöntemlerle yürüttüğü bir mücadelesi olmasına rağmen edebiyat ve sanat alanında çalışmaya, ülkemize önemli eserleri kazandırmaya ve üretmeye devam etmiştir. Bu özelliğinin gelişmesinde, TKP'nin aydınlar içerisindeki etkisinin de yattığını ifade edebiliriz. Nâzım Hikmet'lerle çalışan bir parti emekçisi olan Zeki Baştımar, yoldaşlarını beslediği gibi, onlardan da beslenmesini bilmiştir diyebiliriz.

1944 ve 1951 yıllarındaki tevkifatlarda yargılanan, İstanbul,

Adana, Dalaman ve Ankara cezaevlerinde hapis yatan Zeki Baştımar'ın 1974 yılına kadar yürüttüğü mücadele aşağıdaki alıntıda ortaya konuyor.

"1944 TKP Davası'nda yargılandı ve beraat etti. 1947'de TKP MK Teşkilat Sekreterliği görevini üstlendi. İstanbul'a taşındı ve örgütlenme çalışmalarına hız verdi. Bülten yayınına başladı. Özellikle TSEKP Davası nedeniyle bu faaliyete TKP yöneticilerinden kimileri karşı çıktı. Bu dönemde yasal Nuh'un Gemisi ve Barış dergileri yayınlandı. TKP'nin kurulduğu tarihten bu yana en geniş kesimleri seferber ettiği Nâzım Hikmet'i Kurtarma kampanyası örgütlendi. 1951 Ekim'inin sonlarında tutuklandı ve 10 yıl ağır hapse mahkûm edildi; İstanbul, Adana, Dalaman, Ankara cezaevlerinde 7,5 yıl kaldıktan sonra Mayıs 1959'da tahliye olarak İstanbul'a gitti. İstanbul'dan arkadaşı Cemal Reşit Eyüboğlu ile Divanyolu'nda Yedi Gün Yayınevi'ni kurdu. Ağustos 1961'de yurtdışına çıktı.

Ağustos 1961'de Sofya'ya, kısa süre sonra da Moskova'ya geçti. Aynı yılın sonlarında yapılan SBKP XXII. Kongresi'nde Yakub Demir adıyla TKP'yi temsilen konuştu. 1962 yılında teşekkül eden TKP MK Dış Bürosu Birinci Sekreterliği'ne getirildi. Nisan 1962'de Leipzig'de TKP aktifleriyle bir konferans düzenledi. 1965'te Dış Büro içinde ciddi tartışmalar yaşandı; bu tarihten sonra Zeki Baştımar (Yakub Demir), Marat Bostancı (İsmail Bilen) ve Aram Pehlivanyan (Ahmet Saydan) Dış Büro'yu oluşturdular.

Yakub Demir'in Merkez Komitesi Birinci Sekreterliği döneminde, 1958'de kurulmuş Bizim Radyo yayınlarının yanı sıra 1960'ların ilk yarısında Yurdun Sesi ve Yeni Çağ dergileri, 1967'de TKP'nin Sesi radyosu, 1970'den itibaren Durum bülteni yayınlandı. 1965'ten itibaren TKP için kadro yetiştirmek üzere Moskova'ya 2 öğrenci grubu gönderildi..."^[2]

Bu alıntıdan da anlaşılacağı üzere tevkifatlarla ilerleyen mücadele

[2] Akbulut, s. 8,9.

yaşamı boyunca Zeki Baştımar, partinin toplumla bağ kurması, örgütlenmesi, güçlenmesi noktasında bir dizi yayın, araç geliştirmiş, kadrolaşma noktasında kimi adımlar atmış ve TKP tarihinde katkısı ve önemi büyük olan Bizim Radyo gibi araçların geliştirilmesinde de büyük emek harcamıştır.

1971 yılında geçirdiği beyin kanaması sonrasında 1973 yılında TKP MK tarafından görevden alınmış, 18 Kasım 1974 yılında ise hayata gözlerini yummuştur. Geriye hiçbir koşulda mücadeleden vazgeçmeyen inatçı ve emekçi bir miras bırakmıştır...

İsmail Bilen: Atılım'ın mimarı

Ekim İsmi

Bir bütün olarak Türkiye komünist hareketinin ve özel olarak TKP'nin tarihindeki en önemli isimlerden biri İsmail Bilen'dir.^[1] Tam da bu yüzden İsmail Bilen'in yaşamı üzerine bir şeyler yazmanın ciddi kısıtları var. 1922 yılından hayatını kaybettiği 1983 yılına kadar, tam 61 yıl, TKP üyesi olan ve Parti'nin çeşitli organlarında yöneticilik yapan İsmail Bilen'i TKP'den, TKP'nin mücadele tarihinden ve mücadele pratiğinden, politik-ideolojik-örgütsel tarzından ve salınımlarından ayırıp, sadece tarihsel bir figür, bir komünist lider, bir retoriğin övgü ögesi olarak ele almak hem yanlış hem de haksız bir yaklaşımdır.

Bu yazıda, İsmail Bilen, Parti'siyle ve mücadelesiyle, bunların biçimlendiriciliğiyle, şüphesiz Parti'yi ve mücadeleyi etkileyen, yönlendiren ve bu anlamıyla kendisini biçimlendiren süreçlere etkide bulunabilen bir özne olarak ele alınacak. Dolayısıyla, değinilecek noktalar sadece Bilen'in yaşam öyküsünün değil, aynı zamanda TKP tarihinin önemli bazı kesitleri olacak ve Bilen'in

[1] Marat, Laz İsmail, Savaş Üstünel en çok bilinen müstearlarıdır.

hayatta kaldığı dönemle sınırlanacak.

Başlarken içeriği etkileyen birkaç sınırlayıcıdan bahsetmeliyiz.

- Türkiye Komünist Partisi kurulduktan kısa bir süre sonra yasal alanda çalışma yapamaz hale getirilmiş, ancak süreli yayınlarla ya da bazı kitle örgütleri aracılığıyla yarıaçık çalışmalar yürütmüş, 20. asır boyunca tek gerçek açık alan çalışmasını 1946 yılındaki kısa ömürlü iki parti deneyiminde yapabilmıştır.
- Örgütsel çalışmalar, illegal olmanın zorunlu bir sonucu olarak, gizli çalışmaya uygun araçlarla ve mümkün olan en az belgeyle yürütülmüştür. TKP tarihine ilişkin belgeler, özellikle Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı'nın çalışmalarıyla toparlanmaya çalışılmakta ve kamuoyuna sunulmaktadır. Ortaya çıkan belgeler oldukça değerli verilere sahip olsalar da incelendikçe eksik parçalara daha çok ihtiyaç duyulmasına neden oldukları söylenmelidir.
- Eksik parçaların tamamlanması mümkün mü? Gizli çalışma yürütmek zorunda kalan bir parti, gizli çalışmaya uygun bir yapı oluşturmuştur ve TKP tarihini iyi anlamak için ihtiyaç duyduğumuz birçok belgenin bu yapı içerisinde ya hiçbir zaman yazılı hale getirilmediğini ya işi bittiği anda yok edildiğini ya da çok düşük bir olasılık olsa da az sayıda kişinin bildiği bir yerlerde saklandığını varsayabiliriz.^[2]
- Parti'ye ait "resmi" belgelerin olmadığı ya da eksik kaldığı yerde devreye kişisel tanıklıklar, yaşam öyküleri ve bu öykü-

[2] TUSTAV'ın internet sitesinde ellerine ulaşan belgelerin kaynaklarıyla ilgili detaylı bilgilendirmeler mevcut. TKP'nin belirli dönemlerini aydınlatmak açısından kişilere ait arşivlerin önemli yer tuttuğu bu belgeler arasında yurt içi ve yurt dışında yayınlanmış yayınların ve bazı önemli toplantılara ait dokümanların olduğunu görüyoruz. "Eksik parçalar" olarak kastedilenler ise bunların dışında, daha çok kritik dönemeçlerdeki örgütsel karar alma süreçlerini, bu süreçlerdeki farklı öznelerin rollerini aydınlatan parçalardır. Belgeler için www.tustav.org sitesi incelenebilir.

ler yoluyla aktarılan bilgiler girmektedir. Bu tarz aktarımların ne derece sağlıklı olduğu, gerçeği ne kadar objektif aktardıkları, aktarılan bilgilerin bir yönlendirme içerip içermediği daima tartışmalıdır. Hele aktarımları yapanların belirli dönemlerde Parti yönetimiyle, özelde İsmail Bilen'le, uyuşmazlıklar yaşamış insanlar olması bizleri aktarımları daha da dikkatli ele almaya yönlendirmektedir. Farklı kişilerin aktarımlarının birlikte ele alınıp değerlendirilmesi, bunların uluslararası komünist hareketin parçası olan komünist ve işçi partilerine ait belgelerle kontrolünün yapılması ve buradan bazı çıkarımlarda bulunulması doğru bir yöntem olabilir.

- Kişisel tanıklıklara mesafeli bir yaklaşım sergilemenin ana nedeninin kişilerden, kişilerin parti bağlarından, mücadeleye bakışlarından ziyade yaşadıkları dönem, yaşadıkları ülke, yaşam koşulları, Parti'nin yaşamlarındaki ağırlığı gibi başlıklarla ilgili olduğunu belirtmek gerekir. Bakış bu şekilde oluşturulmadığında koca bir TKP tarihini kişiler ve kişiler arasındaki ilişkiler üzerinden yazmak gibi bir hataya düşülmesi işten bile değildir çünkü.
- İllegal çalışmak zorunda kalan, bununla bağlantılı şekilde toplumun bütününe yönelik düzenli ve sürekli bir politik çalışma yürütme imkanı bulamayan TKP'nin sürekliliğini sağlayabileceği tek kanal olarak örgüt ve kadrolar kalmıştır. Kaldı ki, yaşanan büyük tutuklamalar ve 30'lu yıllarda alınan desantralizasyon kararı bu kanalı da oldukça daraltmıştır. Bu tabloda, TKP tarihindeki önemli dönemlerin bütününde yönetici olarak bulunan -neredeyse- tek isim İsmail Bilen olmuştur.

TKP'nin kuruluşu ve Bilen'in üyeliği

Türkiye Komünist Partisi 10 Eylül 1920'de Bakü'de kurulur. Kuruluş öncesindeyse ülke içinde ve dışında birbirinden bağımsız faaliyet yürüten komünist kümelenmeler bulunmaktadır.

TKP'nin kuruluş kongresi, aynı zamanda, bu bağımsız ve dağılık çalışmaların bir araya getirildiği bir birlik kongresidir de^[3]. Söz konusu komünist kümeler İstanbul'da, Anadolu'da ve yurt dışında, ağırlıklı olarak Rusya'da, bulunmaktadır.

İstanbul'da bulunan örgütlenmeler Haliç-Kasımpaşa, Kumkapı-Kadırga, Galata-Yağkapanı civarında yoğunlaşmakta^[4], yerel kişiler dışında daha ziyade Almanya'dan gelen ve Almanya'daki Spartakist hareketle bağlantılı komünistlerle, Rusya'dan gelen gruplardan oluşmaktadır. 18 Ekim 1902 yılında Rize'de doğan, ama İstanbul'da büyüyen İsmail Bilen'in Parti ile bağıını kuran da Rusya'dan gelen bir grubun başındaki, aynı zamanda öz teyzesinin oğlu olan, Baba Mehmet lakaplı Mehmet Aruz'dur. Mustafa Suphi ile bağlantılı olan bu grubun faaliyetleri çeşitlidir:

“Kimi adam kaçırıyor. Kimi ajanları, ‘İngiliz dostlarını’, Fransızlarla, Amerikalılarla, Yunanlılarla çalışanları izliyordu. Kimi, İstanbul'daki yabancı asker birliklerinin içinde, İngilizce, Fransızca bildiri, broşürler dağıtıyorlardı. Ama, bu seksiyonun başlıca görevi: 1. Silah, cephane bulmak. Bunları Anadolu'ya aktarmak. 2. Taşıt araçları sağlamak, bu silahların ulaşımını güvence altına

[3] Burada bir parantez açmak istiyorum: Bugün, TKP'nin, kuruluşundan itibaren, özellikle teorik ve ideolojik başlıklarda, bir homojenlik sergilemediğini tespit edebiliyoruz. Kuruluşta güncel politik görevlerin, işgale karşı ulusal kurtuluş mücadelesinin güçlendirilmesinin, sonrasında sosyalizmin ve uluslararası komünist hareketin ihtiyaçlarının Parti'nin birliğini ve yönünü belirleyen ana unsurlar olduklarını, ama baştan itibaren sağlanamayan teorik ve ideolojik bütünlüğün/homojenliğin önemli virajlarda hep sorunlar yarattığını görüyoruz.

Bu yazıda, önemli bir eksik olduğunu teslim ederek, yaşanan tartışmaların teorik, ideolojik ve politik detaylarına girilmeyecek; bu hem söz konusu detayların oldukça kapsamlı olması hem de tartışan öznelere kendi iç gelişimlerinde bile farklılıklar/çelişkiler yaşamasıyla ilgili.

[4] TKP 65 Yaşında Türkiye Komünist Partisi'nin Savaş Tarihinden Sayfalar, 1984, s.19 (<http://www.tustav.org/yayinlar/kutuphane/TKP-kutuphanesi/TKP-65-yasinda-1985.pdf>)

almak. 3. Vurucu gruplar, çeteler kurmaktı.”^[5]

İsmail Bilen bu grubun çalışmalarında yer alır ve 1922 yılının Mart ayında Haliç Komitesi tarafından parti üyesi yapılır.

İstanbul'daki çalışmaların asıl ağırlığıysa 22 Eylül 1919 tarihinde Doktor Şefik Hüsnü Deymer, Ethem Nejat ve Sadrettin Celal tarafından kurulan Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası'ndadır. TİÇSF'nin kadrolarının büyük bölümü Almanya'da Marksizm ile tanışmışlar, Spartakist hareketin saflarında bulunmuşlar, Hamburg ve Berlin'de barikat savaşlarına katılmışlardır. Almanya'da Ethem Nejat tarafından çıkarılan Kurtuluş dergisi, TİÇSF'nin yayın organı olarak Türkiye'de yayımlanmaya devam etmiştir. Ülkedeki ilk militan işçi sendikası olan Türkiye İşçi Derneği TİÇSF tarafından kurulmuş^[6], “1300 işçinin katıldığı tersane grevinden sonra, İstanbul'un 2000 işçi delegesiyle, 1919 seçimleri için TİÇSF (İstanbul, İzmir, Eskişehir ve Niğde) adayları seçilmiş; genel oy, nisbi temsil metotlarının kabul edilmesi istenmiştir.”^[7]

[5] (2004), TKP MK Genel Sekreteri İsmail Bilen Kısa Biyografi, TUS-TAV Yayınları, s.13

İsmail Bilen Biyografi kitabı Yeni Çağ dergisinin Ekim 1977-Mayıs 1978 arasındaki 7 sayısında yayımlanan yazılardan oluşmaktadır. Yazılarda bir yazar belirtilmemiştir. Sadece İsmail Bilen'in bilebileceği detayları içerdiği göz önüne alındığında, yazıların Bilen tarafından redakte edildiğini düşünmek herhalde yanlış olmayacaktır.

[6] TKP 65 Yaşında Türkiye Komünist Partisi'nin Savaş Tarihinden Sayfalar, 1984, s.22

[7] Babalık, N. (2005), Türkiye Komünist Partisi'nin Sönümlenmesi, Ankara, İmge Kitabevi, s.38

(Naciye Babalık bilgiyi Prof. Gökbilgin'den alıntılıyor. Bilginin ana kaynağı ise Mete Tuncay: Tuncay, M. (1967), Türkiye'de Sol Akımlar, Ankara, Bilgi Ya., s.150)

İstanbul adayları Şefik Hüsnü, Ethem Nejat ve Sadık Ahi'dir. Daha sonraları, Nâzım Hikmet ve Vala Nurettin Anadolu'daki kurtuluş mücadelesine katılmak için çıktıkları yolda Sadık Ahi ile tanışır ve hem Marksizmi hem de Ekim Devrimi'ni ilk Sadık Ahi'den öğrenirler. Bu

İsmail Bilen'in de dahil olduğu komiteyle TİÇSF arasındaki ilişki (ya da birbirlerine bakış) dönemin komünist kadrolarının farklılıklarıyla ilgili fikir vermektedir. Aşağıdaki uzun alıntıda aktarılan hissiyat, gösteren o ki, Bilen'in sonraki yıllarında da kaybolmamıştır.

"Haliç Komitesi İsmail Bilen yoldaşı örgüt ve propaganda işlerine verdi. O, çalıştığı fabrikadaki temel örgütten bu görevine başladı. Bu görev hiç de Cibali'de-Keresteciler'de, İngiliz dostu, çaçaron, zebella Sait Molla'yı, kuru soğanla pataklamaya benzemiyordu. Hele Tersanenin Hasköy kapısında nöbetçi İngiliz askerinin başına çuval geçirmeye, alıp götürmeye hiç benzemiyordu. Bu iş bilgi, Marksist bilgi isterdi. Oysa genç Bilen, Marks'ın, Engels'in, Lenin'in yalnız resimlerini görmüştü Komintern'in 'Enternasyonal' dergisinde. Bu dergi de Fransızca gelirdi. Bu dergileri Boğaz'dan, İngiliz kontrolünden geçirmesini, gereken yere götürmesini beceriyordu. Ama içinde ne yazıldığını okuyamıyordu.

Marksist literatür Türkçe yoktu. Bir 'Aydınlık' dergisi vardı. Kuru, ağdalı bir dil kullanıyordu. Başında, dergiyi, legal 'İşçi-Çiftçi Sosyalist Partisi' çıkarıyordu. Bu parti, küçük burjuva-sosyalist karması bir aydınlar grubunun yığınağı ve oportünizmin yuvası idi. Bu parti, TKP ile bağlıydı. Sonradan CHP'nin sekreteri olan Atıf Kansu, gene bu partinin ekonomi uzmanı, burjuvazinin, kapitalizmin savunucusu olan Nizamettin Ali gibiler, patentali oportünist Şefik Hüsnü (Değmer) gibiler vardı. Bunların çıkarıldığı keçi boynuzu dergiden bir şey almak çok zor oluyordu."^[8]

İstanbul'daki bu çalışmalarla eş zamanlı olarak Anadolu'da da komünist örgütlenmeler oluşmuştur. 1920'de 12 örgütten oluşan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (THİF) Ankara'da kurulur^[9],

tanışma sonrası rotalarını Sovyetler Birliği'ne çevirirler.

[8] TKP MK Genel Sekreteri İsmail Bilen Kısa Biyografi (2004), İstanbul, TÜSTAV Yayınları, s.15

[9] Mustafa Kemal tarafından kurdurulmuş olan resmi TKP'den kendisini ayırtmak için parti adında Halk sözcüğü kullanılmıştır.

14 Temmuz 1920'de yapılan çağrıyla 3.Enternasyonal'e bağlı bir komünist partinin kurulduğu ilan edilir. Yeşil Ordu'yla ve Meclis'teki bazı vekillerle de bağı olan partinin açıldığı gün aktif 500 üyesi, Ankara'daki silah fabrikalarında örgütlü 85 kişilik bir komitesi vardır.^[10]

10 Eylül 1920'de Bakü'de gerçekleşen kuruluş kongresine katılan 75 delegenin 51'i yukarıda bahsettiğimiz İstanbul ve Anadolu örgütlenmelerinden gelir. Komünist örgütlenmelerin bu şekilde birleşmesi ve dönemin önemli siyasi güçlerinden biri haline dönüşmesi bir iktidar kavgasını da şiddetlendirir.

Mustafa Suphi ve 15'lerin Karadeniz'de katledilmeleri iktidar kavgasının ilk önemli sonucu olur. Öte yandan aynı dönem Ankara ile Sovyetler Birliği'nin yakın ilişkiler kurduğu bir dönemdir ve bu ilişkilerin bir yansıması olarak, Frunze'nin Türkiye'de olduğu günlerde, 7 Aralık 1921 günü, Ankara hükümeti TKP'yi resmen tanıır ve legal çalışma izni verir. Yasal çalışma olanağı bulan TKP hızlı bir örgütlenme çalışması başlatır ve bir yandan da 2. kongrenin hazırlıklarına girer. Kongrenin 15 Ağustos 1922 günü yapılacağı ilan edildikten sonra yoğun bir karşı propaganda başlar, kongrenin yapılacağı salon yakılır, katılacak delegeler engellenmeye çalışılır ve son olarak da kongre yasaklanır. Buna rağmen kongre yarı açık, yarı gizli bir şekilde yapılır. Kongreye İstanbul ve Doğu illeri delegeleri katılamazlar.^[11]

2.Kongre'den kısa bir süre sonra, İzmir'in işgalden kurtarılışının hemen ardından Parti yasaklanır, 300'den fazla parti üyesi ve sendika yöneticisi tutuklanır. Bu koşullarda İsmail Bilen Parti tarafından, Sovyetler Birliği'ne, Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi (KUTV)'ne gönderilir.

İsmail Bilen'in Moskova'daki üniversite günleri derslere girmek,

[10] TKP 65 Yaşında Türkiye Komünist Partisi'nin Savaş Tarihinden Sayfalar, 1984, s.24

[11] A.g.y., s.49

Rusça öğrenmek ve yukarıda da bahsi geçen Parti içi mücadele ile geçer. Öğrenciler KUTV'a çeşitli kanallarla gelmektedir ve buradaki öğretim süreci aynı zamanda farklı politik yönelimlerdeki öğrencilerin mücadele ve ayrışmalarının da mekanı olmuştur. İsmail Bilen KUTV'daki öğrenciliğinde Parti Komitesi sekreteri ve üniversite Parti Komitesi üyesi olarak görev yapar ve bahsedilen mücadelenin aktif unsurlarından biri olur. Komintern'in 5.Kongresi'ne konuk delege olarak katılır. 1925 yılında, 3.Kongre yapıldıktan sonra, Türkiye'ye döner.

TKP 3. Kongresi 1925 yılının ilk günü Şefik Hüsnü'nün evinde yapılır ve Şefik Hüsnü genel sekreter olarak seçilir. Bu durum, yani, yukarıda bahsettiğimiz farklılıklardan birinin ağırlık kazanması, İsmail Bilen (ve benzer düşünenler) açısından parti içi mücadelenin de yeni bir evresi olarak değerlendirilebilir. Takrir-i Sükûn ile başlayan süreçle yasal yayın organları Aydınlık ve Orak-Çekiç kapatılır, parti üyeleri tutuklanır ve ağır cezalara çarptırılır. Ülkeye dönmüş olan İsmail Bilen bu dönemde parti örgütlenmesini gerçekleştirmek için Adana'ya gönderilir.

Kasım Benekli ismiyle gittiği Adana'da ve Mersin'de Parti'nin eskiden kalma ilişkilerini toparlayan ve yeni hücreler kurulmasını sağlayan Bilen, burada bir il komitesi kurulmasını da sağlar ve o yılların büyük grevlerinden olan Adana Demiryolu işçileri grevini örgütler. Adana İl Kongresi'ni gerçekleştirir.

Vedat Nedim Tör ve Şevket Süreyya Aydemir'in ihanetleri sonucu 1927 yılından itibaren TKP tevkifatları yoğunlaşır. Birçok parti üyesi gözaltına alınır ve tutuklanır. İsmail Bilen de bu tutuklamalardan payına düşeni alır ve 1929-33 yılları arasında cezaevinde geçirir. Cezaevinde olduğu dönemde, 1932 yılında yapılan 4.Kongre'de Merkez Komite üyeliğine, 1934 plenumunda ise MK sekreterliğine getirilir ve 1937 yılına kadar örgütlenme ve propaganda çalışmalarını yönetir. 1937 yılı sonunda Komintern TKP temsilcisi olarak görevlendirilir ve Dimitrof, Manuilski, Kuusinen, Pieck gibi uluslararası komünist hareketin önemli isimleriyle birlikte çalışır. Aynı yıllar Şefik Hüsnü de Komintern'de çalışmaktadır. Komintern'in o dönemki politikası

yükselen faşizm tehdidine karşı anti-faşist halk cepheleri kurulmasıdır.

Komintern'in bu politikasının TKP nezdindeki sonucu desant-ralizasyon kararıdır. TKP'den istenen faşizme karşı cepheyi genişletecek politikaları güçlendirmesi ve örgütsel yapısını bu doğrultuda değiştirmesidir. Bunun pratik sonucu örgütsel ya-pının dağılması olur.  lke içinde desantralizasyonun yaşandığı dönem yurt dışında olan İsmail Bilen Komintern'in verdiği görevler doğrultusunda çalışmalar yürütür.

2. Dünya Savaşı'nın sonucunun belirginleşmeye başlaması-na paralel olarak Parti'nin örgütsel yapısı tekrar toparlanmaya başlar. 1946'daki iki yasal parti ve işçi birlikleri deneyimleri bu toparlanma için bir zemin yaratır, fakat bu çıkışların ömrü bir yıl bile olmaz. Partiler ve işçi birlikleri tekrar yasaklanır. Asıl büyük darbe ise 1951 tutuklamalarıyla gelir. 1951 tevkifatı ile TKP'nin ülke içindeki yöneticilerinin büyük kısmı tutuklanır ve tüm politik ve örgütsel çalışmalar sona erer. Tablo şöyledir: Bir- ok MK  yesi tutukludur, ülke içindeki hücrelerin merkezle bir bağı kalmamıştır, yurt dışında uluslararası komünist hareketin ana gündemlerine bağlı olarak çalışma yürüten Nâzım Hikmet gibi, İsmail Bilen gibi yöneticiler ve çeşitli sosyalist ülkelerdeki radyoların Türkçe kısımlarında görevlendirilmiş partililer var-dır. Bu dönem üretilen en büyük araç, Türkiye solunun bug -ne kadar benzerini tekrar üretemediği, Bizim Radyo'dur. İsmail Bilen'in yoğun çabalarıyla kurulan Bizim Radyo 1 Nisan 1958 tarihinde yayına başlar. Özellikle Nâzım Hikmet ve Sabiha Ser-tel'in güçlü propagandaları Menderes h k metine karşı b y -yen tepkide rol üstlenir.

1962 yılında Zeki Baştım r'ın (Parti ismi Yakup Demir, Hakkı Derin) yurt dışına çıkmasıyla örgüt bağları tekrar kurulur, TKP Dış Büro oluşur ve Zeki Baştım r TKP Merkez Komitesi Dış Bürosu Birinci Sekreteri titrini kullanmaya başlar.^[12]

[12] Benderli, G. (2003), Su Başında Durmuşuz, Belge Yayınları, s.375
Gün Benderli 2-6 Nisan 1962 tarihlerinde yapılan toplantıyı "Dış B -

Dış Büro'nun oluşum sürecinin en baştan bir meşruiyet sorunu taşıdığı söylenmelidir. Ülke içinde Reşat Fuat Baraner gibi, Mihri Belli gibi önemli isimler bulunmaktadır ve kendilerini TKP'nin doğal bir parçası olarak görmektedirler. Ayrıca, Türkiye'deki toplumsal mücadeleler gelişmekte ve soldan yana bir rüzgar esmektedir. Bu tabloda TKP'nin ne yapacağı sorusuna da net bir yanıt verilmesi gerekmektedir. Yıllardır yurt dışında olan hem Sovyetler Birliği'ni hem kardeş partileri hem de dünyadaki gelişmeleri yakından takip edebilen birikimli bir kadro öbeği için bu sorulara verilecek yanıtlar özellikle önemsenir. Tüm bunlar Dış Büro'nun "içte" vereceği mücadelenin zeminini oluşturur.^[13]

Yaşanan bu tartışmalar örgütsel önlemler/kararlar alınarak sonlandırılırken yurt içindeyse yükselen bir işçi ve gençlik hareketi görülmektedir. Bu hareketlerin temsiliyetini Türkiye İşçi Partisi (TİP) üstlenmiştir. TİP'in kuruluşundaki işçi önderlerinin bir

ronun yurt dışındaki aktiflerle yaptığı toplantı" olarak aktarıyor ve bu toplantıda ilk açıklamaların "Dış Büro seçilmemiştir, teşekkül etmiştir" olduğunu söylüyor. Benderli'nin aktarımlarına göre Dış Büro Zeki Baştımar, İsmail Bilen, Nâzım Hikmet, Abidin Dino ve Aram Pehlivan-yan'dan oluşmuştur.

Atılım döneminin Polit Büro üyesi olan ve sonradan İşçinin Sesi'ne katılan Aydın Meriç (H. Erdal) ise hazırladığı TKP'mizi Yükseltelim kitapçığında Yakup Demir'in 1963 yılında yayımlanan Barış ve Sosyalizm Sorunları dergisindeki yazısında TKP Dış Bürosu Birinci Sekreteri imzasını kullandığını, bu yazı vesilesiyle TKP'nin isminin uluslararası komünist harekette tekrar duyulduğunu aktarıyor.

[13] Benderli, G. (2003), Su Başında Durmuşuz, Belge Yayınları, s.419 O dönemin tanıklarından Gün Benderli, Vartan İhmalyan, Hayk Açık-göz yazmış oldukları anılarda daha ziyade örgütsel sorunları, işleyiş ve karar alma mekanizmalarındaki problemleri ve kişilerin tutumlarını öne çıkarmaktadırlar.

Ek bir bilgi olarak, Nâzım'ın ölümünden sonra Dış Büro bileşimi yenilenir. Gün Benderli ve Bilal Şen Dış Büro'ya alınır ve bileşim Z. Baştımar, İ. Bilen, A. Pehlivan-yan, Gün Benderli ve Bilal Şen şekline döndürülür. Benderli Dış Büro'da iplerin Kıbrıs olaylarına karşı alınacak tutum konusunda yaşanan tartışmayla koptuğunu aktarır.

kısının ve daha sonra yönetimi devralacak aydınların TKP ile ilişkileri, Mehmet Ali Aybar'ın, Behice Boran'ın parti üyesi oldukları artık bilinmektedir. Dış Büro, ülke içindeki yükselen harekete müdahale etmek için ülke içindeki örgütlenmeyi tekrar başlatmak yoluna gitmez, TİP'i TKP'nin kontrolünde görmektedirler ve TİP'in büyümesini engelleme olasılığı olan bir örgütlenmeye başlamak istemezler. Ülke içindeyse Reşat Fuat Baraner'in de destek verdiği Mihri Belli ve çevresindekiler ise TKP'yi örgütlenme çalışmalarına başlar. Bu çalışmalar ilerleyen yıllarda özellikle sosyalist devrim-milli demokratik devrim tartışmaları üzerinden derinleşirken, yurt dışındaki Dış Büro'nun tavrı "içeride" bir illegal TKP kurulmasına izin vermemek/engellemek yönünde olur. SD-MDD tartışmasının şiddeti ve gençliğin gösterdiği hareketlilik Mihri Belli'yi, illegal TKP'yi örgütlemek konusunda bu iddiayı zayıflatan bir noktaya doğru sürüklerken, TİP içindeki TKP'lilerin tutumlarında da değişiklikler olur^[14]. TİP yöneticileri işçi sınıfının ve ülkedeki toplumsal hareketlerin gerçek temsilcisi olarak kendilerini görmeye başlarlar ve üzerlerinde bir vesayet gölgesi de istemezler. Yurt dışındaki TKP Merkezinin de bunu engelleye-

[14] Gençlik hareketiyle TİP ilişkisi açısından ilginç ve önemli bir değerlendirmeyi Naciye Babalık'tan aktarıyorum: "C.Kıral'a göre, TKP'nin o tarihte TİP'in ve gençlik hareketinin o kadar ivme kazandığı bir durumda kendi politikasını cazip hale getirerek gençleri kendi şemsiyesinin altına çekmesi olası değildir. M.Belli'nin bir ara gençlik hareketinin başında bulunması onun başarısı değil, TİP'in başarısızlığıdır. (...) C. Kıral, gençlik hareketinin kendisine yol ararken TKP'nin ne dediğine değil, TİP'in ne demediğine bakarak hareket ettiğini, TİP içinde gençlik hareketi öncülerinin bazı politikaları benimsemedikleri ve TİP'le uzlaşmazlığa gelindiğinde, Malatya Kongresi'nde ortaya çıkan fikri anlaşmazlığın gürlük politikaya da yansıdığını; M. A. Aybar, B. Boran, S. Aren'i harekete zarar vermesi endişesi ile gençlik hareketlerinden uzak durarak korumacı bir politika izlediklerini ve daha aktif politika öneren MDD çizgisinin güç kazandığını vurguluyor ve: 'Öğrenci hareketinin peşine takılma korkusu ve partiye bela getireceğinden dolayı TİP olarak oradan kopuldu. Sonrası çorap söküğü gibi gitti' diyor."

Babalık, N. (2005), Türkiye Komünist Partisi'nin Sönümlenmesi, Ankara, İmge Kitabevi, s.77-78

bilecek bir gücü ve otoritesi yoktur.^[15] TKP ile TİP arasındaki bu ilişki (ve "rekabet") sonraki yıllarda da sürececek ve örneğin TBKP sürecinde de kendisini hissettirecektir.

Yurt dışındaki tartışmaları, SBKP'nin de desteğini alarak örgütsel kararlarla çözen, yurt içindeyse herhangi bir örgütsel gücü olmayan TKP Dış Bürosu, yurt dışındaki örgütlenme çalışmalarını yoğunlaştırır. Burada anılması gereken bir toplantı Haziran 1969'da yapılan uluslararası konferanstır. Konferansın sonuç bildirgesi komünist partilerin kendi ülkelerindeki görevlerine de işaret etmektedir:

"5-17 Haziran 1969'da Moskova'da 75 Komünist ve İşçi Partisi'nin katıldığı uluslararası konferansın TKP açısından yaşamsal değeri vardır. Konferans sonrası TKP, Atılım dönemi için, Avrupa'da işçi ve öğrenciler arasındaki çalışmalarını hızlandıracaktır."^[16]

"Danışma toplantısına katılanlar şuna kaanidirler ki, her komünist partisinin güttüğü siyasetin etkinliği bunların kendi ülkelerindeki başarılarına olduğu gibi diğer partilerin başarıla-

[15] "Ne ilginçtir ki gerek dışarıdaki TKP gerekse Mihri Belli, ülkede erk için izlenecek strateji sorununda aynı şeyleri söylüyorlar. İçeride Mihri Belli, Reşat Fuat Baraner yoldaşın açık onayı ile giriştiği bu harekette MDD'yi önerirken, dışarıda Yakup Demir ve İ. Bilen UDD, hatta birkaç yazı ve belgede MDD diyorlar. Buna karşın legal TİP yönetimi sosyalist devrim sloganına sahip çıkıyor. TİP içinde sosyalist devrim-MDD biçiminde beliren ayrılığın altında yatan ana unsur legal TİP veya illegal TKP'nin yeniden inşası savaşı arasında süren kavgadır. 1967-1968'e gelindiğinde yeni bir durum ortaya çıkıyor. TİP'in başına getirilmiş TKP komitesine bir yandan 'TİP hareketi tuttu, dışardan buyruk almaya ne gerek var' düşüncesi egemen oluyor. Öte yandan Çekoslovakya olayları bu grubu anti-Sovyet bir konuma itiyor. Yurt dışındaki TKP'nin Türkiye'deki biricik dayanağı da böylece dağılıyor."

Erdal, H. (1983), TKP'mizi Yükseltelim, İşçinin Sesi Yayınları, s.5

[16] Babalık, N. (2005), Türkiye Komünist Partisi'nin Sönümlenmesi, Ankara, İmge Kitabevi, s.95

rına ve aralarındaki dayanışma derecesine de bağlıdır. Her komünist partisi, eylemlerinden, kendi işçi sınıfı ve halkı önünde, aynı zamanda uluslararası işçi sınıfı önünde sorumludur. Her komünist ve işçi partisinin ulusal sorumluluğu ile uluslararası sorumluluğu birbirinden ayrılamaz. (...) Her komünist partisi içinde birlik ne kadar kuvvetli olursa, o parti hem kendi ülkesindeki hem de uluslararası komünist hareketindeki rolünü o kadar iyi oynar.”^[17]

TKP’nin örgütlenme çalışmaları başlarda teke tek ilişkilerle kurulur, kurullar ya da hücreler yoktur. Özellikle Zeki Başımar böyle bir çalışma yolunu seçer. Bu ilişkiler çoğaldıkça kurullar da Merkez Komite dahil yeniden oluşturulmaya başlanır. Zeki Başımar’ın 1972 yılının sonbaharında beyin kanaması geçirmesi ve görevini yürütemez hale gelmesiyle İsmail Bilen fiili olarak Parti’nin birinci temsilcisi olur.^[18]

İsmail Bilen’in yaptığı ilk iş Parti’yi yeniden inşa etmeye girişmek olur. Elindeki tek gerçek kaynak 1960’lı yıllardaki toplumsal mücadelenin içerisinde yer almış ve 12 Mart darbesi sonrası TKP’yi bulmak için yurt dışına çıkmış gençlerdir. Bilen’in yeniden inşa için oldukça cesur davrandığını gösteren ilginç bir örnek H. Erdal’ın Parti’ye alınmasıyla ilgilidir:

“Eski ilişkilerden birinin kapısını çalıp, Yakup Demir’le görüşmek istediğimi söyledim. Bu yoldaşın tanıstığı tanımadığım bir kişi Yakup Demir’le görüştürmeye götürürken, yarı yolda artık Yakup Demir’in bu görevi yapmadığını, bir başka yoldaşın olduğunu, onunla görüştüreceğini söyledi. Ben de, doğru ya da yanlış, politik bir tercih yapıp, bu yoldaşla görüştim. Bu ilk görüşmemizde İ. Bilen bana Türkiye’de yeniden inşa edile-

[17] Bildiri 1969, Moskova’da Yapılan Komünist ve İşçi Partileri Uluslararası Danışma Toplantısının 17 Haziran 1969 tarihinde kabul ettiği ana doküman, s.34-35

[18] Açıkgöz, H. (2015), *Anadolulu Bir Ermeni Komünistin Anıları*, İstanbul, Belge Yayınları, s.586-587

cek komünist partisinin 1 no'lu üyesi, 1 no'lu yöneticisi olduğumu, beni komünist yapanların komünist sayılmaması gerektiğini söyledi.”^[19]

Bu çalışmaların asıl dönüm noktası, “1973 TKP Atılımı” olarak bilinen, 24 Mayıs 1973 günü gerçekleştirilen MK Politik Bürosu toplantısı olur. Bu toplantının önemine 1977 yılında yapılan Konya Konferansı raporunda da şu şekilde işaret edilir:

“Partimiz zor bir durumdan kurtuldu, dar boğazlardan geçti. Parti Leninci savaş yörüngesine oturdu. Bu silkinme ve kalkınma atılımına parti MK Politik Bürosu’nun 24 Mayıs 1973 oturumunda aldığı kararlar yol açtı. Konferans bu tarihsel gerçeği saptadı.”^[20]

Haluk Yurtsever 1973 Atılım döneminin Politbürosunun İsmail Bilen, Aram Pehlivan, Mustafa Demir (Nejat Yelkenci), Ali Durak (Şiko Durmaz) ve Aydın Meriç (H. Erdal) olduğunu, Mustafa Demir’in tanıklığına göre 24 Mayıs 1973 toplantısına bu büronun dört üyesinin katıldığını (H.Erdal katılmıyor) aktarıyor ve 1973-78 arasında Ali Söylemezoğlu, Attila Aşut, Aydan Bulutgil, Feridun Aksın, Alp Otman, Necmiye Alpay, Nihat Akseymen, Ulvi Oğuz ve Veysi Sarısözen’in kooptasyon yoluyla Merkez Komitesi’ne alındıklarını belirtiyor.^[21]

[19] Erdal, H. (1983), TKP’mizi Yükseltelim, İşçinin Sesi Yayınları, s.6

[20] TKP MK Genel Sekreteri İ.Bilen yoldaşın Parti Konferansı’nda okuduğu Merkez Komite Raporu, 1977, TKP Yayınları, s.9

[21] Haluk Yurtsever 1978 yılında TKP MK’nun ilk kez tam üyeli toplantı yaptığını söylüyor ve MK üyelerini şu şekilde sıralıyor: “A.Saydan (Aram Pehlivan), Adil Demirci, Alp Otman, Ali Durak, Aydan Bulutgil, Cihan Şenoğuz, Feridun Aksın, Gönül Dinçer, Güray Tekin Öz, H.Erdal, Haluk Yurtsever, İ.Bilen, Mehmet Bozşık, Metin Gür, Mustafa Demir, Nabi Yağcı, Nihat Akseymen, Ömer Tulgan, Sıtkı Coşkun, Süleyman Çavuşev, Şeref Yıldız, Turgut Metin Öztürkoglu, Veysi Sarısözen.” Yurtsever, H. (2008), Yükseliş ve Düşüş Türkiye Solu 1960-1980, İstanbul, Yordam Yayınları, s.213

Toplantının önemi aldığı önemli kararlardandır. TKP'nin Türkiye'de örgütlenmesi, MK yayın organı olarak Atılım'ın yayımlanmaya başlaması, TKP'nin Sesi Radyosu'nun kurulması ve Parti program ve tüzüğü'nün yeniden hazırlanması alınan ana kararlardır.

Kararların hayata geçirilmeye başlamasıyla birlikte TKP büyük bir ivme kazanır. Türkiye dışında, Almanya ve İngiltere'de de güçlü parti çalışmaları oluşur. Ülke içinde, TSİP'ten ayrılan GSB/Öncü ve Partizan gibi örgütlü bazı çevreler TKP'ye katılır.^[22] TKP atılımının bu denli hızlı gelişiminde gerek dünya ve ülkedeki politik atmosferin, gerek ülke içindeki sol dinamiklerin arayışlarının, gerek TKP'nin bu arayışlara yanıt verebilmesinin ve gerekse de TKP'nin uluslararası komünist hareketin desteğini arkasına almış olmasının payı vardır. TKP işçi sınıfı içerisinde, gençlik içerisinde, kadınlar içerisinde büyük bir örgütlenme yaratmış, düzenle yumruk yumruğa kavgaya girebilecek niteliğe ulaşmıştır. DİSK'in büyüyen etkinliği, gerçekleştirilen 1 Mayıs mitingleri, DGM'ye karşı yürütülen eylemler, direnişler, grevler ve çok daha fazlası TKP'nin ilerleyişinin göstergeleridir.

İsmail Bilen tüm bu gelişimin başındaki ve idaresindeki kişi olarak tarihsel bir misyon üstlenir. Bilen'in çubuğu sürekli olarak Parti'ye ve örgütlü mücadeleye bükmesi, cephe politikalarının ve ittifakların çok tartışıldığı dönemlerde bile işçi sınıfını merkeze koyarak tavır belirlemesiyle özellikle önemlidir.

1970'li yılların TKP açısından ana gündemleri şu şekildedir:

- TKP'nin yeniden örgütlenmesi, yaygınlaşması ve legale çıkması

[22] H.Erdal'ın Partizan grubuyla ilgili şöyle bir aktarımı vardır: "1973-75 döneminde, TKP'nin yeniden kuruluş döneminde partiye değişik politik akımlardan yoldaşlar geldi. O dönem bunların partiye tek tek gelmeleri, eski politik ilişkilerinden sıyrılarak gelmeleri için özen gösterdik. Bu kuruluş döneminde TKP'ye kendi iç örgütlülüğü ve yönetimi olan bir grup olarak yalnızca bir tek grup katıldı. Bu da artık herkesin, dünya alemin, dostun düşmanın bütün çıplaklığıyla bildiği Partizan grubudur."

Erdal, H. (1983), TKP'mizi Yükseltelim, İşçinin Sesi Yayınları, s.7

- TİP (ve TSİP) ile ilişkiler, birlik konuları
- Yükselen faşist saldırılar, darbe tehdidi, cephe tartışmaları, CHP ile ilişkiler
- Kriz, devrimci durum ve iktidar tartışmaları
- Devrimci demokrasi ile ilişkiler (ya da çatışmalar)
- Sendikalar, kitle örgütleri ve kitle içinde parti çalışması

Bilen'in, yukarıda bahsettiğimiz, Parti'yi ve işçi sınıfını merkeze koyan tutumu TKP'nin yeniden örgütlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak süreç içinde bu tutumun bütün başlıklarda aynı kararlılıkla ya da aynı başarıyla uygulanabildiğini söylemek, dönemin şartları da düşünüldüğünde, ne yazık ki çok mümkün görünmüyor. Özellikle cephe tartışmaları ve CHP ile ilişkilerin ortaya çıkardığı sonuçlarla, devrimci kriz ve iktidarın alınması konusundaki tartışmalar Bilen'in diğer başlıklardaki tutumuyla ayırıyor.

SBKP'nin etkilerinin, Bilen'in ülke içindeki gelişmeleri ülke dışından takip etmesinin getirmiş olduğu zorlukların, yazının başlarında başka gerekçeyle vurguladığımız teorik-ideolojik-politik homojenlik konusunda Parti içindeki eksikliklerin, illegal koşulların bir sonucu olarak örgütsel yapının dolayısıyla Bilen'e uzanan örgütsel bilginin zaman zaman kırılmalara uğramasının Bilen'in tutumundaki farklılığın zeminini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Hasılı, 1973 atılımıyla birlikte ülkeye gerçek anlamıyla dönen TKP bir yandan ülkenin önemli politik aktörlerinden biri haline gelirken diğer yandan da bu yükselişi sürdürmek ve sonlandırmak açısından belirsizlikler taşımaktadır. Örgütsel yapının gelişimi ile teorik-ideolojik-politik heterojenlik arasındaki açığı, özellikle 1970'lerin sonuna doğru, ortaya ciddi gerilimler çıkarır. İsmail Bilen bu gerilimleri cüretli ve devrimci hamlelerle aşmaya çalışan, ama bunu yaparken hayatının en önemli parçası olan TKP'ye de korumacı yaklaşan bir yol izler. Nihat Akseymen ile ilişkisi ve İşçinin Sesi ayrışmasındaki tutumu Bi-

len'in gerilimleri aşarken yaşadığı salınımları gösteren güzel bir örnektir mesela.

12 Eylül darbesi ve darbe sonrası İsmail Bilen'in konumu devam etse de otoritesinin/ etkisinin azaldığı bir süreçtir. 12 Eylül'e karşı tutum, SSCB ile ilişkilerinde ortaya çıkan aç ve yaşanan sağlık sorunları bu sürecin önemli başlıkları olarak değerlendirilebilir. Bu dönem İsmail Bilen, TKP Kongresi'nin yapılması ve TİP'le birlik konularına yoğunlaşır. Parti'nin program ve tüzüğü yenilenmiş olsa da kongresi halen yapılmamıştır ve 5.Kongre'nin yapılması bir anlamda İsmail Bilen'in tamamlaması gereken bir görevidir. 1983 yılının Ekim ayında 5.Kongre'nin yapılmasıyla bir anlamda görevini tamamlayan İsmail Bilen 18 Kasım 1983 tarihinde hayatını kaybeder. 61 yıldır parti üyesi ve yöneticisidir, yaklaşık yarım asırdır ülkesinden uzaktır, Parti'nin defalarca yeniden kuruluşunun hem şahidi hem de yapıcısı olmuş, aksi yöndeki tüm koşullara rağmen devrimci inadını yitirmemiş, sol memenin altındaki cevahiri karartmamıştır. Türkiye komünist hareketinin en önemli atılımını gerçekleştiren kadro öbeğinin öncüsü olmuştur. Yaşadıklarıyla, kişisel özellikleriyle, eksikleriyle, zaaflarıyla bugünün komünistlerine, devrimcilerine büyük bir miras ve deneyim bırakmıştır.

Son söz kendisininindir; 5.Kongre açış konuşmasından:

“Eski kuşaklar, Dördüncü Kongre'den bu yana, tam 51 yıl boyunca savaştılar... İyi günlerimizi görenlerimiz, bu günlerimizi görenlerimiz ne acı ki az oldu... Ama bu günleri görmeden gözlerini yumanlar, hiçbir zaman geleceğin çok daha iyi olacağından umutlarını kesmediler...”

Onlar Lenin'in şu güzel anlamlı sözlerine inanmışlardı: ‘Biz babalarımızdan daha iyi savaşıyoruz. Oğullarımız da bizden daha iyi savaşıacaklar ve utkuya ulaşacaklardır.’”^[23]

[23] TKP 65 Yaşında Türkiye Komünist Partisi'nin Savaş Tarihinden Sayfalar, 1984, s.84-85

Nâzım'ın tedrisatından geçtik: Hepimiz sevdalı hepimiz komünist!

Afitap Kuzgun

Bir ülkede komünist partinin kuruluşu tarih sayfalarındaki rakamlardan ibaret değildir. İnsanlığın kurtuluşuna, insanca bir yaşam, yaşanabilir bir dünya kurmaya giden yolun o ülkedeki ilk adımıdır. Tarihe bu bilinçle baktığımızda, ortak bir ideali, bu ideal için verilen mücadeleleri, kazanımları temsil eden parti bayrağının bugüne devrolmasında payı olan her bir insanı, Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) 100. yılını kutlarken analım. Şüphesiz ki Nâzım Hikmet bu isimlerin başında gelir.

“T.K.P.’m benim, / seni düşünüyorum. /Sen dünümüz, bugünümüz, yarınımızsın, /en büyük ustalığımız, /en ince hünerimizsin. / (...) / Ömrümde yalnız seninle / ve senin safında olmakla övündüm.”

Nâzım'ı başa yazmamızın pek çok nedeni sayılabilir, ama en önemlilerinden birisi herhalde, sanatın mücadelenin ayrılmaz parçalarından birisi olduğunu dizeleriyle bizlere hissettirmesidir. Sosyalizme olan inancı, örgütlü olmayı, işçi sınıfını, yurt-severliği şiirlerine taşımıştır. Nâzım'ın şiirleri onu partili yap-

mış, partili olması ona mücadeleyi anlatan şiirler yazdırmıştır. Nâzım hakkında yazarken hiç tartışmasız her defasında dile getirilmesi gereken bir bağıdır. Gereklidir çünkü, ülkede Nâzım'dan şiir okumamış sağcısı, muhafazakar, sosyal demokrasi kalmamıştır sanırım, her biri kendi durduğu politik hat üzerinden Nâzım'ı sahiplenme, bir nevi popüler kültürün bir nesnesi haline getirme çabasıdadırlar ve Nâzım'ın komünist olduğunu unutturmaya çalışırlar, mümkünmüş gibi...

Burjuva ideolojisi doğrultusundaki neo-liberal politikalar, sanatsal üretimin sınıfsal niteliğini perdelemeye çalışırken Nâzım'ın komünistliği her defasında sanat-sınıf bağını gözler önüne sermektedir. Nâzım büyük bir sanatçıdır, dünya ölçeğinde bir sanatçıdır, Türkiye dendiğinde akla ilk gelen isimlerdendir.

Nâzım'ı dünya ölçeğine taşıyan şiirlerinde evrensel olan duyguları, düşünceleri, özlemleri yeri geldiğinde kendi kültürüyle de bütünleştirebilmesinde yatar. Büyüklüğü şiire getirdiği yeniliklerden gelir, sadece biçimsel yenilikler değil, şiirin içeriğini de dönüştürmüştür, devrimcidir şiirleri.

Şiirleri devrimcidir derken kuru kuruya yazılmış hamaset şiirleri değildir, Nâzım, ülkesine, tüm dünyaya, insanlığa karşı hissettiği sorumlulukla yazmış, politik bir bilinçle oluşturmuştur dizelerini. Şiirleri devrimcidir, çünkü şiirlerinde Piraye'yi, Münnevver'i, Vera'yı da anlatsa, Kambur Kerim'i, Arhaveli İsmail'i, Ali Onbaşı'yı, Tanya'yı da anlatsa, Nâzım, hepsini, büyük bir aşkla sevmiştir. Nâzım sevdalıdır, doğru, ama yalnızca kadınlara değil, ülkesine, partisine de sevdalıdır. Sevdalıdır, çünkü Nâzım yurtseverdir, Nâzım emperyalizme karşıdır, Nâzım işçi sınıfından yanadır. TKP'nin 100. yılında Nâzım'ı anarken, anlatırken ilk başa bunları yazalım.

**Örgütlü bir aydın olmak,
örgütlü bir aydın kuşağı yaratmak...**

Nicedir örgütsüzlüğün, bırakın örgütlü olmayı apolitizmin ya

da liberal söylemlere bulanmış özgürlükçü cümlelerin empoze edildiği, sanatçı, aydın olmanın içinin Tayyip Erdoğan'ın icaze-tiyle doldurulduğu bir iklimde yaşıyoruz. Bu iklimi yaratmaya çalışan burjuvazi kalkıp Nâzım'dan dizeler okuyor. Oysa Nâzım 1921'den beri TKP'lidir ve övündüğü tek şeyin partili olmak olduğunu dile getirir, bunu söylerken de özellikle vurgular sanatçının yansız olamayacağını. Önemli olan kimden taraf olduğun.

Nâzım, Osmanlı'nın son dönemlerinde, ülkenin emperyalizme karşı verdiği mücadelenin içerisinde ve Ekim Devrimi'nin, sosyalizmin varlığında ilk gençlik yıllarını geçirmiştir. Elbet hem kendi ülkesinde hem de Sovyetler'de yaşanan bu keskin değişiklikler Nâzım'a da bir seçim yaptırmıştır. Önce Vâlâ Nurettin ile İstanbul'dan Anadolu'ya giderler, buradaki mücadeleye destek vermek için, ardından Moskova'ya geçerler. Nâzım'ın Anadolu'dayken başlayan sosyalizm ilgisi ve merakı Moskova'da Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde (KUTV) aldığı eğitimler sayesinde derinleşir. Nâzım burada teorik ve bilimsel temelle-riyle sosyalizmi öğrenir, Marksizm ve Leninizmi benimser.

“Sen /benim /hangisinden olduğumu anlamak istiyorsan /cebi-me sok /kafanı: /orda /aydınlığı okuyan kara ekmek /sana doğ-ruyu söyler.. /Şairim /şiirden anlarım, /en sevdiğim gazel /Anti Düringidir Engelsin.. /Şairim /bir yıl yağan yağmur kadar şiir yazdım.. /Fakat asıl /şaheserime /başlamak için /Hafızı Kapital olmayı bekliyorum.”

Yaşadığı toprakların, içinden geçtiği dönemin tanıklığını ya-par Nâzım eserleriyle, ama bunu salt izleyen konumunda de-ğil, politik bilincin getirdiği dönüştürme, öncü olma iradesiyle gerçekleştirir. Nâzım'ın partiyle kurduğu bağda da bu anlamda karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Sanatı partiden beslenirken ürettikleriyle partiyi besler, edilgen değil, etkin bir bağ vardır arada.

Bir aydının, sanatçının örgütlü olması fikrine çoğunluk bir me-safeyle yaklaşılır, örgütlülük fikri, özellikle de komünist bir par-

tide örgütlü olmak fikri, çünkü ardında sosyalizmi ülkesinde var etmek üzerinden siyasi bir programı, tüzüğü olan, iradi bir yapısı vardır komünist partilerin, aydını sınırlandırdığı düşünülür nedense. Oysa Nâzım bunun aksini gösteren en önemli isimlerdendir. Diyebilirsiniz ki hiç mi sorun yaşamadı partiyle, elbet yaşamıştır, ancak bu sorunlar ideolojik boyutta değildir. Kaldı ki yaşanan sorunlara tarihsel TKP'nin gerek kendi örgütsel sorunları gerekse mevcut politik tablodaki konumlanışı üzerinden bakmak önemlidir, bu kitabın farklı yazılarında TKP tarihiyle ilgili okumalar bulacaksınız. Nâzım açısından vurgulanması gereken nokta sosyalizme olan inancını ve inadını her zaman korumuş, partili mücadelesinden hiçbir zaman vazgeçmemiş olmasıdır.

1931 yılında şiirlerinde bir sınıfın diğer sınıf üzerindeki haki-miyeti için halkı suça teşvik gerekçesiyle dava açılır, sonraki yıllarda da benzer gerekçelerle davalar devam eder, mahkumiyetle sonuçlananlar olur ve Nâzım uzun yıllarını cezaevlerinde geçirir. 1931 yılındaki dava için yapılan mahkeme sorgusundaki cevabı ise şöyledir Nâzım'ın:

“İddianamede beş altı noktadan suçlama var. Bunların başında benim komünist olduğumu ilan etmekliğim suç sayılmaktadır. Evet, ben komünistim, bu muhakkaktır. Komünist bir şairim ve daha esaslı komünist olmaya çalışıyorum. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu mucibince ben komünist şair olmakla cürüm işlemiş olmam. Komünistlik bir tarz-ı telakkidir. Diğer iktisadi ve siyasi meslekler nasıl cürüm değilse, komünist mefkûresi de cürüm değildir. Benim bir sınıf halkı diğer aleyhine tahrik ettiğim iddiası söz konusu değildir.”^[1]

Nâzım sanatını toplumsal temeller üzerine kurmuştur, cezaevinde olduğu yıllarda da ne üretimlerini ne de siyasi doğrultusunu değiştirmişti. Hatta bu yıllarda Kemal Tahir, Orhan Kemal gibi edebiyatçıların gelişimini desteklemiş, onlara yön vermiştir,

[1] Fuat, M. (2016), Nâzım Hikmet üstüne yazılar. YKY, s. 15.

bir nevi akademi işlevi görmüştür. Suat Derviş, Balaban, Abidin Dino... Daha da arttırılabilir bu isimler. Dönemin sanatçıları düşünüldüğünde mutlak bir etkisi olmuştur her birinin üzerinde. Nâzım hakkında oldukça tartışmalı bir biyografi yazmış olsa da Aziz Nesin de toplumculuğunun kaynağını Nâzım'ın şiirleri olarak gösterir ve devam eder:

“Toplumculuğumun kaynağı, Nâzım'ın şiirleridir. Benim gibi daha pekçok insanın bu duygusal kaynaktan etkilendiği kesindir. Nâzım, şair olarak, örgütün yapamayacağı işi başarmıştır. Demek, benim ideolojik kişiliğimin oluşumunda Nâzım Hikmet'in işlevi büyük olmuştur. Ben onu usta bellemişimdir, hoca bilmişimdir. Onu kendime büyük öğretmen seçmişimdir. Ve bu yüzden kendimi Nâzım'a hep borçlu duymuşumdur.”^[2]

Özellikle '80 ve sonrasındaki kuşak düşünüldüğünde sanatsal üretimlerin toplumsal sorunlarla olan ilişkisi azalmış, neredeyse terk edilmiş, yerini birey ve bireyin iç çelişkileri, toplumsal bağlamından kopartılarak ele alınmıştır. Bireyci bir bakışla ilerleyen üretimler de gerek insanı kavrayışımıza ilişkin yetersizliklere, eksikliklere gerekse işsizlik, yoksulluk, niteliksizleşen ve piyasalaşan eğitim ve sağlık sonucunda ortaya çıkan sorunların göz ardı edilmesine veya çözüm üretme noktasında bireye yüklenilmesine yol açmıştır. Haliyle bu tablo bırakın örgütlü bir aydın kuşağını var etmeyi, aydın kavramının da içeriğini boşaltmıştır. Dolayısıyla Nâzım'ı anmaksa burada yaptığımız, Nâzım'ın mirasını saygıyla oturup tartışmalı, aydın olmanın gereklerini yerine getirmeliyiz. Nâzım'ın cezaevi mektuplarından bizlere seslendiği gibi:

“Dönemlerinin karanlık güçleriyle savaşılan ilerici sanatçılara her ülkede ve her çağda rastlanır. İnsanların mutluluğu ve dünyada güzel bir yaşam için savaşa giren bu ilerici sanatçılar her zaman karanlık güçlerce kuşatılmış, kovuşturulmuş, baskıya uğratılmış, hapsedilmiş ve öldürülmüşlerdir. Fakat onlar hiçbir

[2] Nesin, A. (2012), Türkiye şarkısı Nâzım. Nesin Yayınevi, s. 290.

baskı ve tehdidin, hiçbir ölümün, hiçbir yalanın; tarihin akışını, iyiye, güzele, haklıya ve mutluluğa yönelişini durduramayacağını bilirler. Ve bu yazarların yapıtları ve bütün yaşamları gelecek kuşaklara örnek olur.”^[3]

Günümüzde edebiyat alanındaki üretimlere baktığımızda nice-lik olarak ciddi bir büyümeden bahsedebiliriz, peki ya nitelik? Nitelik açısından ise küçülmeyi, çoraklaşmayı görüyoruz. Bugünden bakarak bir sonraki kuşağa devredebileceğimiz yapıtlar var mıdır? Bu soruya rahatlıkla evet diyebilen olduğunu sanmıyorum. O halde Nâzım'ın sözlerinden dersle edebiyat alanında da daha fazla kalem oynatmalı, edebiyat alanında da kalemimizi işçi sınıfından yana koymalıyız. Elbette bu üretimleri gerçekleştirebilmek için de sosyalizmin güncelliğini ve gerekliliğini anlatarak örgütlü mücadeleyi güçlendirmeliyiz.

Sosyalist Türkiye'yi kurma iradesi

“Mapusanelerde ışığıydı hürriyetimin /ekmeğimin katığıydı sürgünde /her biten akşamdaydı, /her başlayan günde: /ulu kurtuluş düşü memleketimin.”

Emperyalizme karşı verilen mücadele sonrasında kurulan Cumhuriyet yönünü bir burjuva devrimi olarak şekillendirmiştir. 1920, TKP'nin kuruluşu, tam olarak bu geçiş sürecinde gerçekleşmiş, bir ayağı Sovyetler'e basarken bir ayağı kendi topraklarındaki yeni rejimin etkisinde kalmıştır. Elbette Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve on üç komünistin katledilmesi henüz kuruluş aşamasında ciddi bir kayıp yaşatmıştır partiye. Bu kayba rağmen komünistler, ümmet ve kul olma anlayışının yerini ulus

[3] Hikmet, N., Malatya Cezaevi'ne 1941 ve 1944 yılının ilk yarısı içinde yazılmış olması gereken mektuplardan.

<https://gazetemanifesto.com/2020/sosyalist-kultur-sanatta-yan-tutma-351373/> (Erişim tarihi 19.08.2020)

ve yurttaş olmaya devreden, köylü bir toplumdan yavaş yavaş işçi sınıfına geçişin yaşandığı, reel sosyalizm deneyiminin yakından takip edildiği, yerinde eğitimlerle teorik bir birikimin oluşturulduğu bir ortamda sosyalist Türkiye'yi kurma iradesini ortaya koymuşlardır. Nâzım da bu iradeyi 1923'ten bugüne sahiplenmiştir. Eserlerinin ideolojik yönü bu sahiplenişin önemli bir göstergesidir ve bu yönüyle de eserlerinin sosyalist ideolojiye doğrudan veya dolaylı olarak önemli etkileri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nâzım'ın ideolojik etkisini Memleketimden İnsan Manzaraları eseri üzerinden, Tevfik Çavdar'ın değerlendirmesiyle görebiliriz.

“‘İnsan Manzaraları’ dört kitaptan oluşur. Birinci kitap, Türkiye'nin lümpen, emekçi, esnaf vb. gibi sıradan insanlarını sergiler. İkinci kitapta ise, bu kez sermayedar, burjuvazi vb. diğer sınıfın insanları konu olarak işlenir. Bu iki kitapta Nâzım Türkiye'nin sınıfsal yapısını birçok bilimsel makaleden daha başarılı ortaya koymuştur. Üçüncü ve dördüncü kitaplarda ise, bu iki sınıfın yaşadığı mekânlar ele alınır. Bir yanda Anadolu'nun bozkırları ve içe kapanık kentleri yansıtılırken (üçüncü kitap) diğer yandan İstanbul tüm boyutlarıyla (dördüncü kitap) ele alınır. Nâzım ‘İnsan Manzaraları’ ile inkılâp Türkiye'si'nin bir anlamda gerçek yüzünü bize göstermektedir. Yer yer sahneye giren devrimci mahpusların diliyle de sosyalist görüş açıklayıcı bir dip not gibi kullanılır.”^[4]

Nâzım'ın ideolojik yönü kuvvetli eserler verebilmesinin ardından teorik birikimi yatar. Bu noktada da salt propagandif olan ve ideolojik parçalar çıkarıldığında eserlerin sıradanlaşacağı yönündeki Halide Edip Adıvar'dan gelen eleştirilere Nâzım'ın yanıtı şu şekilde olur:

“Sonra ve belki hepsinden önce ‘ideoloji’ meselesine güldüm.

[4] Çavdar, T. (2007), Türkiye'nin yüzyılına romanın tanıklığı. Yazılama Yayınevi, s. 63 (İlgili eser hakkında kapsamlı değerlendirme için ‘İnsanımızdan çarpıcı manzaralar: Nâzım Hikmet’ başlıklı bölüm okunabilir.)

Hey sersem bayan, dedim, ben bir dahi değilim, 'fakat iyi bir **sanatkarım** ve bunu her şeyden önce ideolojime borçluyum. Eğer sizin iyi sanatkarlarınız yoksa ideolojinizin bugün artık iyi **sanatkara** muhteva olamayacak kadar tefessüh etmiş olmasından gelir.”^[5]

Nâzım, bir dahi miydi? Elbette mümkündür, öyledir de, ama bir kişiyi, olguyu içinde yaşadığı toplumsal koşullardan bağımsız, salt kişisel özellikleri çerçevesinde ele almak, üstelik bu kişi o toplum içerisinde politik ve sanatsal olarak belirli bir konuma sahip ise, ne kadar olasıdır? Nâzım burjuva bir aileden gelmektedir, ilk şiirlerine bakarsanız milliyetçi duygular gözlenir, ama Nâzım, “tarihsel, sosyal, ekonomik şartların zaruri neticesi” olarak, elbette dehasının da katkısıyla dönüşmüştür. Milliyetçi duygular, evrensellik temelinde var olan yurtseverliğe evrilmiştir. Burjuva bir aileden gelmekle birlikte işçi sınıfının yanında durmuş, işçi sınıfının iktidarı için mücadele etmiştir. Nâzım'ın da dediği gibi sanatkarlığını ideolojisine borçludur. Yine bu ideoloji temelinde, Sovyetler'deyken etkisinde kaldığı, Rus fütürizminin temsilcisi sayılabilecek Mayakovski gibi şiire biçimsel yenilikler getiren şairlere borçludur muhtemelen, çünkü kendisi gibi Nâzım'ın şiiri de dönüşmüştür zaman içerisinde. Nâzım'ın eserlerinde sınıfsal temelleri olan içeriğin yeni biçimlerle sentezlendiği ve estetik açıdan da gelişkin bir yapıyı görmek mümkündür. Bu gelişkinlik Nâzım'ı hem sanatsal hem de politik olarak hep göz önünde tutmuş, eleştiri oklarını da üzerine çekmiştir.

Nâzım olunmalı

“Ne o, ne o, ne o. /Deniz olunmalı, oğlum, /bulutuyla, gemisiyle, balığıyla, yosunuyla.” demiş ya Nâzım, biz de onun dizelerinden alıntıyla Nâzım olunmalı diyelim, şiiriyle, mücadelesiyle... Ama bunu söylerken önce Behice Boran'ın Nâzım'ı örnek almaya ilişkin sözlerine bakalım çünkü Nâzım olmak işi taklitten öte, onu

[5] Hikmet, N.

benimseyip, özümseyip aşmakla; yazı boyunca vurgulanan, komünistliği, örgütlü bir aydın olması, sosyalizm inadından vazgeçmemesi gibi Nâzım'ı tanımlayan özelliklerin taşıyıcısı olabilmekle mümkün olacaktır.

“Genç şairlerimiz için Nâzım bir örnektir. Ama onun şiirlerini dış görünüşleriyle taklit edip kalıplarını kullanmak, onun fikirlerini klişeleştirerek tekrarlamakla birer Nâzım olamazlar. Hem Nâzım'ın güzelin şiirlerine, bütün hayatın emeği bahasına yarattığı şekillere ve benimsediği fikirlere, hem de kendilerine yazık etmiş olurlar. Nâzım gibi, Nâzım çapında olmak istiyorlarsa, onu içten anlamaya, şair Nâzım'ın ve eserlerinin nasıl meydana gelmiş olduğunu anlamaya çalışmaları gerek. Nâzım'ın metodunu öğrenmelidirler. Yalnız genç şairlerimiz için değil, bütün sanatkârlarımız için Nâzım bir örnektir. Romancılığımız, hikâyeciliğimiz, mimarımız, musikimiz, Nâzım'ın şiirde yaptığını yapabilecek dev sanatkârları bekliyor.”^[6]

Bilimsel bilgi, sanatsal ürün gibi emeğin düşünsel üretimlerinin de sermayenin tekelinde, alınıp satılan bir meta haline geldiği günümüz koşullarında Nâzım gibi aydınlara çok daha fazla ihtiyaç duyuyoruz. Ne yazık ki, bir yanımda Sovyetler değil, sosyalizmin varlığının dahi kapitalist ülkelerde tedirginlik yaratarak emekçilere vermek zorunda kaldıkları sosyal haklar, Sovyetler'in dağılmasıyla da peyderpey elimizden alındı, alınmaya devam ediyor. İşçi sınıfının örgütsüzlüğü, yoksul, işsizlik, güvencesizlik.. Kapitalizmin varlığı, sadece sanat alanını değil, yaşamın her alanını talan etmeye devam ediyor. Böylesi bir tablo içerisinde aslında başlığı eksikli kurduk belki de, Nâzım olunmalı değil, Nâzım olmak zorundayız demeli.

Sanat, sanatın içinde barındırdığı güzellik, estetik gibi kavramlar soyut, idealize kavramlar değildir, aksine toplumsal koşulların etkisiyle şekillenir, buradaki değişimler sonucunda var olur. Sanat, bu koşulları, değişimleri, çarpıklıkları, gerçekliği aktar-

[6] Boran, B. (1992), Edebiyat yazıları. Sarmal Yayınevi, s.95.

manın ve buradan yola çıkarak toplumu da dönüştürebilmenin yaratıcı yönüdür bir noktada. Günümüzde ise bir dönüşümün gerçekleştiği kesin, ancak bu dönüşümün işçi sınıfını ileriye taşımadığı da kesin. Dolayısıyla bu alana müdahale edilmeli. Kapitalizmin krizleri ideolojik olarak boşluklar yaratmaktadır, mücadelenin bir ayağı işçi sınıfının örgütlü gücü ise diğer bir ayağı da bu burjuvazinin ideolojik boşluklarını sosyalist ideolojiyle doldurabilmektir. Sosyalist ideoloji temelinde, toplumcu gerçekçi bir perspektifle ortaya konmuş eserler nicedir edebiyat alanından çekilmiş durumda. Nâzım olmak meselesi buralarda karşımıza çıkıyor. Nâzım'ın selamıyla bitirelim yazıyı:

“... /selamlamaya geldim seni yeryüzü umutları adına, /bedava ekmek ve bedava karanfil adına /mutlu emeklerle mutlu dinlenmeler adına/ ‘Yârin yanağından gayrı her yerde her şeyde hep beraber’ /diyebilmek adına /evlerin /yurtların /dünyaların /ve kosmosun kardeşliği adına.”

Belge:

İsmail Bilen'in SBKP 19.Kongresi'nde yaptığı konuşma

Çeviri: Demir Silahtar

Değerli Yoldaşlar! Kardeş Türkiye Komünist Partisi ve onun Merkez Komitesi, Lenin ve Stalin'in yüce partisinin XIX. Kongresi'ni büyük sevgi ve saygıyla selamlar.

Bu kongre Türk halkının Amerikan esaretine karşı, ulusal bağımsızlık, barış ve demokrasi için yürüttüğü savaşımın yolunu aydınlatmaktadır.

Gerici çevrelerin ve satılmış basının kara propagandasına karşın, Türk halkının çeşitli kesimleri XIX. Kongre'ye büyük ilgi gösterdi. Ve bu bir tesadüf değildir. Türk halkı, Sovyetler Birliği'nin 1919-1922 yıllarındaki ulusal kurtuluş savaşının en zorlu günlerinde kendisine yardım elini uzatan ve ulusal bağımsızlığına daima saygı gösteren yegâne devlet olduğunu asla unutmamıştır.

Türk halkına ihanet edenler, Washington'daki efendilerinin emriyle Türkiye'yi saldırgan Atlantik bloğuna çekmiş ve Anadolu topraklarını Sovyetler Birliği'ne ve halk demokrasisi ülkelerine karşı bir askeri köprübaşı olarak hizmet etmeye

hazırlamaktadırlar. Bugün Türk ekonomisi, iç ve dış siyaseti, ordusu bütünüyle Amerikan yayılmacılarının kontrolü altındadır. Türkiye bağımsızlığını tamamen yitirmiştir.

Amerikan emperyalistleri bugün, uşaklarının yardımıyla, Türk askerlerini ulusal bağımsızlıkları için savaşıyan Kore halkının üzerine gönderiyorlar. Saldırgan Amerikan emperyalistleri Türk ordusuna, Yakın ve Orta Doğu'da petrol şirketlerinin çıkarlarının korunması ve halkların ulusal kurtuluş hareketlerinin bastırılması gibi aşağılık görevler dayatmak istemektedirler.

Amerikan sömürgecilerinin Türkiye'deki efendiliği, ülkenin militarizasyonu, ekonomik bunalımı daha da derinleştirdi, geniş halk yığınlarını yoksulluğa, işsizliğe mahkûm etti, daha yüksek vergilere ve hayat pahalılığına yol açtı. Türkiye bugün halk yığınları için bir zindan ve cehennem halini almıştır.

Askeri hazırlığın yanı sıra, gericilik faşist terörü pekiştirmektedir. Komünistlere idam cezası getiren bir yasa çıkarılmıştır. Türk halkının en iyi evlatları zindanlarda çürümektedir. Komünistler, barıştan yana olanlar, yurtseverler polis karakollarında Amerika'dan getirilen en yeni işkence aletleriyle vahşi işkencelerden geçirilmektedir.

Fakat bu faşist terör halk hareketini durduramaz ve durduramayacaktır.

Zalim teröre ve grevlerin yasaklanmasına rağmen, işçiler kâh orada kâh burada grev ilan etmektedirler. Milyonlarca topraksız köylü yığınının toprak için savaşımı, tüm halkın Amerikan esaretine karşı ulusal bağımsızlık savaşımıyla her geçen gün daha fazla iç içe geçmektedir. Topraksız köylüler sadece elde silah ağaların elinden topraklarını söküp almakla kalmamakta, aynı zamanda Kore'ye gitmek istemeyenleri, askerden kaçanları korumakta, icabında jandarma kuvvetlerine karşı silahlı direniş sergilemektedirler.

Türk halkı elindeki tüm imkânlarla, büyük komşusu Sovyetler

Birliği'ne karşı hissettiği en derin duygularını dile getirmeye çaba sarf etmektedir. Evlerin duvarlarında, fabrikalarda makinelerin üzerinde sık sık sloganlara rastlanmaktadır: “Stalin, barıştır”, “Stalin, ulusal bağımsızlıktır”, “Stalin, kurtuluştur”, “Yaşasın Stalin!”.

Türk halkı için Stalin, kurtuluş demektir, daha iyi bir gelecek demektir.

Türkiye Komünist Partisi, Türk komünistleri proletarya enternasyonalizmine, Lenin ve Stalin'in yüce davasına her daim sadık kalacaktır. Sovyetler Birliği'ne karşı saldırganlık hazırlığı içinde olanların kara emellerini yorulmaksızın, inatla teşhir edeceğiz. Türk halkı dostuna, Sovyetler Birliği'ne karşı savaşmayacaktır. Türk halkı kanını Amerikan milyarleri ve Türk milyonerleri uğruna dökmeyi istememektedir. Türk halkı ulusal bağımsızlığına ve ulusal onuruna daima saygı gösteren Sovyetler Birliği halklarıyla iyi komşuluk ve dostluk ilişkileri arzu etmektedir.

Yaşasın barış, demokrasi ve sosyalizm kampının büyük örgütleyicisi – Lenin ve Stalin'in yüce partisi!

Yaşasın ulusal kurtuluş için dövüşen ezilen halkların en yakın ve sadık dostu büyük Sovyetler Birliği!

Nice nice yıllarca yaşa, umutlarımızın kaynağı, mücadelemizin bayrağı, büyük öğretmenimiz ve önderimiz yoldaş Stalin!

Türkiye Komünist Partisi 100 yaşında. 100 yılın mücadele deneyimi, yarattıkları, ürettikleri, eksiklikler, yarım kalanlar, bugüne kalanlar, unutilanlar, hep hatırlananlar ve daha birçoğu bir asırlık büyük bir miras artık. Bu mirası bir bütün olarak nasıl ele alacağız? Sorunun yanıtı bir yanıyla oldukça kolay (ve doğru), fakat başka bir yanıyla, bu mirası sahiplenilen öznenin güncel politik pozisyonları ve birbirlerine olan mesafeleriyle ele alınırsa ortaya zorluklar çıkıyor. Öyle ki, bazen, ortaya “hangi TKP?” sorusu bile çıkabiliyor.

Miras, siyasi mücadele içerisinde “devredilen/bırakılan” değil “sahiplenilen/hak edilen” bir olgudur. Şüphesiz, siyasi mücadeleyi yürüten öznenin teorik-ideolojik bütünlüğü kendine bir kanal yaratıyor ve kendinden sonra gelenleri de biçimlendiriyor. Bu anlamıyla, mirası sahiplenilen açısından, bütünlüğü ifade eden o kanalın da sahiplenilmesi gerekiyor. Peki öyleyse, TKP’nin 100 yıllık mirasını sahiplenilenler bu bütünlüğü nerede görüyorlar?

Elinizdeki kitap bu soruya yanıt arıyor.

